బాలల
కవిత్రయ మహాభారతము

రచన

డా. అద్దంకి శ్రీనివాస్

ప్రకాశకులు

చల్లా సాంబిరెడ్డి
B.A., LL.B.

అధ్యక్షులు

శ్రీపావని సేవాసమితి

హైదరాబాదు

బాలల కవిత్రయ మహాభారతము

రచన : డా. అద్దంకి శ్రీనివాస్

ఇమెయిల్ : draddanki@gmail.com

ప్రథమ ముద్రణ : 2018

ప్రతులు : 1000

హక్కులు : ప్రకాశకులవి

ప్రకాశకులు

అధ్యక్షులు : చల్లా సాంబిరెడ్డి
శ్రీపావని సేవా సమితి
ఇం.నెం. : 3-6-499ఎ,
రోడ్ నెం. 7, హిమాయత్‌నగర్
హైదరాబాదు - 500 029.
sripavanisevasamithi@gmail.com

ముద్రణ :

వై.వి. రెడ్డి ప్రింటర్స్ & బైండర్స్,

దిల్‌సుఖ్‌నగర్, హైదరాబాద్ - 500 036.

సెల్ : 9391015317

yvr.postpresssolutions@gmail.com

వెల : అమూల్యం

నా మాట

'వింటే భారతం వినాలి తింటే గారెలే తినాలి' అన్నది నానుడి. భారతంలో అంత గొప్పదనం ఏముంది? అంటే చదివితేనే అది తెలుస్తుంది.

మహాభారతం కథలకు పెట్టింది పేరు. ప్రతి కథ ఒక మంచి సందేశాన్ని ఇస్తుంది. ప్రధానమైన కథ అందరికీ తెలిసినదే! అది కాకుండా ఆయా సందర్భాలలో వచ్చే కథలూ, వాటిలోని నీతులూ మనకు ప్రస్తుత జీవనానికి కావలసిన ఎన్నో సూచనల్ని అందిస్తాయి. కాబట్టి కథల్ని చెప్తూ, నేటి తరానికి అవసరమైన సూక్తుల్ని విడిచిపెట్టకుండా, మరీ సంగ్రహంగానూ కాకుండా, అలా అని విస్తృతంగానూ రాయకుండా పిల్లల కోసం కవిత్రయ మహాభారతాన్ని రాయమని చల్లా సాంబిరెడ్డిగారి కోరిక. నిజంగా ఇది అసిధారావ్రతమే! ఎంతవరకూ కృతకృత్యుణ్ణయ్యానో పాఠకులు మీరే చెప్పాలి!

పిల్లలూ ఇది అచ్చంగా మీకోసమే! మీరు చదవండి. అర్థం కాకపోతే పెద్దవాళ్ళను అడిగి చెప్పించుకోండి. పూర్తిగా చదవండి. మనసుకు హత్తుకొనేలా చదవండి. చదివినదాన్ని విడిచిపెట్టకుండా ఆచరణలో పెట్టడానికి ప్రయత్నించండి. నామాట వింటారు కదూ!

మీ

అద్దంకి శ్రీనివాస్

వ్యాసప్రబోధం

న జాతు కామా న్న భయాన్న లోభాత్
త్యజేద్ధర్మం జీవితస్యాపి హేతోః ।
ధర్మో నిత్యః సుఖదుఃఖే త్వనిత్యే
జీవో నిత్యో హేతురస్య త్వనిత్యః ॥ (భారతసావిత్రి – 4)

ఏ జాతినైనా దాని స్వభావానికి తగిన విధంగా సంఘటితం చేసి కాపాడేది ధర్మం. మానవుడు ఏవో కోరికలవల్లనో, ఏవేవో భయాలవల్లనో, ఏవైనా అత్యాశలవల్లనో, చివరికి తన ప్రాణాలకోసమైనా సరే, ధర్మాన్ని వదలి పెట్టరాదు. ఎందుకంటే, ధర్మం శాశ్వతమైనది. సుఖదుఃఖాలు వస్తూ పోతూ వుంటాయి. (ఇంకా లోతుగా ఆలోచిస్తే, లోపల వున్న జీవుడు శాశ్వతమైనవాడు. వాడిని వ్యక్తపరచే శరీరాదులు అశాశ్వతమైనవి. శాశ్వతుడైన జీవుడు శాశ్వతమైన ధర్మాన్నే గట్టిగా పట్టుకోవాలి గానీ, అశాశ్వతపదార్థాలను కాదు.)

వ్యాసుని నిర్వేదం

ఊర్ధ్వబాహు ర్విరౌమ్యేష
న చ కశ్చిత్ శృణోతి మామ్ ।
ధర్మా దర్థశ్చ కామశ్చ
స కిమర్థం న సేవ్యతే? (మహాభారతమ్)

ప్రతివాడూ సంపదలు (అర్థం) కావాలనీ, కోరికలు (కామం) తీరాలనీ ఆరాట పడుతున్నాడు. ఎవరి ధర్మాన్ని వారు ఆచరిస్తూ ఉంటే, ఆ ధర్మమే వారికి సంపదలు కలిగిస్తుంది. న్యాయమైన కోరికలన్నీ తీరుస్తుంది. నేను చేతులెత్తుకొని ఈ విషయాన్నే అరిచి గోల పెడుతుంటే నా మాట ఎవరూ వినరేమి? అని వాపోయాడు వ్యాసమహర్షి.

కాబట్టి మనమంతా తప్పక ధర్మబద్ధంగానే నడుచుకుందాం! ఆ మహర్షి ఆశయాన్ని నెరవేరుద్దాం!

విషయ సూచిక

	అవతారిక	1
	కథాప్రారంభం	2
1.	ఆదిపర్వం	10
2.	సభాపర్వం	32
3.	అరణ్యపర్వం	41
4.	విరాటపర్వం	73
5.	ఉద్యోగపర్వం	81
6.	భీష్మపర్వం	96
7.	ద్రోణపర్వం	104
8.	కర్ణపర్వం	111
9.	శల్యపర్వం	115
10.	సౌప్తికపర్వం	118
11.	స్త్రీపర్వం	120
12.	శాంతిపర్వం	123
13.	అనుశాసనికపర్వం	132
14.	అశ్వమేధపర్వం	136
15.	ఆశ్రమవాసపర్వం	139
16.	మౌసలపర్వం	141
17.	మహాప్రస్థానికపర్వం	144
18.	స్వర్గారోహణపర్వం	146

బాలల
కవిత్రయ మహాభారతము

అవతారిక

రాజమహేంద్రవరాన్ని రాజధానిగా చేసుకొని రాజరాజనరేంద్రుడు పరిపాలిస్తున్నాడు. అతడి ఆస్థానకవి నన్నయభట్టు. ఒకరోజు రాజరాజనరేంద్రుడు నన్నయను పిలిచి 'మహాత్మా! నేను అనేక పురాణాల్ని విన్నాను. ఎన్నో శాస్త్రాల్ని అధ్యయనం చేశాను. కావ్యనాటకాల్నీ చదివాను. అయినా నాకు మహాభారతం వినాలని ఉంది.

ఎల్లప్పుడూ బ్రాహ్మణుల్ని సేవించడం, భారతం వినడం, శివుణ్ణి పూజించటం, దానం చేయడం, సజ్జనులతో గడపడం అంటే నాకు ఎంతో ఇష్టం. అంతేకాదు మాది చంద్రవంశం. పూరుడు, భరతుడు, కురువు, పాండవులు మొదలైన చక్రవర్తులు మా పూర్వికులు. అందువల్ల పాండవుల చరిత్ర వినాలని నాకు కుతూహలంగా ఉంది.

కొమ్ములకూ, గిట్టలకూ బంగారు తొడుగులు తొడిగిన వంద ఆవుల్ని ఉత్తమ బ్రాహ్మణులకు దానం చేస్తే ఏ ఫలం వస్తుందో మహాభారతాన్ని వింటే ఆ ఫలం వస్తుందట. అంతేకాదు అనేక భాషలలో, అనేక విధాలుగా అనేకులు చెప్పగా **భారతాన్ని శ్రద్ధగా విన్నవారికి అనేక యాగాలు చేసిన పుణ్యమూ లభిస్తుందట**' అన్నాడు అంజలిఘటిస్తూ.

నన్నయ అతడి మాటలు విన్నాడు. 'ప్రభూ! **ఆకాశంలోని చుక్కల్ని లెక్కపెట్టడం, సర్వవేదశాస్త్రాలలోని సారాన్ని అర్థం చేసుకోవడం, బుద్ధి అనే భుజశక్తితో భారతం అనే సముద్రాన్ని ఈదడం (భారతాన్ని అర్థం చేసుకొని తెలుగులోనికి రాయడం)**

బ్రహ్మదేవుడికైనా సాధ్యం కాదు. అయినా తమరు ఆదేశించారు కాబట్టి ప్రయత్నిస్తాను' అన్నాడు.

అన్నమాట ప్రకారం భారత రచన ప్రారంభించాడు. ముందుగా ఇష్టదేవతల్ని స్తుతించాడు. సంస్కృతంలో భారతాన్ని 'జయము' అనే పేరుతో రచించిన వేదవ్యాసుణ్ణి ప్రస్తుతించాడు. భారత యుద్ధంలో అర్జునుడికి శ్రీకృష్ణుడు సహాయం చేసినట్లు మిత్రుడైన నారాయణభట్టు సహాయంతో భారత రచనకు శ్రీకారం చుట్టాడు నన్నయభట్టు.

లోకం రకరకాలుగా ఉంటుంది. కవీంద్రులు – మహాభారతంలోని కథల్ని చక్కగా చెప్తే ఆనందిస్తారు. ఇతరులకు అక్షరాలను రమ్యంగా ప్రయోగిస్తే ఇష్టం. మరికొందరు మంచి మంచి సూక్తుల్ని ఏర్చికూర్చి రచిస్తే మెచ్చుకుంటారు. ఇలా ఈ మూడు గుణాలు తన కవిత్వంలో ఉండేలా జాగ్రత్త పడ్డాడు నన్నయ. అలా ప్రారంభించి ఆది, సభా, అరణ్య పర్వాలనూ, అరణ్య పర్వంలో సగమూ రచించాడు.

ఆ తరువాత కొంతకాలానికి 12వ శతాబ్దిలో తిక్కన మహాకవి ఉద్యోగపర్వం మొదలుకొని చివరిదాకా మహాభారతాన్ని రచించాడు. అరణ్యపర్వంలో మిగిలిన భాగాన్ని (అరణ్య పర్వశేషం) మరికొంత కాలం తరువాత 13వ శతాబ్దిలో ఎర్రాప్రగడ పూర్తి చేశాడు. ఇలా ఈ ముగ్గురు కవులూ – (కవిత్రయం) తెలుగులో మహాభారత రచనను పూర్తి చేసి లోకానికి అందించారు.

కథా ప్రారంభం

అది నైమిశారణ్యం. అక్కడ శౌనకమహర్షి 12 సంవత్సరాలు నడిచే సత్రయాగం చేస్తున్నాడు. అప్పుడు అక్కడికి సూతమహర్షి వచ్చాడు. ఇతడి పేరు ఉగ్రశ్రవసుడు. ఈయన రోమహర్షణుడి కుమారుడు. శౌనకాది మునులు కోరిన మీదట సూతమహర్షి ఇలా చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు.

"పూర్వం వేదాలు నాలుగూ ఒకటిగానే ఉండేవి. దానిని ఋగ్వేదం, యజుర్వేదం, సామవేదం, అథర్వణవేదం అని కృష్ణద్వైపాయన మహర్షి విభజించాడు. వేదాల్ని వ్యాసం చేశాడు కాబట్టి ఆయనకు వేదవ్యాసుడు అనే పేరు వచ్చింది. వాటికి తన శిష్యులైన పైలుడు, వైశంపాయనుడు, సుమంతుడు, జైమిని అనే

వారి చేత సూత్రాలు రాయించాడు. తరువాత బ్రహ్మగారి ఆదేశంతో 18 పురాణాలు రచించాడు. ఆ తరువాత వేదంలో సారాన్నంతటినీ సామాన్య జనులకు కూడా అందేలా సంస్కృతంలో మహాభారతాన్ని రచించాడు. దీనికి **'జయసంహిత'** అని పేరుపెట్టాడు. ఇది మొదట 8,800 శ్లోకాలు కలది మాత్రమే. తరువాత లక్ష శ్లోకాల వరకూ విస్తరించి మహాభారతం అయ్యింది. ఈ మహాభారతాన్ని –

సీ. **ధర్మతత్త్వజ్ఞులు ధర్మశాస్త్రం బని,**
యధ్యాత్మ విదులు వేదాంత మనియు
నీతివిచక్షణుల్ నీతిశాస్త్రంబని
కవివృషభులు మహాకావ్యమనియు
లాక్షణికులు సర్వలక్ష్య సంగ్రహమని
యైతిహాసికు లితిహాస మనియుఁ
బరమపౌరాణికుల్ బహుపురాణ సముచ్చ
యంబని మహిఁ గొనియాడుచుండ

ఆ.వె. **వివిధ వేద తత్త్వవేది వేదవ్యాసుఁ**
డాదిముని పరాశరాత్మజుండు
విష్ణుసన్నిభుండు విశ్వజనీనమై
పరఁగుచుండఁ జేసె భారతంబు. (ఆది. 1-32)

ధర్మశాస్త్రం తెలిసినవాళ్ళు ఇది ధర్మశాస్త్ర గ్రంథం అనీ, ఆధ్యాత్మికవేత్తలు వేదాంత గ్రంథం అనీ, నీతిశాస్త్రజ్ఞులు నీతిశాస్త్రం అనీ, కవీంద్రులు మహాకావ్యం అనీ, లాక్షణికులు చక్కని లక్షణ గ్రంథం అనీ, ఇతిహాసం తెలిసినవాళ్ళు ఇది మంచి ఇతిహాసగ్రంథమనీ, పౌరాణికులేమో పురాణ గ్రంథమనీ అంటుంటారు. అలాంటి మహాభారతాన్ని వేదవేత్త, సాక్షాత్తు విష్ణుస్వరూపుడు అయిన వేదవ్యాసుడు విశ్వజనీనంగా రచించాడు.

వ్యాసుడు రచించిన భారతంలో 100 పర్వాలు ఉన్నాయి. దీనిని వ్యాసుడు మూడు సంవత్సరాలలో రచించాడు. దీనిని వ్యాప్తి చేయడానికి నారదమహర్షిని స్వర్గలోకానికీ, దేవలుణ్ణి పితృలోకానికీ, తన కుమారుడైన శుకమహర్షిని గరుడ-గంధర్వ-యక్ష-రాక్షస లోకాలకూ, సుమంతుణ్ణి సర్పలోకానికీ, వైశంపాయనుణ్ణి భూలోకానికీ పంపించాడు.

మహాభారత యుద్ధం 18 రోజులు జరిగింది. దానికి భీష్ముడు 10, ద్రోణుడు 5, కర్ణుడు 2, శల్యుడు 1/2 రోజులు సేనానాయకులు. మిగిలిన 1/2 రోజులో భీముడు - దుర్యోధనుడు గదాయుద్ధం చేశారు.

ఈ యుద్ధంలో పాండవుల పక్షంలో ఏడు అక్షౌహిణుల సైన్యం, కౌరవుల పక్షంలో పదకొండు అక్షౌహిణుల సైన్యం పాల్గొంది. శమంతపంచకం అనే ప్రదేశంలో జరిగిన ఈ యుద్ధంలో ఇంత సైన్యమూ నశించింది.

పూర్వం తన తండ్రిని చంపినందుకు పరశురాముడు ఇరవై ఒక్కసార్లు క్షత్రియవంశాల్ని నిర్మూలించాడు. ఆ రాజుల రక్తం పారిన ప్రదేశమే శమంత పంచకం.

1 రథం, 1 ఏనుగు, 3 గుర్రాలు, 5మంది సైనికులు కల సైన్యానికి 'పత్తి' అని పేరు. 3 పత్తులు 1 'సేనాముఖం'. 3 సేనాముఖాలు - 1 గుల్మం. 3 గుల్మాలు = 1 గణం. 3 గణాలు = ఒక వాహిని. 3 వాహినులు = 1 పృతనం. 3 పృతనాలు = 1 చమువు. 3 చమువులు = 1 అనీకిని. 10 అనీకినులు = 1 అక్షౌహిణి. అంటే 21,870 రథాలు, 21,870 ఏనుగులు, 65,610 గుర్రాలు, 1,09,350 సైనికులు. ఇలాంటి 18 అక్షౌహిణుల సైన్యంతో కురుక్షేత్ర యుద్ధం జరిగింది.

సరమ

అర్జునుడి మునిమనుమడు, అభిమన్యుడి మనుమడు, పరీక్షిత్తు మహారాజు కొడుకు అయిన జనమేజయుడు ఒక యాగం చేస్తున్నాడు. సరమ అనే దేవతల కుక్క ఒకటి ఉంది. దాని కుమారుడు సారమేయుడు. యాగం చేసే ప్రాంతానికి వచ్చి ఆడుకుంటున్నాడు. జనమేజయుడి తమ్ముళ్ళు ఆ కుక్క పిల్లను తరిమికొట్టారు. అప్పుడు సరమ వచ్చి 'జనమేజయ మహారాజా! అకారణంగా సాధువుల్ని హింసిస్తే అనుకోని ఆపదలు వచ్చి పడతాయి' అని వెళ్ళిపోయింది.

యాగం పూర్తయ్యింది. అయినా సరమ అన్న మాటలు జనమేజయుణ్ణి వెంటాడుతూనే ఉన్నాయి. చేసిన తప్పుకు ప్రాయశ్చిత్తం కోసం శ్రుతశ్రవసుడి కొడుకు సోమశ్రవసుడితో అనేక పుణ్యకార్యాలు చేశాడు.

ఉదంకుడు

పైలుడి శిష్యుడు ఉదంకుడు అనే వాడు గురువుగారి నుండి అష్టసిద్ధులను పొందాడు. గురువుగారి భార్య – పౌష్యమహారాజుగారి భార్య వద్ద ఉన్న కుండలాలను తెచ్చి ఇవ్వమని అడిగింది.

ఉదంకుడు బయలుదేరాడు. దారిలో ఒక దివ్య పురుషుడు కన్పించాడు. అతని కోరికపై ఆవు పేడ తిని అతడి అనుగ్రహాన్ని పొందాడు.

తరువాత పౌష్యమహారాజు వద్దకు వెళ్ళి తను వచ్చిన పనిని చెప్పాడు. రాజు ఉదంకుణ్ణి రాణి వద్దకు పంపాడు. కానీ రాణి అతడికి కన్పించలేదు. తిరిగి వచ్చి రాజుకు చెప్పాడు. 'నా భార్య పతివ్రత. అపవిత్రులకు కన్పించదు' అన్నాడు రాజు.

ఉదంకుడు ఆవు పేడ తిన్నాడు. కానీ ఆచమనం చెయ్యలేదు. వెంటనే ఆచమనం చేసి వెళ్ళాడు. ఆమె కనిపించింది. కుండలాలను ఇస్తూ – 'తక్షకుడు (సర్పం) ఈ కుండలాలను దొంగిలించాలని చాలా కాలంగా కాచుకొని ఉన్నాడు. అతడు మాయావి. జాగ్రత్త' అంది.

పౌష్యుడి అభ్యర్థనపై ఉదంకుడు భోజనానికి కూర్చున్నాడు. ఆహారంలో ఒక వెంట్రుక వచ్చింది. అందువల్ల ఆహారం అపవిత్రం అయిందని కోపంతో పౌష్యుణ్ణి గుడ్డివాడివి కమ్మని శపించాడు ఉదంకుడు.

'నీకు సంతానం కలుగకపోవుగాక' అని ప్రతిశాపం ఇచ్చాడు పౌష్యుడు. ఉదంకుడు – 'రాజా! నాకు సంతానం కావాలి. శాపం ఉపసంహరించుకో' అని వేడుకున్నాడు. అప్పుడు రాజు –

ఉ. నిండుమనంబు నవ్యనవనీత సమానము పల్కు దారుణా
ఖండల శస్త్రతుల్యము జగన్నుత! విప్రులయందు, నిక్కమీ
రెండును రాజులందు విపరీతము; గావున విప్రుఁ డోపు నో
పం డతిశాంతుఁ డయ్యు నరపాలుఁడు శాపము గ్రమ్మఱింపగన్.

(ఆది. 1–100)

ఉదంకా! బ్రాహ్మణుల మనసు అప్పుడే చిలికి తీసిన వెన్నపూసలాగా **మృదువుగా ఉంటుంది. మాట వజ్రాయుధంలా కఠినంగా ఉంటుంది. క్షత్రియులకు**

మనసు కర్కశం. మాట సౌమ్యం. కాబట్టి నువ్వు శాపాన్ని వెనక్కి తీసుకోగలవు. నేను తీసుకోలేను' అన్నాడు. అప్పుడు ఉదంకుడు 'నా శాపం కొద్ది కాలమే ఉంటుంది లే!' అని చెప్పి బయలుదేరాడు. దారిలో ఒక సరస్సులో సంధ్యావందనం కోసం వెళ్తూ ఆ కుండలాలను ఒక మంచి చోటు చూసి, పెట్టి వెళ్ళాడు.

తక్షకుడు నగ్నంగా వచ్చి వాటిని తీసుకొని నాగలోకానికి పారిపోయాడు. ఉదంకుడు వెంటపడ్డాడు. నాగలోకంలో ఉదంకుడికి మొదట ఆదిశేషుడు కన్పించాడు.

చం. బహువన పాదపాబ్ధికుల పర్వత పూర్ణ సరస్సరస్వతీ
సహిత మహామహీభర మజస్ర సహస్ర ఫణాళిఁ దాల్చి దు
స్సహతర మూర్తికిన్ జలధిశాయికిఁ బాయక శయ్యయైన య
య్యహిపతి దుష్కృతాంతకుఁ డనంతుఁడు మాకుఁ బ్రసన్నుఁడయ్యెడున్.

(ఆది. 1-104)

'అనేక వనాలు, వృక్షాలు, సముద్రాలు, కులపర్వతాలు, నదులూ మొదలైన వాటితో కూడిన భూభారాన్ని నిరంతరమూ తన వేయిపడగలపై ధరిస్తూ భరింప శక్యం కాని శ్రీమహావిష్ణువునకు విడువని పాన్పుగా ఉండే సర్పరాజు, పాపాలను పోగొట్టే అనంతుడు మాకు ప్రసన్నుడగుగాక' అంటూ స్తుతించాడు.

ఆ తరువాత వాసుకిని, ఐరావతులనే సర్పరాజులనూ, తక్షకుణ్ణీ స్తుతించి, నాపట్ల అనుగ్రహాన్ని చూపించు గాక' అని వేడుకొన్నాడు.

అక్కడ తెలుపు నలుపు దారాలతో వస్త్రాలను నేస్తున్న ఇద్దరు స్త్రీలు, 12 ఆకుల చక్రాన్ని తిప్పుతున్నారు. వీరికి ఆరుగురు కుమారులు ఉన్నారు. అలాగే ఒక పెద్ద గుర్రంపై ఒక దివ్యపురుషుడు కనిపించాడు. వీళ్ళందరినీ చూశాడు ఉదంకుడు. ఉదంకుడు ఆ దివ్యపురుషుణ్ణి 'నాకు ఈ నాగులు వశమై ఉండాలి. అనుగ్రహించు' అన్నాడు.

దానికి దివ్య పురుషుడు 'అయితే ఈ గుర్రం చెవిలో గట్టిగా ఊదు' అన్నాడు. ఉదంకుడు ఊదాడు. అప్పుడా గుర్రం నుండి భయంకరమైన అగ్నిజ్వాలలు పుట్టుకొచ్చాయి. నాగులన్నీ భయంతో వణికిపోయాయి. తక్షకుడు

భయపడి కుండలాలు తెచ్చి ఇచ్చాడు. వాటిని తెచ్చి గురుపత్నికి ఇచ్చాడు ఉదంకుడు.

'పక్కనే ఉన్న పౌష్యుడి దగ్గరకి వెళ్ళి రావడానికి ఇంత ఆలస్యమా?' అన్నాడు గురువుగారు. ఉదంకుడు జరిగినదంతా చెప్పాడు.

అప్పుడు గురువుగారు – 'ఉదంకా! ఆ దివ్య పురుషుడు– ఇంద్రుడు. ఆ ఎద్దు ఐరావతం. నువ్వు తిన్న ఆవుపేడ– అమృతం. నాగలోకంలో నువ్వు చూసిన స్త్రీలు– ధాత, విధాత. తెలుపు, నలుపు దారాల వస్త్రాలు – రాత్రి, పగలు. 12 ఆకుల చక్రం– సంవత్సరం. ఆరుగురు కుమారులు– ఋతువులు. ఆ గుర్రంపై వచ్చిన వాడు ఇంద్రుడి మిత్రుడు– పర్జన్యుడు. నువ్వు గురుదక్షిణ చెల్లించుకున్నావు. ఇంక నువ్వు వెళ్ళవచ్చు' అని పంపివేశాడు.

ఉదంకుడు జనమేజయ మహారాజు వద్దకు వచ్చాడు. 'రాజా! ఆ తక్షకుడు మీ తండ్రి పరీక్షిత్తును చంపాడు. ఒకడు తప్పు చేస్తే ఆ వంశమంతా చేసినట్లే. కాబట్టి సర్పయాగం చేసి నాగలోకాన్ని భస్మం చెయ్యి' అన్నాడు.

జనమేజయుడు అంగీకరించాడు.

పూర్వం భృగువంశానికి చెందిన రురుడు తన ప్రేయసి ప్రమద్వరను సర్పం కరిచిందని సర్పయాగం చేసి భూలోకంలో ఉన్న సర్పాలు అనేకం సర్వనాశనం చేశాడు. అప్పుడు సహస్రపాదుడు అనేవాడు ఆ ఘోరాన్ని ఆపాడు. ఆస్తీకుడు అనేవాడు ఇక్కడ కూడా సర్పాల్ని రక్షించాడు.

జనమేజయుడు చేసిన సర్పయాగంలో ఎన్నో సర్పాలు చనిపోయాయి. దానికి కారణం సర్పాలకు వాటి తల్లి కద్రువ ఇచ్చిన శాపమే.

గరుత్మంతుడు

కద్రువ, వినత కశ్యపప్రజాపతి భార్యలు. ఇద్దరూ గర్భం ధరించారు. కద్రువకు వెయ్యి అండాలు, వినతకు రెండు అండాలు కలిగాయి. కొన్నాళ్లకు కద్రువ అండాలు పగిలి అందులో నుండి వాసుకి, శేషుడు, తక్షకుడు మొదలైన సర్పాలు బయటకు వచ్చాయి.

తనకింకా సంతానం కలగలేదని ఉక్రోషంతో వినత ఒక అండాన్ని బలవంతంగా చిదిమింది. అందులో నుంచి తొడలు వరకే శరీరం ఉన్న వాడు ఒకడు పుట్టాడు. అతడే అరుణుడు (అనూరుడు). తొందరపడి అండాన్ని పగులగొట్టినందుకు అరుణుడు తల్లిని 'నువ్వు నీ సవతికి దాసీవౌతావు.' అని శపించి, మళ్లీ తల్లిపై జాలితో 'కనీసం రెండో అండాన్నైనా జాగ్రత్తగా చూసుకో. అందులో నుండి ఒక మహా బలవంతుడు పుడతాడు. అతడే నీ దాస్యాన్ని పోగొడతాడు' అని చెప్పి తాను సూర్యుడికి రథసారథిగా వెళ్ళిపోయాడు.

ఒకరోజు దేవేంద్రుడి వాహనమైన ఉచ్చైశ్రవం అనే తెల్లని గుర్రం సముద్రం ఒడ్డున తిరుగుతోంది. దానిని కద్రువ, వినత ఇద్దరూ చూశారు. ఆ గుర్రం తెల్లగా ఉందనీ దాని తోక మాత్రం నల్లగా ఉందనీ అంది కద్రువ. వినత కాదంది. 'సరే! దాని తోక నల్లగా ఉంటే నువ్వు నాకు దాసివి కావాలి. లేకపోతే నేనే నీకు దాసినవుతాను. పందెమా?' అంది కద్రువ. వినత ఒప్పుకుంది. అప్పటికే చీకటి పడింది. రేపు వచ్చి చూద్దాం అని ఇద్దరూ వెళ్ళిపోయారు.

తరువాతి రోజు వచ్చి చూస్తే నిజంగానే దాని తోక నల్లగా ఉంది. దానికి కారణం కద్రువ పన్నాగం.

కద్రువ తన పుత్రులైన సర్పాలను పిలిచి 'మీరు ఆ గుర్రం తోకను చుట్టుకొని ఉండాలి. దాని తోక నల్లగా కనబడాలి' అని చెప్పింది. వాసుకి మొదలైన చాలామంది ఒప్పుకోలేదు. దానికి కోపంతో కద్రువ 'మీరు జనమేజయుడు చేసే సర్పయాగంలో మాడి మసైపోండి' అని శపించింది. కర్కోటకుడు అనే పాము కద్రువ మాట విన్నాడు. అందుకే గుర్రం తోక నల్లగా కనబడింది. వినత కద్రువకు దాసి అయ్యింది.

గజకచ్ఛపాలు (ఏనుగూ తాబేలూ)

కొంతకాలానికి వినతకు రెండో అండం నుంచి గరుత్మంతుడు పుట్టాడు. తల్లితో పాటే తను కూడా కద్రువకు, ఆమె పుత్రులకు దాస్యం చెయ్యక తప్పలేదు గరుత్మంతుడికి.

అమృతాన్ని తెచ్చి ఇస్తే మీ తల్లీకొడుకుల దాస్యం పోగొడతానంది కద్రువ. మహాబలవంతుడైన గరుత్మంతుడు బయలుదేరాడు. అతడికి బాగా ఆకలిగా

ఉంది. అతడి తండ్రి కశ్యప ప్రజాపతి. 'దారిలో నీకు ఒక పెద్ద ఏనుగు, పెద్ద తాబేలూ కనిపిస్తాయి. వాళ్ళు నిజానికి విభావసుడు, సుప్రతీకుడు అనే ఇద్దరన్నదమ్ములు. ఆస్తికోసం తగాదాపడ్డారు. ఒకరినొకరు శపించుకొని ఇలా గజకచ్ఛపాలుగా పడి ఉన్నారు. వాళ్ళను తిను. నీ ఆకలి తీరుతుంది' అని చెప్పాడు. గరుడుడు వాటిని తిని, స్వర్గానికి వెళ్ళి, అమృత భాండాన్ని తీసుకొని గాలిలోనికి ఎగిరాడు. విష్ణుమూర్తి అతడి ఉత్సాహానికీ, బలానికీ, వేగానికీ, చేతికి అందివచ్చిన అమృతాన్ని కూడా తాగాలనే ఆసక్తి లేకపోవటానికీ మెచ్చుకున్నాడు. అమృతం తాగకపోయినా ముసలితనం, చావూ, రాకుండా ఉండేట్లూ, తనకు సదా భక్తుడై ఉండేట్లూ గరుడునికి వరాలిచ్చి మెచ్చి అతణ్ణి తన వాహనంగానూ, ధ్వజంగానూ చేసుకున్నాడు.

ఇంద్రుడు గరుడుడిపై వజ్రాయుధాన్ని వేశాడు. అది అతడిని ఏమీ చేయలేక పోయింది. దానిని గౌరవించడం కోసం తన శరీరంలోని ఒక ఈకను విదిలించాడు గరుడుడు. ఇంద్రుడు అతడి బలానికి ఆశ్చర్యపోయి, గరుడుడితో స్నేహం చేసుకొని అమృతాన్ని క్రూరులైన సర్పాలకు ఇవ్వవద్దని వేడుకున్నాడు.

అప్పుడు గరుడుడు 'పాములకు అమృతాన్ని ఇవ్వడం వరకే నా పని. నేను ఇచ్చాక మళ్ళీ దానిని నువ్వు తెచ్చుకో! నేను అడ్డురాను' అన్నాడు.

గరుడుడు అమృత కలశాన్ని దర్భలపై ఉంచి 'సర్పాల్లారా! శుచిగా స్నానం చేసి వచ్చి ఈ అమృతాన్ని తాగండి' అని చెప్పి దాస్యవిముక్తుడై తల్లిని తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడు.

ఇంతలో ఇంద్రుడు వచ్చి అమృతకలశాన్ని తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడు. సర్పాలు, తీరా స్నానం చేసి వచ్చి చూస్తే అమృతం లేదు. అమృతం తొణికిన దర్భల్ని అవి ఆశగా నాకాయి. అందువల్ల వాటి నాలుకలు చీలిపోయాయి. అప్పటినుండి పాములకు రెండు నాలుకలయ్యాయి.

ఇదంతా చూసిన ఆదిశేషువు తన తల్లి, తమ్ములు చేసిన అధర్మానికి బాధపడి, తపస్సు చేశాడు. బ్రహ్మదేవుడు గరుత్మంతునితో స్నేహం చేయమని ఆనతిచ్చాడు. అతని ధర్మబుద్ధికి మెచ్చి ప్రత్యక్షమై అతడికి భూభారాన్ని మోసే అవకాశాన్ని ఇచ్చాడు.

వాసుకి మిగిలిన సర్పాలన్నింటినీ సమావేశపరిచాడు. జనమేజయుడు చేసే సర్పయాగం నుండి ఎలా తప్పించుకోవాలా అన్నదే అతడి ఆలోచన. ఇంతలో ఏలాపుత్రుడు అనే సర్పం ఇలా అంది "అన్నయ్యలూ! అమ్మ మనల్ని శపించేటప్పుడు నేను అమ్మ ఒడిలోనే ఉన్నాను. అప్పుడు పైన బ్రహ్మదేవుడూ దేవతలూ ఇలా మాట్లాడుకుంటున్నారు. 'దేవతలారా! ఈ శాపం మంచిదే! సర్పాలు లోకానికి హాని చేస్తాయి. అయితే వీటిలో కొన్ని మంచివీ ఉన్నాయి. జరత్కారుడికీ, అదే పేరు గల వాసుకి చెల్లెలు జరత్కారువుకీ 'ఆస్తీకుడు' అనేవాడు పుడతాడు. అతడు సర్పయాగాన్ని ఆపి సర్పాల్ని రక్షిస్తాడు' అన్నాడు." అది విని సర్పాలు సంతోషించాయి.

జరత్కారుడు ఒక ముని. కొంతమంది ఋషులు రెల్లుగడ్డి దుబ్బులను పట్టుకొని తలక్రిందులుగా వేళ్ళాడుతున్నారు. వాళ్ళు ఇతడి తాతముత్తాతలు. జరత్కారుడు పెళ్ళి చేసుకోకుండా, సంతానం వృద్ధి చేయకుండా ఉండడంతో వాళ్ళకు ఉత్తమ లోకాలు లభించలేదు. అందుకే ఇలా వేళ్ళాడుతున్నారు. జరత్కారుడికి తన పేరు ఉన్న కన్యనే పెళ్ళి చేసుకోవాలని కోరిక. అందుకే వాసుకి చెల్లెల్ని పెళ్ళాడాడు. వీళ్ళ పుత్రుడే ఆస్తీకుడు.

సర్పయాగం

జనమేజయుడు తన భార్య వపుష్టమతో కలిసి సర్పయాగం మొదలుపెట్టాడు. ఋత్విక్కులు మంత్రాలు చదువుతుంటే సర్పాలన్నీ వచ్చి హోమగుండంలో పడుతున్నాయి. తక్షకుడు భయంతో ఇంద్రుణ్ణి ఆశ్రయించాడు. అది గమనించిన ఋత్విక్కులు 'ఇంద్రుడితో సహా తక్షకుడు వచ్చుగాక!' అని మంత్రం చదివారు. ఇంద్రుడు భయపడి తక్షకుణ్ణి విడిచిపెట్టాడు. ఏం చెయ్యాలో తెలియక ఆకాశంలో తిరుగుతున్నాడు తక్షకుడు. అప్పుడు వాసుకి తన చెల్లెలిని ప్రార్థించడంతో ఆమె కొడుకు ఆస్తీకుడు బయలుదేరాడు. జనమేజయుడికి హితబోధ చేసి యాగాన్ని ఆపించాడు. తక్షకుడు బయటపడ్డాడు.

ఈ యాగానికి వ్యాసమహర్షి, వైశంపాయనుడు మొదలైన మహర్షులెందరో వచ్చారు. జనమేజయుడు అందరినీ సత్కరించాడు. వ్యాసమహర్షికి నమస్కరించి, కౌరవ పాండవుల కథను వినాలని ఉందని దయచేసి వివరించమని జనమేజయుడు కోరాడు. అప్పుడు వేదవ్యాసుడు వైశంపాయనుణ్ణి ఆదేశించడంతో వైశంపాయనుడు

మహాభారతకథను క్లుప్తంగా చెప్పాడు” అంటూ ఉగ్రశ్రవసుడు వివరంగా చెప్పడం ప్రారంభించాడు.

1. ఆదిపర్వం

“అత్రి మహర్షి బ్రహ్మమానస పుత్రుడు. ఇతడి కొడుకు చంద్రుడు. చంద్రుడి కొడుకు బుధుడు. ఈ బుధుడు వైవస్వతమనువు కుమార్తె అయిన ‘ఇల’ను పెళ్ళి చేసుకున్నాడు. వీరికి పురూరవుడు పుట్టాడు.

పురూరవుడి భార్య దేవనర్తకి అయిన ఊర్వశి. వీరికి – ఆయువు, అమావసువు, ధీమంతుడు, దృఢాయువు, వనాయువు, శతాయువు అనే ఆరుగురు కొడుకులు.

ఆయువు భార్య స్వర్భానవి. వీరికి నహుషుడు, వృద్ధశర్మ, గయుడు, అనేనసుడు కొడుకులు. ఆయువు తరువాత ‘నహుషుడు’ చక్రవర్తి అయ్యాడు.

అది దేవేంద్రుడు వృత్రాసురుణ్ణి చంపినకాలం. దానివల్ల ఇంద్రుడికి బ్రహ్మహత్యా పాతకం చుట్టుకుంది. దాంతో ఇంద్ర పదవి ఊడిపోయింది. పారిపోయి ఎక్కడో తలదాచుకోవలసి వచ్చింది. అప్పుడు దేవతలంతా ఆలోచించి నహుషుణ్ణి ఇంద్ర సింహాసనం ఎక్కించారు. పదవీగర్వం నహుషుణ్ణీ వదలలేదు. అహంకారంతో ఇంద్రుడి భార్య అయిన శచీదేవినే కామించాడు. తన కోరిక తీర్చమన్నాడు.

శచీదేవి బృహస్పతిని ఆశ్రయించింది. బృహస్పతి సూచనతో ‘నువ్వు సప్తర్షులే బోయీలుగా మోస్తున్న పల్లకి ఎక్కి వస్తే నేను నీ కోరిక తీరుస్తాను’ అంది.

నహుషుడు అలాగే చేసి మహర్షుల కోపానికి గురయ్యాడు. అగస్త్య మహర్షి నహుషుణ్ని కొండచిలువగా పడి ఉండమని శపించాడు.

నహుషుడికి యతి, యయాతి, సంయాతి, అయాతి, అయతి, ధ్రువుడు అని ఆరుగురు కొడుకులు. యతి, రాజ్యంపై విరక్తితో తపస్సుకు వెళ్ళిపోయాడు. యయాతి రాజయ్యాడు. ఇతడి భార్య దేవయాని. ఈమె రాక్షసుల గురువు – శుక్రాచార్యుడి కూతురు.

దేవయాని – శర్మిష్ఠ

యయాతి – దేవయానుల కలయిక, పెళ్ళి విచిత్రంగా జరిగింది.

అంతకుముందు దేవయాని కచుణ్ణి ఇష్టపడింది. ఇతడు బృహస్పతి కుమారుడు.

శుక్రాచార్యుడికి మృతసంజీవని విద్య తెలుసు. దానిని నేర్చుకోవడానికి శిష్యుడిగా వచ్చాడు కచుడు. అతణ్ణి దేవయాని ఇష్టపడింది. రాక్షసులు అసూయతో కచుణ్ణి చాలాసార్లు చంపుతూ వచ్చారు. చంపినప్పుడల్లా దేవయాని కోసం శుక్రాచార్యుడు అతణ్ణి బతికిస్తూ వచ్చాడు. ఈసారి ఇలా కాదని రాక్షసులు కచుణ్ణి చంపి కాల్చి, బూడిదచేసి శుక్రాచార్యుడు తాగే మద్యంలోనే కలిపేశారు.

ఆ విషయం తెలిసిన శుక్రాచార్యుడు మద్యం తాగడం వల్ల వచ్చే అనర్థాలు అన్నీ ఇన్నీ కావని ఇలా బాధపడ్డాడు.

ఆ.వె. మొదలి పెక్కు జన్మములఁ బుణ్యకర్మముల్
పరఁగఁ బెక్కుసేసి పడయఁ బడిన
యట్టి యెఱుక జనుల కాక్షణ మాత్రన
చెఱుచు మద్యసేవ సేయ నగునె?

కం. భూసురులాదిగఁ గల జను
లీసుర సేవించిరేని యిది మొదలుగఁ బా
పాసక్తిఁ బతితు లగుదురు
చేసితి మర్యాద, దీని చేకొనుఁడు జనుల్. (ఆది.3-120, 121)

'పూర్వం ఎన్నో జన్మల్లో పుణ్యాలు చేసి పొందిన జ్ఞానం మద్యపానం వల్ల క్షణంలో నశిస్తుంది. బ్రాహ్మణులు మొదలైన జనులు ఈ సురను సేవించినట్లయితే వారికి పాపం అంటుకుంటుంది. పతితులై పోతారు. ఇది నా తీర్మానం' అంటూ మద్యపానం చేసినవాళ్ళు నరకానికి పోతారని శపించాడు. చివరికి మృతసంజీవని విద్య ద్వారా తన పొట్టలో ఉన్న కచుణ్ణి బతికించాడు. కచుడు బయటకు వస్తే తాను మరణిస్తాడు కాబట్టి, ముందుగా అతడికి ఆ విద్యను నేర్పి, బయటకు వచ్చాక తనను బతికించమని చెప్పాడు. కచుడు అలాగే చేశాడు.

దేవయాని తనను పెళ్ళాడమని కచుణ్ణి కోరింది. అప్పుడు కచుడు **'దేవయానీ! నువ్వు గురుపుత్రివి. అంటే నాకు సోదరితో సమానం'** అంటూ ఆమె కోరికను తోసిపుచ్చాడు. దేవయాని కోపంతో 'నీకు మృతసంజీవని విద్య పనికిరాకుండా పోతుంది' అని శపించింది.

సరే! నాకు పనికిరాకపోయినా నేను ఎవరికైనా నేర్పితే ఉపయోగపడుతుంది కదా! అనుకొని 'దేవయానీ! నువ్వు ధర్మం తప్పావు కాబట్టి బ్రాహ్మణ కన్యవైన నీకు బ్రాహ్మణుడితో వివాహం కాదు' అని శపించాడు.

అందువల్ల యయాతి మహారాజుతో దేవయానికి వివాహం అయ్యింది. అది ఎలా అంటే – రాక్షసులకు రాజు వృషపర్వుడు. అతడి కూతురు శర్మిష్ఠ. ఒకరోజు దేవయాని, శర్మిష్ఠ మరికొందరు చెలికత్తెలు (వెయ్యిమంది) కొలనులో స్నానానికి దిగారు. ఒడ్డున విడిచిన బట్టలు గాలికి కలిసిపోయాయి. స్నానం అయ్యాక శర్మిష్ఠ పొరపాటున దేవయాని బట్టలు కట్టుకుంది. అంతే! దేవయానికి కోపం వచ్చింది. మాటామాటా పెరిగింది. చివరికి దేవయానిని ఒక నూతిలోనికి తోసి శర్మిష్ఠ వెళ్ళిపోయింది. వేటకు వచ్చిన యయాతి దేవయానిని బయటకు తీసి, తన నగరానికి తాను వెళ్ళిపోయాడు.

దేవయాని వృషపర్వుడి రాజ్యంలో కాలుపెట్టనని భీష్మించుకొని కూర్చుంది. అప్పుడు శుక్రాచార్యుడు వచ్చి 'అమ్మా! దేవయానీ! నీకు కోపం తగదమ్మా! ఎన్నో యజ్ఞాలూ, యాగాలూ చేసిన వారికంటే కోపం లేనివాడే గొప్పవాడమ్మా!

కం. అలిగిన నలుగక యెగ్గలు
పలికిన మఱి విననియట్లు ప్రతివచనంబుల్
వలుకక బన్నము వడి యెడఁ
దలపక యున్నతఁడు చూవె! ధర్మజ్ఞుడిలన్. (ఆది. 3-147)

ఎవరు ఎన్ని చేసినా కోపగించకుండా వారితో స్నేహంగా ఉండటమే గొప్ప ధర్మం' అని నచ్చచెప్పాడు.

దేవయాని ససేమిరా అంది. తన కూతురు లేకుండా తానూ ఆ నగరంలో ఉండకూడదని నిర్ణయించుకున్నాడు శుక్రుడు.

ఈ విషయాలన్నీ తెలిశాయి వృషపర్వుడికి. పరుగుపరుగున వచ్చాడు. 'గురుదేవా! మీ దయ లేకుండా మేం బతకలేం. కరుణించండి' అని ప్రాధేయపడ్డాడు. చివరికి తన కుమార్తె శర్మిష్ఠనూ, ఆమె వెయ్యి మంది పరిచారికలనూ దేవయానికి దాసీలుగా చేస్తానని వాళ్ళను తన నగరానికి తీసుకువెళ్ళాడు.

నూతిలో నుంచి బయటకు తీసేటప్పుడు పాణిగ్రహణం జరిగిపోయింది. కాబట్టి తనను పెళ్ళాడమని దేవయాని కోరడంతో యయాతి ఆమెను పెళ్ళి చేసుకున్నాడు.

దేవయాని, శర్మిష్ఠనూ, చెలికత్తెల్నీ తీసుకొని అత్తవారింటికి వెళ్ళింది. దేవయానికీ యయాతికీ యదువు, తుర్వసుడు అని ఇద్దరు పుత్రులు కలిగారు.

యయాతి శర్మిష్ఠను కూడా రహస్యంగా పెళ్ళి చేసుకొని, ఆమె ద్వారా ద్రుహ్యుడు, అనువు, పూరుడు అనే ముగ్గురు కుమారుల్ని పొందాడు.

కొన్నాళ్ళకి ఈ విషయం బయటపడింది. శుక్రాచార్యుడు కోపంతో యయాతిని ముసలివాడివి కమ్మని శపించాడు. తరువాత కొంత శాంతించి 'నీ పుత్రులలో ఎవరైనా తన యౌవనాన్ని నీకు ఇచ్చి నీ ముసలితనాన్ని తీసుకొంటే – నీకు మళ్ళీ యౌవనం వస్తుందని' అన్నాడు.

అందుకు ఒక్క పూరుడు తప్ప ఎవరూ ముందుకు రాలేదు. యయాతి పూరుడి యౌవనాన్ని తీసుకున్నాడు. కొంతకాలం తరువాత ఈ కోరికలు ఎప్పటికీ తృప్తిని ఇవ్వవని తెలుసుకొని పూరుడి యౌవనాన్ని అతడికి ఇచ్చి అతడినే రాజును చేశాడు యయాతి. పెద్ద కొడుకు యదువు ఉండగానే పూరుణ్ణి ఎందుకు రాజును చేశాడో ప్రజలకు వివరంగా ఇలా చెప్పాడు.

కం. తనయుండు దల్లిదండ్రులు
పనిచిన పని సేయడేని పలుకెదలోఁ జే
కొనఁడేని వాడు తనయుం
డనఁబడునే? పితృధనమున కర్హుండగునే? (ఆది. 3-199)

తల్లిదండ్రులు చెప్పిన పని చేయనివాడు, వాళ్ళ మాట లెక్క చేయనివాడు కొడుకెలా అవుతాడు? అలాంటి వాడు తండ్రి ఆస్తికి వారసుడెలా అవుతాడు? అంటూ పూరుణ్ణి పిలిచి **'నాయనా! గొప్పవాళ్ళ చరిత్రలు చదువు. మంచివాళ్ళతో ఉంటూ ధర్మం గురించి తెలుసుకో. తెలుసుకొని మరిచిపోకుండా దానిని ఆచరించు. యోగ్యతకు తగిన ధనం ఇవ్వాలి. సభల్లో క్లుప్తంగా, అందంగా తగినట్లు మాట్లాడాలి'** అంటూ నీతులు చెప్పి అడవికి వెళ్ళిపోయాడు యయాతి.

పూరుడి వంశంలో కొన్ని తరాల తర్వాత దుష్యంతుడు అనే ఒక మహారాజు వేటకు బయలుదేరాడు. అడవిలో ఒక ముని ఆశ్రమం కనిపించింది. అది కణ్వముని ఆశ్రమం. అప్పుడు కణ్వుడు ఆశ్రమంలో లేడు. ఒక అందమైన మునికన్య ఉంది. ఆమె పేరు శకుంతల.

శకుంతల మేనకకూ విశ్వామిత్రుడికీ కలిగిన కూతురు. విశ్వామిత్రుడి తపస్సును భగ్నం చేయడానికి వచ్చిన మేనక ఈ శకుంతలను కని స్వర్గానికి వెళ్ళిపోయింది. అప్పుడు ఆ పసిపాపను శకుంతాలు (పక్షులు) కాపాడాయి. కణ్వమహర్షి చూసి ఆశ్రమానికి తీసుకువచ్చి శకుంతల అని పేరు పెట్టి అల్లారుముద్దుగా పెంచి పెద్ద చేశాడు.

దుష్యంతమహారాజు శకుంతలను గాంధర్వ పద్ధతిలో అప్పటికప్పుడే వివాహం చేసుకొని కొంతసేపు గడిపి తన నగరానికి వెళ్ళిపోయాడు. సాయంత్రం ఆశ్రమానికి వచ్చిన కణ్వుడు జరిగింది తెలుసుకున్నాడు. కొన్నాళ్ళకు శకుంతలకు దుష్యంత మహారాజు వల్ల ఒక కొడుకు పుట్టాడు. అతడి పేరు భరతుడు. అడవిలో ఉండే అన్ని జంతువుల్నీ తన మహాబలంతో అణచివేస్తున్న ఆ బాలుణ్ణి చూసి, అక్కడి మునులు అతడిని 'సర్వదమనుడు' అనే పేరుతో పిలిచేవారు. ఆ బాలుడు క్రమంగా పెరిగి పెద్దవాడయ్యాడు. ఒకరోజు కణ్వమహర్షి శకుంతలను పిలిచి 'అమ్మా!

ఆ.వె. ఎట్టి సాధ్వులకును బుట్టిన యిండ్లను
బెద్దకాల మునికి తద్ద తగదు
పతుల కడన యునికి సతులకు ధర్మువు
సతుల కేడుగడయుఁ బతుల చూవె. (ఆది. 4-66)

ఎంత గొప్ప స్త్రీలైనా పుట్టింట్లో ఎక్కువకాలం ఉండకూడదు. భార్య - భర్త దగ్గర ఉండటమే ధర్మం. భార్యకు భర్తే దిక్కు (ఏడుగడ)'. అని కొందరు శిష్యులతో దుష్యంతుడి వద్దకు ఆమెను పుత్రుడితో సహా పంపాడు.

దుష్యంతుడు లోకాపవాదానికి భయపడి నువ్వెవరో తెలియదని అసత్యం ఆడాడు. దానికి శకుంతల తల్లడిల్లిపోయింది. ఆవేదనతో ఇలా అంది.

చం. విమల యశోనిధీ! పురుషవృత్త మెఱుంగుచునుండుఁ జూవె వే
దములును బంచభూతములు ధర్మువు సంధ్యలు నంతరాత్మయున్

యముఁడును జంద్రసూర్యులు నహంబును రాత్రియు నన్మహాపదా
ర్థము లివియుండఁగా నరుఁడు దక్కొననేర్చునె తన్ను ఁ్రముచ్చిలన్.

(ఆది. 4-80)

స్వచ్ఛమైన కీర్తికి నిలయమైన వాడా! వేదాలు, పంచభూతాలు, ధర్మము, మూడు సంధ్యలు, ఆంతరాత్మ, యముడు, చంద్రుడు, సూర్యుడు, పగలు, రాత్రి అనే మహాపదార్థాలు పురుషుడి ప్రవర్తనను చూస్తూనే ఉంటాయి. ఇవి ఉండగా నరుడు తనను తాను దాచుకోలేడు.

'రాజా! నీలా ఎవరైనా ఇల్లాలిని దూరం చేసుకుంటారా! **నాలుగు పురుషార్థాలనూ భర్తకు సాధించిపెట్టేది భార్యే. వంశానికీ, గౌరవానికీ, గృహవిద్యకూ మూలమైనదీ భార్యే. భార్యాపుత్రుల్ని చక్కగా చూసుకొనేవాడికి ఏ ఆపదా ఉండదు.**

చం. నుతజల పూరితంబులగు నూతులు నూరిటికంటె సూనృత
వ్రత! యొక బావి మేలు, మఱి బావులు నూటిటికంటె నొక్క స
త్క్రతువది మేలు, తత్క్రతు శతంబున కంటె సుతుండు మేలు; త
త్సుత శతకంబు కంటె నొక సూనృతవాక్యము మేలు సూడఁగన్.

(ఆది. 4-94)

మహారాజా! **మంచినీళ్ళతో నిండిన వంద నూతులు కంటే ఒక బావి, అలాంటి వందబావులు కంటే ఒక క్రతువు (యజ్ఞం), అలాంటి వంద క్రతువుల కంటే ఒక కొడుకు, వందమంది కొడుకుల కంటే ఒకే ఒక్క సత్యవాక్యం మేలు.** దయచేసి నిజం చెప్పండి! నేను మీకు తెలీదూ?!' అంది.

ఇంతలో ఆకాశవాణి 'రాజా! ఈమె నీ భార్య! అతడు నీ కుమారుడు' అని చెప్పింది.

దుష్యంతుడు ఆమెను స్వీకరించాడు. వీళ్ళ పుత్రుడే భరతుడు. ఇప్పటి నుండి చంద్రవంశం కాస్తా భరతవంశం అయ్యింది.

భరతుడి వంశంలో 'హస్తి' అనే చక్రవర్తి ఉండేవాడు. ఇతడే తన పేరు మీద హస్తినాపురాన్ని నిర్మించాడు. ఇదే భరతవంశ రాజులకు రాజధాని.

హస్తి పుత్రుడు అజామీఢుడు. ఇతడి పుత్రుడు ఋక్షుడు. ఇతడి పుత్రుడు సంవరణుడు. ఇతడి భార్య తపతి. వీళ్ళ పుత్రుడు కురువు. ఇతడు తపస్సు చేసిన ప్రదేశమే కురుక్షేత్రంగా ప్రసిద్ధి చెందింది. అలా కురువు వంశంలో పుట్టినవాళ్ళు కౌరవులయ్యారు.

కురువు సంతానంలో జహ్నుడు అని ఒక రాజు ఉన్నాడు. అతడి కొడుకు ప్రతీపుడు. 'మహాభిషుడు' అనే ఇక్ష్వాకు చక్రవర్తి– ఒక శాపం వల్ల మరుసటి జన్మలో ఈ ప్రతీపుడికి కొడుకుగా పుట్టాడు. అతడే శంతనుమహారాజు.

శంతను మహారాజు

ఒకరోజు శంతనుడు వేటకు వెళ్ళి అక్కడ గంగాదేవిని చూసి ఇష్టపడ్డాడు. ఆమె కొన్ని షరతులు విధించింది.

ఆమె మాటను కాదనకూడదు. ఏదికోరినా ఇవ్వాలి. తిట్టకూడదు. ఎదురు ప్రశ్నించకూడదు. ఇలా షరతులు పెట్టింది. శంతనుడు అంగీకరించాడు. వివాహం జరిగింది.

కొంతకాలానికి ఒక కుమారుడు పుట్టాడు. పుట్టగానే వాణ్ణి తీసుకువెళ్ళి నదిలో పడవేసి వచ్చింది గంగ. శంతనుడు ఏమీ అనలేదు. అంటే వెళ్ళిపోతుందేమోనని భయం. తరువాత మరో ఆరుగురు కొడుకులు పుట్టారు. వాళ్ళనీ అలాగే చేసింది. తరువాత ఎనిమిదో కుమారుడు. వాణ్ణీ అలాగే చేస్తుందని శంతనుడు ఆమెను వారించాడు.

అప్పుడు ఆమె – 'రాజా! నేను జహ్నుమహర్షి కుమార్తెను. గంగానదిని. శాపం వల్ల భూలోకానికి వచ్చి నీ భార్యనయ్యాను. ఈ ఎనిమిదిమంది కొడుకులూ ఎవరో కాదు. అష్టవసువులు. వసిష్ఠ మహర్షి శాపం వల్ల వాళ్ళు ఇలా పుట్టారు. వీడు ఎనిమిదో వసువు. వీడికి దేవవ్రతుడు అని పేరు పెడుతున్నాను. పెంచి పెద్ద చేసి నీకు అప్పగిస్తాను' అంటూ తీసుకువెళ్ళి పెద్దవాణ్ణి చేసి తిరిగి అప్పగించింది.

కొంతకాలం తరువాత శంతనుమహారాజు వేటకి వెళ్ళి అక్కడ ఒక అందమైన స్త్రీని చూశాడు. ఆమె పేరు సత్యవతి. ఈమె ఉపరిచరవసువుకు అద్రిక అనే అప్సరసకూ పుట్టింది. ఈమెను దాశరాజు పెంచి పెద్ద చేశాడు కాబట్టి దాశకన్య

అనీ, చేపల వాసన కలది కాబట్టి మత్స్యగంధి అనీ ఈమెకు వ్యవహారం. ఈమె పడవనడుపుతూ ఉంటే పరాశరుడు అనే మహర్షి చూసి వరించాడు. వీళ్ళకు పుట్టినవాడే వేదవ్యాస మహర్షి. ఇతడు కృష్ణద్వీపంలో పుట్టాడు కాబట్టి కృష్ణద్వైపాయనుడు. పరాశరుడి కొడుకు కాబట్టి పారాశర్యుడు.

పుట్టగానే వేదవ్యాసుడు 'అమ్మా! నేను తపస్సుకు వెళ్తున్నాను. నీకు అవసరమైనప్పుడు నన్ను తలుచుకో! నీ ముందు ప్రత్యక్షమవుతాను' అని వెళ్ళిపోయాడు. పరాశరుడూ తపస్సుకు వెళ్ళిపోయాడు.

ఆ సత్యవతిని చూసిన శంతనుడు ఆమె నుండి ఒక యోజనం వరకూ సువాసన రావడాన్ని గమనించాడు. అది పరాశరుడు ఆమెకు ఇచ్చిన వరం. చేపల వాసన కాస్తా సువాసనగా మారి, ఆ పరిమళం ఒక యోజనం దాకా వ్యాపిస్తుందని వరం ఇచ్చాడు. అప్పటి నుండి ఆమె యోజనగంధి అయ్యింది.

శంతనుడు ఆమెతో మాట్లాడి ఆమె ద్వారా దాశరాజును కలిసి ఆమెను వివాహం చేసుకోవాలని ఉందని అడిగాడు. దానికి దాశరాజు 'సరే! నా కుమార్తెకు పుట్టినవాడికే రాజ్యం ఇస్తానని వాగ్దానం చేస్తే నాకు సమ్మతమే!' అన్నాడు. శంతనుడు ఒప్పుకోలేదు. ఇంటికి తిరిగి వచ్చాడు.

విచారంగా ఉన్న తండ్రిని చూసి దేవవ్రతుడు విషయం తెలుసుకొని, దాశరాజు దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

భీష్ముడు

'దాశరాజా! నేను రాజ్యం చేపట్టను. నీ కుమార్తెకు కలిగే పుత్రుడికే రాజ్యాధికారం!' అన్నాడు.

అప్పుడు దాశరాజు 'నువ్వు ధర్మాత్ముడివే! నీ పుత్రులు నీ మాటను గౌరవిస్తారా? తరువాత మేమే వారసులం అని గొడవకు దిగితే? మా పరిస్థితేంగాను?' అన్నాడు.

దానికి దేవవ్రతుడు – 'నేను వివాహమే చేసుకోను. బ్రహ్మచర్యాన్ని చచ్చేవరకూ పాటిస్తాను' అని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు. అలా భీషణమైన ప్రతిజ్ఞ చేశాడు కాబట్టి అప్పటి నుండీ దేవవ్రతుడికి భీష్ముడు అనే పేరు ఏర్పడింది.

శంతనుడికీ సత్యవతికీ వివాహం జరిగింది. వీరికి చిత్రాంగదుడు, విచిత్రవీర్యుడు అనే ఇద్దరు కొడుకులు జన్మించారు. శంతనుడు మరణించాడు. చిత్రాంగదుడు ఒక గంధర్వుడి చేతిలో మరణించాడు. ఇక మిగిలిన విచిత్రవీర్యుణ్ణే భీష్ముడు రాజును చేశాడు.

కాశీ రాజుకు అంబ, అంబిక, అంబాలిక అని ముగ్గురు కూతుళ్ళు. వాళ్ళ కోసం స్వయంవరం ప్రకటించాడు కాశీరాజు. భీష్ముడు అక్కడికి వెళ్ళి రాజులందర్నీ ఓడించి ఆ ముగ్గురు కన్యల్నీ తీసుకొని వచ్చాడు.

భీష్ముడు ఓడించినవారిలో సాళ్వుడు అనే రాజు కూడా ఉన్నాడు. సాళ్వుణ్ని కాశీరాజు పెద్ద కుమార్తె అంబ ప్రేమించింది. ఆమె కోరికపై అంబను వెనక్కి పంపి తక్కిన ఇద్దర్నీ విచిత్రవీర్యుడికి ఇచ్చి పెళ్ళి చేశాడు.

తీరా వెళ్తే సాళ్వుడు అంబను తిరస్కరించాడు. అదలా ఉండగా కొంతకాలానికి సంతానం కలగకుండానే విచిత్రవీర్యుడు కూడా మరణించాడు.

అప్పుడు సత్యవతి వేదవ్యాసుడిని పిలిచి, దేవరన్యాయం* ద్వారా తన కోడళ్ళకు పుత్రభిక్ష పెట్టమంది. అలా వేదవ్యాసుడి ద్వారా అంబికకు ధృతరాష్ట్రుడు, అంబాలికకు పాండురాజు, విచిత్రవీర్యుడి మరో శూద్ర భార్యకు విదురుడు జన్మించారు. ఈ విదురుడు ఎవరో కాదు. మాండవ్యముని శాపం వల్ల జన్మించిన యమధర్మరాజే! అందుకే విదురుడు గొప్ప నీతికోవిదుడయ్యాడు.

ద్రోణుడు

గంగాతీరంలో భరద్వాజ మహర్షి తపస్సు చేసుకొంటూ ఉండేవాడు. అతడికి ఒక కుమారుడు. అతడి పేరు ద్రోణుడు. ఈ భరద్వాజుడికి పృషతుడు అనే పాంచాల రాజు మంచి స్నేహితుడు. ఇతడి కొడుకు ద్రుపదుడు. పృషతుడు తన కొడుకును భరద్వాజుడి ఆశ్రమంలోనే ఉంచాడు. కాబట్టి ద్రోణుడు, ద్రుపదుడు

*దేవరన్యాయం – దేవరుడు అంటే భర్తకు సోదరుడు. సంతానం కలగకుండానే భర్త మరణించగా, ఆ వంశం అతనితోనే నశించిపోయే పరిస్థితి వచ్చినప్పుడు భార్య, తన అత్త మున్నగు పెద్దల అనుమతితో భర్త సోదరుడి వల్ల సంతానాన్ని కని, వంశాన్ని నిలబెట్టే ప్రాచీన సంప్రదాయం – దేవరన్యాయం.

స్నేహితులయ్యారు. చక్కగా చదువుకొంటున్నారు. కొన్నాళ్ళకు పృషతుడు మరణించడంతో ద్రుపదుడు రాజయ్యాడు. ద్రోణుడు 'అగ్నివేశుడు' అనే మహర్షి ద్వారా విలువిద్యలో నైపుణ్యాన్ని పొందాడు.

కృపుడు

గౌతమమహర్షి కుమారుడు శరద్వంతుడు. ఇతడు విలువిద్యలో గొప్పవాడు. ఇతడికి ఒక బాలుడు, బాలిక జన్మించారు. వీరిని అడవిలో ఒక రెల్లు పొదలో విడిచి వెళ్ళి పోయాడు శరద్వంతుడు. వాళ్ళను శంతనుమహారాజు పెంచి పెద్ద చేశాడు. వాళ్ళ పేర్లే కృపుడు, కృపి. తరువాత శరద్వంతుడు వచ్చి వీళ్ళకు ధనుర్వేదాన్ని బోధించాడు.

ద్రోణుడు కృపిని వివాహం చేసుకున్నాడు. వీళ్ళకు ఒక పుత్రుడు. అతడి పేరు అశ్వత్థామ. ద్రోణుడు పరశురాముడి నుండి కూడా చాలా అస్త్రాలను పొందాడు. కానీ ఆర్థికమైన ఇబ్బందులు తలెత్తడంతో సహాయం కోసం తన చిన్ననాటి స్నేహితుడైన ద్రుపదుడి వద్దకు వెళ్ళాడు. కానీ ద్రుపదుడు అవమానించి పంపాడు.

కర్ణుడు

యదువంశానికి చెందిన 'శూరుడు' అనే రాజుకు వసుదేవుడు మొదలైన పది మంది కొడుకులు, పృథ మొదలైన ఏడుగురు కూతుళ్ళు ఉన్నారు. ఇతడి మేనత్త కొడుకు కుంతి భోజుడు పృథను తీసుకువెళ్ళి పెంచుకున్నాడు. దాంతో పృథ కుంతిగా ప్రసిద్ధురాలయ్యింది. ఈమె సూర్యుడి అనుగ్రహం వల్ల కవచకుండలాలతో ప్రకాశించే ఒక పుత్రుణ్ణి పొందింది. అయితే ఆ పుత్రుణ్ణి ఒక పెట్టెలో పెట్టి గంగానదిలో విడిచిపెట్టింది. ఆ పెట్టె అతిరథుడు – రాధ అనే సూతదంపతులకు దొరికింది. వాళ్ళు ఈ బాలుణ్ణి పెంచి పెద్ద చేశారు. అతడే కర్ణుడు.

పాండురాజు

ధృతరాష్ట్రుడు గాంధార దేశ రాజకుమార్తె అయిన గాంధారిని పెండ్లాడగా, పాండురాజు కుంతిభోజుడి కుమార్తె అయిన కుంతినీ, మద్రదేశ రాజకుమార్తె మాద్రినీ పెళ్ళాడాడు. పాండురాజు దిగ్విజయయాత్ర చేసి ఎందరో రాజుల్ని

ఓడించాడు. అపారమైన ధనరాశుల్ని హస్తినాపురానికి తరలించాడు. ధృతరాష్ట్రుడికి రాజ్యం అప్పగించాడు. కొంతకాలం తరువాత ఒకసారి వేటకు వెళ్ళాడు. అక్కడ కలిసిమెలిసి ఉన్న రెండు జింకల్ని చూసి అయిదు బాణాలు వేశాడు. అవి నిజానికి జింకలు కావు. కిందముడు అనే మహర్షి, అతడి భార్య.

జింక రూపంలో ఉన్న మహర్షి ఇలా అన్నాడు 'రాజా! వేట రాజధర్మమే కానీ ఆయాసంతో పరిగెత్తలేని వాటినీ, అన్యోన్యంగా ఉన్నవాటినీ, ప్రసవించడానికి సిద్ధంగా ఉన్నవాటినీ, రోగాలతో ఉన్నవాటినీ కర్కోటకుల్లాంటి వేటగాళ్ళు కూడా వేటాడరే! అలాంటిది భరతవంశంలో పుట్టిన నువ్వే ఇలా చేశావు. కాబట్టి నువ్వు కూడా నీ భార్యతో కలిశావో మరుక్షణం మరణిస్తావు. నీతో పాటు నీ భార్యకూడా మరణిస్తుంది' అని శపించి ప్రాణాలు వదిలాడు. అప్పుడు తెలిసివచ్చింది పాండురాజుకి.

కం. ఎట్టి విశిష్టకులంబునఁ
బుట్టియు సదసద్వివేకమును గల్గియు మున్
గట్టిన కర్మఫలంబులు
నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. (ఆది. 5-58)

'ఎంత ఉన్నతమైన వంశంలో పుట్టినా, మంచీచెడు తెలిసినా పూర్వ జన్మలో చేసిన కర్మఫలాన్ని ఎంతటివారైనా అనుభవించాల్సిందే!' అని బాధపడి, అన్నీ సేవకులకు దానం చేశాడు. భార్యలతో కలిసి శతశృంగ పర్వతం మీద తపస్సు చేసుకొంటూ కాలం గడుపుతున్నాడు.

'మానవుడు పుడుతూనే నాలుగు (దేవ - ఋషి - పితృ - మనుష్య) ఋణాలతో పుడతాడు. యజ్ఞం - తపస్సు, స్వాధ్యాయం, శ్రాద్ధం, అతిథి సేవ ద్వారానే వాటిని తీర్చుకోవాలి. మిగిలిన మూడూ తీరిపోయాయి. శాపం వల్ల నాకు సంతానం కలుగదు. కాబట్టి పితృఋణం తీరే అవకాశమే లేదు'. అని బాధపడుతున్నాడు.

పాండవులు - కౌరవులు

అప్పుడు కుంతీదేవి తనకు దుర్వాసమహర్షి ఇచ్చిన వరం ద్వారా పాండురాజు కోరికపై దేవతల్ని ఆహ్వానించి, యమధర్మరాజు అంశంతో ధర్మరాజు, వాయుదేవుడి

అంశంతో భీముడు, ఇంద్రుడి అంశంతో అర్జునుడు అనే పుత్రుల్ని పొందింది. మాద్రి అశ్వినీదేవతలను ఆరాధించి నకులుడు, సహదేవుడు అనే ఇద్దరు పుత్రుల్ని పొందింది.

అక్కడ హస్తినాపురంలోనూ గాంధారి కూడా గర్భం ధరించింది. సంవత్సరం అయినా ప్రసవం కాలేదు. ఈలోగా కుంతీదేవికి ధర్మరాజు పుట్టాడు. అది తెలిసి అసూయతో తన కడుపు బాదుకుంది. దానివల్ల లోపలి పిండం జారి బయటపడింది. అప్పుడు వేదవ్యాసుడు దానిని 101 భాగాలు చేసి నేతికుండలలో పెట్టి రక్షించాడు. కుంతీదేవికి భీముడు పుట్టిన సమయానికి మొదటి కుండనుండి కలి అంశతో ఒక పుత్రుడు పుట్టాడు. అతడే దుర్యోధనుడు.

ధృతరాష్ట్రుడికి మరో వైశ్య భార్య ఉంది. ఆమెకు ఒక కొడుకు పుట్టాడు. అతడి పేరు యుయుత్సుడు.

ఆ తరువాత రోజుకొకరుగా ఆ కుండల నుండి 99 మంది పుట్టుకొచ్చారు. చివరి కుండ నుండి దుస్సల అనే అమ్మాయి పుట్టింది.

దుర్యోధనుడు పుట్టినపుడు అపశకునాలు కనిపించాయి. అతడి వల్ల వంశానికి తీవ్రమైన నష్టం కలుగుతుంది. కాబట్టి ఆ ఒక్క బిడ్డనీ ఎక్కడైనా వదిలి వేయమని పండితులు సలహా ఇచ్చారు. కానీ పుత్ర వ్యామోహం - ధృతరాష్ట్రుడు ఆ పని చేయలేదు.

కొంతకాలానికి పాండురాజు మరణించాడు. కుంతీదేవి తన బిడ్డల్ని తీసుకొని హస్తినాపురానికి వచ్చింది. కాలం గడుస్తోంది. ఒకరోజు వేదవ్యాసుడు వచ్చి సత్యవతితో ఇలా అన్నాడు.

మతిఁ దలఁపఁగ సంసారం
బతి చంచల మెండమావు లట్టుల సంప
త్ప్రతతు లతిక్షణికంబులు
గతకాలము మేలు వచ్చుకాలము కంటెన్. (ఆది. 5-159)

'అమ్మా! ఈ సంసారం ఎండమావుల్లాగా అతి చంచలమైనది. ఈ సంపదలన్నీ క్షణికాలు. కాబట్టి ఆలోచిస్తే వచ్చేకాలం కంటే గడిచిన కాలమే మంచిదనిపిస్తోంది.

ఎందుకు చెప్తున్నానంటే – ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకులు మంచివాళ్ళు కారు. ముందు ముందు చాలా ఘోరాలు జరుగుతాయి. నువ్వు చూడలేవు కాబట్టి కోడళ్ళను తీసుకొని అడవులకి వెళ్ళి తపస్సు చేసుకొంటూ ప్రశాంతంగా ఉండు' అన్నాడు.

సత్యవతి అలాగే చేసి కొన్నాళ్ళకు అంబిక, అంబాలికలతో సహా తనువు చాలించి స్వర్గానికి చేరుకుంది.

కౌరవులు – పాండవులు

ధృతరాష్ట్రుడి పుత్రులు ధార్తరాష్ట్రులు. వీరికే కౌరవులు అని ప్రసిద్ధి. పాండురాజు పుత్రులు పాండవులు. అందరూ పెరుగుతున్నారు.

పాండవులంటే దుర్యోధనుడికి కంటగింపుగా ఉండేది. భీముడంటే మరీను. ఒకసారి భీముణ్ణి తాళ్ళతో కట్టి నదిలో పడవేయించాడు. భీముడు తేరుకొని కట్లు తెంచుకొని బయటపడ్డాడు. మరోసారి విషం కలిపిన అన్నం పెట్టి చంపబోయాడు. ఆ విషం భీముడిని ఏమీ చేయలేదు. చక్కగా జీర్ణమైపోయింది.

వీళ్ళకు గురువు కృపాచార్యుడు. ద్రోణుణ్ణి కూడా విలు విద్య నేర్పడానికి నియమించాడు భీష్ముడు. అర్జునుడిలో ఉన్న ఆత్మవిశ్వాసం ద్రోణుడిని ఆకర్షించింది.

అర్జునుడు ద్రోణాచార్యుడికి ప్రియశిష్యుడయ్యాడు.

ద్రోణుడి కుమారుడు అశ్వత్థామ. అతడు కూడా వీళ్ళతో పాటే విద్యాభ్యాసం చేస్తున్నాడు. అర్జునుడు చీకట్లో కూడా బాణాలు గురి చూసి వెయ్యడం నేర్చుకున్నాడు. అది చూసి, అతడి సాధనకు మెచ్చిన ద్రోణాచార్యుడు 'నిన్ను సాటిలేని మేటి విలుకాణ్ణి చేస్తాను' అని మాట ఇచ్చాడు.

ఏకలవ్యుడు

హస్తినాపురానికి పక్కనే ఒక అడవి ఉంది. అందులో హిరణ్యధన్వుడు అనే కిరాతరాజు ఉన్నాడు. అతడి కొడుకు ఏకలవ్యుడు. ఇతడికీ విలు విద్య అంటే పంచప్రాణాలు. ద్రోణుడి వద్దకు వచ్చి తనకు ఆ విద్య నేర్పమని అడిగాడు.

ఆనాటి ధర్మశాస్త్రం ప్రకారం ధనుర్వేదాన్ని నేర్చుకొనే అర్హత ఏకలవ్యుడికి లేదు. అందుకని చెప్పనన్నాడు. అయినా ఏకలవ్యుడు పట్టుదలగా మట్టితో ద్రోణుడి

బొమ్మను ఒకటి చేసుకొని దాని ముందు కూర్చొని సాధన చేశాడు. నైపుణ్యాన్ని సంపాదించాడు.

ఒకరోజు కౌరవ పాండవులందరూ వేటకు వెళ్ళారు. దారి తప్పారు. అక్కడ ఏకలవ్యుడి గురించి తెలిసింది. ఒక వేట కుక్క మొరుగుతూ ఉంటే – దానికి గుచ్చుకోకుండా, అది అరవలేకుండా ఏడు బాణాలు వేసి దాని నోరు మూయించాడు ఏకలవ్యుడు. అది చూసి ఆశ్చర్యపోయారు వీళ్ళంతా. ఏకలవ్యుడు తన గురువు ద్రోణాచార్యులేనంటూ అతని విగ్రహాన్ని చూపించాడు.

వీళ్ళందరూ హస్తినాపురానికి తిరిగి వచ్చి ద్రోణుడికి ఆ విషయం చెప్పారు. ద్రోణుడు ఆశ్చర్యపోయి ఏకలవ్యుడి దగ్గరకు వెళ్ళాడు.

ఏకలవ్యుడు భక్తితో ద్రోణుణ్ణి పూజించి 'గురుదేవా! మీ అనుగ్రహం వల్ల నాకు ఈ విద్య వచ్చింది. కాబట్టి మీకు గురుదక్షిణగా ఏం కావాలో చెప్పండి. సంతోషంగా ఇస్తాను' అన్నాడు.

ఏకలవ్యుడు విల్లు పట్టుకొంటే అర్జునుడు మేటి విలుకాడు కాలేడు. పైగా వేదమంత్రాలను ఉచ్చరించే అర్హత ఏకలవ్యుడికి లేదు. అందుకని ఇచ్చిన మాట కోసం ద్రోణుడు ఏకలవ్యుణ్ణి బొటనవేలును గురుదక్షిణగా అడిగాడు. ఏకలవ్యుడు సంతోషంగా సమర్పించాడు.

అస్త్ర విద్యా ప్రదర్శన

కౌరవులూ పాండవులూ నేర్చుకొన్న తమ తమ విద్యల్ని ప్రదర్శిస్తున్నారు. అర్జునుడు చూపించిన ధనుర్విద్యా నైపుణ్యానికి అందరూ ఆశ్చర్యపోయారు.

అదే సమయంలో కర్ణుడు వచ్చి అర్జునుడు చూపించిన విద్యలన్నీ తానూ చేసి చూపించాడు. అందరూ ఆశ్చర్యపోయారు.

దుర్యోధనుడు ముగ్ధుడై కర్ణుణ్ణి కౌగిలించుకొన్నాడు. అంగరాజ్యం ఇచ్చి తనకు స్నేహితుణ్ణి చేసుకున్నాడు.

విద్యాభ్యాసం పూర్తయ్యింది. ద్రోణాచార్యుడి కోరిక మేరకు ద్రుపదుణ్ణి బంధించి తెచ్చి ద్రోణుడి కాళ్ళ దగ్గర పడవేశాడు అర్జునుడు.

ద్రుపదుణ్ణి తానూ పరిహాసాలాడి, అవమానించి విడిచి పెట్టాడు ద్రోణుడు.

కొంతకాలం తరువాత భీష్ముడు ధర్మరాజును యువరాజుగా చేశాడు. భీమార్జునులూ, నకులసహదేవులూ నాలుగు దిక్కులకూ వెళ్ళి అందర్నీ జయిస్తున్నారు.

ద్రోణుడు తన ప్రియశిష్యుడైన అర్జునుడికి బ్రహ్మశిరోనామకాస్త్రాన్ని ఇచ్చాడు.

పాండవుల వైభవం చూస్తుంటే దుర్యోధనుడికి కడుపు రగిలిపోతోంది. కర్ణుణ్ణీ, శకునినీ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైన తన వాళ్ళనందరినీ సమావేశపరిచాడు. అప్పుడు శకుని కణికుడు అనే రాజనీతిజ్ఞుణ్ణి పిలిపించాడు. ఆ కణికుడు –

కం. తన కపకారము మదిఁ జే
సిన జనుఁ డల్పుఁడని నమ్మి చేకొనియుండం
జన దొక యించుక ముల్లయి
నను బాదతలమున నున్న నడవగనగునే? (ఆది. 6–115)

'రాజా! **మనకు కీడు చేసిన వాడు అల్పుడే అయినా ఉపేక్షించకూడదు సుమా! ముల్లు చిన్నదే! కానీ కాలిలో గుచ్చుకొని ఉంటే నడవగలమా?** అలాంటి వాణ్ణి చంపి ఆత్మరక్షణ చేసుకోవడమే రాజధర్మం' అన్నాడు.

ఆ మాటలు బాగానే పని చేశాయి. దుర్యోధనుడు తండ్రి వద్దకు వెళ్ళి పాండవుల్ని ఎలాగైనా వారణావతానికి పంపివేయమని లేకపోతే మనకు పేరు ప్రతిష్ఠలు రావనీ గొడవ పెట్టేవాడు. ధృతరాష్ట్రుడు మొదట అంగీకరించకపోయినా పుత్ర వ్యామోహం వల్ల తప్పింది కాదు.

పాండవులు అతడి మాట మన్నించి బయలుదేరారు. దీనిలో ఏదో కుట్ర ఉందని విదురుడు హెచ్చరించాడు. అతడు హెచ్చరించినట్లుగానే ఒక ప్రమాదం జరిగింది.

వారణావతంలో పాండవుల కోసం నెయ్యి, నూనె, బంక, లక్క కలగలిపి ఒక భవనాన్ని పురోచనుడు అనే శిల్పితో కట్టించాడు దుర్యోధనుడు. వాళ్ళు ఆ ఇంటిలో ఉండగా నిప్పు పెట్టి చంపాలన్నది అతడి ఆలోచన.

పాండవులు అది గ్రహించారు. ఈలోగా విదురుడు ఎవరికీ తెలియకుండా ఒక కందకాలు తవ్వే సేవకుణ్ణి పంపి లక్క ఇంటిలో నుండి ఒక సొరంగం తవ్వించాడు.

ఆనాడు కృష్ణ చతుర్దశి. కుంతీదేవి నగరంలోని బ్రాహ్మణ స్త్రీలు అందరినీ పిలిచి భోజనం పెట్టింది. అప్పుడే కుంతీదేవి సేవకురాలైన ఒక నిషాద స్త్రీ తన అయిదుగురు కొడుకులతో వచ్చింది. పీకలదాకా తిని, మద్యం తాగి పుత్రులతో కలిసి అక్కడే పడి నిద్రపోయింది.

ఆ రాత్రే లక్క ఇంటికి నిప్పు పెట్టాలని నిశ్చయించుకున్నాడు పురోచనుడు. అది తెలిసిన భీముడు ముందుగానే పురోచనుడి భవనానికి నిప్పు పెట్టి, తమ లక్క యింటికి కూడా నిప్పుపెట్టి, సొరంగమార్గం ద్వారా తల్లినీ, సోదరుల్నీ తీసుకొని బయటపడ్డాడు.

తెల్లవారింది. లక్క యింట్లో మద్యంతాగి పడిపోయిన నిషాదస్త్రీ ఆమె కొడుకుల శవాలు కనిపించాయి. వాటిని చూసి అందరూ కుంతీదేవీ పాండవులూ మరణించారని అనుకున్నారు.

భీముడు అడవిలో తనవాళ్ళకు కాపలాగా ఉన్నాడు. తక్కిన వాళ్ళందరూ నిద్రపోతున్నారు. అప్పుడు అక్కడికి హిడింబాసురుడు అనే రాక్షసుడు వచ్చాడు. తన వాళ్ళకు నిద్రాభంగం కలగనివ్వకుండా వాణ్ణి దూరంగా తీసుకువెళ్ళి చంపాడు భీముడు.

ఆ రాక్షసుడి చెల్లెలు హిడింబ భీముణ్ణి చూసి మనసు పడింది. కుంతీదేవి ఆదేశంతో ఆమెను స్వీకరించాడు భీముడు.

అందరూ కలిసి అరణ్యంలో ముందుకు సాగిపోయారు. దారిలో వేదవ్యాస మహర్షి కనిపించాడు. పాండవుల్ని ఓదార్చాడు. 'ఏకచక్రపురంలో బ్రాహ్మణ వేషాల్లో ఉంటూ కాలం గడపండి. త్వరలో మీ కష్టాలన్నీ గట్టెక్కుతాయి' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

భీముడికీ హిడింబకు ఒక కుమారుడు జన్మించాడు. అతడే ఘటోత్కచుడు. పుట్టగానే యౌవనవంతుడై 'ఏ అవసరం వచ్చినా నన్ను తలుచుకోండి. వెంటనే

వస్తాను' అని తండ్రులకు చెప్పి తల్లిని తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడు.

పాండవులు ఏకచక్రపురంలో బ్రాహ్మణ వేషాల్లో ఉంటూ భిక్షాటన ద్వారా జీవిస్తున్నారు. వండిన దాంట్లో సగం భీముడికి, మిగిలినది అందరికీ.

బకాసురుడు

ఆ ఊరి పొలిమేరల్లో బకాసురుడు ఉండేవాడు. రోజూ వాడి దగ్గరకు ఒక బండెడు అన్నం, ఒక మనిషిని ఆహారంగా పంపాలి. ఆ రోజు పాండవులు ఉంటున్న ఇంటి యజమాని వంతు వచ్చింది. ఆ యజమాని విలపిస్తున్నాడు. అది చూసి కుంతీదేవి భీముడితో –

కం. కృత మెఱుగుట పుణ్యము, స
న్మతి దానికి సమము సేఁత మధ్యము, మఱి త
త్కృతమున కగ్గలముగ స
త్కృతి సేయుట యుత్తమంబు కృతబుద్ధులకున్. (ఆది. 6-244)

నాయనా! భీమసేనా! **చేసిన మేలును గుర్తుంచుకొంటే పుణ్యం వస్తుంది. దానికి ప్రతిగా వాళ్ళకు మేలు చేస్తే మధ్యమం. చేసిన దానికంటే ఎక్కువ మేలు చేస్తే అది అన్నింటికంటే ఉత్తమం**. కాబట్టి ఆ బకాసురుణ్ణి చంపి ఈ ఊరిని కాపాడు అంది.

సరేనన్నాడు భీముడు. కానీ అతడికి బాగా ఆకలిగా ఉంది. కడుపునిండా తిని చాలా రోజులయ్యింది. అందుకే ఆ ఇంటి యజమానిని తనకు తృప్తిగా భోజనం పెట్టమన్నాడు. వెంటనే ఆ బ్రాహ్మణుడు రకరకాల పిండి వంటలతో గొప్ప విందు ఏర్పాటు చేశాడు.

భీముడు కడుపునిండా తిని బండి నిండా ఆహార పదార్థాలు నింపుకొని బకాసురుడి దగ్గరకు వెళ్ళాడు. గట్టిగా అరిచిమరీ బకాసురుణ్ణి పిలిచాడు. వాడు గుహలోంచి బయటకు వచ్చేలోగా తాను తెచ్చిన ఆహార పదార్థాలను తిని వేశాడు.

అది చూసిన బకాసురుడికి అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది. భీముడి మీదికి వేగంగా దూకాడు. ఎంతవేగంగా దూకాడో అంతే వేగంగా భీముడి చేతుల్లో చచ్చాడు.

ద్రౌపది

తనను అవమానించిన ద్రోణుడిపై ప్రతీకారం తీర్చుకోవాలని ద్రుపదుడు ఒక యజ్ఞం చేశాడు. ఆ యజ్ఞకుండం నుండి 'ధృష్టద్యుమ్నుడు' అనే ఒక కుమారుడు, 'కృష్ణ' అనే పేరు గల ఒక కుమార్తె ఆవిర్భవించారు. ఆమె ద్రుపదుడి పుత్రిక కాబట్టి ద్రౌపది అని వ్యవహారం.

ద్రౌపది పెరిగి పెద్దదయ్యింది. ఆమెకు స్వయంవరం ప్రకటించాడు ద్రుపదుడు.

పాండవులు బయలుదేరారు. దారిలో మళ్ళీ వ్యాసమహర్షి కన్పించి ధర్మరాజుతో 'నాయనా! ధర్మజా! ఒక రాజకన్య పూర్వజన్మలో భర్త కోసం తపస్సు చేసింది. శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. ఆ కంగారులో 'నాకు భర్తను ప్రసాదించు' అని అయిదుసార్లు అడిగింది. 'నీ కోరిక వచ్చే జన్మలో తీరుతుంది' అని చెప్పి శివుడు వెళ్ళిపోయాడు. ఆ రాజకన్య ఇప్పుడు ద్రుపదుడికి కూతురుగా జన్మించింది. మీరు పాంచాలరాజ్యానికి వెళ్ళండి. శుభం కలుగుతుంది' అని వెళ్ళిపోయాడు.

పాండవులు పాంచాల దేశం వైపు సాగిపోతున్నారు. దారిలో అంగారపర్ణుడు అనే గంధర్వుణ్ణి ఓడించారు.

అంగారపర్ణుడు అర్జునుడితో స్నేహం చేసి అతడి ద్వారా ఆగ్నేయాస్త్రాన్ని పొంది, ధౌమ్యుణ్ణి పురోహితుడిగా చేసుకొమ్మని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

మత్స్యయంత్రం

ద్రౌపదీ స్వయంవరం. ఎందరెందరో రాజకుమారులు, ఉత్సాహంగా వచ్చారు. వారిలో శ్రీకృష్ణుడు కూడా ఉన్నాడు. బ్రాహ్మణ వేషంలో ఉన్న పాండవుల్ని గుర్తించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

'మహావీరులారా! అదిగో విల్లు. ఇదుగో మత్స్యయంత్రం. ఈ యంత్రాన్ని ఎవరు పడగొడతారో వారినే నా కూతురు వరిస్తుంది' అన్నాడు ద్రుపదుడు.

ఒకటే కోలాహలం. రాజకుమారులు పోటీ పడ్డారు. కానీ కనీసం విల్లును ఎత్తనైనా ఎత్తలేకపోయారు.

శిశుపాలుడు, జరాసంధుడు, కర్ణుడు లాంటి కొందరు ఎలాగో కష్టపడి విల్లును

ఎత్తారు కానీ నారిని సంధించలేక అవమానంతో వెను తిరిగారు.

అర్జునుడు రంగంలోనికి దిగాడు. అవలీలగా విల్లును ఎత్తి ఎక్కు పెట్టి మత్స్యయంత్రాన్ని కొట్టాడు. అంతే ఆకాశంలో నుండి పుష్పవర్షం కురిసింది. ద్రౌపది వరమాలను తెచ్చి అర్జునుడి మెడలో వేసింది.

భంగపడిన వారిలో దుర్యోధనుడూ ఉన్నాడు. అందరూ కలిసి ద్రుపదుడిపై విరుచుకుపడ్డారు. అర్జునుడు భీముడితో కలిసి వాళ్ళందరినీ తరిమి తరిమి కొట్టాడు.

ద్రౌపదితో తిరిగి వచ్చిన భీమార్జునులు గుమ్మం బయటనే నిలబడి 'అమ్మా! ఈరోజు మే మొక భిక్షను తీసుకువచ్చాం' అన్నారు. 'సమానంగా పంచుకోండి నాయనా!' అంటూ బయటకు వచ్చింది కుంతి. ఎదురుగా ద్రౌపది. దివ్యకళతో వెలిగిపోతోంది. అలా ద్రౌపది ఐదుగురికీ భార్య అయ్యింది. అదే సమయానికి బలరామకృష్ణులూ వచ్చారు. వారిని అభినందించి వెళ్ళిపోయారు.

మత్స్యయంత్రాన్ని కొట్టి తన కూతుర్ని చేపట్టిన ఆ బ్రాహ్మణుడు అర్జునుడేనని తెలుసుకొని ద్రుపదుడూ ఆనందించాడు.

* * *

అక్కడ హస్తినాపురంలో దుర్యోధనుడు – 'నాన్నగారూ! మనం చేసిన ప్రయత్నం వ్యర్థం అయ్యింది. పైగా ఇప్పుడు ద్రుపదుడు పాండవులకు బంధువయ్యాడు. యాదవులూ పాండవులకు తోడుగా ఉంటారు. ఇలా అయితే కష్టం. ఎలా అయినా ద్రుపదుణ్ణీ పాండవుల్నీ ఇక్కడికి రప్పించాలి" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు పెద్దలందరినీ పిలిచి దుర్యోధనుడి ఆలోచన గురించి చెప్పాడు. దానికి భీష్ముడు 'దుర్యోధనా! నీ ఆలోచన మంచిది కాదు. నాకు మీరూ పాండవులూ ఒక్కటే! ఈ రాజ్యంపై ఇద్దరికీ అధికారం ఉంది. సొంత అన్నదమ్ములే రాజ్యం కోసం కొట్లాడుకుంటే వంశ ప్రతిష్ఠ దెబ్బతింటుంది.

ఆ.వె. కీర్తి లేని వానికిని జీవనంబు ని
రర్థకంబ సూవె! యవని మీద
నిత్యమయిన ధనము నిర్మల కీర్తియ
యట్టికీర్తి పడయుట శ్రమంబె! (ఆది. 8-31)

'నాయనా! పేరూ ప్రతిష్ఠా లేనివాడి బతుకు ఎందుకు? ఈ భూమిపై కీర్తే శాశ్వతమైన ధనం. దాన్ని పొందటం చాలా కష్టం సుమా! కీర్తి లేకపోతే గౌరవం ఉండదు. కీర్తి వల్ల స్వర్గం. అపకీర్తి వల్ల నరకం. కాబట్టి కీర్తిని పొందే పని చెయ్యాలి' అని హితవు పలికాడు.

భీష్ముడి మాటల్ని ద్రోణుడు సమర్థించాడు. కర్ణుడు ఖండించాడు. అంతలో విదురుడు వచ్చి అందరినీ శాంతింప జేశాడు. తానూ ధృతరాష్ట్రుడికి హితవు పలికాడు. వీళ్ళందరి మాటల్నీ విన్న ధృతరాష్ట్రుడు, కుంతినీ, పాండవుల్నీ పిలిపించాడు. అందరి సమక్షంలో అర్ధరాజ్యం ఇచ్చి ధర్మరాజుకు పట్టాభిషేకం కూడా చేశాడు.

పాండవులు ఖాండవప్రస్థం అనే చోట శ్రీకృష్ణుడి సహాయంతో విశ్వకర్మ ద్వారా ఒక అందమైన నగరాన్ని కట్టించుకున్నారు. అది ఇంద్రుడి స్వర్గాన్ని తలదన్నేలా ఉండడంతో దానికి ఇంద్రప్రస్థం అని పేరు వచ్చింది.

శ్రీకృష్ణుడు చాలాకాలం అక్కడే వారితో ఉండి, తర్వాత ద్వారకకు వెళ్ళిపోయాడు.

రోజులు గడుస్తున్నాయి. ఒకరోజు నారదమహర్షి విచ్చేశాడు. పాండవులందర్నీ సమావేశపరచి 'ధర్మరాజా! నాదో సలహా! ద్రౌపది విషయంగా మీలో మీకు మనస్పర్థలు రాకూడదు. అందుకే చెబుతున్నా! ద్రౌపది ఒక్కొక్క సంవత్సరం ఒక్కొక్కరి ఇంటిలో ఉండేలా నియమం పెట్టుకోండి. ఆమె ఎవరితో ఉంటుందో ఆ ఇంట్లోకి తక్కినవాళ్ళు వెళ్ళకూడదు. నియమాన్ని తప్పినవాళ్ళు ఒక సంవత్సరం తీర్థయాత్రలు చేసి రావాలి' అన్నాడు. పాండవులందరూ అంగీకరించారు.

ఒకసారి ద్రౌపది ధర్మరాజు ఇంట్లో ఉంది. అదే సమయంలో ఒక బ్రాహ్మణుడికి సహాయం చేయవలసి వచ్చింది అర్జునుడికి. అతడి ఆయుధాలు ధర్మరాజు ఇంట్లో ఉన్నాయి. అర్జునుడు వెళ్ళి వాటిని తీసుకున్నాడు. ఆ విధంగా నియమం తప్పాడు. కాబట్టి తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరాడు. గంగాద్వారం చేరుకొని స్నానం కోసం నదిలోనికి దిగాడు. అర్జునుణ్ణి ఒక నాగకన్య చూసి మనసు పడింది. ఆమె పేరు ఉలూచి. అర్జునుణ్ణి పాతాళలోకానికి తీసుకుపోయింది. ఆమె కోరికపై ఆమెను

వివాహం చేసుకున్నాడు అర్జునుడు. వీళ్ళకు 'ఇరావంతుడు' అనే పుత్రుడు జన్మించాడు.

ఆ తరువాత అర్జునుడు తీర్థయాత్రలు సాగిస్తూ దారిలో మణిపూర నగరానికి చేరుకొన్నాడు. ఆ దేశానికి రాజు చిత్రవాహనుడు. అతడి కుమార్తె చిత్రాంగద. ఆమెనూ వివాహం చేసుకొన్నాడు. వీళ్ళకు బభ్రువాహనుడు అనే కుమారుడు జన్మించాడు. చిత్రవాహనుడి కోరికపై తన కొడుకును అతడికే అప్పగించి ప్రభాసతీర్థానికి చేరుకున్నాడు అర్జునుడు. అక్కడికి దగ్గరలోనే ఉంది ద్వారకానగరం.

యతివేషంలో ద్వారకానగరానికి వచ్చాడు అర్జునుడు. శ్రీకృష్ణుడు అతడి రాకను ముందే తెలుసుకొని అర్జునుణ్ణి రైవతకాద్రిపై ఉంచాడు.

తరువాత రోజు 'రైవతకాద్రికి పూజలు చెయ్యండి' అని నగరంలో చాటింపు వేయించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అందరూ వెళ్ళారు. వారిలో శ్రీకృష్ణుడి చెల్లెలు సుభద్ర కూడా ఉంది. ఆమె అర్జునుణ్ణి ప్రేమించింది. అతడితో తన పెళ్ళి జరగాలని కోరుకుంటూ ఆ పర్వతాన్ని పూజించింది.

బలరాముడు కూడా వచ్చాడు. అక్కడ యతిరూపంలో ఉన్న అర్జునుణ్ణి చూశాడు. తమ ఇంటికి ఆహ్వానించాడు. అతడికి సేవలు చేయడానికి సుభద్రను నియమించాడు.

సుభద్ర అతడికి సేవ చేస్తూ ఒకరోజు 'స్వామీ! మీరు తీర్థయాత్రలు చేస్తూ ఉంటారు కదా! మా బావ అర్జునుడు కూడా తీర్థయాత్రలకు వెళ్ళాడు. ఇంకా తిరిగి రాలేదు. నాకెందుకో దిగులుగా ఉంది. మీకేమైనా కనిపించాడా?' అని తన మనసులో మాట చెప్పింది.

అర్జునుడు యతివేషాన్ని తొలగించాడు. సుభద్ర ఆశ్చర్యపోయింది.

శ్రీకృష్ణుడు ఇక ఆలస్యం చెయ్యకూడదనుకున్నాడు. ఒక మంచి ముహూర్తంలో అద్భుతమైన పథకం వేసి వాళ్ళకు పెళ్ళి చేసి సుభద్రను అర్జునుడితో రథంపై పంపించాడు.

విషయం తెలిసి బలరాముడు మొదట ఆగ్రహించినా శ్రీకృష్ణుడి మాటలు విని శాంతించాడు.

కొంతకాలం తరువాత సుభద్రకూ అర్జునుడికీ అభిమన్యుడు అనే పుత్రుడు జన్మించాడు.

ద్రౌపదికీ ధర్మరాజు ద్వారా ప్రతివింధ్యుడు, భీముడి ద్వారా శ్రుతసోముడు, అర్జునుడి ద్వారా శ్రుతకీర్తి, నకుల సహదేవుల ద్వారా శతానీక శ్రుతసేనులనే కొడుకులు కలిగారు. వీళ్ళకే ఉప పాండవులని పేరు.

ఖాండవ వనం

పూర్వం శ్వేతకి అనే మహర్షి దీర్ఘసత్రయాగాన్ని చేశాడు. వంద సంవత్సరాల పాటు సాగింది ఆ యాగం. అందులో సమర్పించిన నెయ్యిని తాగిన అగ్నిదేవుడికి అజీర్తి రోగం పట్టుకుంది. అది పోవాలంటే వనమూలికలతో ఉన్న ఖాండవవనాన్ని దహించమని బ్రహ్మదేవుడు చెప్పాడు. అగ్ని ఆ వనాన్ని దహించడం మొదలు పెట్టాడు. ఇంతలో దట్టమైన మేఘాలు వచ్చి వర్షం కురిపిస్తున్నాయి. మళ్ళీ బ్రహ్మదేవుడి దగ్గర మొరపెట్టుకున్నాడు అగ్నిదేవుడు. అప్పుడు బ్రహ్మదేవుడు 'అందుక్కారణం ఆ వనంలో తక్షకుడు ఉన్నాడు. ఆ తక్షకుడు ఇంద్రుడికి మిత్రుడు. కాబట్టి నువ్వు కొంతకాలం అక్కడే వేచి ఉండు. కృష్ణార్జునులు వస్తారు' అని చెప్పాడు. అందుకే వేచి ఉన్నాడు అగ్నిదేవుడు.

ఒకరోజు శ్రీకృష్ణార్జునులు ఖాండవవనం వద్దకు వచ్చారు. అగ్నిదేవుడు వాళ్ళకు తన బాధ గురించి చెప్పి రక్షించమని వేడుకొన్నాడు. ఇంద్రుడితో యుద్ధం చేయడానికి అర్జునుడు అవసరమైన రథాన్ని, వింటిని, అక్షయ తూణీరాన్నీ అడిగాడు. అగ్నిదేవుడు వెంటనే వరుణుణ్ణి పిలిచి వాటన్నింటినీ ఇప్పించాడు. అలాగే శ్రీకృష్ణుడికి సుదర్శనమనే దివ్యచక్రాన్ని, కౌమోదకి అనే గదనూ సమర్పించాడు.

శ్రీకృష్ణార్జునుల అండతో అగ్నిదేవుడు ఖాండవవనాన్ని దహించి వేశాడు. మొదట ఇంద్రుడు వీళ్ళతో యుద్ధం చేశాడు. కానీ శ్రీకృష్ణార్జునులే నరనారాయణులని తెలుసుకొని యుద్ధం విరమించాడు. అయితే ఈ వనంలో అశ్వసేనుడు అనే సర్పం, మయుడు అనే రాక్షసుడు, మందపాల మహర్షి భార్య జరిత, ఆమె నలుగురు పిల్లలూ మాత్రం కాలిపోకుండా సురక్షితంగా బయటపడ్డారు.

2. సభాపర్వం

మయుడు దేవశిల్పి. వృషపర్వుడు అనే రాజు మయుణ్ణి ఒక భవనం నిర్మించి ఇమ్మని అడిగాడు. అందుకు కావలసిన పరికరాలన్నింటినీ సిద్ధం చేసుకొని వాటిని బిందుసరోవరంలో ఉంచాడు. వాటితో ఒక సభను నిర్మించాడు. అదే మయసభ. అర్జునుడు తనను రక్షించినందుకు కృతజ్ఞతగా ఆ మయసభను ధర్మరాజుకు కానుకగా ఇచ్చి, ఒక గదను, ఒక శంఖాన్ని (పేరు దేవదత్తం) తెచ్చి భీమార్జునులకు ఇచ్చాడు.

మయసభలో ధర్మరాజు దేవేంద్రుడిలా వెలిగిపోతున్నాడు. ఒకరోజు నారదమహర్షి అక్కడికి విచ్చేసి రాజనీతిని బోధించాడు.

'ధర్మరాజా! నీ పెద్దలు ఆచరించిన ధర్మమార్గాన్నే నువ్వూ అనుసరించాలి. ధర్మమూ, అర్థమూ, కామమూ అనే మూడు పురుషార్థాలకు తగిన విధంగా ప్రాధాన్యం ఇవ్వాలి. ధనం కోసం ధర్మాన్నిగానీ, ధర్మం కోసం ధనార్జననుగానీ నిర్లక్ష్యం చేయకూడదు. ఉద్యోగుల్ని సామర్థ్యాన్ని గుర్తించి గౌరవించాలి. మంత్రాంగాన్ని రహస్యంగా ఉంచాలి. పురోహితుడు, సైన్యాధ్యక్షుడు, తగిన అర్హతలు ఉన్నవాళ్ళనే నియమించుకోవాలి. మంత్రులు హద్దుమీరి శత్రురాజులతో చేతులు కలపకుండా జాగ్రత్త పడాలి. ఉద్యోగులు ధర్మం తప్పకుండా ముందే వారికి శీలపరీక్షలు నిర్వహించాలి. సరైన వేతనం, వేళకు అందించాలి. లేకపోతే రాజుకు కీడు తలపెట్టేది వాళ్ళే. యుద్ధంలో మరణించిన వీరసైనికుల కుటుంబాల్ని ఆదుకోవాలి. ఉపకారం చేసిన వారిని నిండుసభలో సత్కరించాలి. ఆదాయంలో సగానికి మించి వ్యయం చేయకూడదు. గూఢచారి వ్యవస్థ పటిష్ఠంగా ఉండాలి' అంటూ హితబోధ చేశాడు.

ముల్లోకాలలో ఎక్కడా కనీ వినీ ఎరుగని మయసభను చూసిన నారదుడు–

'ధర్మరాజా! అద్భుతం! నువ్వు రాజసూయయాగం చెయ్యి. ఇది మీ తండ్రి పాండురాజు కోరిక. నన్ను చెప్పమని పంపాడు. నీ తండ్రి యమసభలో ఉన్నాడు. మీరు రాజసూయయాగం చేస్తే అప్పుడతడు ఇంద్రసభకు వెళ్ళే అర్హత వస్తుంది. నేను ఇందుకే వచ్చాను' అని ఆశీర్వదించి వెళ్ళిపోయాడు.

జరాసంధుడు

'రాజసూయం చెయ్యాలంటే ముందు జరాసంధుణ్ణి చంపాలి' అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. అప్పుడు భీముడు –

కం. ఆరంభరహితుఁ బొందునె
యారయ సంపదలు? హీనుఁడయ్యును బురుషుం
డారంభ శీలుఁడయి యకృ
తారంభుల నోర్చు నెంత యధికుల నయినన్. (సభా. 1–123)

'అన్నయ్యా! ఏ ప్రయత్నమూ చేయని వాడికి సంపద లెలా వస్తాయి? ఒక బలహీనుడు గట్టిగా ప్రయత్నం చేస్తే, ఎలాంటి ప్రయత్నమూ చేయని బలవంతుణ్ణైనా జయించవచ్చు. శ్రీకృష్ణుడి దయ, అర్జునుడి తోడు ఉంటే నేను ఆ జరాసంధుణ్ణి వధిస్తాను' అన్నాడు.

గిరివ్రజపురం. జరాసంధుడి రాజధాని. శ్రీకృష్ణుడూ, భీమార్జునులు బ్రాహ్మణుల వేషంలో వెళ్ళారు. తమ వివరాలు చెప్పి తమలో ఒకరితో యుద్ధం చెయ్యమన్నారు. జరాసంధుడు భీముణ్ణే ఎంచుకున్నాడు.

యుద్ధం మల్ల యుద్ధం. జబ్బలు చరుచుకుంటూ భయంకరంగా సాగుతోంది. చివరికి భీముడు జరాసంధుణ్ణి నేల మీద చాచి కొట్టి ఎముకలు విరిచి పారవేశాడు. అంతే! జరాసంధుడి ముక్కుల నుండి చెవుల నుండి రక్తం ధారలై ప్రవహించింది. జరాసంధుడు మరణించాడు. జరాసంధుడి చెరలో ఉన్న రాజులందర్నీ విడిపించి, అతడి కొడుకు సహదేవుణ్ణి రాజుగా చేశాడు శ్రీకృష్ణుడు.

రాజసూయయాగం

రాజసూయ యాగానికి సన్నాహాలు ప్రారంభమయ్యాయి. తమ్ముళ్ళను జైత్రయాత్ర కోసం తలా ఒక దిక్కుకూ పంపించాడు ధర్మరాజు. వెళ్ళిన వాళ్ళు అపారమైన ధనరాశులతో తిరిగివచ్చారు.

యాగం ప్రారంభమయ్యింది. ధృతరాష్ట్ర, భీష్మ, ద్రోణ, కృపాచార్య, అశ్వత్థామ, సోమదత్త, భూరిశ్రవ, శకుని, కర్ణ, దుర్యోధన, సైంధవ, దుశ్శాసన, వికర్ణాది ప్రముఖులంతా వచ్చారు. ధర్మరాజు అందరికీ తలా ఒక బాధ్యత అప్పగించాడు.

దుర్యోధనుడికి వివిధ దేశాల రాజులు తెచ్చే బహుమానాలను అందుకొనే బాధ్యత అప్పగించాడు.

భీష్ముడు ధర్మరాజుతో 'ధర్మజా! ఈ యాగంలో ఒక మహాత్ముణ్ణి పూజించాలి. అలా పూజించడానికి అన్నివిధాలా తగినవాడు శ్రీకృష్ణుడే' అన్నాడు.

ధర్మరాజు ఆనందంగా శ్రీకృష్ణుడికి అర్ఘ్యాన్ని సమర్పించి పూజించాడు.

అది శిశుపాలుడికి నచ్చలేదు. పూజించిన ధర్మరాజునీ, పూజించమని చెప్పిన భీష్ముణ్ణి, గౌరవాన్ని అందుకున్న శ్రీకృష్ణుణ్ణీ నానామాటలు అన్నాడు. అయినా ధర్మరాజు శాంతంగానే –

కం. భూరి గుణోన్నతు లనదగు
వారికి ధీరులకు ధరణివల్లభులకు వా
క్పారుష్యము చన్నె? మహా
దారుణమది విషముకంటె దహనము కంటెన్. (సభా. 2–17)

శిశుపాలా! **గొప్ప గుణవంతులకూ, ధీరులకూ, రాజులకూ నోటిదురుసుతనం పనికిరాదు. అది విషం కన్నా అగ్ని కన్నా దారుణమైనది** అంటూ నచ్చచెప్పబోతుంటే భీష్ముడు కలుగజేసుకొని –

'శ్రీకృష్ణుడు జ్ఞాని. బాలుడైనా జ్ఞానం కలవాడైతే పూజింపదగినవాడే' అంటూ శ్రీకృష్ణుడి గొప్పతనాన్ని చెప్పాడు.

సహదేవుడు లేచి 'శ్రీకృష్ణుడే తగినవాడని ఈ యాగంలో అతణ్ణి పూజిస్తున్నాం. దీనికి ఆక్షేపించే వాళ్ళెవరైనా ఉంటే రండి! వాళ్ళ తలపై నా కాలు ఉంచుతాను ' అన్నాడు.

అప్పుడు శిశుపాలుడు భీష్ముడితో –

ఆ.వె. అన్యకీర్తనంబు నన్యనిందయుఁ దన్ను
బరఁగ బొగడికోలుఁ బ్రబ్బికోలు
నాపగాతనూజ! యార్యవృత్తములుగా
వనిరి వీని నాద్యులయిన మునులు. (సభా. 2–49)

'భీష్మా! **ఇతరులను పొగడడం గానీ తిట్టడం కానీ, తనను తాను పొగడు కోవడంగానీ, తిట్టుకోవడం కానీ ఆర్యులు చెయ్యవలసినవి కావన్నారు మన మహర్షులు.** ఇది తెలుసుకో' అంటూ తిట్టిపోశాడు.

భీముడూ ఆవేశంగా గద పైకెత్తాడు. భీష్ముడు అతణ్ణి వారించి 'ఈ శిశు పాలుడి చావు శ్రీకృష్ణుడి చేతుల్లోనే ఉంది. శిశుపాలుడి తల్లి సాత్వతి. తన కొడుకును వంద తప్పుల వరకూ క్షమించమని కృష్ణుణ్ణి కోరింది. అందుకే నేను ఆగాను. లేకపోతేనా?' అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు సభాసందులందరికీ శిశుపాలుడి అరాచకాల్ని తెలియజెప్పి వెంటనే సుదర్శనచక్రంతో వాడి తల ఖండించాడు.

యాగం ముగిసింది. కౌరవులకు ఇంకా ఇంకా అసూయ పెరిగిపోయింది. ఒకరోజు మయసభను చూడడానికి లోపలికి వచ్చాడు దుర్యోధనుడు. అంతా మాయ. తలుపు మూసినట్లు ఉంది. తీరా వెళ్తే తెరిచే ఉంది. మరోచోట తెరిచినట్లు ఉంది. సరేనని వెళ్తే తలుపు మూసి ఉండి తలకు తగిలి బొప్పి కట్టింది. ఒకచోట జలాశయం కన్పించింది. తీరా చూస్తే అది నీలపురాళ్ళతో తీర్చిదిద్దిన ప్రాంతం. మరోచోట నిజమైన జలాశయం ఉంది. అదీ అలాంటిదే అనుకొని దిగి తటాలున నీళ్ళలో పడ్డాడు ధర్యోధనుడు.

సరిగ్గా అప్పుడే అక్కడకు వచ్చిన ద్రౌపది, పాండవులు అతడి అవస్థ చూసి ఆగలేక నవ్వుకున్నారు. అది దుర్యోధనుడిని తీవ్రంగా కలచివేసింది.

దుర్యోధనుడు పగ, ప్రతీకారం, అసూయ, అవమానాలతో రగిలిపోతున్నాడు. అప్పుడు శకుని- 'సుయోధనా! బాధపడకు. ఆ ధర్మరాజు ఐశ్వర్యం మొత్తాన్నీ మాయాజూదం ఆడి నీకు వచ్చేలా చేస్తాను. పద' అంటూ దుర్యోధనుణ్ణి తీసుకొని ధృతరాష్ట్రుడి వద్దకు వచ్చాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు ఒప్పుకోలేదు. 'విదురుణ్ణి సలహా అడుగుదాం' అన్నాడు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు 'మీరు ఒప్పుకోకపోతే నాకు మరణమే శరణ్యం' అని బెదిరించాడు. విదురుడి ద్వారా ధర్మరాజుకు జూదం ఆడడానికి ఆహ్వానం వెళ్ళింది. పాండవులు ద్రౌపదినీ, తమ పురోహితుణ్ణి తీసుకొని హస్తినాపురానికి చేరుకున్నారు.

మాయాజూదం

'ధర్మనందనా! ఆడదామా?' అన్నాడు దుర్యోధనుడు. దానికి ధర్మరాజు

తే.గీ. **క్షత్రనీతి విక్రమములు గావు సూవె**
నికృతియును జూదమును ధర్మనిత్యులైన
వారికీ రెండు వర్జింపవలయు నెందుఁ
బాపవృత్తంబు జూదంబు పార్థివులకు (సభా. 2-166)

'దుర్యోధనా! **మోసం, జూదం అనే రెండూ రాజనీతిలో గొప్పవి కావు. ధర్మాన్ని పాటించేవాళ్ళు ఈ రెండింటినీ విడిచిపెట్టాలి. ఎక్కడైనా రాజులకు జూదం ఆడడం పాపకార్యమే**' అన్నాడు.

అప్పుడు శకుని ధర్మరాజును ఉద్దేశించి 'ధర్మరాజా! నువ్వు జూదం ఆడడానికి భయపడుతున్నట్లున్నావు! మరీ అంత భయంగా ఉంటే వద్దులే' అన్నాడు.

ధర్మరాజుకు పౌరుషం పొడుచుకు వచ్చింది. 'సరే! మొదలు పెట్టండి' అన్నాడు.

దుర్యోధనుడి తరపున శకుని ధర్మరాజుతో ఆట మొదలు పెట్టాడు. ఆ పాచికలు శకుని చెప్పిన మాట వింటాయి. ఎలా పడమంటే అలాగే పడతాయి.

మొదట వేడుకగా మొదలైన ఆట గంభీరంగా మారింది. శకుని మాయాజూదం వల్ల కుటిలంగానూ మారింది. ధర్మరాజు తన ఐశ్వర్యాన్ని ఒక్కొక్కటీ ఒడ్డుతూ ఓడిపోతున్నాడు.

పరిస్థితి గమనించిన విదురుడు ధృతరాష్ట్రుడి దగ్గరకు వెళ్ళి 'రాజా! శకుని మాయాజూదం ఆడుతున్నాడు. ఇది తగదు. ఇక ఆట చాలు. ఆపమని చెప్పు' అన్నాడు.

పుత్రవ్యామోహం. ధృతరాష్ట్రుడు పట్టించుకోలేదు. దుర్యోధనుడికీ చెప్పి చూశాడు. అతడు వినలేదు సరికదా! విదురుణ్ణి తిట్టిపోశాడు. అప్పుడు విదురుడు దుర్యోధనుడితో -

'కుమారా! **ఇష్టమైన మాటల్ని చెప్పే వాళ్ళనే లోకం మెచ్చుకుంటుంది. ఇష్టంగా లేని మేలు చేసే మాటల్ని ఎవరూ వినడానికి ఇష్టపడరు. కానీ తనకు ఇష్టమైన**

వారికి మేలు చేసే మాటల్ని కష్టమనిపించినా చెప్పి తీరాలి. అలా చెప్పేవాడే శ్రేయోభిలాషి. అందుకే చెప్తున్నాను' అన్నాడు.

జూదం సాగుతోంది. ధర్మరాజు ఇప్పుడు సోదరుల్నీ చివరిగా తననూ ఓడిపోయాడు. అందరూ తలలు వంచుకొని నిల్చున్నారు.

శకుని మరో పాచిక వేశాడు. 'ధర్మనందనా! ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నావు? పందెంగా ఒడ్డడానికి ఏమీలేదనా? నీ భార్య ద్రౌపదిని ఒడ్డావనుకో! ఇప్పుడు పోగొట్టుకున్నది మొత్తం తిరిగి సంపాదించుకోవచ్చు' అని ఎరవేశాడు.

ధర్మరాజులో ఆశ చివురించింది. పందెం కాశాడు. దురదృష్టం! ద్రౌపదినీ పోగొట్టుకున్నాడు.

'భళా! మామా! భళా!' అన్నాడు దుర్యోధనుడు. పెద్దలు మౌనం వహించారు.

'ఎవరక్కడ? వెంటనే ఇక్కడ జరిగినది చెప్పి ద్రౌపదిని సభకు తీసుకురా!' దుర్యోధనుడి ఆజ్ఞ.

ప్రాతికామి వెళ్ళాడు. విషయం చెప్పాడు. ద్రౌపది అవాక్కైపోయింది. ప్రాతికామితో ఇలా అంది. 'ధర్మరాజు ముందు తనని ఓడి నన్ను ఓడారా? లేక ముందు నన్ను ఓడి తరువాత తనను ఓడారా!' తెలుసుకొని రమ్మని పంపింది.

'ఆ ప్రశ్నకు సమాధానం సభలోనే తెలుస్తుంది. ముందు సభకు రమ్మను' మళ్ళీ కబురుపెట్టాడు దుర్యోధనుడు.

అప్పుడు ద్రౌపది ఏకవస్త్ర. పెద్దలు ఉన్న సభలోనికి ఎలా రావడం? అని తటపటాయించింది.

అంతలో దుశ్శాసనుడు తన అన్నగారి ఆదేశంతో ద్రౌపదిని జుట్టు పట్టుకొని ఈడ్చుకువచ్చాడు.

ద్రౌపది బోరున విలపించింది. నన్ను ధర్మంగా గెలుచుకున్నారా! అధర్మంగా గెలుచుకున్నారా? అని నిలదీసింది. అందరూ మౌనం వహించారు. జగన్నాథుడైన శ్రీకృష్ణుణ్ణి ధ్యానించసాగింది.

దుర్యోధనుడి తమ్ముళ్ళలో 'వికర్ణుడు' అనే వాడు లేచి 'ద్రౌపది అడిగిన ప్రశ్నకు సమాధానం చెప్పండి. ఈ సభలో ఇంతమంది పెద్దలున్నారు. ఏమీ మాట్లాడరేం? సరే! నేనే ధర్మ నిర్ణయం చేస్తున్నాను. **వేట, జూదం, మద్యపానం, తిండియావ అనే నాలుగూ చెడు వ్యసనాలు. వీటిలో చిక్కితే ఎవడైనా ధర్మం తప్పుతాడు.** ఉమ్మడిగా ఉన్న భార్యను పందెంగా ఒడ్డే అధికారం ధర్మరాజుకు లేదు. అది తప్పు. పైగా ముందు తాను ఓడి, తరువాత ద్రౌపదిని ఓడిపోయాడు కాబట్టి ఆమె ధర్మంగా జయించబడలేదు. అధర్మవిజిత. ఏకవస్త్రగా ఉన్న స్త్రీని బలవంతంగా సభలోనికి తీసుకురావడం అధర్మం' అన్నాడు. ఆ మాటల్ని కర్ణుడు ఖండించాడు.

'సోదరా! దుశ్శాసనా! ఈ పాండవుల వస్త్రాలూ, ఆ ద్రౌపది వస్త్రాలు తొలగించు' అన్నాడు దుర్యోధనుడు.

పాండవులు తమ పైవస్త్రాలను తీసి కింద ఉంచారు. దుశ్శాసనుడు ద్రౌపది చీర పట్టుకొని లాగాడు. ద్రౌపది నిస్సహాయంగా "కృష్ణా! గోపీజనప్రియా! కేశవా! కౌరవులు నన్నిలా పరాభవిస్తుంటే నీకు తెలియటం లేదా? ప్రభూ! రమావల్లభా! వ్రజనాథా! ఆర్తినాధకా! మహాయోగీ! విశ్వాత్మా! విశ్వభావనా! కౌరవుల మధ్య కలతపడుతూ నిన్ను శరణు కోరుతున్నాను. నన్ను రక్షించు జనార్దనా!" అంటూ మనసులో శ్రీకృష్ణుణ్ణి ధ్యానించింది. దుశ్శాసనుడు లాగుతూనే ఉన్నాడు. ఎంతకీ చీర అయిపోదే! లాగి లాగి వాడు అలసిపోయాడు. లాగలేక కుప్పకూలిపోయాడు.

భీముడు ఆ అవమానాన్ని సహించలేక పోయాడు.

మ. కురువృద్ధుల్ గురువృద్ధ బాంధవు లనేకుల్ సూచుచుండన్ మదో
ద్ధురుఁడై ద్రౌపది నిట్లు సేసిన ఖలున్ దుశ్శాసనున్ లోకభీ
కరలీలన్ వధియించి తద్విపుల వక్ష శ్శైల రక్తౌఘనిర్
ఝర ముర్వీపతి సూచుచుండ నని నాస్వాదింతు నుగ్రాకృతిన్.

(సభా. 2-233)

'ఇంతమంది పెద్దలు చూస్తుండగా ఇంతటి దారుణానికి ఒడిగట్టిన ఆ దుశ్శాసనుణ్ణి చంపి, వాడి గుండెల్లోంచి పొంగే వేడి రక్తాన్ని తాగుతాను' అని శపథం పట్టాడు.

ఇంతలో విదురుడు సభలోనికి వచ్చి **'అయ్యా! సభలో ఎవరైనా ధర్మసందేహాన్ని వెలిబుచ్చితే - అది తెలిసి కూడా చెప్పకపోతే అసత్య దోషంలో సగం అంటుకుంటుంది. ధర్మం తెలిసినప్పటికీ దానిని దాచిపెట్టి సొంతలాభం కోసమో, పక్షపాతం వల్లనో లోభంతోనో అధర్మాన్ని చెప్తే వాళ్ళు అసత్య దోషాన్ని పూర్తిగా పొందుతారు'** అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు ద్రౌపదిని తన తొడపై కూర్చోమన్నట్లు సైగ చేశాడు. అది చూసిన భీముడు కోపంతో -

ఉ. ధారుణి రాజ్య సంపద మదంబున గోమలి గృష్ణఁ జూచి రం
భోరు నిజోరు దేశమున నుండగఁ బిల్చిన యిద్దురాత్ము దు
ర్వార మదీయ బాహుపరివర్తిత చండగదాభిఘాత భ
గ్నోరుతరోరు జేయుదు సుయోధను నుగ్రరణాంతరంబునన్

(సభా. 2-249)

'ఈ దుర్యోధనుడు రాజ్యం ఉందన్న మదంతో తన తొడపై కూర్చోమని ద్రౌపదిని పిల్చిన దురాత్ముడు. అలాంటి వీణ్ణి నా గదాఘాతాలతో కొట్టి, తొడలు విరిచి పంపుతాను' అని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు.

ఇంతలో ఏవేవో అపశకునాలు. గాంధారి ద్వారా జరిగినది తెలుసుకున్న ధృతరాష్ట్రుడు దుర్యోధనుణ్ణి మందలించాడు. ద్రౌపదిని ఓదార్చి

కం. మనమున వేరమిఁ దలఁపమి
యును సక్షమచిత్తుఁ డగుటయును గుణములఁగ్రై
కొని దోషంబులు విడుచుట
యును నుత్తముఁడయిన పురుషు నుత్తమగుణముల్. (సభా. 2-266)

'మనసులో శత్రుత్వం లేకుండా ఉండడం, ఓర్పుతో ఉండడం, మంచిని తీసుకొని చెడును విడిచిపెట్టడం ఉత్తముడి లక్షణాలు. కాబట్టి నా కొడుకు చేసిన తప్పును క్షమించు మనసులో పెట్టుకోకు' అని వేడుకున్నాడు. వరాల్ని కోరుకోమని అనుగ్రహించాడు.

ఆమె రెండు వరాలను మాత్రమే కోరింది. మొదట ధర్మరాజును, తరువాత తక్కిన భర్తలను దాస్యవిముక్తుల్ని చేసింది. ధృతరాష్ట్రుడు ధర్మరాజును పిలిచి-

జరిగినదంతా మర్చిపొమ్మన్నాడు. జూదంలో పోగొట్టుకున్నదంతా తిరిగి ఇచ్చి క్షమాపణలు కోరుతూ పాండవుల్ని వాళ్ళ రాజ్యానికి పంపించివేశాడు.

కొంతకాలం గడిచింది.

'మహారాజా! ఎంత పని చేశారు! పాండవులు ఇప్పుడు బుసకొట్టే పాముల్లా ఉన్నారు. చంపకుండా విడిచిపెట్టడం ఎంత అవివేకం? వాళ్ళను మాయోపాయం ద్వారా ఏదో విధంగా మట్టుపెట్టకపోతే మనల్ని బతకనివ్వరు' అంటూ దుర్యోధనుడు తన పరివారంతో వెళ్ళి ధృతరాష్ట్రుడికి బాగా నూరిపోశాడు. వాళ్ళ ప్రోద్బలంతో ధర్మరాజును మళ్ళీ జూదానికి పిలిపించాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

అదే సభామంటపం. అదే శకుని. పాచికలతో సిద్ధంగా ఉన్నాడు. ఎదురుగా ధర్మరాజు.

'ధర్మరాజా! ఇన్ని పందాలు అక్కర్లేదు. ఒక్కటే పందెం. ఓడినవాళ్ళు కట్టుబట్టలతో బయలుదేరి 12 ఏళ్ళు వనవాసం, ఒక సంవత్సరం అజ్ఞాతవాసం చెయ్యాలి. అజ్ఞాతవాసంలో బయటపడితే తిరిగి వనవాసం, అజ్ఞాతవాసం చెయ్యాలి. నీకు సమ్మతమేనా?' అన్నాడు శకుని. సరేనన్నాడు ధర్మరాజు.

శకుని పాచిక వేశాడు. అతడి పాచిక పారింది. ధర్మరాజు ఓడిపోయాడు. కౌరవుల పక్షంవాళ్ళు ఆనందంతో వికటాట్టహాసాలు చేశారు. ఫలితంగా పాండవులు ద్రౌపదితో సహా వనవాసానికి బయలుదేరారు.

కుంతీదేవి హృదయం తల్లడిల్లిపోయింది. అడవులకు వెళ్ళలేని ఆమెను విదురుడు ఆపి, తన ఇంట్లోనే ఆమెకు సాదరంగా ఆశ్రయం కల్పించాడు.

3. అరణ్యపర్వం

పాండవులు అరణ్యవాసానికి బయలుదేరారు. పుర ప్రజలూ, బంధుమిత్రులూ వెంట నడిచారు. ధర్మరాజు వాళ్లని వారించాడు. గంగాతీరం చేరుకొని అక్కడ కొంతసేపు విశ్రమించారు పాండవులు. అక్కడికి కొందరు బ్రాహ్మణులు అగ్నిహోత్రాలతో వచ్చి మేమూ మీతో వనవాసం చేస్తామన్నారు. తరువాత శౌనకుడు అనే మహర్షి వచ్చి జనకగీతను ధర్మరాజుకు బోధిస్తూ –

కం. శారీర, మానస మహా
దారుణ దుఃఖములఁ జేసి తఱిఁగి శరీరుల్
క్రూరతర బాధఁ బొందుదు
రారెంటిని జెఱతు రార్యు లమలినబుద్ధిన్. (అరణ్య. 1-21)

'వివేకవంతుడు దుఃఖం వచ్చినా భయంకలిగినా కలత చెందడు. జ్ఞానం ఉన్నచోట మమకారాలు ఉండవు. స్నేహం వల్ల ప్రేమ. ప్రేమ వల్ల కామం. కామం వల్ల కోపం. కోపం వల్ల అత్యాశ. దీనిని మించిన దుఃఖం వేరొకటి లేదు. నాశనం తప్పదు. కాబట్టి ఐశ్వర్యం పై నుండి దృష్టి మరల్చు' అన్నాడు.

శౌనకుడి సూచనపై తనతో వచ్చిన బ్రాహ్మణుల్ని పోషించడం కోసం తపస్సు చేసి ఐశ్వర్యం సంపాదించాలనుకున్నాడు ధర్మరాజు. ధౌమ్యుడి మార్గదర్శనంలో 108 సూర్యనామాల్ని జపిస్తూ సూర్యుణ్ణి ఆరాధించాడు. అప్పుడు సూర్యుడు ప్రత్యక్షమై ఒక అక్షయపాత్రను ఇచ్చాడు. ఆ పాత్రతో ద్రౌపది అందరికీ వండి వడ్డించేది. ఎంతమందికి వడ్డించినా పదార్థాలు తరిగిపోవు. అదీ ఆ పాత్ర గొప్పదనం.

కొంతకాలం తరువాత కామ్యక వనానికి చేరుకున్నారు పాండవులు.

అక్కడ హస్తినలో విదురుడు ధృతరాష్ట్రుడికి ఎంతగానో చెప్పి చూశాడు. కానీ ఆ మాటలు అతడి తలకెక్కలేదు సరికదా! విదురుణ్ణి 'నువ్వు పాండవ పక్షపాతివి. పో! వాళ్ళ దగ్గరే ఉండు' అన్నాడు.

విదురుడు బాధపడుతూ కామ్యకవనంలో ఉన్న పాండవుల దగ్గకు వచ్చి చేరాడు. ఆ విషయం ధృతరాష్ట్రుడికి తెలిసింది. పశ్చాత్తాపంతో సంజయుణ్ణి పంపి మళ్ళీ విదురుణ్ణి తన దగ్గరకే రప్పించుకున్నాడు.

విదురుడు తిరిగి రావడం దుర్యోధనుడికి ఇష్టం లేదు. విదురుడు తన తండ్రి మనసు మార్చేస్తాడని అతడి అనుమానం. అది గమనించిన శకుని 'సుయోధనా! భయపడకు. ఇప్పుడు నీ తండ్రి రమ్మన్నా పాండవులు తమ ప్రతిజ్ఞల్ని విడిచిపెట్టి రారు. వచ్చినా మళ్ళీ వాళ్ళను అడవుల పాలు చేయడానికి నీ శకుని మామ ఉండనే ఉన్నాడు' అన్నాడు.

కర్ణుడు అందుకొని 'మిత్రమా! దుర్యోధనా! ఆ పాండవుల్ని మట్టుపెట్టడానికి

ఇదే మంచి సమయం' అన్నాడు.

దుర్యోధనుడు అందుకు తగిన ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. అది తెలిసి వేదవ్యాసుడు వచ్చి ధృతరాష్ట్రుడికి హితబోధ చేశాడు. కానీ పుత్రవ్యామోహం! దాన్ని అతడు జయించలేకపోయాడు.

తరువాత మైత్రేయమహర్షి వచ్చి పాండవులు ధర్మాత్ములనీ కామ్యకవనంలో ఉన్నారనీ, వాళ్ళను చూడడానికి వచ్చి పోతున్న మహర్షుల ఆశీస్సులతో కుశలంగానే ఉన్నారనీ చెప్పాడు. అక్కడే ఉన్న దుర్యోధనుడితో 'దుర్యోధనా! పాండవులు మహాబలవంతులు. వాళ్ళతో వైరం నీకే నష్టం' అన్నాడు.

అందుకు దుర్యోధనుడు కాలిబొటన వేలుతో నేలనురాస్తూ హేళనగా నవ్వాడు. తొడల్ని గట్టిగా చరిచాడు. అతడి నిర్లక్ష్యాన్ని చూసి మైత్రేయ మహర్షికి కోపం వచ్చింది. 'ఏ తొడలనైతే నువ్వు చరిచావో ఆ తొడల్నే భీముడు విరగ్గొడతాడు' అని శపించాడు. ధృతరాష్ట్రుడి ప్రార్థనతో శాంతించిన మహర్షి 'నీ కొడుకు బుద్ధి మార్చుకుంటే ఈ శాపం ఫలించదు' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

జరిగినదంతా తెలుసుకున్న శ్రీకృష్ణుడు యాదవులతో సహా పాండవుల వద్దకు వచ్చి – 'ధర్మజా! అందర్నీ సంహరించి నిన్ను రాజును చేస్తాను' అన్నాడు ఆవేశంగా. అప్పుడు అర్జునుడు అతణ్ణి శాంతింపజేశాడు. అంతలో ద్రౌపది వచ్చి 'తనకు జరిగిన పరాభవం గురించి చెప్పుకొని బాధ పడింది. శ్రీకృష్ణుడు ఆమెను ఓదార్చాడు. పాండవులు ప్రతీకారం తీర్చుకుంటారని భరోసా ఇచ్చాడు.

పాండవులు జూదం ఆడే సమయంలో శ్రీకృష్ణుడు సముద్రతీరంలో సాళ్వుడనే రాజుతో యుద్ధం చేస్తున్నాడు. తాను లేకపోవడం వల్లే ఇదంతా జరిగిందని బాధపడి, సుభద్రనీ, అభిమన్యుణ్ణీ తీసుకొని ద్వారకకు వెళ్ళిపోయాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రౌపది కుమారుల్ని తన వెంట తీసుకువెళ్ళాడు.

ద్వైతవనం

పాండవులు ద్వైతవనంలో నివసిస్తున్నారు. మార్కండేయ మహర్షి, బకదాల్భ్యుడు అనే మరో ఋషి వచ్చి పాండవుల్ని చూసి, ధర్మాలు చెప్పి, ధైర్యం చెప్పి వెళ్ళారు. ఒక రోజు ద్రౌపది –

ఆ.వె. క్షమయ తాల్చి యుండ జనదెల్ల ప్రొద్దుఁ దే
జంబ తాల్చి యుండఁ జనదు పతికి
సంతతక్షముండు సంతతతేజుండు
నగుట దోషమందు రనఘమతులు. (అరణ్య. 1-217)

'స్వామీ! రాజు ఎల్లవేళలా సహనంతో ఉండకూడదు. అలా అని ఎల్లవేళలా పరాక్రమాన్నే ప్రదర్శించకూడదు. అది దోషం. ఇది పెద్దల మాట. అవసరాన్ని బట్టే సమయం సందర్భం చూసుకొని ప్రవర్తించాలి. ఒకసారి తప్పు చేస్తే సరేలే! అని క్షమించవచ్చు. తప్పులు మీద తప్పులు చేస్తే? ఎందుకు క్షమించాలి? కౌరవుల్నీ అంతే! క్షమించరాని తప్పులు చేశారు. ఇకనైనా శాంతాన్ని వీడండి. కోపం తెచ్చుకోండి. మీరు ఆజ్ఞ ఇస్తే చాలు. మీ సోదరులు క్షణాల్లో కౌరవుల్ని నామ రూపాలు లేకుండా చేస్తారు' అంది.

ఆ మాటలు విన్న ధర్మరాజు ఇంకా శాంతంగానే **'దేవీ! కోపంతో ఉండడం అంటే ఏమిటో తెలుసా?! పాపంతో ఉండటం అని అర్థం. కోపం వల్ల ధర్మార్థ కామాలు మంటగలిసిపోతాయి. మంచి చెడులు తెలియవు. కోపిష్ఠివాడు గురువుల్నైనా నిందిస్తాడు. చంపకూడని వాళ్ళను చంపుతాడు. చివరికి తనకు తానే నశిస్తాడు. మనం ధర్మమార్గంలో ఉన్నాం. మనకు కోపం తగదు. మహాత్ముడు కోపాగ్నిని జ్ఞానజలంతో చల్లారుస్తాడు. అసలైన జ్ఞాని అవసరమైనప్పుడే కోపాన్ని ప్రదర్శిస్తాడు'** అన్నాడు.

వెంటనే భీముడు అందుకొని **'అన్నా! జీవితం అశాశ్వతం. యముడు మనకు అత్యంత సమీపంలోనే ఉన్నాడు. అశాశ్వతమైన జీవితం క్షణభంగురం కాబట్టి మన కర్తవ్యాన్ని వెంటనే నెరవేర్చుకోవాలి.** ద్రౌపది సరిగ్గానే చెప్పింది. ఆ దుష్టులపై ఎప్పుడెప్పుడు పగ తీర్చుకుందామా! అని నా మనసు దహించుకుపోతోంది. ఈ అరణ్యవాసాన్ని ఎలాగోలా పూర్తి చేయవచ్చు కానీ అజ్ఞాతవాసం చెయ్యడం కష్టం. ఇప్పటికి 13 నెలలు పూర్తయ్యాయి. ఒక్కో నెలనీ ఒక్కో సంవత్సరంగా భావిద్దాం! నువ్వు ఊ అను. శత్రువుల్ని హతమారుద్దాం!' అన్నాడు. అంతా విన్నాడు ధర్మరాజు. విని -

'భీమసేనా! దుర్యోధనుణ్ణి చంపాలంటే ముందు భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణాది వీరుల్ని హతమార్చాలి. అదంత సులభం కాదు' అని చెప్తుండగానే వేదవ్యాస మహర్షి అక్కడికి వచ్చాడు.

'ధర్మరాజా! నీ బాధ నాకు అర్థమయ్యింది' అంటూ అతణ్ణి ఒక ఏకాంతప్రదేశానికి తీసుకువెళ్ళి 'ప్రతిస్మృతి' విద్యను ఉపదేశించాడు. వ్యాసుడి సూచనపై ధర్మరాజు ఆ విద్యను అర్జునుడికి ఉపదేశించాడు. ఆ ఉపదేశం తీసుకొని అన్నగారి ఆజ్ఞపై ఇంద్రాదిదేవతల్ని మెప్పించి, దివ్యాస్త్రాల్ని పొందాలని తపస్సుకు బయలుదేరాడు అర్జునుడు.

ద్వైతవనంలో తాము ఉంటే పర్యావరణానికి భంగం కలుగుతుందని తమ నివాసాన్ని మళ్ళీ కామ్యకవనానికి మార్చారు పాండవులు.

పాశుపతాస్త్రం

ఇంద్రకీలాద్రిపై అర్జునుడు ఆయుధాలు ధరించి నడుస్తున్నాడు. ఇంతలో హఠాత్తుగా 'ఆగు' అన్న గొంతు వినబడింది. ఇంద్రుడు ఒక వృద్ధుడి వేషంలో వచ్చి 'ఇది మహర్షులు తిరిగే ప్రాంతం. ఇక్కడ ఎవరూ ఆయుధాలు ధరించకూడదు' అన్నాడు.

అర్జునుడు ఎంతమాత్రమూ చలించలేదు. అతడి స్థిరమైన మనస్సుకు మెచ్చిన ఇంద్రుడు ప్రత్యక్షమై 'నేను నీకు తండ్రిని. నీకు స్వర్గభోగాలు అందిస్తాను రా!' అన్నాడు. దానికి అర్జునుడు **'దేవేంద్రా! నా సోదరులు కష్టాల్లో ఉంటే నేను దివ్యభోగాల్ని ఎలా అనుభవిస్తాను?** నాకు ముందుగా దివ్యాస్త్రాల్ని పొందే మార్గం చెప్పు' అని వేడుకున్నాడు.

ఇంద్రుడు మెచ్చి దివ్యాస్త్రాలకై శంకరుణ్ణి ఆరాధించమన్నాడు.

తరువాత అర్జునుడు శివుడి గురించి ఘోర తపస్సు చేశాడు. శివుడు అర్జునుడిని పరీక్షించాలని కిరాతరూపం ధరించాడు. మూకాసురుడు ఒక పందిగా మారి అర్జునుడిపై దూకాడు. అర్జునుడు తప్పించుకొని దానిపైకి బాణం వేశాడు. శివుడూ అదే సమయంలో బాణం వేశాడు. ఇద్దరి బాణాలూ ఒకేసారి గుచ్చుకొని పంది నేలకొరిగింది.

ఈ పందిని నేను కొట్టానంటే నేను కొట్టానని ఇద్దరికీ గొడవ జరిగింది. అది యుద్ధం దాకా దారి తీసింది. అర్జునుడి బాణాలు ఆ కిరాతుణ్ణి ఏమీ చేయలేక పోయాయి. కిరాతుడి బాణాలు మాత్రం అర్జునుణ్ణి గాయపరిచాయి. అర్జునుడు వీరోచితంగా పోరాడాడు గానీ ఏమీ చేయలేకపోయాడు. గాయాలతో నేలపై పడ్డాడు. అప్పుడు శివుడు నిజరూపం ధరించాడు.

అర్జునుడు సాష్టాంగపడి, క్షమించమని ప్రార్థించి, పాశుపతాస్త్రాన్ని అనుగ్రహించమని వేడుకొన్నాడు. శివుడు అనుగ్రహిస్తూ ఆ అస్త్రాన్ని అల్పులమీద ప్రయోగించవద్దని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

తరువాత తక్కిన ఇంద్రాదిదేవతలు కూడా వచ్చి వివిధ అస్త్రాలను అనుగ్రహించారు. ఇంద్రుడు అర్జునుణ్ణి స్వర్గానికి తీసుకువెళ్ళి, తన సింహాసనంపై కూర్చోపెట్టి కొన్నాళ్ళు అక్కడే ఉండమన్నాడు.

ఒకరోజు దేవనర్తకి ఊర్వశి అర్జునుణ్ణి చూసి మోహించింది. తన కోరిక తీర్చమంది. అర్జునుడు 'ఊర్వశీ! నువ్వు మా వంశానికి మూల పురుషుడైన పురూరవుడికి భార్యవి. నాకు తల్లితో సమానం' అని తిరస్కరించాడు.

'దేవవేశ్యలకు వావివరసలు ఉండవు' అంది ఊర్వశి.

'అమ్మా! నేను కర్మభూమిలో పుట్టిన మానవుణ్ణి. ధర్మాన్ని తప్పలేను' అన్నాడు. దానికి కోపగించిన ఊర్వశి 'నువ్వు కొన్నాళ్ళు స్త్రీల మధ్యలో నపుంసకుడివై ఉంటావు' అని శపించింది.

* * *

కామ్యకవనంలో ధర్మరాజు ఆందోళనగా ఉన్నాడు. అర్జునుడు ఇంకా రాలేదనే ఆ ఆందోళన. ఇంతలో బృహదశ్వ మహర్షి వాళ్ళ దగ్గరకు వచ్చాడు. ఆ మహర్షిని చూసి ధర్మరాజు 'మహర్షీ! నాలాంటి దీనుడెవరైనా లోకంలో ఉంటాడా?' అని అడిగాడు. దానికా మహర్షి 'లేకేం నాయనా! నలమహారాజు ఉన్నాడు' అంటూ నలచరిత్ర చెప్పడం ప్రారంభించాడు.

నలచరిత్ర

నలుడు నిషధదేశానికి రాజు. వీరసేనుడి కుమారుడు. దమయంతి విదర్భరాజు భీముడి కుమార్తె. వీళ్ళిద్దరూ ఒకరి గురించి ఒకరు విని ఇష్టపడ్డారు. ఒక హంస వీళ్ళిద్దరికీ రాయబారాన్ని కూడా నడిపింది.

ఇంతలో భీముడు స్వయంవరాన్ని ప్రకటించాడు. ఇంద్రుడు మొదలైన దిక్పాలకులూ స్వయంవరానికి బయలుదేరారు. నలుణ్ణి కలిసి 'నలమహారాజా! నువ్వు మాకొక సహాయం చేసిపెట్టాలి' అన్నారు. నలుడు చేస్తానని మాట ఇచ్చాడు. అప్పుడు వాళ్ళు తామెవరో చెప్పి 'దమయంతి స్వయంవరానికి వెళ్తున్నాం. నువ్వు ముందుగా వెళ్ళి మాలో ఎవరో ఒకర్ని ఆమె వరించేలా దమయంతీదేవికి చెప్పాలి' అన్నారు.

నలుడు మనసు దిటవు చేసుకొని ముందుగానే దమయంతిని కలిసి తాను వచ్చిన విషయం చెప్పాడు.

దమయంతి ఆ వచ్చిన వాడు నలుడేనని గ్రహించింది. తన మనసులో ఉన్న మాటను కచ్చితంగా చెప్పింది. నలుడు ఎంత నచ్చచెప్పినా ఆమె వినలేదు. చివరికి నలుడు తిరిగివచ్చి జరిగినదంతా దేవతలకు చెప్పాడు. నిస్స్వార్థంగా తన విధిని తాను నిర్వర్తించాడు.

స్వయంవరం మొదలయ్యింది. ఇంద్రాది దేవతలూ నలమహారాజు రూపంలో వచ్చి కూర్చున్నారు. మొత్తం ఐదుగురు నలమహారాజులు. అప్పుడు ఆమె దేవతల్ని ప్రార్థించింది. వాళ్ళు అనుగ్రహించారు. నిజమైన నలుణ్ణి గుర్తించేలా వాళ్ళు రెప్పలువేయకుండా, కాళ్ళు నేలకు తగలకుండా నిలబడ్డారు.

దమయంతి నలుణ్ణి వరించింది. దేవతలు వరాలు కురిపించి బయలుదేరారు.

కలిపురుషుడు కూడా దమయంతీ స్వయంవరానికి బయలుదేరాడు. అప్పటికే దమయంతి నలుణ్ణి వరించిందని తెలిసి మండిపడ్డాడు.

నలమహారాజు దమయంతితో కలిసి చక్కగా పరిపాలన చేస్తూ, పుణ్య కార్యాలు నిర్వర్తిస్తున్నాడు. అతడు ఏదైనా తప్పుచేయకపోతాడా! అని ఎదురు చూస్తున్నాడు కలిపురుషుడు.

ఒకరోజు నలుడు మూత్ర విసర్జన చేసి కాళ్ళు కడుక్కోకుండా సంధ్యావందనం ఆచరించాడు. అంతే! కలి పురుషుడు నలుడిలో ప్రవేశించాడు. ఆ ప్రభావం వల్ల నలుడు తన దాయాదియైన పుష్కర మహారాజుతో జూదం ఆడాడు. ప్రతి ఆటలోనూ ఓడిపోతున్నాడు. అది చూసిన దమయంతి **"జూదంలో ఓడినకొద్దీ ఆసక్తి పట్టుదల పెరుగుతాయి. ఇది పతనానికి కారణం"** అని బాధపడింది.

నలుడు సర్వస్వమూ కోల్పోయి భార్యతో కలిసి అడవుల పాలయ్యాడు. తినడానికి తిండి లేదు. కొన్నాళ్ళు నీళ్ళు తాగి బతికారు. ఆకాశంలో కొన్ని పక్షుల్ని చూసి వాటి కోసం తన శరీరంపై ఉన్న వస్త్రాన్ని విసిరాడు. ఆ పక్షులు ఆ వస్త్రాన్ని ఎగరేసుకుపోతూ 'రాజా! మేము నిజమైన పక్షులం కాదు. నీ సంపదల్ని హరించిన పాచికలం' అంటూ ఎగిరిపోయాయి.

నలుడు దిగంబరుడై పోయాడు. దమయంతి తాను కట్టుకున్న చీరను చించి సగం ముక్క అతడికి ఇచ్చింది.

దమయంతి పడుతున్న కష్టాల్ని చూసి ఆమెను పుట్టింటికి వెళ్ళిపొమ్మన్నాడు నలుడు. అప్పుడు దమయంతి **'స్వామీ! దుఃఖం అనే రోగానికి ఔషధం - భార్య. భార్యతో ఉంటే భర్తను ఏ కష్టమూ బాధించదు.**

కం. అలసి నెడ, దస్సి నెడ, నాఁ
కలి దప్పియు నైన యెడలఁ గడుకొని ధరణీ
తలనాథ! పురుషునకు ని
మ్ముల భార్యయ పాచుఁ జిత్తమున దుఃఖంబుల్. (అరణ్య. 2-74)

బాగా అలసిపోయినప్పుడు, ఆకలి దప్పికలతో బాధపడుతున్నప్పుడు భర్తను దుఃఖం నుండి రక్షించేది భార్యే. కాబట్టే మీరూ నాతో రండి' అంది.

ఈ పరిస్థితుల్లో అత్తవారింటికి వెళ్ళడం ఇష్టం లేదు నలుడికి. అందుకే ఆమె నిద్రించే సమయం చూసి ఆమెను విడిచి వెళ్ళిపోయాడు.

దమయంతి నిద్ర నుండి మేల్కొని నలుడి కోసం ఆక్రోశించింది. వెదికి వెదికి వేసారి పోయింది. **'నాథా! ఎన్ని చదివినా అవి ఒక్క సత్యంతో సాటి వస్తాయా? సత్యంతో సాటియైనది ఏదీ లేదు.** నేను మీ ప్రాణమన్నారే! విడిచి వెళ్ళనన్నారే!

ఇలా విడిచి వెళ్ళిపోవడం భావ్యమా? అని విలపించింది. ఇంతలో ఒక కొండ చిలువ వచ్చి ఆమెను చుట్టేసింది. 'నాథా రక్షించు' అని దమయంతి అరిచింది. ఒక వేటగాడు వచ్చి కొండచిలువను కత్తితో చీల్చి ఆమెను రక్షించాడు. అటుపైని ఆమెను చెరబట్టాలని ప్రయత్నించాడు. ఆమె శాపానికి గురై కాలి బూడిదైపోయాడు.

అడవంతా తిరుగుతూ నలుణ్ణి వెదుకుతూ ఒక వర్తకుల గుంపుతో కలిసి ప్రయాణించి, నానా అగచాట్లు పడి, చేదిదేశం చేరుకొని – రాజమాత ఆశ్రయాన్ని పొందింది దమయంతి. ఆమెకు సైరంధ్రిగా పనిలో చేరింది.

అక్కడ నలుడు పిచ్చివాడిలా అడవిలో తిరుగుతున్నాడు. దావాగ్నిలో చిక్కుకున్న కర్కోటకుడు అనే సర్పాన్ని రక్షించాడు. పాముకు పాలుపోసినట్లు తనను రక్షించిన నలుణ్ణే కాటువేసిందా సర్పం. అందంగా ఉన్న నలుడి శరీరం వికృతంగా మారిపోయింది.

ఆ కర్కోటకుడు ఒక మహర్షి. శాపవశాత్తూ అలా మారాడు. 'ఈ రూపం నీకు వరమే అవుతుంది. నిన్ను ఎవరూ గుర్తుపట్టలేరు కాబట్టి నీకు శత్రుబాధ ఉండదు. నువ్వు నీ రూపాన్ని పొందాలనుకున్నప్పుడు నన్ను తలుచుకో! అప్పుడు నీ దగ్గరికి ఒక వస్త్రం వస్తుంది. దాన్ని ధరించగానే నువ్వు నీ నిజరూపాన్ని పొందుతావు' అని చెప్పి కర్కోటకుడు వెళ్ళిపోయాడు.

అతడి సూచనమీదనే నలుడు ఇక్ష్వాకువంశానికి చెందిన ఋతుపర్ణుడు అనే రాజు దగ్గరకు వెళ్ళి 'రాజా! నాపేరు బాహుకుడు. అశ్వహృదయ విద్యలో బాగా అనుభవం ఉంది. అలాగే పాకశాస్త్రంలో కూడా ప్రావీణ్యం ఉంది. నాకేదైన పని ఇప్పించండి' అని అడిగాడు.

ఋతుపర్ణుడు నలుణ్ణి అశ్వశాలకు అధిపతిని చేశాడు.

విదర్భరాజైన భీముడు నలదమయంతులను వెదకడానికి కొందరు బ్రాహ్మణుల్ని పంపాడు. వారిలో సుదేవుడు అనే బ్రాహ్మణుడు చేది దేశంలో సైరంధ్రిగా ఉన్న దయమంతిని గుర్తుపట్టాడు. దమయంతికి కనుబొమల మధ్య ఒక పుట్టుమచ్చ ఉంది. దానితో అతడు గుర్తించాడు.

రాజమాతకు విషయం తెలిసి ఆమె కూడా దమయంతిని ఓదార్చింది.

దమయంతి కొంతకాలం తరువాత విదర్భ దేశానికి వెళ్ళింది. నలమహారాజును వెదికించడానికి కొందరు తెలివైన బ్రాహ్మణుల్ని పంపుతూ "బ్రాహ్మణోత్తములారా! మీరు వెళ్ళి ప్రతి చోటా 'ఓ రాజా! నువ్వు సత్యవ్రతుడివి కదా! భార్యను విడిచిపెట్టనని వాగ్దానం చేసి, ఆమెను మోసగించి వెళ్ళిపోవడం న్యాయమా?' అని అనండి. ఈ మాటలకు ఎవరైతే స్పందిస్తారో అతడే నలచక్రవర్తి" అంది. అందరూ వెళ్ళారు. వారిలో 'పర్ణాదుడు' అనే బ్రాహ్మణుడు తిరిగివచ్చి దమయంతితో "అమ్మా! మీరు చెప్పమన్నట్లుగానే చెప్తూ అనేక దేశాలు తిరిగాను. అయితే ఇక్ష్వాకు వంశరాజైన ఋతుపర్ణుడి రాజ్యంలో ఒక అశ్వశాలాధిపతి ఈ మాటలకు స్పందించాడు. నన్ను రహస్యంగా కలుసుకొని **'అయ్యా! భర్త చేసిన తప్పుల్ని సహించేదే భార్య. అలా సహనంతో ఉంటే ఎప్పటికైనా భర్తను కలుస్తుంది. సుఖాల్ని పొందుతుంది. మరో జన్మకు కూడా ధర్మబద్ధంగా ఆమె కోరుకున్నవన్నీ నెరవేరతాయి'** అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు. 'అయితే అతడు చూడడానికి నలమహారాజులా లేడు. వికృతంగా ఉన్నాడు" అన్నాడు వినయంగా.

అప్పుడు దమయంతి తెలివిగా సుదేవుడు అనే బ్రాహ్మణుణ్ణి పంపి, 'దమయంతీ దేవికి రెండో స్వయంవరం. దానికి తమరికి ఆహ్వానం పలుకుతున్నారు మా భీమమహారాజుగారు' అని ఋతుపర్ణుడికి వర్తమానం పంపింది.

ఋతుపర్ణుడు బాహుకుణ్ణి పిలిచి 'మనం సాయంత్రానికల్లా విదర్భ దేశానికి చేరుకోవాలి. రథం సిద్ధం చెయ్యి' అని ఆజ్ఞాపించాడు.

నలమహారాజు అశ్వహృదయవిద్యను ప్రదర్శించి రథాన్ని చాలా వేగంగా నడిపాడు. దానికి సంబరపడిన ఋతుపర్ణుడు తనకు తెలిసిన అక్షహృదయ విద్యను నలుడికి ప్రసాదించాడు. నలుడిలో ఆ విద్య ప్రవేశించగానే నలుణ్ణి ఆవహించిన కలిపురుషుడు అతడిలో ఉండలేకపోయాడు. బయటకు వచ్చి క్షమించమని వేడుకొని వెళ్ళిపోయాడు.

నలమహారాజు ఋతుపర్ణుడితో కలిసి విడిది ఇంట్లో దిగాడు. రాజుగారికి వండి పెడుతున్నాడు.

ఋతుపర్ణ మహారాజుతో వచ్చింది నలుడేనని గుర్తించింది దమయంతి. కానీ

నిర్ధారించడం కోసం తన చెలికత్తె అయిన కేశినిని పంపి, అతడు వండిన వంటకాన్ని తెప్పించుకొని రుచి చూసింది. ఇంకేముంది? అతడు నలుడే అని నిర్ధారించుకుని తన తల్లి ద్వారా బాహుకుణ్ణి అంతఃపురానికి రప్పించింది.

దమయంతిని చూసి, ఆమె పడుతున్న వేదనను చూసి నలమహారాజు జరిగినదంతా చెప్పాడు. 'సరే! నేను బ్రతికి ఉండగా నీకు మళ్ళీ స్వయంవరమా? ఇది ధర్మమేనా?' అని ప్రశ్నించాడు.

'ప్రభూ! మీరు ఎక్కడ ఉన్నారో కనిపెట్టడానికే అలా చేయవలసి వచ్చింది' అంది దమయంతి.

ఇంతలో వాయుదేవుడు ఆకాశం నుండి 'నలమహారాజా! దమయంతి పరమ పతివ్రత. ఆమెను స్వీకరించు' అని చెప్పాడు. బాహుకుడు సంతోషించి, తన పూర్వరూపాన్ని తిరిగి పొందాడు. నలదమయంతులు కలుసుకున్నారు.

ఋతుపర్ణుడు విషయమంతా తెలుసుకొని తనను క్షమించమని నలమహారాజును వేడుకున్నాడు. నలుడు ఆయన కోరినట్లు అశ్వహృదయవిద్యను ఆయనకు నేర్పించాడు. నిషధరాజ్యానికి వెళ్ళి పుష్కరుణ్ణి జూదంలో ఓడించి తన రాజ్యాన్ని తిరిగి పొందాడు. చక్కగా రాజ్యపాలన చేసి షట్చక్రవర్తులలో ఒకడిగా పేరుగాంచాడు.

'నలమహారాజు చరిత్ర పరమపావనం. ఆ చరిత్రను విన్నా, పఠించినా కలిదోషాలు తొలగి పుణ్యం లభిస్తుంది' అని ధర్మరాజుకు చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు బృహదశ్వమహర్షి.

ఇంద్రలోకం నుండి రోమశమహర్షి వచ్చి అర్జునుడు క్షేమంగా ఉన్నాడన్న సమాచారం అందించాడు. 'అర్జునుడు వచ్చేలోగా తీర్థయాత్రలు చేస్తే మంచిది' అని ధౌమ్యుడు అన్నాడు. రోమశమహర్షి వస్తానన్నాడు. అందరూ బయలుదేరారు.

రోమశమహర్షి ముందుగా వాళ్ళను గయాక్షేత్రానికి తీసుకువెళ్ళాడు. అక్కణ్ణుంచి అగస్త్యాశ్రమానికి తీసుకువెళ్తూ ఇలా చెప్పడం ప్రారంభించాడు.

అగస్త్యమహర్షి

'పూర్వం ఈ అగస్త్యుడు బ్రహ్మచారిగా ఉన్నప్పుడు ఒక విచిత్రాన్ని చూశాడు. ఒక అందుగు చెట్టుపై చిటారుకొమ్మకు వెళ్ళాడుతూ కొందరు వ్యక్తులు కన్పించారు. వాళ్ళు ఎవరో కాదు. ఇతడి పితృదేవతలే! అగస్త్యుడు వివాహం చేసుకోకపోయేసరికి ఉత్తమలోకాలకు వెళ్ళలేక వాళ్ళు అలా వ్రేళ్ళాడుతున్నారు.

వాళ్ళ కోసం అగస్త్యుడు పెళ్ళి చేసుకోవడానికి అంగీకరించి తన తపః శక్తితో విదర్భరాజుకు ఒక కుమార్తెను అనుగ్రహించాడు. ఆమె పేరు లోపాముద్ర. ఆమె పెరిగి పెద్దదయ్యాక అగస్త్యుడు వెళ్ళి ఆమెను తనకు ఇచ్చి వివాహం చెయ్యమని అడిగాడు. విదర్భరాజు నిరాకరించాడు. 'అంతఃపురంలో అల్లారుముద్దుగా పెరిగిన అమ్మాయి, అడవుల్లో అగస్త్యుడితో కందమూల ఫలాలు తిని ఎలా బతుకుతుంది?' ఇదే అతడి ఆలోచన. కానీ లోపాముద్ర అగస్త్యుణ్ణే చేసుకుంటానంది. వివాహం జరిపించాడు రాజు.

రోజులు గడుస్తున్నాయి. భార్య కోరికపై ఆమెకు సకల భోగాలను సమకూర్చడం కోసం అందుకు కావలసిన ధనం కోసం యాచనకు బయలుదేరాడు అగస్త్యమహర్షి. నిజానికి తన తపః శక్తితో దేన్నైనా పొందగలడు. కానీ అల్పమైన వాటికోసం విలువైన తపశ్శక్తిని వెచ్చించడం అతడికి ఇష్టం లేదు. అందుకే మొదట శ్రుతపర్వుడు అనే రాజు దగ్గరకు వెళ్ళి 'నీ దగ్గర నీ అవసరాలకు మించి ఏదైనా మిగులు ధనం ఉంటే నాకు ఇవ్వు' అని అడిగాడు. అయితే ఆ రాజు 'నా ఆదాయ వ్యయాలు సమానంగానే ఉన్నాయి' అన్నాడు. ఆ తరువాత బ్రధ్నశ్వుడు, త్రసదస్యుడు అనే మరో ఇద్దరు రాజుల్ని అలాగే అడిగాడు. వాళ్ళదీ అదే పరిస్థితి. అయితే త్రసదస్యుడు సూచనపై 'ఇల్వలుడు' అనే వాడి దగ్గరకు ఈ ముగ్గురు రాజులతో కలిసి వెళ్ళాడు.

ఇల్వలుడు, వాతాపి ఇద్దరూ అన్నదమ్ములు. ఇల్వలుడు వాతాపిని మేకలా మార్చి, దానిని చంపి అతిథులకు వడ్డిస్తాడు. వాళ్ళు తిన్నాక లోపల ఉన్న వాతాపిని పిలుస్తాడు. వాడు వాళ్ళ పొట్ట చీల్చుకొని బయటికి వచ్చాక, ఇద్దరూ కలిసి వాళ్ళని తినేస్తారు. ఇదీ అతడి పన్నాగం. దానిని ముగ్గురు రాజులూ గ్రహించారు. అగస్త్యుడికి అతిథి మర్యాదలు చేసి ఇల్వలుడు వాతాపిని వండి వడ్డించాడు. రాజులు అగస్త్యుణ్ణి

తినవద్దన్నారు. కానీ అగస్త్యుడు సుష్ఠుగా భోంచేశాడు. ఇల్వలుడు 'వాతాపీ బయటకురా!' అన్నాడు. అగస్త్యుడు 'జీర్ణం జీర్ణం వాతాపి జీర్ణం' అన్నాడు తన పొట్టను నిమురుకుంటూ. అంతే! వాతాపి జీర్ణమైపోయాడు.

అప్పుడు అగస్త్యుడు 'ఇల్వలా! నాకు 20 వేల ఆవులు, 20 వేల బంగారు కడ్డీలు, ఒక బంగారు రథం, అలాగే ఈ ముగ్గురు రాజులకు ఒక్కొక్కరికీ 10 వేల ఆవులు, 10 వేల బంగారు కడ్డీలు కావాలి' అని ఆదేశించాడు. ఇల్వలుడు వాటన్నింటినీ ఇచ్చాడు.

అగస్త్యుడు తన ఆశ్రమానికి వచ్చి భార్య కోరినవన్నీ ఇచ్చి, ఆమెతో సుఖంగా కాలం గడిపాడు. వీరికి ఒక కుమారుడు కలిగాడు. అతడి పేరు దృఢాస్యుడు. ఇతడి కొడుకు ఇధ్మవాహనుడు. అలా అగస్త్యవంశం విస్తరిల్లింది. అతడి పితృదేవతలకు ఉత్తమగతులు లభించాయి.

పూర్వం కాలకేయులు అనే రాక్షసులు సముద్రంలో నివసించేవారు. వాళ్ళని చంపాలంటే సముద్రాన్ని శుష్కింపచేయాలి. అందుకు దేవతల అభ్యర్థనపై అగస్త్యుడు సముద్రాన్ని ఒక్క చుక్క కూడా మిగలకుండా పూర్తిగా త్రాగివేశాడు. అప్పుడు దేవతలు కాలకేయుల్ని వధించారు. తరువాత భగీరథుడు ఆకాశగంగను భూమిపైకి రప్పించడంతో ఆ నీటితో తిరిగి సముద్రం నిండిపోయింది.

సగరపుత్రులు

పూర్వం ఇక్ష్వాకు వంశంలో సగరుడు అనే మహారాజు సంతానం కోసం తపస్సు చేసి పరమేశ్వరుణ్ణి మెప్పించాడు. శివుడు ప్రత్యక్షమై 'రాజా! నీ పెద్ద భార్య వైదర్భికి 60 వేల మంది, చిన్న భార్య శైబ్యకు ఒకే ఒక్క పుత్రుడు జన్మిస్తారు' అని అంతర్ధానుడయ్యాడు.

కొంతకాలానికి సగరుడి భార్యలిద్దరూ గర్భాల్ని ధరించారు. శైబ్యకు ఒక పుత్రుడు జన్మించాడు. అతడి పేరు అసమంజసుడు.

వైదర్భి కడుపున ఒక పెద్ద సొరకాయపుట్టింది. అప్పుడు ఆకాశవాణి 'ఆ సొరకాయలోని గింజల్ని తీసి ఒక నేతికుండలో వేసి సంరక్షించు' అని చెప్పింది. వాటి నుండి 60 వేల మంది పుత్రులు జన్మించారు. వీరే సగరపుత్రులు.

సగరుడు అశ్వమేధయాగం చేసి యాగాశ్వాన్ని విడిచిపెట్టాడు. దానికి రక్షణగా సగరపుత్రుల్ని పంపాడు. ఆ అశ్వం అలా వెళ్తూ అదృశ్యమైపోయింది. దానిని వెదుకుతూ సగరపుత్రులు బయలుదేరారు. నీళ్ళు లేని సముద్ర ప్రాంతాన్ని తవ్వి పాతాళానికి చేరుకున్నారు. అక్కడ కపిలమహర్షి ఆశ్రమంలో ఆ అశ్వాన్ని చూశారు. అశ్వాన్ని అపహరించినది కపిలమహర్షే అనుకొని ఆయనను నిందించారు.

కపిలమహర్షి కోపంగా చూశాడు. అంతే! వీళ్ళందరూ బూడిద కుప్పలై పోయారు.

నారదుడి ద్వారా ఈ విషయం విన్న సగరుడు అసమంజసుడి పుత్రుడైన అంశుమంతుణ్ణి పంపాడు. అంశుమంతుడు వెళ్ళి కపిలమహర్షికి నమస్కరించి, అతడి అనుగ్రహంతో అశ్వాన్ని తీసుకువచ్చాడు. యాగం పూర్తయ్యింది.

భగీరథుడు

కాలం గడుస్తోంది. సగరుడి తరువాత అంశుమంతుడు, దిలీపుడు, భగీరథుడు వరుసగా రాజులయ్యారు. భగీరథుడు తన పూర్వులకు మోక్షం కలిగించాలని పట్టుదల పట్టాడు. ఆకాశగంగను భూమి మీదికి రప్పించాలని తీవ్రమైన తపస్సు చేశాడు.

గంగ ప్రత్యక్షమై 'భగీరథా! నేను నీ కోరికపై భూమి మీదికి వస్తాను. నా వేగాన్ని భూమి తట్టుకోలేదు. ఆ శక్తి ఒక్క పరమశివుడికే ఉంది. కాబట్టి ముందు ఆయనను ప్రసన్నం చేసుకో' అంది.

భగీరథుడు తపస్సు చేసి గంగను తన జటాజూటంలో ధరించడానికి శివుణ్ణి ఒప్పించాడు. ఆ రకంగా గంగ భువికి దిగింది. పాతాళంలో ఉన్న సగరపుత్రుల భస్మరాశులపైకి ప్రవహించింది. వాళ్ళకు ఉత్తమగతుల్ని ప్రసాదించింది.'

ఇలా రోమశుడు చెప్తూ ధర్మరాజాదులచేత పుణ్యతీర్థాలన్నింటిలో పుణ్య స్నానాలు చేయిస్తున్నాడు. వారంతా ఋషభకూట తీర్థాన్ని సేవించి, విశ్వామిత్ర మహర్షి ఆశ్రమాన్ని సందర్శించి, కౌశికీనదిని దాటి ఋష్యశృంగ మహర్షి ఆశ్రమానికి చేరుకున్నారు.

ఋష్యశృంగుడు

'ధర్మజా! ఈ ఋష్యశృంగుడు విభాండకుడి పుత్రుడు. కశ్యపుడు, మరీచి ఇతడి తాతముత్తాతలు. ఋష్యశృంగుడు తండ్రి చాటు బిడ్డ. తండ్రే లోకం. తండ్రితో పాటే తపస్సు చేసుకొంటూ అడవుల్లో నివసించేవాడు.

ఆ సమయంలోనే రోమపాదుడనే రాజు అంగదేశాన్ని పాలిస్తున్నాడు. అతడి రాజ్యంలో తీవ్రమైన కరవు సంభవించింది. అహంకారంతో రాజు తన పురోహితుణ్ణి అవమానించాడు. దాన్ని సహించని పురోహితుడూ, తక్కిన విప్రులూ ఆ రాజ్యాన్ని విడిచి వెళ్ళిపోయారు. దానివల్ల యజ్ఞాలు జరగడం లేదు. అందుకే తీవ్ర అనావృష్టి.

ప్రజలు నానా అగచాట్లు పడుతుంటే రోమపాదుడు చలించిపోయాడు. పక్క దేశంలోని విప్రుల్ని పిలిచాడు. ఏదైనా మార్గం చూపమన్నాడు. అప్పుడు వాళ్ళంతా 'పరమ పవిత్రుడైన ఋష్యశృంగ మహర్షిని నీ రాజ్యానికి రప్పించు. వర్షాలు కురుస్తాయి' అని చెప్పారు.

రోమపాదుడు గొప్ప జాణలైన వేశ్యల్ని పంపి, ఉపాయంగా ఋష్యశృంగుణ్ణి తన రాజ్యానికి రప్పించాడు. అతడు రావడంతోనే చక్కగా వర్షాలు కురిశాయి. భూమి పులకించింది.

రోమపాదుడు తన కుమార్తె శాంతను అతడికి ఇచ్చి పెళ్ళి చేశాడు.

విభాండకుడు ఈ విషయం తెలుసుకొని ఆనందించాడు. కొంతకాలం తర్వాత కొడుకునూ కోడలినీ ఆశ్రమానికి తీసుకువచ్చాడు' అని చెప్తూ రోమశమహర్షి అనేక ప్రాంతాలను చూపిస్తున్నాడు.

ధర్మరాజు మొదలైవాళ్ళు రోమశ మహర్షి ద్వారా ఆయా ప్రాంతాల విశేషాల్ని తెలుసుకుంటున్నారు. అలా గంగానది సముద్రంలో కలిసే ప్రాంతాన్నీ, కళింగదేశంలోని వైతరిణీ నదినీ, మహేంద్రగిరినీ, దక్షిణ దేశంలో ప్రసిద్ధి చెందిన గోదావరీనదినీ, అగస్త్యతీర్థాన్నీ, శూర్పారకతీర్థంలో ఉన్న పరశురామవేదినీ, ప్రభాసతీర్థాన్ని, పయోష్ణితీర్థాన్నీ, నర్మదానదినీ, వైదూర్య పర్వతాన్ని సందర్శించారు.

చ్యవనమహర్షి

'శర్యాతి అనే మహారాజు ఇక్కడే యజ్ఞం చేశాడు. ఆ రాజుకుమార్తె వృద్ధుడైన చ్యవనుణ్ణి పెళ్ళాడింది. అయితే అశ్వినీ దేవతలు అనే దైవవైద్యుల అనుగ్రహం వల్ల చ్యవనుడు నవయౌవనుడు అయ్యాడు. తనకు యౌవనాన్ని ప్రసాదించిన ఆ అశ్వులకు దేవతలు త్రాగే సోమరసాన్ని తాగేలా చేశాడు చ్యవనమహర్షి. దానికి అంగీకరించని దేవేంద్రుడు వజ్రాయుధంతో విజృంభించాడు. ఆ ఆయుధంతో సహా అతణ్ణి స్తంభింపజేసి, అశ్వులకు దివ్యత్వాన్ని కలిగించిన మహానుభావుడు ఈ చ్యవనమహర్షి' అన్నాడు రోమశమహర్షి.

తరువాత అందరూ యమునాతీరానికి చేరుకున్నారు. 'ఇక్కడే మాంధాతృ చక్రవర్తి అనేక యజ్ఞాలు చేశాడు' అంటూ అతడి చరిత్రను చెప్పాడు. తర్వాత సరస్వతీనదీ తీరానికి చేరుకున్నారు. అక్కడ సోమకుడి వృత్తాంతాన్ని చెప్పాడు రోమశమహర్షి. తరువాత భృగుతుంగ పర్వతాన్ని చూపిస్తూ అక్కడ శిబిచక్రవర్తి కథను ఇలా చెప్తున్నాడు.

శిబిచక్రవర్తి

'ఇక్కడే ఉశీనరదేశానికి రాజు శిబిచక్రవర్తి. శిబి గొప్ప యాగం చేస్తుంటే అతణ్ణి పరీక్షించాలని ఇంద్రుడూ, అగ్నిదేవుడూ గ్రద్దగా, పావురంగా మారి అతడి చెంతకు వచ్చారు.

గ్రద్ద తరుముతోంది. పావురం ప్రాణభయంతో శిబిచక్రవర్తిని ఆశ్రయించింది. శిబి అభయమిచ్చాడు. అప్పుడు గ్రద్ద 'రాజా! ఇది నా ఆహారం. దీనికి ఆశ్రయం కల్పించి, నా నోటి దగ్గరి కూడును లాక్కున్నావు. ఇది నీకు ధర్మమేనా?

కం. ధర్మజ్ఞులైన పురుషులు
ధర్మువునకు బాధసేయు ధర్మువునైనన్
ధర్మముగా మదిఁ దలఁపరు
ధర్మువు సర్వంబునకు హితంబుగ వలయున్. (అరణ్య. 3-230)

రాజా! **ధర్మం తెలిసిన వాళ్ళు ఆ ధర్మానికి కీడు కలిగించే ధర్మాన్ని ధర్మంగా భావించరు. ఎందుకో తెలుసా? ఏ ధర్మమైనా అందరికీ మేలు చేసేలా ఉండాలి. ఇతరులకి హాని కలిగించేది ధర్మం కాదు.** ఈ పావురం లేకపోతే నేను

బతకను. నేను లేకపోతే నాపై ఆధారపడి ఉన్న నా కుటుంబమూ బతకదు' అంది.

దానికి శిబి చక్రవర్తి 'నేను ఈ పక్షికి ఆశ్రయమిచ్చాను. కాబట్టి రక్షించి తీరతాను. నువ్వు కావాలంటే మరేదైనా పక్షిని ఆహారంగా తిను' అన్నాడు.

దానికా గద్ద 'సరే! నువ్వు దీన్ని కాపాడాలనుకొంటే ఆ పావురం ఎత్తు మాంసాన్ని నీ శరీరం నుంచి కోసి ఇవ్వు' అని అడిగింది.

శిబి చక్రవర్తి సరేనన్నాడు. తన శరీరాన్ని కోసికొన్ని కండల్ని త్రాసులో పెట్టాడు. ఆశ్చర్యం! ఎంత మాంసం వేసినా పావురంతో సమానంగా తూగడం లేదు. చివరికి తానే త్రాసులో కూర్చున్నాడు.

ఆ దృశ్యాన్ని చూసి ఇంద్రాగ్నులు ప్రత్యక్షమై అతడి దానగుణాన్ని వేనోళ్ళా కొనియాడారు' అంటూ రోమశమహర్షి పాండవుల్ని శ్వేతకేతుమహర్షి ఆశ్రమానికి తీసుకువెళ్ళి అక్కడ అష్టావక్రుడి వృత్తాంతాన్ని ప్రారంభించాడు.

అష్టావక్రుడు

'పూర్వం ఏకపాదుడు అనే మహర్షి తన శిష్యులతో ఎడతెరిపి లేకుండా వేదాధ్యయనం చేయిస్తూ ఉండేవాడు. అతడి భార్య సుజాత – గర్భవతి. ఆమె గర్భంలోని శిశువు తండ్రితో 'మీరు ఇలా నిరంతరం వాళ్ళను గుక్కతిప్పు కోనివ్వకుండా చదివిస్తే వాళ్ళు నిద్రకరువై చదివినది కూడా మర్చిపోతున్నారు. అపస్వరాలు పలుకుతున్నారు. తగిన విశ్రాంతి ఇవ్వకపోవడం తప్పు కాదా!' అంది.

ఆ మాటలకు ఏకపాదుడికి కోపం వచ్చింది. 'నాకే నీతులు చెప్తావా? నువ్వు ఎనిమిది వంకరలతో పుడతావు' అని శపించాడు. అలా పుట్టిన వాడే అష్టావక్రుడు.

ప్రసవానికి ముందు ఏకపాదుడు ధనం కోసం జనకమహారాజు యాగవాటికకు వెళ్ళాడు. అక్కడ శాస్త్ర చర్చలు జరుగుతున్నాయి. 'వంది' అనే పండితుడు ఆ చర్చల్లో పండితులందరినీ ఓడించి ఓడినవాళ్ళనందరినీ సముద్రంలో ముంచేస్తున్నాడు. ఏకపాదుడు కూడా అలాగే మునిగిపోయాడు.

కొంతకాలానికి అష్టావక్రుడు పుట్టాడు. అదే సమయంలో సుజాత తల్లికి కూడా ఒక పుత్రుడు కలిగాడు. అతడి పేరు శ్వేతకేతువు. సుజాత తండ్రి

ఉద్దాలకుడు. ఏకపాదుడు లేకపోవడంతో సుజాత పుట్టింటికి వెళ్ళిపోయింది.

అష్టావక్రుడు తన తాత అయిన ఉద్దాలకుణ్ణే తండ్రిగా భావించేవాడు. ఒకసారి తాతగారి ఒళ్ళో ఉన్న అష్టావక్రుణ్ణి శ్వేతకేతువు క్రిందికి లాగి 'ఈయన నీ తండ్రి కాదు' అని ఈసడించాడు.

అష్టావక్రుడు తల్లి దగ్గరకు వెళ్ళి తన తండ్రి గురించి అడిగాడు. ఆమె జరిగినదంతా చెప్పింది. అష్టావక్రుడికి కోపం వచ్చింది. వెంటనే శ్వేతకేతుణ్ణి వెంటపెట్టుకొని జనక మహారాజు యాగవాటికకు వెళ్ళాడు. అప్పుడు వీళ్ళు పిల్లలని చెప్పి ద్వారపాలకులు లోపలికి వెళ్ళనివ్వలేదు. అప్పుడు వీళ్ళిద్దరూ-

కం. అలయక యేండ్లు గడుం బె
క్కులు జీవించుట నర గలుగుటయుం దగు వృ
ద్ధుల లక్షణమే? జ్ఞానము
గలఁడేనిన్ బాలుఁడయినఁ గడువృద్ధు మహిన్. (అరణ్య 3-248)

'ద్వారపాలకులారా! **ఏ అలసటా లేకుండా ఏండ్లూ పూండ్లూ జీవించడం, వెంట్రుకలు నెరిసిపోవడం ఇవేనా వృద్ధుల లక్షణాలు? జ్ఞానం ఉన్నవాడు బాలుడైనా వృద్ధుడే. ఎల్లప్పుడూ అధ్యయనం చేసేవాడు, ఆచారపరుడైనవాడు బాలుడైనా అందరికీ ఇష్టమైనవాడే అవుతాడు.** మమ్మల్ని లోపలికి వెళ్ళనివ్వండి' అన్నారు.

అలా లోపలికి వెళ్ళి వందిని ఓడించి తన తండ్రినీ, తక్కిన పండితుల్నీ విడిపించాడు అష్టావక్రుడు. తరువాత పెరిగి పెద్దవాడై వదాన్యుడు అనే మహర్షి కుమార్తెను వివాహం చేసుకున్నాడు' అన్నాడు రోమశమహర్షి.

తరువాత భరద్వాజ ఆశ్రమం చేరుకున్నారు. అక్కడ యవక్రీతుడి చరిత్రను ప్రారంభించాడు మహర్షి.

యవక్రీతుడు

రైభ్యుడు, భరద్వాజుడు అనే ఇద్దరు మహర్షులు ఎంతో స్నేహంగా ఉండేవాళ్ళు. రైభ్యుడికి ఇద్దరు కొడుకులు. అర్థావసుడు, పరావసుడు. వాళ్ళు మంచి పండితులు. భరద్వాజుడి కుమారుడు యవక్రీతుడు. రైభ్యుడి కొడుకులు పండితులు కావడం వల్ల వాళ్ళకు పండిత సభల్లో మంచి గౌరవం లభించేది. యవక్రీతుడు తానూ

అంతటి విద్యను పొందాలని తపస్సు ప్రారంభించాడు. గురువు లేకుండానే అన్ని విద్యలూ పొందాలన్నది అతడి ప్రయత్నం. ఇంద్రుడు ప్రసన్నుడయ్యాడు. **'నాయనా! ఏ విద్యనైనా గురువు ద్వారా నేర్చుకోవడమే మంచిది. అలాకాని విద్యలు అహంకారాన్నీ, అసూయనీ కలిగిస్తాయి'** అన్నాడు.

అయినా యవక్రీతుడు ఒప్పుకోలేదు. సరే! అని అతడు కోరినట్లే సకలవిద్యల్నీ అతడికి అనుగ్రహించాడు ఇంద్రుడు.

ఒకరోజు యవక్రీతుడు రైభ్యుడి ఆశ్రమానికి వెళ్ళాడు. అక్కడ పరావసుడి భార్యను చూసి కామించాడు. ఆ విషయం రైభ్యుడికి తెలిసింది. కోపంతో తన జటను పీకి అగ్నిహోత్రంలో వేశాడు. అందులోంచి ఒక అందమైన స్త్రీ, ఒక రాక్షసుడు పుట్టుకొచ్చారు. ఆ స్త్రీ వెళ్ళి యవక్రీతుణ్ణి వశపరుచుకొని అతడి కమండలాన్ని లాక్కొంది. దానితో అతడి తపశ్శక్తి పోయింది. ఆ రాక్షసుడు వెదికి మరీ యవక్రీతుణ్ణి సంహరించాడు. భరద్వాజుడు పుత్రశోకంతో కొడుకు చితిలోనే దూకి మరణించాడు.

అర్థావసుడూ, పరావసుడూ - బృహద్ద్యుమ్నుడు అనే రాజు చేస్తున్న సత్రయాగానికి ఋత్విక్కులుగా ఉన్నారు. పరావసుడు చీకట్లో తన తండ్రిని ఏదో క్రూరమృగ మనుకొని వధించాడు. జరిగిన పొరపాటును తన సోదరుడు అర్థావసువుతో చెప్పి 'అన్నా! నా బ్రహ్మహత్యాపాతకం పోగొట్టే వ్రతం నువ్వు చెయ్యి. నేను ఒక్కడినే అది చేయలేను. నువ్వు చెయ్యగలవు. నేను ఈ యాగాన్ని చూసుకుంటాను' అని అడిగాడు.

అర్థావసుడు అంగీకరించి, ఆ వ్రతాలు పూర్తి చేసి తిరిగి యాగశాలకు వచ్చాడు. అప్పుడు పరావశువు రాజుగారితో 'రాజా! ఇతడు శుభకార్యాలు చెయ్యకుండా బ్రహ్మహత్యా పాతకాన్ని నివారించే వ్రతాలు చేస్తున్నాడు. యాగశాలలోనికి రానివ్వకు' అన్నాడు.

అర్థావసువు అసలు నిజం చెప్పాడు. దానికి దేవతలు సంతోషించి అర్థావసుడిని ఏదైనా వరం కోరుకోమన్నారు. అప్పుడు అర్థావసుడు తన తండ్రి రైభ్యుణ్ణీ, భరద్వాజుణ్ణీ, యవక్రీతుణ్ణీ బతికించమని వేడుకొన్నాడు. అలా బతికిన యవక్రీతుడు దేవతల ద్వారా **'గురువు లేని విద్య రాణించదు'** అని ఉపదేశాన్ని పొందాడు'

అన్నాడు.

ఈ కథలన్నీ వింటూ ధర్మజాదులు కాలశైలం, సప్తగంగ, మందరపర్వతం, కైలాసపర్వతం మొదలైన ఎన్నో ప్రాంతాలను సందర్శించారు. వాళ్ళు వెళ్ళే దారి నడవడానికి చాలా ఇబ్బందిగా ఉంది.

భీముడు ఘటోత్కచుణ్ణి తలుచుకున్నాడు. ఘటోత్కచుడు అతడి పరివారమూ వీళ్ళందరినీ తమ వీపులపై మోస్తూ ఆయా పుణ్యతీర్థాల్ని చూపించి, తిరిగి బదరికాశ్రమానికి చేర్చారు.

హనుమంతుడు

ఒకసారి గంధమాదన పర్వత ప్రాంతంలో ద్రౌపది – భీముడు విహరిస్తుంటే వెయ్యి రేకుల తామరపువ్వు ఒకటి ఎగిరి వచ్చిపడింది. అది చూసిన ద్రౌపది ఇంకా అలాంటి పువ్వులు కావాలని కోరింది.

భీముడు బయలుదేరాడు. దారిలో హనుమంతుడు తారస పడ్డాడు. హనుమంతుడు భీముణ్ణి పరీక్షించాలనుకొన్నాడు. భీముడు వచ్చే దారికి అడ్డంగా తోక పెట్టుకొని వృద్ధవానరం రూపంలో పడుకున్నాడు.

భీముడు సింహనాదం చేశాడు. హనుమంతుడు మేల్కొని 'నాకు నిద్రాభంగం చేశావేమయ్యా! మానవుడివేగాఁ దయా ధర్మం తెలియవూఁ' అన్నాడు.

భీముడు తన వివరాలు చెప్పి 'అడ్డంగా ఉన్న నీ తోకను తియ్యి' అన్నాడు.

అందుకు హనుమంతుడు 'నేను దానిని కదిలించే స్థితిలో లేను. నువ్వే కాస్త పుణ్యం కట్టుకో' అన్నాడు.

భీముడు సరే! అని ఎత్తబోయాడు ఆ తోకని. కదిలితేనా? ఊహుఁ ఎంత ప్రయత్నించినా సాధ్యం కాలేదు.

'మహానుభావా! తమరెవరో సెలవియ్యండి' అన్నాడు చేతులు జోడించి.

'సోదరా! భీమసేనా! నేను హనుమంతుణ్ణి' అన్నాడు –

భీముడు 'అన్నా' అంటూ పాదాలకు నమస్కరించాడు.

భీముడికో కోరిక ఉంది. హనుమంతుడు సముద్రాన్ని లంఘించిన నాటి రూపాన్ని చూడాలని. హనుమంతుడు ఆ రూపంతో భీమునికి కనిపించి, అతని కోరిక తీర్చాడు. ఆపైన భీముడితో-

ఆ.వె. కార్యసిద్ధి పొంది కాలంబు దేశంబు
నెఱిగి బుద్ధిమంతు లెల్ల ప్రొద్దు
సాహసంబు విడిచి సామాద్యుపాయ ప్ర
యుక్తి చేయుదురు యథోచితముగ. (అరణ్య. 3-348)

'చేసే పనిలో విజయం సాధించాలంటే అందుకు తగిన సమయాన్ని, ప్రదేశాన్ని తెలుసుకోవాలి. తొందర పడకూడదు. సామదానాది ఉపాయాల్ని యథోచితంగా ప్రయోగించాలి' అని హితబోధ చేసి, 'రాబోయే సంగ్రామంలో నన్ను తలుచుకో. మీపై వాత్సల్యంతో నేను మహావీరుడైన అర్జునుడి జెండాపై ఉండి, యుద్ధంలో మీ బలపరాక్రమాలు చూస్తాను. విజయోఽస్తు' అని సౌగంధిక సరోవనానికి దారి చూపాడు.

భీముడు ఆ సరోవరాన్ని చేరుకొని కాపలాగా ఉన్న యక్షులను జయించి సౌగంధిక పుష్పాల్ని తీసుకువచ్చి ద్రౌపదికి ఇచ్చాడు. తరువాత ఘటోత్కచుడు వీళ్ళ దగ్గర సెలవు తీసుకొని వెళ్ళిపోయాడు.

జటాసురుడు

అతడు వెళ్ళాక జటాసురుడు అనే రాక్షసుడు బ్రాహ్మణవేషంలో వచ్చి తాను పరశురాముడి శిష్యుణ్ణనీ, వారికి సేవ చేసుకుందామని వచ్చాననీ చెప్పి వారితోనే కలిసి ఉండసాగాడు.

కాలం గడుస్తోంది. ఒకసారి భీముడు లేని సమయం చూసుకొని తక్కిన పాండవుల్నీ, ద్రౌపదినీ ఎత్తుకొని వెళ్ళిపోయాడు జటాసురుడు. సహదేవుడు గట్టిగా అరిచి భీముణ్ణి పిలవడంతో మెరుపు వేగంతో వచ్చాడు భీముడు. అంతే వేగంగా ఒకే ఒక్క దెబ్బతో జటాసురుణ్ణి హతమార్చాడు.

ఆ తరువాత మాల్యవంత పర్వత ప్రాంతంలో విహరిస్తున్న ద్రౌపదికి అయిదురంగుల దివ్యపుష్పం ఒకటి కన్పించింది. దానిని చూసి ముచ్చటపడింది

ద్రౌపది. భీముడు ఆ పుష్పాల కోసం కుబేరుడి సైన్యంతో పోరాడాడు. భీముడి పరాక్రమానికి మెచ్చిన కుబేరుడు వాళ్ళనందరినీ ఆర్‌ష్టిషేణుడి ఆశ్రమంలో పదిహేను రోజులు ఉండమన్నాడు. పదిహేనోరోజుకు అర్జునుడు వస్తాడని చెప్పాడు.

అన్నట్లుగానే దివ్యాస్త్రాలను సాధించిన అర్జునుడు ఇంద్రరథంపై అక్కడికి వచ్చాడు. అర్జునుణ్ణి చూసిన అతడి సోదరులు ఆనందంతో ఉప్పొంగి పోయారు. అర్జునుడు విశేషాలన్నీ పూసగుచ్చినట్లు వారికి వివరించాడు.

రోమశమహర్షి ధర్మరాజుకు అనేక ధర్మాల్ని బోధించి తిరిగి స్వర్గానికి వెళ్ళిపోయాడు. పాండవులు ఆ గంధమాదనపర్వతంపై కొన్నాళ్ళు ఉండి ఆ తరువాత కామ్యకవనం చేరుకున్నారు.

పాండవులు తీర్థయాత్రలు ముగించుకొని వచ్చారని తెలిసి శ్రీకృష్ణుడు సత్యభామతో కలిసి కామ్యకవనానికి వచ్చాడు. అదే సమయంలో మార్కండేయ మహర్షి అక్కడికి వచ్చి పాండవులకు ఎన్నో ధర్మాలు చెప్తూ –

కం. తన కీర్తి యెంతకాలము
వినఁబడు నిజ్జగమునందు వెలయఁగ నందాఁ
కను పుణ్యలోక సౌఖ్యం
బున నెంతయు నుల్లసిల్లుఁ బురుషుం డనఘా! (అరణ్య. 4–369)

'ఎవరి కీర్తి లోకంలో ఎంతకాలం ప్రచారంలో ఉంటుందో అంతకాలం అతడు పుణ్యలోకాలలో సుఖాల్ని అనుభవిస్తాడు' అంటూ అందుకు నిదర్శనంగా ఇంద్రద్యుమ్నుడి చరిత్రనూ, ఆ తరువాత కువలయాశ్వుడి వృత్తాంతాన్నీ చెప్పి, 'ధర్మరాజా !

కం. జననియు జనకుఁడు నెవ్వని
యనువర్తనమునఁ బ్రియంబు నందుదు రెదఁ ద
త్తనయుఁడు ధర్మముఁ గీర్తియు
ననూనముగఁ బడయుఁ బొందు నక్షయగతులన్. (అరణ్య. 5–6)

కన్న తల్లిదండ్రులను తన నడవడిక ద్వారా ఆనందింపజేసే కొడుకే ధర్మాన్నీ, కీర్తినీ సమృద్ధిగా సాధిస్తాడు. శాశ్వతంగా పుణ్యలోకాల్ని పొందుతాడు. సామాన్య

వ్యక్తి కూడా ధర్మాన్ని ఆచరిస్తే ఉత్తమలోకాల్ని పొందుతాడు. అందుకు కౌశికుడే చక్కని ఉదాహరణ.

కౌశికుడు

కౌశికుడు ఒక బ్రాహ్మణుడు. చెట్టు కింద కూర్చొని వేదం చదువుతుంటే పైనుంచి ఒక కొంగ రెట్ట వేసింది. కౌశికుడు దానిని కోపంగా చూశాడు. వెంటనే అది మరణించింది. 'అయ్యో! తన కోపం వల్ల ఒక పక్షి బలైపోయిందే' అని చాలా బాధపడ్డాడు.

తరువాత భిక్షాటనకు వెళ్ళి ఒక ఇంటిముందు నిలబడి 'భిక్షాం దేహి' అన్నాడు. ఆ ఇంటిలోని బ్రాహ్మణ గృహిణి భిక్ష తీసుకురావడానికి ఆలస్యం చేసింది. కారణం – అప్పుడే ఆమె భర్త వచ్చాడు. అతడికి సపర్యలు చేస్తూ ఉండిపోవలసి వచ్చింది. కొంత సేపటి తర్వాత భిక్ష వేసింది. కౌశికుడికి మళ్ళీ కోపం వచ్చింది. ఆమెను నిందించాడు.

దానికా గృహిణి – 'అయ్యా! నువ్వు అతిథి దేవుడివే! కాదనను. కానీ **నా భర్త నాకు దైవం. అతణ్ణి సేవించడం కంటే వేరే గొప్ప ధర్మం ఏదీ లేదు.** నీకు కోపం ఎక్కువ. నీ కోపానికి ఒక కొంగ బలైపోయిందనీ తెలుసు. ఎలా తెలుసునను కొంటున్నావా? అది నా పాతివ్రత్య మహిమ. నువ్వు ఉత్తముడైన బ్రాహ్మణుడివి.

తే.గీ. **క్రోధమోహనామకులైన ఘోర శత్రు**
లిరువు రెరియించుచుండుదు రెపుడు నంత
రంగ మయ్యుభయంబు నడంగకున్నఁ
గలదె యూరక బ్రాహ్మణ్య గౌరవంబు? (అరణ్య. 5–23)

ప్రతి ఒక్కరికీ ఇద్దరు శత్రువులు ఉంటారు. వాళ్ళు క్రోధం, మోహం. వీళ్ళు నిత్యం హృదయాన్ని వేపుకు తింటారు. వాటిని అణచుకోకపోతే బ్రాహ్మణ గౌరవం దక్కదు.

అసలు బ్రాహ్మణుడంటే తెలుసా? ఎప్పుడూ సత్యాన్నే పలికేవాడు, ఎవ్వరినీ ఎప్పుడూ బాధపెట్టనివాడు, తల్లిదండ్రుల గురువుల మేలు కోరేవాడు, అందరినీ ఆదరించేవాడు, కోరికలు లేనివాడు, షట్కర్మల్ని ఆచరించేవాడూనూ. నీకు ధర్మ సూక్ష్మాలు సరిగ్గా తెలిసినట్లు లేదు'. అంటూ ధర్మవ్యాధుడి వద్దకు పంపింది.

ధర్మవ్యాధుడు

మిథిలానగరంలో ఉన్న ధర్మవ్యాధుడు మాంసం అమ్ముతూ కన్పించాడు. ధర్మవ్యాధుడు కౌశికుణ్ణి చూసి 'అయ్యా! మీరు ఎందుకు వచ్చారో తెలుసు. నాకు ఈ శక్తి ఎలా వచ్చిందో తెలుసా? నా తల్లిదండ్రుల్ని నిత్యం సేవించడం వల్ల వచ్చింది. నేను జంతువుల్ని వధించను. మాంసం కొని కొంచెం లాభానికి అమ్ముతాను. ఇది నా కులవృత్తి' అంటూ కౌశికుణ్ణి ఇంటికి తీసుకువెళ్ళాడు. కౌశికుడు ఎన్నో ధర్మ సందేహాలను అతడి ద్వారా నివృత్తి చేసుకున్నాడు.

'అన్నింటికంటే అహింస గొప్పది. అది సత్యంతో కలిస్తే మరీ మంచిది. ధర్మం ఎన్నో రకాలుగా ఉంటుంది. ధర్మసూక్ష్మం అంత సులభంగా అర్థం కాదు. కాబట్టి వేదం వల్ల గానీ, పెద్దల నుంచి గానీ తెలుసుకోవాలి' అంటూ ఇలా ఎన్నో ధర్మాలు చెప్పి మార్కండేయుడు వెళ్ళిపోయాడు. తరువాత పాండవులు ద్వైతవనానికి చేరుకున్నారు.

ఘోషయాత్ర

పాండవుల్ని అవమానించాలి. తన వైభవాన్ని చూసి వాళ్ళు కుమిలిపోవాలి. అందుకు దుర్యోధనుడు ఘోషయాత్రకు పథకం వేశాడు. ఆ ఆలోచన కర్ణుడిదే! ద్వైతవనంలో గోవులపై క్రూరమృగాలు దాడి చేస్తున్నాయనీ వాటిని వేటాడాలనీ ధృతరాష్ట్రుడిని ఒప్పించి బయలుదేరాడు దుర్యోధనుడు సపరివారంగా.

ద్వైతవనంలో గంధర్వులు ఉన్నారు. వారికీ కౌరవులకూ ఘర్షణ జరిగింది. చిత్రాంగదుడు అనే గంధర్వరాజు స్వయంగా యుద్ధానికి వచ్చాడు. కర్ణాదుల్ని తరిమికొట్టి, దుర్యోధనుణ్ణి రెక్కలు విరిచి కట్టి పడవేశాడు. పారిపోయిన కౌరవులు ధర్మరాజును శరణు వేడారు.

అప్పుడు ధర్మరాజు దుర్యోధనుణ్ణి కాపాడమని సోదరుల్ని ఆజ్ఞాపించాడు. భీముడు – 'అన్నయ్యా! కాగల కార్యం గంధర్వులే తీర్చారు. మనమెందుకు రక్షించడం?' అన్నాడు. అప్పుడు ధర్మరాజు –

కం. శరణంబని వచ్చిన భీకర
శత్రువు నయినఁ బ్రీతి గావఁగ వలయుం

గరుణాపరుల తెఱంగిది
యిరవుగ సరిగావు దీని కే ధర్మంబుల్. (అరణ్య. 5-413)

'శరణు కోరినవాడు గొప్ప శత్రువే అయినా ప్రేమతో రక్షించాలి. ఇదే దయామయుల పద్ధతి. దీనికి సాటి వచ్చే ధర్మాలు ఏవీ లేవు' అని పంపాడు.

భీమార్జునులు వెళ్ళి యుద్ధం చేసి అతణ్ణి విడిపించారు. పాండవులముందు తనకు జరిగిన అవమానానికి తట్టుకోలేక దుర్యోధనుడు అడవిలోనే ప్రాయోపవేశానికి పూనుకున్నాడు. పూర్వం దేవేంద్రుడికి భయపడి పాతాళంలో దాక్కొన్న రాక్షసులకు దుర్యోధనుడు ప్రాయోపవేశం చేస్తున్న విషయం తెలిసింది. వారు కృత్య అనే రాక్షసిని పంపి దుర్యోధనుణ్ణి పాతాళానికి రప్పించారు. అక్కడ ఆ రాక్షసులంతా దుర్యోధనుడికి ఉత్సాహం కలిగించేసరికి ప్రాయోపవేశం విరమించి, హస్తినాపురానికి చేరుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

* * *

పాండవుల నివాసం వల్ల ద్వైతవనంలో పర్యావరణానికి చేటు కలుగుతోంది. అందుకే మళ్ళీ కామ్యకవనానికి చేరుకున్నారు. అప్పుడు వ్యాసుడు వాళ్ళ వద్దకు వచ్చి -

కం. క్షమయు నహింసయు సత్యము
సమతయు నింద్రియజయంబు శమముఁ బరిత్యా
గమును దపోలక్షణములు
గ్రమమున నిన్నియును నూర్ధ్వగతి కారణముల్. (అరణ్య. 6-108)

'క్షమ, అహింస, సత్యం, సమత, ఇంద్రియ నిగ్రహం, శాంతి, దానం, ఇవన్నీ తపస్సు లక్షణాలు, ఈ గుణాలే మానవుణ్ణి స్వర్గానికి చేరుస్తాయి. ఈ లోకంలో చేసిన పుణ్యమే పరలోక సుఖాలను కలిగిస్తుంది. తరువాత జన్మలో కూడా మంచి పుట్టుకను ఇస్తుంది. కాబట్టి ఎప్పుడూ దానధర్మాలు చేస్తూ ఉండాలి' అన్నాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు దానం, తపస్సు ఈ రెండింటిలో ఏది కష్టమైనదో వివరించమని అడిగాడు. దానికి సమాధానంగా వేదవ్యాసుడు 'ధర్మరాజా! లోకంలో

మానవులకు ప్రాణం అంటే ఎంత తీపో చెప్పలేం. దానికోసం ఏమైనా చేస్తారు. **నిజానికి కష్టపడి సంపాదించిన సొమ్మును దానం చేయడానికి మనసొప్పదు. అలా అని అన్యాయంగా ఆర్జించిన ధనాన్ని దానం చేస్తే దాని వల్ల ఫలితం ఉండదు. కొంచెమే అయినా న్యాయమార్గంలో సంపాదించిన దానితో చేసే దానమే సత్ఫలితాల్ని ఇస్తుంది. ఆ దానం కూడా తగిన వాడికి చెయ్యాలి.**

ముద్గలుడు

పూర్వం ముద్గలుడు అనే మహర్షి భిక్షాటన చేస్తూ జీవించేవాడు. పక్షం రోజుల్లో ఒక ద్రోణం పరిమాణంలో (నాలుగు కుంచాలు) ధాన్యాన్ని పోగు చేసేవాడు. అమావాస్య పౌర్ణమి రోజుల్లో ఆ ధాన్యాన్ని వండి, అతిథులకు వడ్డించేవాడు. వాళ్ళు తినగా మిగిలినదానినే తన భార్యాపిల్లలతో తినేవాడు.

ఇదిలా ఉండగా ఒకరోజు దుర్వాసమహర్షి పిచ్చివాడి రూపంలో ఇతడి దగ్గరకు వచ్చాడు. ఒంటి మీద నూలుపోగైనా లేకుండా అసహ్యంగా ఉన్నాడు. అయినా ముద్గలుడు అతణ్ణి అసహ్యించుకోలేదు. సాదరంగా వండి వడ్డించాడు. తాను తినగా మిగిలిన అన్నాన్ని కూడా మిగల్చకుండా ఒంటికి పూసుకొని అరుస్తూ వెళ్ళిపోయాడు దుర్వాసమహర్షి. దాంతో వాళ్ళకు తినడానికి ఏమీ మిగల్లేదు. ఇలా ఆరుసార్లు జరిగింది. పైగా దుర్వాసుడు ఇష్టం వచ్చినట్లు అసహ్యంగా ప్రవర్తించేవాడు. తిట్టేవాడు. అయినా ముద్గలుడు చలించలేదు. దానికి దుర్వాసుడు ఆశ్చర్యపోయి 'ముద్గలా! నువ్వెంతో శాంతమూర్తివి. దానగుణం, ప్రసన్నత, సత్యం, ధైర్యం, ఇంద్రియనిగ్రహం లాంటి గుణాలను పుణికి పుచ్చుకున్నావు. **మనిషి నాలుక ఎప్పుడూ రుచినే కోరుతుంది. ఆకలి సహనాన్ని నశింపజేస్తుంది.** నువ్వు రుచినీ, ఆకలినీ జయించావు. నీ శాంతగుణానికి మెచ్చాను. ఈ శరీరంతోనే నీకు స్వర్గం లభిస్తుంది' అని దీవించి వెళ్ళిపోయాడు.

అన్నట్లుగానే స్వర్గం నుంచి విమానం వచ్చింది. అందులో నుండి ఒక దేవదూత వచ్చి ముద్గలుణ్ణి స్వాగతించాడు. అప్పుడు ముద్గలుడు స్వర్గం గురించి చెప్పమని అడిగాడు. దానికా దేవదూత –

'మహర్షీ! భూమి మీద చేసిన పుణ్యాన్ని బట్టీ స్వర్గం వస్తుంది. పుణ్యఫలం పూర్తి కాగానే స్వర్గం నుండి కిందపడతాడు. ఒక్క బ్రహ్మలోకంలో తప్ప తక్కిన

అన్ని పుణ్యలోకాలలోనూ ఇంతే' అన్నాడు.

దానికి ముద్గలుడు 'సరే! నాకు ఇలాంటి స్వర్గం వద్దు. శాశ్వతమైన ఉత్తమలోకం కోసం ప్రయత్నిస్తాను' అని అతణ్ణి పంపివేశాడు. యథాప్రకారం తన జీవనాన్ని కొనసాగిస్తూ కొన్నాళ్ళ తరువాత జ్ఞానయోగం ద్వారా సిద్ధిని పొందాడు.

కాబట్టి ధర్మరాజా! పోయిన దాని కోసం చింతించకు. **సుఖదుఃఖాలు చక్రంలోని ఆకులులాగా పైకీ కిందకీ తిరుగుతూనే ఉంటాయి. తపస్సు, ధర్మాచరణ ద్వారా అన్నీ లభిస్తాయి'** అని చెప్పి వ్యాసుడు దీవించి వెళ్ళిపోయాడు.

సైంధవుడు

ఒకరోజు ద్రౌపది తృణబిందుమహర్షి ఆశ్రమంలో ఒంటరిగా ఉంది. పాండవులు వేటకు వెళ్ళారు. అప్పుడు అటుగా వచ్చిన సైంధవుడు ద్రౌపదిని బలవంతంగా రథంపై ఎక్కించుకొని బయలుదేరాడు. ద్రౌపది గట్టిగా అరిచింది. ఆశ్రమంలో ఉన్న ధౌమ్యుడు పరుగునవచ్చాడు. అప్పటికే రథం అందనంత దూరానికి వెళ్ళిపోయింది.

వేట నుండి తిరిగివచ్చారు పాండవులు. జరిగింది తెలుసుకొని సైంధవుణ్ణి అటకాయించారు. పాండవుల ముందు సైంధవుడు ఏపాటి? ఒక్కక్షణంలోనే నిరాయుధుడై కూలబడ్డాడు.

'ఈ ద్రోహిని సంహరించి నాకు ఆనందాన్ని కలిగించండి' అంది ద్రౌపది కోపంతో. ధర్మరాజు శాంతంగా 'ద్రౌపదీ! వీడి భార్య దుస్సల. కౌరవులకీ మాకూ ఒక్కగానొక్క చెల్లెలు. వీణ్ణి చంపితే ఆమె అనాథ అవుతుంది. ఆలోచించి క్షమించు' అన్నాడు.

అంతలోనే భీముడు సైంధవుడికి దేహశుద్ధి చేశాడు. గుండు గీయించి బుద్ధి చెప్పి సైంధవుణ్ని విడిచిపెట్టారు పాండవులు.

అవమాన భారంతో సైంధవుడు హరిద్వార్ వెళ్ళి శివుణ్ణి గురించి తపస్సు చేశాడు. శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. 'పరమేశ్వరా! ఆ పాండవుల్ని జయించే వరాన్ని నాకు ప్రసాదించు' అన్నాడు. దానికి శివుడు 'సైంధవా! ఒక్క అర్జునుణ్ణి తప్ప

తక్కిన పాండవుల్ని నువ్వు ఒక రోజు మాత్రమే యుద్ధంలో జయిస్తావు' అని వరాన్ని అనుగ్రహించాడు.

సావిత్రి

కొన్నాళ్లు గడిచాయి. తమ వద్దకు వచ్చిన మార్కండేయ మహర్షిని ధర్మరాజు 'మహర్షీ! లోకంలో నాలాగా కష్టాలు పడ్డవాళ్ళెవరైనా ఉన్నారా?' అని అడిగాడు. దానికి మహర్షి చిరునవ్వు చిందిస్తూ 'లేకేం? శ్రీరామచంద్రుడు లేడూ! ఆయన పడ్డ కష్టాలముందు నీవో లెక్కా! అంటూ మహాపతివ్రత అయిన సావిత్రి చరిత్రను చెప్పడం మొదలుపెట్టాడు.

మద్రదేశానికి రాజు అశ్వపతి. సంతానం కోసం సావిత్రీదేవిని ఉపాసించాడు. ఆమె ప్రత్యక్షమయ్యింది. పుత్రుణ్ణి ప్రసాదించమని కోరాడు. కానీ ఆమె పుత్రికను ప్రసాదిస్తూ 'ఈమె లోకప్రసిద్ధురాలవుతుంది. తరువాత నీకు నూరుగురు పుత్రులు కలుగుతారు' అని వెళ్ళిపోయింది.

అతడి భార్య మాధవి కొన్నాళ్ళకు నవమాసాలూ నిండకుండానే ఒక పుత్రికను జన్మనిచ్చింది. ఆమే సావిత్రి.

సావిత్రి పెరిగి పెద్దదయ్యాక తండ్రి పెళ్ళి ప్రయత్నాలు చేస్తున్నాడు. ఆ పక్కనే సాళ్వదేశం ఉంది. దానికిరాజు ద్యుమత్సేనుడు. అతడి కుమారుడు సత్యవంతుడు. మంచివాడని పేరు తెచ్చుకున్నాడు. అది తెలిసి సావిత్రి అతణ్ణి ఇష్టపడింది. అయితే సత్యవంతుడి తండ్రికి కళ్ళులేవు. రాజ్యమూ పోయింది. ప్రస్తుతం అడవుల్లో ఉన్నాడు. అయినా సత్యవంతుణ్ణే పెళ్ళి చేసుకోవాలని సావిత్రి నిశ్చయించుకొంది.

ఒకరోజు నారదుడు వాళ్ళింటికి వచ్చాడు. ఆ మహర్షి సమక్షంలోనే తన తండ్రితో తన మనసులోని మాట చెప్పింది సావిత్రి. అంతా విన్న నారదుడు ఇలా అన్నాడు.

'రాజా! ఆ సత్యవంతుడి అసలు పేరు చిత్రాశ్వుడు. సావిత్రి చెప్పింది నిజమే. అతడు చాలా మంచివాడు. అయితే అతడు వివాహం అయ్యాక ఒక్క సంవత్సరమే బతికి ఉంటాడు. అది విధినిర్ణయం' అన్నాడు.

అశ్వపతి భయపడిపోయాడు. అయినా సావిత్రి సత్యవంతుణ్ణే చేసుకుంటానని కచ్చితంగా చెప్పింది. కూతురు మాట కాదనలేక, నారద మహర్షి అంగీకారంతో వివాహం జరిపించాడు. నారచీరలు ధరించి సావిత్రి అత్తవారింటికి వెళ్ళింది.

కాలచక్రం గిర్రున తిరిగింది. సంవత్సరం పూర్తవుతోంది. నారదుడు చెప్పిన దాని ప్రకారం సత్యవంతుడు మరణించడానికి ఇంకా నాలుగురోజులే మిగిలి ఉన్నాయి. సావిత్రి ముందు మూడు రోజులూ కఠోరమైన ఉపవాసదీక్ష చేపట్టింది.

అది నాలుగోరోజు. తెల్లవారక ముందే మేల్కొంది సావిత్రి. భర్తకూ, అత్తమామలకూ ఎప్పటిలాగే సపర్యలు చేసింది. సత్యవంతుడు దర్భలు, పండ్లు తీసుకువస్తానని బయలుదేరుతుంటే తానూ అతడి వెంట వెళ్ళింది.

సత్యవంతుడు బుట్టనిండా పళ్ళు కోశాడు. కట్టెల కోసమని గొడ్డలి చేతపట్టి చెట్టు నరుకుతున్నాడు. అంతే! అతడికి కళ్ళు తిరుగుతున్నాయి. శరీరం వణికిపోయింది. చేతిలోని గొడ్డలి క్రింద పడింది. 'సావిత్రీ! నిలబడలేకపోతున్నాను. ఏదీ! నీ ఒడిలో కాస్త విశ్రాంతి తీసుకోనీ!' అంటూ వాలిపోయాడు.

కొన్ని క్షణాల తర్వాత ఎవరో ఒక పురుషుడు. చేతిలో పాశం. వేగంగా వస్తున్నాడు. నల్లగా, కోరలతో భయంకరంగా ఉన్నాడు. అతడే యమధర్మరాజు. సావిత్రి మహాపతివ్రత కాబట్టి ఆయన ఆమెకు కన్పించాడు.

సావిత్రి లేచి నమస్కరించింది. తమరెవరని అడిగింది. యముడు తన గురించి చెప్పి 'నీ భర్త గుణవంతుడు కాబట్టి నేనే వచ్చాను. ఇతడి ఆయుష్షు తీరిపోయింది' అని పాశం వేసి ప్రాణాలు గుంజి, జీవుణ్ణి తీసుకొని దక్షిణం వైపు బయలుదేరాడు.

కళ్ళ ముందే జరిగిన ఈ దృశ్యాన్ని చూసి సావిత్రి చలించి పోయింది. దుఃఖం ఆపుకోలేకపోయింది. ఏడుస్తూనే యమధర్మరాజు వెంటపడింది.

యముడు అది గమనించాడు. 'సావిత్రీ! ఇలా రావడం తప్పు వెళ్ళిపో' అన్నాడు.

ఆమె ఎంతమాత్రమూ భయపడకుండా 'యమధర్మరాజా! భర్త ఎక్కడికి వెళ్తే అక్కడికి వెళ్ళడం భార్య ధర్మం కదా? **అన్నింటికంటే ధర్మమార్గమే ముఖ్యం**. నీ దయ వల్ల నేను వెళ్ళలేని మార్గమంటూ ఉంటుందా? నీ దర్శనం జరిగాక నాకు

పొందరాని ఫలమంటూ ఉంటుందా?' అంది.

ఆమె మాటలకు ఆనందించిన యముడు 'సావిత్రీ! నీ పతిప్రాణం తప్ప, మరేదైనా వరం కోరుకో!' అన్నాడు. సావిత్రి ఆనందంగా తన మామగారికి చూపురావాలని కోరింది. అలాగే అని యముడు ముందుకు సాగిపోయాడు. సావిత్రి మళ్ళీ వెంటపడింది. యముడు వెనక్కి తిరిగి చూశాడు. వెంటనే సావిత్రి చేతులు జోడించి –

చం. ఎడపక వాఙ్మనఃక్రియల నేరికి హింసయొనర్పఁ బూన రె
య్యెడలను దీనులం గరుణ యేర్పడఁ బ్రోవఁగఁ జూతు రిచ్చుచో
గడమ వడంగనీ కెదిరి కాంక్షితముల్ దుది ముట్టఁ దీర్తు రె
క్కుడు మదిఁ గూర్తు రాశ్రితులకున్ విను మిన్నియు నార్యధర్మముల్.

(అరణ్య. 7–228)

యమధర్మరాజా! పూజ్యులైనవారు మనస్సుతో గానీ, మాటతోగానీ, చేష్టల ద్వారా గానీ ఎవరినీ హింసించరు. ఎప్పుడూ దీనుల్ని రక్షించాలనే చూస్తారు. ఇచ్చేటప్పుడు కూడా కోరిన కోర్కెల్ని పూర్తిగా తీరుస్తారు. ఆశ్రయించిన వారిని మనస్ఫూర్తిగా ఆదరిస్తారు. ఇవన్నీ నీలాంటి ఆర్యుల ధర్మాలు.

"సమవర్తీ! నువ్వు అన్ని ప్రాణుల పట్లా సమానంగా ప్రవర్తిస్తావు కాబట్టే నిన్ను 'సమవర్తి' అంటారు. సకల ప్రాణికోటినీ నియమిస్తావు కాబట్టి 'యముడు' అంటారు. పాపాల్ని పోగొడతావు కాబట్టి 'శముడు' అంటారు" అని ప్రశంసించింది.

యముడు పొంగిపోతూ మరో వరం కోరుకోమన్నాడు భర్త ప్రాణం తప్ప. తన మామగారికి పోయిన రాజ్యం తిరిగి రావాలని కోరింది. అనుగ్రహించి 'ఇంక నా వెంట రాకు. వెళ్ళు' అన్నాడు మృదువుగా. అప్పుడు సావిత్రి –

'మహాత్మా! **ధర్మాత్ములు ధర్మాన్ని ఎన్నటికీ తప్పరు కదా! వాళ్ళ హృదయంలో భ్రాంతిగానీ తాపంగానీ పుట్టవు.** నేను నా భర్తను విడిచివెళ్ళడం ధర్మమేనా? మీరే చెప్పండి?' అంది వినయంగా.

ఆమె వాక్చాతుర్యానికి, ధర్మనిష్ఠకు పరవశించిపోయిన యముడు మరో వరం కోరుకోమన్నాడు అది కూడా పతి ప్రాణం తప్ప. తన తండ్రికి పుత్రభిక్ష పెట్టమని

వేడుకుంది సావిత్రి. 'వందమంది పుత్రుల్ని ప్రసాదించాను. సరేనా? ఇక వెళ్ళు. ఇప్పటికే చాలా అలసిపోయావు' అన్నాడు లాలనగా.

దానికి సావిత్రి 'ధర్మరాజా! నువ్వు ధర్మాత్ముడివి. **లోకంలో ఎవరైనా ఎవరితోనైనా ఏడు అడుగులు నడిస్తే వారితో స్నేహం కలుగుతుందంటారే!** నేను నీతో ఎంతో దూరం నడిచాను. కనుక నాకు నీతో సఖ్యత ఏర్పడినట్లేగా. స్నేహితురాలి కష్టం తీర్చడం ధర్మం కాదూ!' అంది.

యముడు నవ్వుతూ 'సావిత్రీ! నువ్వన్నది ధర్మబద్ధంగానే ఉంది. సరే! ఏం వరం కావాలో కోరుకో!' అన్నాడు.

ఈసారి మాత్రం 'పతి ప్రాణం తప్ప' అన్న నియమం పెట్టలేదు. సావిత్రి ఆనందంగా తన భర్త ప్రాణాలు కోరుకుంది.

యముడు ఆనందంగానే 'సావిత్రీ! నీ పతిభక్తి గొప్పది. నీ కృషి పట్టుదల నాకు నచ్చాయి. తీసుకో! నీ భర్త 400 సంవత్సరాలు జీవిస్తాడు. నీకు వందమంది పుత్రులు కలుగుతారు. నీ పేరు శాశ్వతంగా ఈ లోకంలో నిలిచి ఉంటుంది' అని దీవించి వెళ్ళిపోయాడు' అని చెప్పి మార్కండేయ మహర్షి పాండవులను ఆశీర్వదించి వెళ్ళిపోయాడు.

దానకర్ణుడు

కర్ణుడి రాజప్రాసాదం.

కర్ణా! అని ఒక గొంతు వినిపించింది. కర్ణుడు బయటకు వచ్చి చూశాడు. ఒక ముసలి బ్రాహ్మణుడు వచ్చి 'కర్ణా! ఈ ఇంద్రుడు నీ కవచకుండలాల్ని అపహరించాలని చూస్తున్నాడు. ఎట్టి పరిస్థితుల్లోనూ వాటిని ఇవ్వవద్దు. ఇచ్చావో నీ ప్రాణాలకే ప్రమాదం' అన్నాడు.

ఆ బ్రాహ్మణుడు ఎవరో కాదు. సాక్షాత్తూ సూర్య భగవానుడు. కర్ణుడి తండ్రి. తన రూపం కూడా చూపించాడు. అయినా కర్ణుడు వినయంగా 'దేవా! బ్రాహ్మణుడు వచ్చి నన్ను ఏది కోరినా ఇస్తానని ప్రతిజ్ఞ చేశాను. దాని కోసం నా ప్రాణాలనైనా అర్పిస్తాను' అన్నాడు.

కొంతకాలం తర్వాత ఇంద్రుడు బ్రాహ్మణ వేషంలో వచ్చి కవచకుండలాల్ని దానం చెయ్యమని అడిగాడు. కర్ణుడు తడబడకుండా వెంటనే దానం చేశాడు. దానికి ప్రతిగా కర్ణుడు కోరిన మీదట ఇంద్రుడు తన వద్దనున్న 'శక్తి' అనే ఆయుధాన్ని ఇస్తూ 'ఇది ఒక్కసారి మాత్రమే పని చేస్తుంది. జాగ్రత్త.' అని దీవించి వెళ్ళిపోయాడు.

యక్షప్రశ్నలు

ద్వైతవనం. పాండవుల దగ్గరకు ఒక బ్రాహ్మణుడు పరుగుపరుగున వచ్చి 'నా అరణిని (యజ్ఞంలో అగ్నిని పుట్టించే సాధనం) ఒక జింకపిల్ల తీసుకొని ఎటో పారిపోయింది. దయచేసి దాన్ని నాకు తెచ్చి ఇవ్వండి' అన్నాడు.

పాండవులు బయలుదేరారు. ఎంతదూరం వెళ్ళినా దాని జాడలేదు. అలసిపోయారు. దాహం వేసింది. నీళ్ళ కోసం నకులుడు వెళ్ళాడు. పక్కనే ఒక కొలను ఉంది. కానీ నకులుడు ఎంతసేపటికీ రాలేదు. తర్వాత సహదేవుడు వెళ్ళాడు. అతడూ రాలేదు. ఈసారి అర్జునుడు ఆ తరువాత భీముడూ వెళ్ళారు. వెళ్ళిన వాళ్ళు ఎవరూ తిరిగి రాలేదు. ధర్మరాజు ఆందోళనగా తనే బయలుదేరాడు.

కొలను దగ్గర సోదరులందరూ అచేతనంగా పడి వున్నారు. నీళ్ళు తాగుదామని కొలనులోనికి దిగాడు. 'రాజా! ఇది నా కొలను. నీ సోదరులు నా ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పకుండా ఇందులో దిగి మరణించారు. నీకూ అదే గతి పట్టకుండా ఉండాలంటే ముందు నా ప్రశ్నలకు సమాధానం చెప్పు' అనే మాటలు వినిపించాయి.

ధర్మరాజు అలాగే నన్నాడు వినయంగా.

1) సూర్యుణ్ణి ఉదయించేలా చేసేది ఏది? 2) అతడి చుట్టూ ఎవరు తిరుగుతారు? 3) అస్తమింపజేసేది ఎవరు? 4) అతడు దేనిలో ఉంటాడు? 5) మనిషి దేనివల్ల శ్రోత్రియుడవుతాడు? 6) బ్రాహ్మణులలో మనుష్యభావం ఏది? 7) క్షత్రియులకు దేనివల్ల దేవత్వం వస్తుంది? 8) క్షయంకాని నరకాన్ని పొందే వాడు ఎవడు? 9) మనిషికి బ్రాహ్మణత్వం ఎలా లభిస్తుంది? 10) అన్నింటికన్నా ఆశ్చర్యకరమైనది ఏది? 11) మానవుడికి ఏది అసలైన మార్గం? 12) ఎవడు పురుషుడు? 13) అందరికన్నా ధనవంతుడు ఎవరు? అని ప్రశ్నించిందా గొంతు.

ధర్మరాజు ఎంతమాత్రం తడుముకోకుండా – 1) 'సూర్యుణ్ణి ఉదయింపజేసేది

బ్రహ్మ. 2) అతడి చుట్టూ తిరిగేది దేవతలు. 3) సూర్యుణ్ణి అస్తమింపజేసేది ధర్మం. 4) సూర్యుడు సత్యంలో ప్రతిష్ఠింపబడతాడు. 5) మనిషి వేదం వల్ల శ్రోత్రియుడవుతాడు. 6) బ్రాహ్మణుల్లో మనుష్యభావం మరణమే! 7) క్షత్రియులకు దేవత్వం విద్య వల్ల వస్తుంది. 8) యాచించిన బ్రాహ్మణుల్ని ముందు రమ్మని తరువాత పొమ్మనేవాడు, వేదాలన్నా, విప్రులన్నా, ధర్మశాస్త్రాలన్నా, దేవతలన్నా, పితరులన్నా ఆసక్తిలేని వాడు, ధనం ఉండీ తాను అనుభవించక, ఇతరులకు దానం చెయ్యక లేదని చెప్పేవాడు అక్షయ నరకానికి పోతాడు. 9) సదాచారమే బ్రాహ్మణత్వాన్ని ఇస్తుంది. 10) కళ్ళముందే అందరూ మరణిస్తూ ఉన్నా తాను మాత్రం శాశ్వతం అనుకుంటాడు మనిషి అదే ఆశ్చర్యం. 11) మహాత్ములు నడిచిన దారే మానవుడికి అసలైన మార్గం. 12) పుణ్యకర్మలు చేసి భూమిపైనా, స్వర్గంలోనూ కీర్తింపబడేవాడే పురుషుడు. 13) ప్రియాన్నీ, అప్రియాన్నీ, సుఖాన్నీ, దుఃఖాన్నీ, భూత భవిష్యత్తులనూ ఒకేలా చూడగలిగే వాడే ధనవంతుడు" అన్నాడు. వెంటనే ఒక యక్షుడు ప్రత్యక్షమై–

ధర్మరాజు చెప్పిన సమాధానాలకు ఎంతగానో సంతోషించి 'ధర్మరాజా! నీ తమ్ముళ్ళలో ఒకరి ప్రాణాన్ని నువ్వు కోరుకో' అని వరం ఇచ్చాడు. వెంటనే ధర్మరాజు తడుముకోకుండా 'మహానుభావా! నాకు నకులుడి ప్రాణాన్ని ప్రసాదించు' అన్నాడు వినయంగా. భీమార్జునుల్ని కాకుండా నకులుణ్ణి కోరడమేమిటో అర్థం కాలేదు యక్షుడికి. వెంటనే అడిగాడు. దానికి ధర్మరాజు 'అయ్యా! కుంతీదేవికి కొడుకుగా నేను బ్రతికే ఉన్నాను కదా! అందుకే మా పినతల్లి మాద్రికి కొడుకులే లేకుండా పోతారు. అందువల్ల ఆమె పుత్రులలో పెద్దవాడైన నకులుణ్ణి కోరుకున్నాను' అన్నాడు.

'ధర్మరాజా! నువ్వు నిజంగా ధర్మరాజువేనయ్యా!' అన్నాడు. యక్షుడి రూపంలో వచ్చినది మరెవరో కాదు యమధర్మరాజు.

ధర్మరాజు సోదరుల్ని బతికించి 'మీ అరణ్యవాసంలో 12 ఏళ్ళు పూర్తయ్యాయి. ఇక చేయవలసింది అజ్ఞాతవాసమే! మీరు ఎక్కడ ఎప్పుడు ఏ రూపంలో ఉండాలనుకొంటే అలా ఉండగలరు. మిమ్మల్ని ఎవరూ గుర్తించలేరు' అంటూ వరాన్ని అనుగ్రహించి, విప్రుడి అరణిని ధర్మరాజుకు ఇచ్చి అంతర్ధానమయ్యాడు యముడు. ఆ అరణిని తెచ్చి, ధర్మరాజు విప్రుడికి అందించాడు.

4. విరాటపర్వం

విరాట రాజ్యంలో అజ్ఞాతవాసం చెయ్యాలనుకొన్నారు పాండవులు. ధౌమ్యుడు వచ్చి 'పాండవులారా! మీరు మీ గతాన్ని మర్చిపోండి. ఇప్పుడు మీరు రాజుకు సేవకులు. రాజుకు నచ్చినట్లు నడుచుకోవాలి. అదే గౌరవం. మీ ఇల్లు రాజ భవనాన్ని మించి ఉండకూడదు. రాజును అనుకరించకూడదు. రాజుకు గనక కోపం వస్తే సొంతవారినైనా హతమారుస్తాడు. జాగ్రత్త. ఎంత గొప్ప పదవిలో ఉన్నా పదిమందికీ ఆపద కలిగించే పనులు చేయకూడదు. రాజుగారి ముందు ఇతరుల్ని విమర్శించకూడదు. గట్టిగా మాట్లాడకూడదు. రాజుగారు అప్పగించిన పనిని ఎంతకష్టమైనా సాధించాలి. సభామర్యాదలూ, రాజమర్యాదలూ తప్పక పాటించాలి. రాజధనం విషంగా భావించాలి. ఐశ్వర్యం వచ్చినా మిడిసి పడకూడదు. ఎప్పుడూ వినయంగా ఉండాలి.' అని ఎన్నో నీతులూ, సూచనలూ సలహాలు చెప్పి పంపించాడు.

పాండవులు తమతో ఉన్న వాళ్ళందరినీ వెనక్కి పంపి, ద్రౌపదితో కలిసి విరాటనగరం వైపు దారి తీశారు. నగరం పొలిమేరలలోనికి రాగానే తమ ఆయుధాల్ని ఒక జమ్మి చెట్టు మీద శవాకారంలో మూటకట్టి దాచిపెట్టారు.

ధర్మరాజు 'ఓ ఆయుధ దేవతల్లారా! నాకూ అర్జునుడికీ తప్ప మిగిలినవాళ్ళకు సర్పాల్లాగా కన్పించండి' అని ప్రార్థించాడు.

అజ్ఞాతవాసంకోసం పాండవులు తమకు తాము తెలియడం కోసం జయుడు, జయంతుడు, విజయుడు, జయత్సేనుడు, జయద్బలుడు అనే మారు పేర్లను పెట్టుకొన్నారు.

పుణ్య నదుల్లో స్నానం చేశారు. యమధర్మరాజు వరమిచ్చిన కారణంగా కోరిన రూపాల్ని పొందారు. అప్పుడు ధర్మరాజు 'కంకుడు' అనే పేరుతో సన్యాసి రూపంలో విరాటరాజు కొలువులో చేరాడు. తరువాత భీముడు 'వలలుడు' అనే పేరుతో వంటవాడిగా చేరాడు. అర్జునుడు 'బృహన్నల' అనే పేరుతో విరాట రాజకుమార్తె ఉత్తరకు నాట్యాచార్యుడయ్యాడు. నకులుడు దామగ్రంథి అనే పేరుతో గుర్రాలకాపరిగా, సహదేవుడు 'తంత్రీపాలుడు' అనే పేరుతో ఆవుల కాపరిగా

చేరాడు. ఇక ద్రౌపది 'మాలిని' అనే పేరుతో విరాటరాజు భార్య సుధేష్ణ వద్ద సైరంధ్రిగా చేరింది.

కీచకుడు

రోజులు గడుస్తున్నాయి. సుధేష్ణాదేవికి ఒక తమ్ముడు ఉన్నాడు. అతడి పేరు కీచకుడు. మహాబలవంతుడు. నిత్యం మద్యం తాగుతూ ఉంటాడు. ఒకరోజు తన అక్కగారి అంతఃపురానికి వచ్చి మాలినిగా ఉన్న ద్రౌపదిని చూశాడు. ఆమె అందానికి మతిపోయింది కీచకుడికి. ఎలాగైనా ఆమెను పొందాలనుకున్నాడు. అతడికి అడ్డేముంది? వెంటనే వెళ్ళి తన మనసులోని మాటను ఆమెకు నిస్సంకోచంగా చెప్పేశాడు.

ఆ మాటలు విన్న ద్రౌపదికి కంపరం పుట్టింది. అయినా తాము చేస్తున్నది అజ్ఞాతవాసం కాబట్టి తమాయించుకొని ఇలా అంది. 'అన్నా! నీలాంటి ఉత్తముడు ఇలాంటి మాటలు మాట్లాడవచ్చా? నీకూ అక్కాచెల్లెళ్ళు ఉన్నారు కదా! నేను నీకన్నా తక్కువ కులంలో పుట్టినదాన్ని. పైగా పతివ్రతను. నాతో నువ్విలా మాట్లాడడం పద్ధతి కాదు' అంది నిర్భయంగా.

కీచకుడు వింటేనా? మళ్ళీ అదేమాట. అప్పుడు ద్రౌపది కోపంగా 'ప్రభూ! తొందరపడి తప్పు చేస్తున్నారు. తరువాత బాధపడవలసి వస్తుంది. నాకు అయిదుగురు భర్తలు ఉన్నారు. వాళ్ళు మహాబలవంతులు. దేవతల్లా ఉంటారు. ఈ విషయం వాళ్ళకు తెలిస్తే ఇక అంతే! మిమ్మల్ని దారుణంగా సంహరిస్తారు. జాగ్రత్త!' అని హెచ్చరించింది.

అయినా కీచకుడు వెనక్కి తగ్గలేదు. ఈసారి తన అక్క సుధేష్ణ ద్వారా పావులు కదిపాడు. సుధేష్ణ కూడా 'ఇది తప్పు నాయనా' అని నచ్చ చెప్పింది. వినలేదు కీచకుడు. అతడి బెదిరింపులకు భయపడింది సుధేష్ణ. ద్రౌపదిని పిలిచి 'మాలినీ! నాకు బాగా దాహంగా ఉంది. నా తమ్ముడు కీచకుడి మందిరంలో ఉన్న మదిరను కాస్త తెచ్చిపెట్టు' అని ఆజ్ఞాపించింది.

రాణీగారి ఆజ్ఞ. తప్పలేదు ద్రౌపదికి. భయపడుతూనే వెళ్ళింది. ఇదే అదనుగా భావించిన కీచకుడు ఆమె చెయ్యి పట్టుకున్నాడు.

ద్రౌపది చెయ్యి విదుల్చుకొని పరుగు తీసింది. వెంటపడ్డాడు కీచకుడు. అలా పరిగెత్తి నేరుగా విరాటరాజు కొలువులోనికే వచ్చేసింది. కీచకుడూ ఆగలేదు.

నిండు సభ. ధర్మరాజూ, భీముడూ అక్కడే ఉన్నారు. 'మహారాజా! చూడండి. ఈ కీచకుడి దురాగతం. నా భర్తలు చాలా గొప్పవాళ్ళు. పరాక్రమవంతులు. అయితేనేం? ఒక్కరూ నన్ను కాపాడడానికి రాలేకపోయారు' అంది ఎత్తిపొడుస్తూ.

విరాటరాజు కీచకుణ్ణి దండించలేక ఏదోలా సర్ది చెప్పి పంపివేసి 'సైరంధ్రీ నువ్వు కూడా అంతఃపురానికి వెళ్ళు' అని ఆమెనూ పంపి వేశాడు.

అవమానభారంతో తిరిగి అంతఃపురానికి వెళ్ళింది ద్రౌపది.

సుధేష్ణ ఏమీ ఎరగనట్టు 'మాలినీ! ఏమయ్యింది?' అని అడిగింది. జరిగినదంతా చెప్పింది ద్రౌపది. 'అంత పని చేశాడా? ఉండు వాడికి తగిన బుద్ధి చెబుతాను' అంది. దానికి ద్రౌపది 'మీకా శ్రమ అక్కర్లేదు. మహావీరులైన నా భర్తలే మీ తమ్ముడికి బుద్ధి చెప్తారు లెండి!' అంది.

అర్ధరాత్రి భీముడు ఉండే వంటశాలలోనికి వెళ్ళింది ద్రౌపది. 'ఆ కీచకుణ్ణి చంపకపోతే నాకు మరణమే శరణ్యం' అంది ఆవేశంగా.

భీముడు ఆమెను చూసి చలించిపోయాడు. కీచకుడిపై పగతో రగిలిపోయాడు. గుట్టుచప్పుడు కాకుండా వాణ్ణి మట్టుపెట్టే ఉపాయం ఒకటి చెప్పి ఆమెను అక్కణ్ణుంచి పంపివేశాడు.

* * *

అది నర్తనశాల. రాత్రి కావడంతో నిర్మానుష్యంగా ఉంది. భీముడు ముందుగానే సైరంధ్రిలా ముస్తాబై నర్తనశాలలో హంస తూలికా తల్పంపై కూర్చున్నాడు. ద్రౌపది అక్కడే ఒక ప్రక్కగా దాక్కొని ఉంది. ఇది వీళ్ళిద్దరి పన్నాగమే!

ద్రౌపది కీచకుడితో ప్రేమగా మాట్లాడి, అతణ్ణి నమ్మించి ఒంటరిగా రమ్మని కోరింది. అందుకే ఉత్సాహంగా పెద్ద పెద్ద అంగలు వేసుకుంటూ వచ్చాడు కీచకుడు. అతడు మందిరంలోనికి రాగానే దీపం చల్లారిపోయింది. చుట్టూ చీకటి. మంచంపై కూర్చొని సైరంధ్రి భుజంపై చెయ్యి వేశాడు. అంతే! భీముడు మెరుపువేగంతో వాణ్ణి రెండు చేతులతో ఎత్తి నేల మీదకు విసిరి కొట్టాడు. ఏం జరిగిందో

తెలుసుకోవడానికి కూడా వాడికి కొంచెం సమయం పట్టినా వెంటనే తేరుకొని తిరగపడ్డాడు.

గుట్టుచప్పుడు కాకుండా ఒకరినొకరు పొడుచుకుంటూ, కుమ్ముకుంటూ, గుద్దుకుంటూ యుద్ధం చేశారు. చివరికి భీముడు వాడి ఆయువుపట్లలో కొట్టి మరీ దారుణంగా చంపాడు. తెరచాటున ఉన్న ద్రౌపది వచ్చి చూసింది. ఆమె కళ్ళు ఆనందంతో విప్పారాయి.

'గంధర్వులైన నా భర్తలే ఈ కీచకుణ్ణి వధించారు' అని చెప్పింది ద్రౌపది. అందరూ నమ్మారు. ఉపకీచకులు తండ్రికి దహన సంస్కారాలు చేస్తున్నారు. అప్పుడు సుధేష్ణతో పాటూ సైరంధ్రి కూడా వచ్చింది. ఆమెను ఉపకీచకులు బంధించారు. ఆమెను కూడా కీచకుడి శవంతో కలిపి దహనం చెయ్యాలని వాళ్ళ ఆలోచన. ఇంతలో ద్రౌపది తన గంధర్వ భర్తల్ని గట్టిగా అరిచి మరీ పిలిచింది. భీముడు మారువేషంలో శ్మశానానికి వచ్చి, ఒక పెద్ద చెట్టును పెళ్ళగించి నిలబడ్డాడు. అతడి భీకరరూపాన్ని చూసి ఒక్కడుంటే ఒట్టు. చివరికి ఉపకీచకులు 105 మందీ ముందుకు వచ్చి భీముడి చేతుల్లో చచ్చారు.

కీచక, ఉపకీచకుల మరణానికి కారణం సైరంధ్రే కాబట్టి ఆమెను రాజ్యం విడిచి వెళ్ళి పొమ్మంది సుధేష్ణ. ద్రౌపది పదమూడు రోజులు గడువు కోరింది.

కీచకుడి మరణవార్త దుర్యోధనుడికి చేరింది. అప్పటికే పాండవుల ఆచూకీ కోసం గూఢచారుల్ని పంపి గాలిస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఇప్పుడీ వార్త. పాండవులు బతికే ఉన్నారో! మరణించారో తెలియడం లేదు. 'పాండవులు మరణించడం కల్ల' అన్నాడు ద్రోణుడు. 'ధర్మరాజు ఏ రాజ్యంలో ఉంటే ఆ రాజ్యం సుభిక్షంగా ఉంటుంది. అలాంటి రాజ్యమేదో గుర్తించి అక్కడ ప్రయత్నం చెయ్యి' అన్నాడు భీష్ముడు. అప్పుడు దుర్యోధనుడు –

'సభాసదులారా! భూలోకంలో ఉన్న మహాబలవంతుల్లో కీచకుడు, బలరాముడు, శల్యుడు, భీముడు గొప్పవాళ్ళు. వీళ్ళను ఇతరులు గెలవలేరు. వీళ్ళను వీళ్ళే ఓడించగలరు. అయితే శల్యుడు, బలరాముడు, కీచకుడికి దూరంగా ఉన్నారు. అందువల్ల వాళ్ళు కీచకుణ్ణి చంపే అవకాశం లేదు. ఇక మిగిలింది భీముడే! కాబట్టి కీచకుణ్ణి చంపింది భీముడే కావచ్చు. పైగా విరాట రాజ్యం సుభిక్షంగా

ఉంది. ధర్మరాజు అక్కడే ఉండి ఉంటాడు. ఆ సైరంధ్రి ద్రౌపది అయి ఉంటుంది. ఇక ఆలస్యం చెయ్యవద్దు. విరాటరాజు రాజ్యంపైకి సైన్యంతో వెళ్ళి అతడి గోవులను అపహరిద్దాం. అప్పుడు పాండవుల బండారం బయటపడుతుంది. ఒకవేళ అలా జరగకపోతే మనకు గోసంపదైనా దక్కుతుంది' అన్నాడు.

దక్షిణగోగ్రహణం

వెంటనే త్రిగర్తరాజు సుశర్మ 'ప్రభూ! పూర్వం కీచకుడు నన్ను అవమానించాడు. ఇప్పుడు అవకాశం వచ్చింది. నన్ను పంపండి' అన్నాడు ఆవేశంగా.

దుర్యోధనుడు వ్యూహం పన్నాడు. సుశర్మ అష్టమినాడు దక్షిణ గోగ్రహణం, దుర్యోధనుడు నవమినాడు ఉత్తరగోగ్రహణం చేస్తారు.

పథకం ప్రకారం సుశర్మ దాడి చేశాడు. అతడి ధాటికి తాళలేక గోసంరక్షకులందరూ లబోదిబోమంటూ విరాటరాజుకు మొరపెట్టుకున్నారు. వెంటనే విరాటరాజు సైన్యాన్ని సిద్ధం చేశాడు. అక్కడే ఉన్న కంకుభట్టు (ధర్మరాజు) రాజుగారి అనుమతితో మారువేషాల్లో ఉన్న భీమ, నకుల సహదేవుల్ని కూడా యుద్ధానికి పిలిపించాడు.

యుద్ధంలో విరాటరాజు నిరాయుధుడయ్యాడు. సుశర్మ అతణ్ణి బంధించి రథంపై తీసుకుపోతుంటే పాండవులు అడ్డుపడి సుశర్మనీ, అతడి సైన్యాన్ని తరిమి తరిమి కొట్టారు. తమ గోవుల్ని విడిపించారు. అప్పటికే రాత్రి అయ్యింది. ఒక చోట విశ్రమించారు.

ఉత్తరగోగ్రహణం

తెల్లవారడంతోనే దుర్యోధనుడు భీష్మద్రోణ కర్ణాది వీరులతో విరాటరాజ్యానికి ఉత్తరం వైపున సైన్యంతో విరుచుకుపడ్డాడు. ఆవుల్ని తరలించుకుపోసాగాడు.

ఆ వార్త అంతఃపురంలో కలకలం రేపింది. విరాటరాజు కుమారుడు ఉత్తరకుమారుడు అది విని ప్రగల్భాలు పలికాడు. వెంటనే బయలుదేరి కౌరవ సైన్యాన్ని జయించి వస్తానని తెగ కోతలు కోయడం మొదలుపెట్టాడు.

అప్పుడు అక్కడే ఉన్న సైరంధ్రి 'మన నాట్యాచార్యులు బృహన్నల వారిని మీ

రథసారథిగా తీసుకువెళ్లండి' అని ఉత్తరకుమారుడితో చెప్పింది. సమయానికి ఏ సారథీ లేకపోవడంతో బృహన్నలతో బయలుదేరాడు ఉత్తర కుమారుడు.

రథం నగరానికి వెలుపల ఒక శ్మశానం దగ్గర ఆగింది. దూరంగా కౌరవ సైన్యం. చూడగానే ముచ్చెమటలు పోశాయి ఉత్తరకుమారుడికి.

'బృహన్నలా! రథాన్ని వెనక్కి పోనియ్యి' అన్నాడు తడబడుతూ. కానీ బృహన్నల రథాన్ని ముందుకే నడిపించాడు. రథం నుండి దూకి పరుగు లంఘించుకున్నాడు ఉత్తరకుమారుడు. మొత్తానికి అర్జునుడు అతణ్ణి పట్టుకొని ధైర్యం చెప్పి, 'యుద్ధం నేను చేస్తాను గానీ నువ్వు సారథిగా ఉండు. ముందు రథాన్ని ఆ జమ్మిచెట్టు దగ్గరకు పోనియ్యి' అన్నాడు. పోనిచ్చాడు ఉత్తరకుమారుడు. 'ఏదీ! ఆ చెట్టు ఎక్కి అక్కడ మా ఆయుధాలు ఉంటాయి. అందులో నా గాండీవం అందుకో!' అన్నాడు.

ఆయుధాల మూట శవంలా కన్పించింది దూరంనుంచి. వెళ్ళనన్నాడు ఉత్తరుడు. 'వెళ్ళు నీకే తెలుస్తుంది' అని పంపాడు బృహన్నల.

ఆశ్చర్యం! వెళ్ళి చూస్తే నిజంగా అవి ఆయుధాలే. 'అందులో ఒక ధనువు ఉంటుంది. దాని పేరు గాండీవం. దానిని తీసుకురా' అన్నాడు బృహన్నల. తీసుకువచ్చాడు ఉత్తరుడు.

'బృహన్నలా? ఎవరివి ఈ ఆయుధాలు? అసలు నువ్వు ఎవరు? అని అడిగాడు ఉత్తరుడు. అప్పటికే అజ్ఞాతవాసం సమయం పూర్తయ్యింది. అందుకే తమ వివరాలు చెప్పాడు అర్జునుడు.

ఉత్తరకుమారుడు నిరుత్తరుడై అర్జునుడి పాదాలకు నమస్కరించాడు.

గాండీవంతో పాటు కవచాన్నీ, ఖడ్గాన్నీ ధరించి, ఇంద్రుణ్ణి తలుచుకున్నాడు అర్జునుడు. కిరీటమూ, కుండలాలు వచ్చి అమరిపోయాయి. అగ్నిదేవుణ్ణి స్మరించాడు. కపిధ్వజం వచ్చింది. దేవదత్తం అనే శంఖమూ చేతిలో నిలిచింది.

దేవదత్తాన్ని పూరించాడు అర్జునుడు. రథం వేగంగా కౌరవ సైన్యం వైపు దూసుకుపోయింది.

'అడుగో! వచ్చేవాడు అర్జునుడే!' అన్నాడు ద్రోణుడు.

'భళీ! అజ్ఞాతవాసం భగ్నం అయ్యింది' అన్నాడు సుయోధనుడు ఆనందంగా.

వెంటనే భీష్ముడు 'సుయోధనా! వాళ్ళ అజ్ఞాతవాసం గడువు ఎప్పుడో తీరిపోయింది. అర్జునుడు అంత తెలివితక్కువ వాడేమీ కాదు. ముందు అతణ్ణి ఎలా ఎదుర్కోవాలో ఆలోచించు' అన్నాడు.

అర్జునుడు వస్తూ వస్తూనే విలు విద్యా సంప్రదాయంలో ద్రోణ, భీష్మ, కృపాచార్యుల పాదాల చెంత రెండు రెండు బాణాలు వేసి నమస్కరించాడు. ఆపైన రథాన్ని గోవులవైపు తిప్పి, వాటికి రక్షణగా ఉన్న కౌరవ సైన్యాన్ని క్షణాల్లో మట్టుపెట్టి, గోవుల్ని తమ రాజ్యంవైపుకు మళ్ళించాడు.

ఎందుకైనా మంచిదని భీష్ముడు ఒక పావువంతు సైన్యాన్నిచ్చి దుర్యోధనుణ్ణి హస్తిన వైపు పంపించాడు. అలా వెళ్తున్న సుయోధనుణ్ణి చూసిన అర్జునుడు విరుచుకు పడ్డాడు. అది చూసి భీష్మాది వీరులూ దుర్యోధనుణ్ణి రక్షించడానికి వచ్చారు. ముందుగా కర్ణుడు అడ్డుపడ్డాడు. చివరికి అర్జునుడి ధాటికి తట్టుకోలేక పారిపోయాడు. ఆ తరువాత భీష్ముడు. అతడూ మూర్ఛపోయాడు.

పారిపోతున్న దుర్యోధనుణ్ణి మాటలతో రెచ్చగొట్టాడు అర్జునుడు. వెంటనే రథాన్ని వెనక్కి తిప్పి అర్జునుడిపైకి దాడి చేశాడు. ద్రోణాది వీరులు అతడికి అండగా నిలిచారు. వెంటనే అర్జునుడు సమ్మోహనాస్త్రం వేయడం అందరూ మూర్ఛపోవడం రెప్పపాటులో జరిగిపోయాయి.

ఉత్తరకుమారుణ్ణి పంపి కౌరవవీరుల తలపాగాలలో ఉన్న కుచ్చుల్ని తెమ్మన్నాడు అర్జునుడు. భీష్ముడిది మాత్రం వద్దన్నాడు. వాటిని తెమ్మని ఉత్తర కోరింది. తరువాత గోవుల్ని తరలించుకొంటూ విరాటనగరానికి వచ్చేశాడు.

కొద్దిసేపటికి గానీ తేరుకోలేదు కౌరవవీరులు. 'పదండి! ఆ అర్జునుణ్ణి వెంబడించండి' అని అరిచాడు దుర్యోధనుడు వీరావేశంగా.

వెంటనే భీష్ముడు కలుగజేసుకొని 'చాలు! ఇప్పటిదాకా జరిగింది చాలు! అర్జునుడు దయతలిచాడు కాబట్టి మనల్ని చంపకుండా వదిలివేశాడు. పదండి' అంటూ అందర్నీ హస్తిన బాట పట్టించాడు.

అక్కడ విరాటరాజు ముందుగానే నగరానికి వచ్చి జరిగినదంతా తెలుసుకొని కంగారు పడుతున్నాడు. అంతలో శుభవార్త! 'రాకుమారుడు ఉత్తరకుమారుడు విజయుడై తిరిగివస్తున్నాడు' అని. విరాటరాజు మనసు ఆనందంతో పరవళ్ళు తొక్కింది. ఆ విజయాన్ని నగరమంతా ఆనందోత్సాహాలతో జరుపుకుంటోంది. తానూ ఆ ఆనందాన్ని పంచుకోవాలని కంకుభట్టును పిలిచి జూదమాడడం మొదలుపెట్టాడు. ఆడుతూ ఆడుతూ మధ్యలో తన కుమారుడి వీరత్వాన్ని పొగడడం ప్రారంభించాడు.

ఆ మాటలకు కంకుడు అడ్డుతగిలి 'రాజా! బృహన్నల వలన నీ కుమారుడికి ఆ ఘనత లభించింది' అన్నాడు. అంతే! రాజుకు కోపం వచ్చింది. చేతిలో ఉన్న పాచికల్ని కంకుడి ముఖంపై విసిరికొట్టాడు. అవి కంకుడి తలకు గట్టిగా తగిలాయి. రక్తం కారసాగింది.

పక్కనే ఉన్న సైరంధ్రి కంకుడి రక్తాన్ని కింద పడనివ్వకుండా వస్త్రంతో తుడిచింది. 'ఏం చేస్తున్నావు?' అన్నాడు విరాటరాజు. దానికి సైరంధ్రి 'ఈ మహానుభావుడి రక్తం ఎన్ని బొట్లు భూమ్మీద పడితే, ఆ ప్రదేశంలో అన్ని సంవత్సరాలు వర్షాలు పడవు. అందుకే తుడిచాను' అంది.

అంతలో ఉత్తరకుమారుడు అక్కడికి వచ్చి, పక్కనే ఉన్న ధర్మరాజును గుర్తించి నమస్కరించాడు. ధర్మరాజు తలకు తగిలిన గాయాన్ని చూసి, దానికి కారణమైన తన తండ్రి చేత ధర్మరాజుకు క్షమాపణలు చెప్పించాడు.

యుద్ధంలో తనకొక వీరుడు సహాయం చేశాడనీ, రేపో మాపో అతడిని నీకు చూపిస్తాననీ చెప్పాడు ఉత్తరకుమారుడు తన తండ్రితో.

అర్జునుడు మళ్ళీ బృహన్నలలా వెళ్ళి కౌరవుల తల పాగా కుచ్చులు ఉత్తరకు ఇచ్చాడు. ఆమె ఎంతగానో మురిసిపోయింది.

ఆ మరునాడు విరాటరాజు కొలువులోనికి పాండవులు రాజకుమారుల దుస్తులు ధరించి వెళ్ళారు. ధర్మరాజు నేరుగా వెళ్ళి సింహాసనంపై కూర్చున్నాడు. అది చూసి విరాటరాజు ఆగ్రహించేలోగా పక్కనే ఉన్న అర్జునుడు 'ఈ మహానుభావుడు ఎవరో కాదు. సాక్షాత్తు ధర్మరాజు' అన్నాడు. అక్కడే ఉన్న ఉత్తరుడు

'నాన్నగారూ! ఇతడే అర్జునుడు. నాకు యుద్ధంలో సహాయం చేసిన బృహన్నల' అన్నాడు. భీముడూ, నకుల సహదేవులూ, ద్రౌపది అందరూ తమ అసలు రూపాల్లో కనిపించారు.

పాండవుల్నీ, ద్రౌపదినీ ఘనంగా సత్కరించాడు విరాటరాజు. తన కుమార్తె ఉత్తర నిచ్చి అర్జునుడితో వివాహం జరిపించి, బంధుత్వం కలుపుకుంటానన్నాడు. అప్పుడు అర్జునుడు **'ఉత్తర నా శిష్యురాలు. నాకు కూతురుతో సమానం. అందుకే కోడల్ని చేసుకుంటాను'** అన్నాడు.

ఒక శుభముహూర్తంలో ఉత్తర – అభిమన్యుల వివాహం కన్నుల పండుగగా జరిగింది.

5. ఉద్యోగపర్వం

విరాటరాజు సభ.

పాండవులు, శ్రీకృష్ణుడు, బలరాముడు ఇంకా మిత్ర రాజులూ ఉండగా శ్రీకృష్ణుడు 'మిత్రులారా! పాండవులు అరణ్య అజ్ఞాతవాసాలు పూర్తి చేశారు. ధర్మబద్ధంగా వాళ్ళ రాజ్యం వాళ్లకి కౌరవులు ఇచ్చారా సరేసరి! లేకపోతే యుద్ధం తప్పదు. అయితే పాండవులకు తగినంత సైన్యం లేదు. కాబట్టి మనమంతా అండగా నిలవాలి. మనమే ముందు కయ్యానికి కాలు దువ్వకూడదు. ఒక దూతను పంపి అర్ధరాజ్యం ఇవ్వమని అడుగుదాం! కాదంటారా? అప్పుడు ఆలోచిద్దాం! ఏమంటారు?' అన్నాడు.

వెంటనే బలరాముడు 'శ్రీకృష్ణుడు చెప్పినది బాగానే ఉంది. జూదంలో పోగొట్టుకున్న దాన్నే పాండవులు ఇప్పుడు అడుగుతున్నారు. దుర్యోధనుడు ఒప్పుకుంటాడనే అనుకుందాం! అసలు చెప్పాలంటే ధర్మరాజు సరిగ్గా జూదం ఆడలేకపోయాడు. దుర్యోధనుడు చూడండి! తనకు ఆడడం సరిగ్గా రాదని తన మామ శకుని చేత ఆడించాడు. శకుని మహాఘటికుడు. ధర్మరాజును చిత్తుగా ఓడించాడు. ఇందులో దుర్యోధనుడి తప్పేముంది? అంతమాత్రానికే అతడు అధర్మపరుడని నిందించలేం' అన్నాడు.

వెంటనే సాత్యకి బలరాముడి మాటల్ని ఖండిస్తూ 'పాండవులకు న్యాయంగా రావలసిన రాజ్యాన్ని కౌరవులు ఇచ్చారా! సరేసరి! లేకపోతే యుద్ధం చేసి గెలుచుకోవడమే వీరుల లక్షణం' అన్నాడు. ద్రుపదుడూ సాత్యకి మాటల్ని సమర్థించాడు.

ఇలా అందరూ చర్చించుకొని ద్రుపద పురోహితుణ్ణి కౌరవుల దగ్గరకు దూతగా పంపాలని నిశ్చయించుకున్నారు. మరోవైపు మిత్రరాజులందరికీ వర్తమానాలు పంపి, సైన్యాన్ని సమీకరించడంలో మునిగిపోయాడు ద్రుపదుడు. అక్కడ దుర్యోధనుడూ ఆ పని మీదే ఉన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు పాండవుల వద్ద సెలవు తీసుకొని ద్వారకానగరానికి వెళ్ళిపోయాడు. కొన్నాళ్ళ తరువాత శ్రీకృష్ణుణ్ణి స్వయంగా కలిసి, యుద్ధంలో అతడి సహకారం కోరడానికి అర్జునుడు ద్వారకకు బయలుదేరాడు. అదే సమయానికి దుర్యోధనుడు హస్తినాపురం నుండి ద్వారకకు వచ్చాడు.

శయనమందిరంలో నిద్ర పోతున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుడు, దుర్యోధనుడు ఒకేసారి అక్కడికి వచ్చారు. నిద్రపోతున్న శ్రీకృష్ణుణ్ని లేపడం ఇష్టం లేక ఇద్దరూ వేచి ఉన్నారు.

దుర్యోధనుడు శ్రీకృష్ణుడికి తలవైపు ఉన్న సింహాసనంపై కూర్చొంటే, అర్జునుడు పాదాలవైపు ఉన్న ఆసనంపై కూర్చున్నాడు. కొంతసేపటి తర్వాత నిద్రలేచాడు శ్రీకృష్ణుడు. ముందుగా అర్జునుణ్ణి చూసి 'బావా! ఎప్పుడు వచ్చావు' అన్నాడు. వెంటనే దుర్యోధనుడు 'బావా! ఇటు! ముందు వచ్చింది నేను' అన్నాడు కొంచెం బింకంగా. మళ్లీ తనే –

'ఇద్దరూ వచ్చింది యుద్ధంలో సాయం కోసమే! అయితే ముందు నేను వచ్చాను కాబట్టి నాకు సాయం చేయటం ధర్మం' అన్నాడు. దానికి శ్రీకృష్ణుడు 'సుయోధనా! ఆగు ఆగు. నువ్వు ముందు వచ్చావు. కానీ నేను ముందు చూసింది అర్జునుణ్ణి. సరే! నేను ఇద్దరికీ సాయం చేస్తాను. నా సైన్యాన్ని రెండు భాగాలు చేస్తున్నాను. నేను ఒక్కడినీ ఒకవైపు. నాతో సమానమైన బలపరాక్రమాలు కల నారాయణ గోపాలక సైన్యం పదివేలమంది ఒకవైపు. నేను ఆయుధం పట్టను. యుద్ధం చేయను. కేవలం సలహాలే ఇస్తాను. ఈ రెండింటిలో ఏది కావాలో మీరే కోరుకోవాలి.

అయితే లోకన్యాయం ప్రకారం 'మొదటి అవకాశం బాలుడైన అర్జునుడికే!' అన్నాడు.

అప్పుడు అర్జునుడు నమస్కరించి 'బావా! నాకు నువ్వే కావాలి' అన్నాడు నిస్సంకోచంగా.

హమ్మయ్య! అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. తృప్తిగా బయలుదేరి బలరాముడి ఇంటికి వెళ్ళిపోయాడు. అతణ్ణీ సాయం అడిగాడు. కానీ బలరాముడు ఎవరికీ సాయం చేయనన్నాడు. తరువాత కృతవర్మను కలిసి అతడి నుండి ఒక అక్షౌహిణి సైన్యాన్ని సాయంగా పొంది హస్తినాపురానికి వెళ్ళిపోయాడు.

శయనమందిరంలో శ్రీకృష్ణుడు 'అర్జునా! నన్నెందుకు కోరుకున్నావయ్యా!' అని అడిగాడు. దానికి అర్జునుడు 'శ్రీకృష్ణా! నిజానికి నాకు యుద్ధంలో సహాయం అక్కర్లేదు. నువ్వు యుద్ధం చేస్తే మాకు పేరెలా వస్తుంది? పైగా ప్రతిపక్షంలో నువ్వు ఉంటే నిన్ను గెలవడం కష్టం. నువ్వు నా పక్కన ఉంటే ఉత్సాహం. నాకు రథసారథిగా ఉండు. అదే పది వేలు' అని ప్రార్థించాడు.

శల్యుడు

శల్యుడి సహాయం కోరుతూ ధర్మరాజు దూతలను పంపాడు. శల్యుడు వెంటనే బయలుదేరాడు. ఆ విషయం తెలిసి దుర్యోధనుడు మార్గమధ్యంలోనే అతణ్ణి కలిసి, సకల మర్యాదలూ ఘనంగా చేశాడు. అయితే ఇదంతా తాను చేస్తున్నట్లు తెలియనివ్వకుండా దుర్యోధనుడు జాగ్రత్త పడ్డాడు. శల్యుడు ఆనందంతో 'ఈ ఏర్పాట్లన్నీ చేసిన వాడికి వరం ఇవ్వాలని ఉంది' అన్నాడు. అంతే! అతడి ముందు ప్రత్యక్షమయ్యాడు దుర్యోధనుడు. రాబోయే యుద్ధంలో తన పక్షంలో ఉండి సహకరించమని కోరాడు. శల్యుడు అంగీకరించి, 'ఎలాగూ బయలుదేరాను కదా! పాండవుల్ని ఒకసారి పలకరించి నీ వద్దకే వస్తాను' అని ఉపప్లావ్యంలో ఉన్న పాండవుల్ని కలిశాడు. జరిగిన విషయం చెప్పాడు. అప్పుడు ధర్మరాజు 'అయ్యా! మీరు కౌరవపక్షంలో కర్ణుడికి సారథిగా ఉంటూ అతణ్ని మాటలతో నిరుత్సాహపరచండి. ఇదే మీరు మాకు అక్కణ్ణుంచి చేసే సాయం' అన్నాడు. సరేనన్నాడు శల్యుడు.

సాత్యకి, ధృష్టకేతుడు, సహదేవుడు, ద్రుపదుడు, విరాటుడు మొదలైన రాజుల

సైన్యంతో కలిపి పాండవుల సైన్యం మొత్తం ఏడు అక్షౌహిణులు. కౌరవుల సైన్యం 11 అక్షౌహిణులు.

* * *

కౌరవసభ. ధృతరాష్ట్రుడు కొలువు తీరి ఉన్నాడు. కౌరవ ప్రముఖులంతా సమావేశమై ఉన్న ఆ సభకు ద్రుపద పురోహితుడు వచ్చి 'రాజా! పాండవులు అరణ్య, అజ్ఞాతవాసాలు ముగించుకొని ఉపప్లావ్యంలో ఉన్నారు. వారి రాజ్యభాగం వారికి ఇస్తే వాళ్ళు సంధికి సిద్ధమని చెప్పారు. మీరే ఆలోచించి నిర్ణయం తీసుకోండి' అన్నాడు స్పష్టంగా.

భీష్ముడు వెంటనే 'బావుంది! పాండవులు సంధి కోరడం శుభసూచకం. ఒప్పుకోవడం మంచిది' అన్నాడు. కర్ణుడు దాన్ని ఖండించాడు. అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు కల్పించుకొని 'సరే! మేము ఆలోచించుకొని ఒక దూతను పంపుతాం. మీరు వెళ్ళవచ్చు' అన్నాడు.

అన్నట్టుగానే కొన్నిరోజుల తర్వాత ధృతరాష్ట్రుడు సంజయుణ్ణి పిలిచి, రాజ్యం ఊసు ఎత్తకుండా, పాండవులు యుద్ధం చేయకుండా పని చక్కబెట్టుకు రమ్మని పంపించాడు.

సంజయ రాయబారం

ఉపప్లావ్యంలో ఉన్న పాండవుల వద్దకు వచ్చాడు సంజయుడు. ధృతరాష్ట్రుడు పాండవుల కుశలమడిగినట్లు చెప్పాడు. శ్రీకృష్ణుడితో సహా పాండవుల మిత్రులందరూ అక్కడే ఉన్నారు. అప్పుడు 'ధర్మనందనా! జరిగింది ఘోరమే! కాదనను. నువ్వు ధర్మరాజువి. **యుద్ధం వల్ల కలిగే జయాపజయాలు ఇరువంశాలకీ నష్టాన్నే కలిగిస్తాయి**. అంతమందిని చంపి సంపాదించే రాజ్యం నీకు సుఖాన్ని కలిగిస్తుందా చెప్పు! యుద్ధమే గనక వస్తే నీవైపు పెట్టని కోటలాగా శ్రీకృష్ణుడున్నాడు. యుద్ధంలో కార్చిచ్చులాగా చెలరేగిపోయే భీమార్జునులు ఉన్నారు. ఇంకా గొప్ప గొప్ప వీరులు ఉన్నారు. అటువైపు కూడా భీష్మ, ద్రోణ, కర్ణాది వీరులు ఉన్నారు. ఇంతటి హేమాహేమీలు వ్యర్థంగా యుద్ధానికి సిద్ధపడుతూ ఉంటే నేను సహించలేకపోతున్నాను. అందుకే ధర్మరాజా! నువ్వు శాంతించాలి' అన్నాడు.

దానికి ధర్మరాజు 'సంజయా! నా ఉద్దేశమూ అదే! మా రాజ్యాన్ని మాకు ధర్మబద్ధంగా ఇస్తే యుద్ధం ఎందుకు చేస్తాం? అయినా మమ్మల్ని ఆదరించే పెద్ద మనసు ధృతరాష్ట్రుడికి ఉందా? ఆ రోజే విదురుడి మాట విని, జూదాన్ని ఆపి ఉంటే ఇన్ని అనర్థాలు జరిగేవా? కథ ఇంతవరకూ వచ్చేదా? భీష్మ ద్రోణాదులు మహావీరులని చెప్తున్నావే! అంటే వాళ్ళని మేము గెలవలేమనేగా నీ ఉద్దేశం! న్యాయంగా మా రాజ్యం మాకు ఇస్తే అందరికీ మంచిది' అన్నాడు స్పష్టంగా.

ధర్మరాజు మాటలకు సంజయుడు 'ధర్మరాజా! ఎదుటివారు చేసింది తప్పే. కాదనను. కానీ వాళ్ళని క్షమించే దయాగుణం నీకు ఉంది. అలాంటి నువ్వే కోపగిస్తే ఎలా?

కం. పాలీక కౌరవులు దు
శ్శీలతఁ జెడఁ దలఁచిరేనిఁ జెప్పెద రుధిరా
భీలాన్నంబునకంటెను
మేలగు భిక్షాన్నమైన మీ నడవడికిన్. (ఉద్యోగ. 1-329)

రాజ్యభాగాన్ని ఇవ్వకుండా కౌరవులు చెడుప్రవర్తనతో నాశనమై పోవాలని కోరుకొంటే కోరుకోవచ్చుగాక! కానీ మీలాంటి నడవడి గల వాళ్ళకు రక్తంతో కూడిన భయంకరమైన అన్నం కంటే భిక్షాన్నం మేలు కదూ!' అన్నాడు తెలివిగా.

వెంటనే ధర్మరాజు 'సంజయా! ధర్మాధర్మాలను తెలుసుకోవడం అంత సులభం కాదు. నన్ను నిందించాలనుకొంటే ముందు నేను చేసేది అధర్మమని నిరూపించు. **అహింసను పాటించాలి. కోపాన్ని నిగ్రహించుకోవాలి. కానీ పాపాత్ముల్ని, లోకాన్ని పీడించేవారినీ వధించడం కూడా ధర్మమే.** అసలు యుద్ధం క్షత్రియధర్మమా కాదా? మన మధ్య ఇన్ని మాటలెందుకు? శ్రీకృష్ణుడు ఇక్కడే ఉన్నాడుగా, ఏది చేయవచ్చో ఏది చేయకూడదో అతడే నిర్ణయిస్తాడు. అతడి మాటే మాకు వేదవాక్కు' అంటూ శ్రీకృష్ణుణ్ణి అడిగాడు.

శ్రీకృష్ణుడు చిద్విలాసంగా నవ్వుతూ 'సంజయా! నీ రాయబారం చాలా బాగుంది. కౌరవులు రాజ్యం ఇవ్వరనీ, అయినా పాండవులు యుద్ధం చేయకూడదనీ కర్రా విరగకుండా పామూ చావకుండా తెలివిగా చెప్పావు. మా ధర్మరాజు ఏమన్నాడో విన్నావుగా. ఆ మాటల్ని బట్టి సంధి కుదరడం కష్టమే! ఇంత జరిగాక పాండవులు

న్యాయంగా తమకు రావలసిన దానికోసం పోరాడడం అధర్మమెలా అవుతుంది? అయినా ధర్మం ఆ కౌరవులకు ఉండక్కర్లేదా? పాండవులకేనా? సరే! పాండవుల పక్షాన నేనే మీ వద్దకి వస్తాను. ఇరుపక్షాలవారికీ మంచి జరిగేలా మాట్లాడతాను. వెళ్ళు. వెళ్ళి మీ ప్రభువులకు ఇది చెప్పు' అన్నాడు.

చివరిగా ధర్మరాజు 'సంజయా! మేము చివరిదాకా శాంతినే కోరుకుంటున్నాం. మా రాజ్యం మొత్తం మాకు ఇవ్వకపోయినా కుశస్థలం, వృకస్థలం, వాసంతం, వారణావతాలలో దేనినిచ్చినా చాలు. అదీ కాకపోతే మా అయిదుగురికీ అయిదు ఊళ్ళు ఇచ్చినా చాలు. ఇలా చేస్తే అందరికీ శాంతి. ఈ మాట నామాటగా మహారాజుతో చెప్పు' అని పంపాడు.

* * *

'మహారాజా! నా ప్రయత్నం నేను చేసివచ్చాను. ధర్మరాజు మెత్తటి పులి. ఆ పులి చెలరేగిపోతే ఎవరూ ఆపలేరు' అని సంజయుడు ధృతరాష్ట్రుడికి తన రాయబార సారాంశం క్లుప్తంగా నివేదించి వెళ్ళిపోయాడు.

ధృతరాష్ట్రుడి మనసు మనసులో లేదు. వెంటనే విదురుణ్ణి పిలిపించుకున్నాడు. విదురుడు వచ్చాడు. 'విదురా! సంజయుడు వచ్చి నన్ను నిందించాడు. మిగిలిన విషయాలన్నీ రేపు సభలో చెప్తానని వెళ్ళిపోయాడు. నా మనసు ఏదోలా ఉంది. నిద్ర పట్టడం లేదు'. అన్నాడు దీనంగా. అప్పుడు విదురుడు –

విదురనీతి

రాజా! లోకంలో ఎవరికి నిద్రపట్టదో తెలుసా?!

కం. బలవంతుఁడు పైనెత్తిన
బలహీనుఁడు, ధనము గోలుపడిన యతఁడు, ద్రు
చ్చిల వేచువాఁడు, గామా
కులచిత్తుఁడు, నిద్రలేక కుందుదు రధిపా! (ఉద్యోగ. 2-21)

బలవంతుడు దాడి చేసినప్పుడు బలహీనుడికీ, ధనం పోగొట్టుకొన్న వాడికీ, దొంగతనం చేయాలని వేచి ఉండేవాడికీ, కామంతో కలత చెందేవాడికీ నిద్ర పట్టదు. ఇందులో నువ్వు ఏ వర్గానికి చెందుతావో చెప్పు' అన్నాడు.

'ఏమోగానీ, ధర్మరాజు ఏమన్నాడో తెలియక నాకీ బాధ' అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

'రాజా! న్యాయంగా పాండవుల రాజ్యాన్ని వాళ్ళకు ఇవ్వండి. మీకీ అవస్థ తప్పుతుంది' అన్నాడు.

'సరే విదురా! రేపు సభలో సంజయుడు ఏం చెబుతాడో విని, తగిన నిర్ణయం తీసుకుంటాను' అన్నాడు. అప్పుడు విదురుడు 'మహారాజా! **లోకంలో అందరూ కలిసి ఉండాలి. ఇతరుల సంపదను ఆశించకూడదు. కోపం, గర్వం, అసహనం, అసంతృప్తి, దురహంకారం, అకృత్యాలు ఇవన్నీ** చెడ్డవారి లక్షణాలు.

కం. ధనమును, విద్యయు వంశం
బును, దుర్మతులకు మదంబుఁ బొనరించును స
జ్జనులైన వారి కడఁకువ
యును, వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా! (ఉద్యోగ. 2-35)

ధనం, విద్య, వంశం అనే మూడూ చెడ్డవాళ్ళకి మదాన్ని కలిగిస్తే, మంచివాళ్ళకి అణకువను, వినయాన్నీ పెంపొందింపజేస్తాయి.

కం. పురుషుండు రెండు దెఱఁగుల
ధర నుత్తముఁడనఁగ బరఁగు దానెయ్యెడలం
బరుసములు పలుకకునికిన్
దురితంబులు వొరయు పనులు దొఱఁగుట కతనన్. (ఉద్యోగ. 2-41)

లోకంలో పరుషాలను పలుకకుండా, పాపాలు చేయకుండా ఉండేవాడే ఉత్తముడు. ఇక సహనంగా ఉన్నవాణ్ణి అందరూ 'చేతకానివాడు' అంటారు. కాని ఆ క్షమాగుణమే అందరికీ గొప్ప ఆభరణం. ఉత్తములు కావాలంటే ఈ గుణం ఉండాలి. తనకు గొప్పతనం ఉన్నా ఓర్పుగా శాంతంగా ఉండేవాడూ, పేదవాడే అయినా ఉన్న దాంట్లోనే ఆదరంగా దానం చేసేవాడూ పుణ్యపురుషుడు.

తే.గీ. వెలది, జూదంబు, పానంబు, వేఁట, పలుకు
ప్రల్లదంబును, దండంబుఁ బరుసఁదనము
సొమ్ము నిష్ప్రయోజనముగ వమ్ము సేఁత
యనెడు సప్తవ్యసనములఁ జనదు తగుల. (ఉద్యోగ. 2-44)

స్త్రీవాంఛ, జూదం, మద్యపానం, వేట, నోటిదురుసు, దండపారుష్యం, వృథాగా ధనాన్ని ఖర్చు చేయడం - ఈ ఏడూ సప్తవ్యసనాలు. తగిన వేషం, ఆత్మస్తుతి చేసుకోకపోవడం తాను బాధపడినా సరే ఎదుటి వారిని నొప్పించకుండా ఉండడం, దానం చేసిన తర్వాత బాధపడకుండడం, ఎంతకష్టమైనా మంచిదారిని విడువకపోవడం వ్యక్తిత్వానికి వన్నె తెస్తాయి.

పరుల సంపదను, విద్యను, తేజస్సును, బలాన్ని చూసి సహించలేనివాడు ఏ రోగం లేకపోయినా బాధపడుతూనే ఉంటాడు.

కం. బెడిదముగఁ గత్తిఁ గొడ్డటఁ
బొడువఁ దెగిన మ్రానఁ జిగురు వొడముఁ బలుకులం
జెడఁ దునిసిన కార్యంబు ని
గుడనేరదు పిదప నెట్టుఁ గురువంశనిధీ! (ఉద్యోగ. 2-61)

కత్తితోనో, గొడ్డలితోనో నరికిన మాను ఎప్పటికైనా చివురిస్తుందేమో కానీ కఠినమైన మాటలతో చెరిచిన పని ఎప్పటికీ ఫలవంతం కాదు. రాజా! బాధపడకండి. బాధవల్ల బలం నశిస్తుంది. అందం పోతుంది. మనసు చలించి పోతుంది. రోగాలు కమ్ముకువస్తాయి. ఇన్ని జరిగితే శత్రువులు సంతోషిస్తారు.

నియమంతో కూడిన తపస్సు, ఇంద్రియనిగ్రహం, విద్య - మనశ్శాంతి నిస్తాయి. లోభమనే దుర్గుణాన్ని విడిచిపెడితే అంతకన్నా శాంతి మరొకటి లేదు.

* * *

తరువాత రోజు నిండు సభలో సంజయుడు అన్నీ వివరంగా చెప్పాడు. సంజయుడి మాటలు విన్న తరువాత భీష్ముడు, ద్రోణుడు పాండవుల్ని జయించడం కష్టమనీ సంధి చేసుకోవడమే మంచిదనీ హితవు పలికారు.

అన్నీ విన్న ధృతరాష్ట్రుడు 'మనవాళ్ళకు ఇష్టమైతే సంధి చెయ్యి సంజయా!' అన్నాడు.

ఆ మాటలకు దుర్యోధనుడు మండిపడుతూ 'మహారాజా! మనవైపూ వీరులు ఎందరో ఉన్నారు. ఇప్పుడు సంధి చేసుకుంటే పాండవులకు భయపడ్డామని లోకం అనుకుంటుంది. అందుకే సంధి కుదరదు' అన్నాడు నిష్కర్షగా. ధృతరాష్ట్రుడు

నచ్చజెప్పాడు. అతడు వినలేదు. దానికి కర్ణుడు వత్తాసు పలికాడు. యుద్ధంలో అర్జునుణ్ణి మట్టిగరిపిస్తానని బీరాలు పేలాడు.

కర్ణుడి డాంబికాలు భీష్ముడికి నచ్చలేదు. 'ఉత్తరగోగ్రహణంలో ఏమయ్యింది నీ ప్రతాపం! చాలించు నీ ప్రలాపాలు' అన్నాడు. దానికి కర్ణుడు నొచ్చుకొని ఈ భీష్ముడు ఆయుధం పట్టినంతవరకూ నేను యుద్ధరంగంలో అడుగుపెట్టను' అని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు.

సభ ముగిసింది. అందరూ వెళ్ళిపోయారు. ధృతరాష్ట్రుడికి యుద్ధంలో తన కొడుకే గెలుస్తాడని నమ్మకం. అయినా బలాబలాలు ఏమిటో? ఎవరు గెలుస్తారో చెప్పమని సంజయుణ్ణి అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

గాంధారినీ వేదవ్యాసుణ్ణీ పిలిపించి వారి సమక్షంలోనే 'సత్యం ఉన్నచోట శ్రీకృష్ణుడు ఉంటాడు. అతడు ఉన్న చోట జయం ఉంటుంది' అని నిర్మొహమాటంగా చెప్పాడు సంజయుడు.

శ్రీకృష్ణరాయబారం

శ్రీకృష్ణుడు హస్తినాపురానికి వెళ్తూ పాండవుల్ని కలిసి ఎవరి మనసులో ఏముందో తెలుసుకున్నాడు. ధర్మరాజు మాకు ఐదు ఊళ్ళిచ్చినా చాలు. అలా సంధి కుదుర్చుకొని రమ్మన్నాడు. భీమార్జునులూ సంధి జరిగేలా చూడమన్నారు. సహదేవుడు మాత్రం 'సంధి నాకు ఇష్టంలేదు. యుద్ధం చేసే రాజ్యాన్ని గెలుచుకుంటాం.' అన్నాడు పౌరుషంగా. సాత్యకిదీ ఇదే అభిప్రాయం.

ద్రౌపది మాత్రం తనకు జరిగిన అవమానాన్ని గుర్తు చేసింది. దుశ్శాసనుడు పట్టిలాగిన శిరోజాలను చూపిస్తూ విలపించింది. శ్రీకృష్ణుడు ఆమెను ఓదార్చి కౌరవులు సంధికి ఒప్పుకోరని, నీ పగ చల్లారుతుందనీ భరోసా ఇచ్చి బయలుదేరాడు.

శ్రీకృష్ణుడు వస్తున్నాడన్న వార్త అందింది. ధృతరాష్ట్రుడు స్వాగత సత్కారాలు ఏర్పాటు చేశాడు. విలువైన కానుకల్ని ఇచ్చి అతణ్ణి ప్రసన్నం చేసుకోవాలనుకున్నాడు. 'శ్రీకృష్ణుడు అలాంటి కానుకలకు లొంగేవాడు కాదు' అన్నాడు విదురుడు. దుర్యోధనుడు మాత్రం శ్రీకృష్ణుణ్ణి పట్టి బంధించాలన్న ఆలోచనలో ఉన్నాడు.

* * *

నిండు కొలువు. ఎత్తైన బంగారు సింహాసనంపై శ్రీకృష్ణుడు. కుశలప్రశ్నలు అయ్యాయి. అప్పటికే మధ్యాహ్నం భోజన సమయం అయ్యింది. శ్రీకృష్ణుడు దుర్యోధనుడి విందును నిరాకరించాడు. ఎందుకంటే కౌరవుల వద్దకు దూతగా వచ్చాడుగానీ బంధువుగా కాదు. పైగా **ప్రేమతో పెట్టే భోజనాన్ని స్వీకరించవచ్చు. లేదా ఏదైనా ఆపదలో ఉన్నప్పుడు భోజనం చేయవచ్చు.** ఈ రెండూ తగినవే. దుర్యోధనుడికి శ్రీకృష్ణుడిపై ప్రేమా లేదు. శ్రీకృష్ణుడికి ఆపదా లేదు. అందుకే విదురుడి ఇంటికి వెళ్ళి అక్కడ భోజనం చేశాడు. అప్పుడు విదురుడితో –

'విదురా! నాకు అంతా తెలుసు. దుర్యోధనుడు సంధికి ఇష్టపడడనీ తెలుసు. అయినా ఎందుకు వచ్చానంటావా? ప్రయత్నిస్తే నష్టం లేదుగా. పైగా ఇది పుణ్య కార్యం. ఫలించకపోయినా, ప్రయత్నం చేశామన్న ఫలం దక్కుతుంది. ఇద్దరూ మనకు బంధువులు. వాళ్ళ మధ్య గొడవ తీర్చకపోతే మనల్ని పెద్దలు నిందిస్తారు. అందుకే వచ్చాను' అన్నాడు. ఆరోజుకు అక్కడే విశ్రాంతి.

మరునాడు నిండు సభలో అందరూ వింటూ ఉండగా శ్రీకృష్ణుడు 'మహారాజా! జరిగినదేదో జరిగిపోయింది. ఇప్పటికైనా మించిపోయినది లేదు. సంధి చేసుకొంటే అందరికీ మంచిది. కౌరవ పాండవులలో ఎవరికి కీడు కలిగినా బాధ పడేది నువ్వే. వారూ వీరూ సమర్థులే. అందరూ అనవసరంగా యుద్ధంలో మరణించడం మంచిదో కాదో నిర్ణయించవలసిన వాడివి నువ్వే.

పాండవులు తండ్రిలేని బిడ్డలు. చిన్నప్పటినుండీ ఎన్నో కష్టాలు పడ్డారు. నువ్వే వాళ్ళను ఆదరించావు. పెంచి పెద్ద చేశావు. వాళ్ళకూ నువ్వు తండ్రివే. కాబట్టి వాళ్ళ రక్షణ బాధ్యత నీదే! వాళ్ళు అయిదుగురూ నీకు నమస్కరిస్తూ–

ఉ. సారపు ధర్మమున్ విమలసత్యముఁ బాపముచేత బొంకుచేఁ
బారముఁ బొందలేక చెడఁ బారినదైన యవస్థ దక్షు లె
వ్వార లుపేక్ష సేసి రదివారల చేటగుఁ గాని ధర్మని
స్తారకమయ్యు సత్యశుభదాయకమయ్యును దైవముండెడున్.

(ఉద్యోగ. 3–273)

'మహారాజా! **సారవంతమైన ధర్మమూ, స్వచ్ఛమైన సత్యమూ పాపం వల్ల అసత్యం వల్ల దరిచేరలేక నాశనమైపోతున్నప్పుడు సమర్థులైనవారు రక్షించగలిగీ,**

ఉపేక్ష చేసినట్లయితే అది వారికే చేటు తెస్తుంది. అయితే ధర్మాన్ని గట్టెక్కించేందుకూ, సత్యానికి శుభాన్ని కలిగించేందుకూ భగవంతుడు ఉన్నాడు' అన్నారు.

ఇక నిర్ణయం నీదే! సత్యాన్నీ, ధర్మాన్నీ రక్షించు. పాండవులకు ధర్మంగా ఇవ్వవలసిన రాజ్యాన్ని ఇచ్చేయి. పాండవులు గొప్పవీరులే అయినా శాంతం వహించి, అన్నీ మర్చిపోయి నిన్ను సేవించాలని భావిస్తున్నారు. దానికి నువ్వు ఒప్పుకోకపోతే యుద్ధానికైనా వాళ్ళు సిద్ధమే. నీకు ఏది మంచిదనిపిస్తే అదే చెయ్యి'. అంటూ తన సందేశాన్ని వినిపించాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ఆ సభలో జమదగ్ని మహర్షి, నారదమహర్షి కూడా ఉన్నారు. వాళ్ళు అనేక ఉదాహరణలతో దుర్యోధనుడికి హితబోధ గావించారు. కానీ అతడు వింటేనా?! కొడుకు పక్షాన ధృతరాష్ట్రుడు మహర్షులకు క్షమాపణలు చెప్పి 'శ్రీకృష్ణా! నేను అశక్తుణ్ణి. సంధి చేసుకోమని నువ్వే నా కొడుకులకు హితబోధ చెయ్యి' అని వేడుకొన్నాడు.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు 'సుయోధనా! పాండవులు గొప్ప వీరులు. వాళ్ళను యుద్ధంలో ఓడించడం ఆ దేవతలవల్ల కూడా కాదు. అయినా అన్నీ మరిచిపోయి సంధిని కోరుతున్నారు. ఉత్తరగోగ్రహణంలోనే అర్జునుడి సత్తా ఏమిటో మీ అందరికీ తెలిసింది కదా! దురహంకారానికి పోయి, ఎందుకు నీవాళ్ళ నందరినీ చంపుకుంటావు?' అన్నాడు.

భీష్మద్రోణ, ధృతరాష్ట్రాదులు కూడా చెప్పి చూశారు. అన్నీ విన్న సుయోధనుడికి కోపం కట్టలు తెంచుకుంది.

'శ్రీకృష్ణా! ఈ పెద్దలున్నారే! ఎప్పుడూ ఇంతే! నన్ను నిందించడం తప్ప వీళ్ళకు వేరే పని లేదు. ఇప్పుడు నువ్వు కూడా వాళ్ళకు తోడయ్యావు. మా శకునితో ధర్మరాజు జూదంలో ఓడిపోయాడు. అది నా తప్పా?! ఒకవేళ ధర్మరాజు గెలిస్తే మేమూ పందెంలో పెట్టిన నియమాల్ని పాటించేవాళ్ళమే! మేమేమీ యుద్ధాన్ని కోరడం లేదు. అనవసరంగా వాళ్ళే మాతో కయ్యానికి కాలుదువ్వుతున్నారు. యుద్ధం రాజధర్మమే కదా! గెలిచినా ఓడినా కీర్తి లభిస్తుంది. మాకు ఊహ తెలియనప్పుడు మా పెద్దలు వాళ్ళకు రాజ్యంలో భాగం ఇచ్చారు. ఇప్పుడు అలా చేస్తే ఊరుకోం. అయిదు ఊళ్ళూ కాదు కదా! సూది మొన మోపినంత భూభాగం కూడా వాళ్ళకు

ఇచ్చే ప్రసక్తి లేదు. చేతనైతే యుద్ధం చేసి గెల్చుకోమను. ఇదే నా తుది నిర్ణయం' అని తల బిరుసుగా సమాధానం చెప్పాడు.

'ఓరీ మూర్ఖా! మొదట్నుంచీ నువ్వు అధర్మపరుడివే! పాండవులకు ఎన్నోసార్లు కీడు చేశావు. వాళ్ళు ధర్మపరులు. అందుకే ఇంకా బతికే వున్నారు. యుద్ధం జరుగుతుంది. అందులో నువ్వూ నీ వాళ్ళూ నాశనం కాక తప్పదు' అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు కోపంగా.

ఆ మాటలు రుచించని దుర్యోధనుడు తన వాళ్ళందరితో కలిసి సభలో నుంచి బయటికి వెళ్ళిపోయాడు.

వెంటనే ధృతరాష్ట్రుడు పిలిపించడంతో గాంధారీదేవి సభలోనికి వచ్చింది. దుర్యోధనుణ్ణి పిలిపించి, సంధి చేసుకోమని నచ్చచెప్పింది. అయినా దుర్యోధనుడు పట్టించుకోలేదు. బయటకు వెళ్ళి శ్రీకృష్ణుణ్ణి బంధించే ప్రయత్నాలు మొదలుపెట్టాడు. అది గ్రహించిన సాత్యకి సభలోనికి వచ్చి ఆ విషయాన్ని చెప్పాడు. అది విన్న ధృతరాష్ట్రుడు దుర్యోధనుణ్ణి పిలిపించి తీవ్రంగా మందలించాడు. 'ఎవరి కర్మకు ఎవరు బాధ్యులు? మీ చావు మీరు చావండి' అంటూ ఆక్రోశించాడు.

విశ్వరూపం

వెంటనే శ్రీకృష్ణుడు తన విశ్వరూపాన్ని చూపించాడు. సమస్త దేవతల్నీ సమస్త శక్తుల్నీ తనలో నింపుకొని ఉంది ఆ విరాట్ స్వరూపం. అలా కనిపించిన శ్రీకృష్ణుడి తేజస్సును సభలోని వాళ్ళెవరూ చూడలేకపోయారు. కళ్ళు మూసుకున్నారు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు నారదాది మహర్షులకూ, భీష్మద్రోణులకూ, విదురుడికీ, సంజయుడికీ దివ్యదృష్టిని అనుగ్రహించాడు. ధృతరాష్ట్రుడు వేడుకోవడంతో అతడికీ విశ్వరూపాన్ని దర్శించే భాగ్యాన్ని ప్రసాదించాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు అమితమైన ఆనందంతో శ్రీకృష్ణుడి పాదాలపై పడి 'పరంధామా! చాలు. నా జన్మ తరించింది. నా చూపును తిరిగి తీసేసుకో. నిన్ను చూసిన కళ్ళతో వేరెవ్వరినీ చూడలేను' అన్నాడు.

కొంతసేపటి తర్వాత శ్రీకృష్ణుడు తన విశ్వరూపాన్ని ఉపసంహరించాడు. నారదాది మహర్షులూ అతడికి నమస్కారం చేసి వెళ్ళిపోయారు. ఆ తరువాత

శ్రీకృష్ణుడు కూడా అందరికీ వీడ్కోలు పలికి సాత్యకి కృతవర్మలను తీసుకొని కుంతీదేవి మందిరానికి వెళ్ళాడు. జరిగినదంతా ఆమెకు విన్నవించాడు.

కౌరవుల అహంకారానికి ఆమెకు ఒళ్ళు మండింది. 'శ్రీకృష్ణా! రాబోయే సంగ్రామంలో తమ ప్రతాపాన్ని చూపించడానికి నా కొడుకుల్ని సిద్ధంగా ఉండమను' అంది.

* * *

శ్రీకృష్ణుడి రథం హస్తినాపురాన్ని దాటి పొలిమేరల్లో ఆగింది. 'నీతో ఏకాంతంగా మాట్లాడాలి' అని కర్ణుణ్ణి తనతోపాటు తీసుకువచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. ఒక చెట్టు కింద రథం నిలిపి 'కర్ణా! నువ్వు ధర్మాత్ముడివి. మాకు పరాయివాడివి కావు. కుంతీదేవికి కొడుకువు. అంటే పాండురాజుకు పెద్ద కొడుకువి. ఈ విషయం తెలిస్తే ధర్మరాజు నిన్ను అందలం ఎక్కిస్తాడు తెలుసా?! నువ్వు పాండవులతో కలిస్తే రాజ్యాధికారం నీకే వస్తుంది. ఆలోచించు' అన్నాడు.

కర్ణుడు నిరాకరించాడు. నన్ను పెంచిన తల్లినీ, ఆదరించిన సుయోధనుణ్ణీ విడిచి రావడం ధర్మం కాదన్నాడు.

'సరే! కర్ణా! రాబోయే అమావాస్యనాడు యుద్ధం మొదలవుతుంది. వెళ్ళు మీ పెద్దలందరినీ సిద్ధం కమ్మని చెప్పు' అంటూ ఉపప్లావ్యంవైపు బయలుదేరాడు శ్రీకృష్ణుడు.

* * *

కర్ణుడు గంగాతీరంలో అనుష్ఠానంలో ఉన్నాడు. కుంతీదేవి మెల్లగా అతణ్ణి సమీపించింది. 'నాయనా! కర్ణా!' అని పిలిచింది. కర్ణుడు తలెత్తి చూశాడు. ఎదురుగా కుంతీదేవి. 'ఏమిటమ్మా! ఇలా వచ్చావు?' అని అడిగాడు.

'నాయనా! నువ్వు ఎవరో కాదు. నా పెద్ద కొడుకువి. పాండవులకన్నా ముందే సూర్యుడి అనుగ్రహంతో పుట్టావు. పాండవులు నీకు సోదరులు. వాళ్ళతో కలహించడం మానుకో! అందరూ కలసి ఉంటే నాకు ఎంతో ఆనందంగా ఉంటుంది. పాండవులతో కలిసి నువ్వూ రాజభోగాలు అనుభవించు' అంది ప్రేమగా.

అంతా విన్న కర్ణుడు నిర్లిప్తంగా 'అమ్మా! నాకు ఈ విషయం ముందే తెలుసు.

అయినా ప్రస్తుత పరిస్థితుల్లో నా జన్మ రహస్యాన్ని బయట పెట్టడం నాకు ఇష్టం లేదు. పాండవులతో కలిస్తే ఈ రహస్యం బయటపడకమానదు. అంతేకాదు, దుర్యోధనుడు నాకు ప్రాణస్నేహితుడు. నన్ను నమ్మి యుద్ధానికి దిగుతున్నాడు. అతడికి ద్రోహం చెయ్యలేను. నీ బాధ నాకు అర్థమయ్యింది. పాండవుల్ని కాపాడుకోవాలన్నదే నీ తాపత్రయం. చెబుతున్నా విను. ఒక్క అర్జునుణ్ణి తప్ప మిగిలిన నలుగురినీ చంపను. నేనో అర్జునుడో ఎవరో ఒకరే ఈ భూమ్మీద ఉండాలి. అప్పుడూ నీకు పాండవులు అయిదుగురే అవుతారు' అని కుంతీదేవికి అభయమిచ్చి పంపివేశాడు.

యుద్ధసన్నాహం

పాండవ శిబిరంలో యుద్ధ సన్నాహం ప్రారంభమయ్యింది. ధర్మరాజు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి సర్వసైన్యాధ్యక్షుడిగా నియమించాడు. ద్రుపద, విరాట, సాత్యకి, మాగధ, సహదేవ, చేకితాన, ధృష్టకేతు, శిఖండులను అక్షౌహిణులకు అధిపతులుగా నియమించాడు.

పాండవ సైన్యం కురుక్షేత్రానికి దగ్గర్లో విడిది చేసింది. అక్కడ దుర్యోధనుడు కూడా ద్రోణ, కర్ణ, అశ్వత్థామ, బాహ్లిక, శల్య, కృప, భూరిశ్రవ, శకుని, కృతవర్మ, సుదర్శన, సైంధవుల్ని తన పదకొండు అక్షౌహిణుల సైన్యానికి అధిపతుల్ని చేశాడు. సర్వసైన్యాధ్యక్షుడుగా భీష్మాచార్యుడిని నియమించాడు.

అప్పుడు భీష్ముడు – 'సుయోధనా! ఒక్క అర్జునుడు తప్ప నన్ను ఎదిరించే మొనగాడు ఈ భూమ్మీద లేడు. పాండవుల్ని చంపడానికి నాకు మనసొప్పదు. వాళ్ళను విడిచిపెట్టి మిగిలిన సైన్యాన్ని అవలీలగా జయిస్తాను. కర్ణుడితో పాటు నన్ను పంపవద్దు. అతడు యుద్ధంలో ఉంటే నేను సేనాధిపత్యాన్ని వహించను' అని తేల్చిచెప్పేశాడు.

దుర్యోధనుడి సైన్యాలు కురుక్షేత్రం వైపు సాగిపోయాయి. యుద్ధం తప్పలేదని తెలిసి బలరాముడు బాధపడ్డాడు. తన కళ్ళముందు జరిగే ఈ ఘోరాన్ని చూడలేక తీర్థయాత్రలకు బయలుదేరాడు.

దుర్యోధనుడు పాండవుల బలాబలాలు గురించి చెప్పమని భీష్ముణ్ని అడిగాడు.

భీష్ముడు 'పాండవుల బలాబలాలన్నీ చెప్పి 'సుయోధనా! ఇంకా ఎందరో వీరులు ఉండవచ్చు. కానీ వాళ్ళెవరూ నన్ను ఎదిరించలేరు. అయితే ఒక్క శిఖండిని మాత్రం నేను జయించలేను. పూర్వం మీ తాత విచిత్రవీర్యుడి కోసం కాశిరాజు కుమార్తెల్ని ముగ్గుర్ని తీసుకువచ్చాను. అందులో 'అంబ' అనే ఒక కుమార్తె సాళ్వరాజును ప్రేమించానని చెప్పింది. నేను తిరిగి పంపివేశాను. కానీ ఆమెను సాళ్వరాజు చేపట్టలేదు. దాంతో అంబ నామీద పగతో తపస్సు చేసింది. ఈశ్వరుడి అనుగ్రహంతో ద్రుపదరాజుకు శిఖండిగా జన్మించింది. నన్ను చంపగలిగే వరాన్ని పొందింది. నేను స్త్రీలను, నపుంసకుల్ని వధించను. అది నా వ్రతం. శిఖండి పూర్వం స్త్రీగా జన్మించింది కాబట్టి ఆమెను వధించను. ఇక నా బలమంటావా? రోజుకు వెయ్యిమంది రథికుల్ని అవలీలగా చంపగలను. ఈ లెక్కన నెలరోజుల్లో మొత్తం పాండవసైన్యాన్ని నేనే అంతం చెయ్యగలను' అన్నాడు.

ఆ తరువాత ద్రోణుడు కూడా 'నేనూ నెలరోజుల్లో పాండవ సైన్యాన్ని మట్టికరిపిస్తాను' అన్నాడు.

వెంటనే కృపుడు 'నేను రెండు నెలల్లో అందర్నీ హతమారుస్తాను' అంటే కర్ణుడు 'నాకు అయిదంటే అయిదురోజులు చాలు' అన్నాడు.

ఇక్కడ వీళ్ళు ఇలా మాట్లాడుకున్న మాటలన్నీ చారుల ద్వారా ధర్మరాజుకు తెలిశాయి. అర్జునుణ్ణి పిలిచి 'అర్జునా! కౌరవ సైన్యాన్ని హతమార్చడానికి నీకు ఎంత సమయం కావాలి?' అని అడిగాడు. అప్పుడు అర్జునుడు –

'అన్నయ్యా! శ్రీకృష్ణుడి సహకారంతో పాశుపతాస్త్రాన్ని వేశానంటే ఒక్క నిముషంలోనే ముల్లోకాలూ దహించుకుపోతాయి. కానీ అలా చేస్తే నా గొప్పతనం లోకానికి ఎలా తెలుస్తుంది? అందుకే తక్కిన ఆయుధాలతోనే యుద్ధం చేసి ఈ అర్జునుడంటే ఏమిటో? లోకానికి తెలిసేలా చేస్తాను' అన్నాడు ఆత్మవిశ్వాసంతో.

6. భీష్మపర్వం

'కురుక్షేత్రంలో సంగ్రామం జరగబోతోంది. ఇది దైవ నిర్ణయం. నీకు దివ్యదృష్టిని ఇస్తున్నాను. ఆ యుద్ధాన్ని నువ్వు ఇక్కడ నుండే చూడగలవు' అన్నాడు వేదవ్యాసుడు ధృతరాష్ట్రమహారాజు వద్దకు వచ్చి.

ధృతరాష్ట్రుడు 'తండ్రీ! నావల్ల కాదు. ఆ శక్తిని మా సంజయుడికి ప్రసాదించు. అతడి ద్వారా వింటాను' అని వేడుకున్నాడు. వ్యాసుడు సరేనంటూ ఆ వరాన్ని సంజయుడికి అనుగ్రహించి **'ఎక్కడ ధర్మం ఉంటుందో అక్కడే జయం ఉంటుంది'** అని వెళ్ళిపోయాడు.

ఆ వర ప్రభావం వల్ల సంజయుడు యుద్ధరంగంలో యథేచ్ఛగా సంచరిస్తూ రహస్యంగా మాట్లాడుకునే మాటలూ వినగలుగుతాడు.

యుద్ధం ప్రారంభమయ్యింది. పది రోజులు గడిచిపోయాయి. సంజయుడు దిగులుగా ధృతరాష్ట్రుడి వద్దకు వచ్చాడు.

'రాజా! ఘోరం జరిగిపోయింది. ఈ పదిరోజులూ పాండవ సైన్యాన్ని ఛిన్నాభిన్నం చేసిన భీష్ముడు ఒక దుర్బలుడైన శిఖండి వల్ల నేలకూలిపోయాడు' అన్నాడు విచారంగా.

ఇక్కడ ధృతరాష్ట్రుడూ నేలమీద కూలబడిపోయాడు. 'అయ్యో! ఎంత దారుణం? సంజయా! ఇది ఎలా జరిగిందో వివరంగా చెప్పు?' అని అడిగాడు. సంజయుడు మొదలుపెట్టాడు.

'రాజా! నేను వెళ్ళేసరికి దుర్యోధనుడు దుశ్శాసనుణ్ణి ఇలా హెచ్చరిస్తున్నాడు. 'భీష్ముడి ఆట కట్టించేందుకు పాండవులు తప్పకుండా శిఖండిని తెస్తారు. ఆ శిఖండి ఎక్కడ కన్పించినా తరిమి తరిమికొట్టు. ఇటువైపు రాకుండా చూడు' అని.

ధర్మరాజు కౌరవుల సైన్యాన్ని చూసి ఆశ్చర్యపోయాడు. ఆ సైన్యం మధ్యలో తాళధ్వజం రెపరెపలాడుతున్న రథంపై ఠీవిగా ఉన్నాడు భీష్ముడు. విజయమో వీరస్వర్గమో అన్నట్లుగా పోరాడమని వీరుల్ని ప్రోత్సహిస్తున్నాడు.

కౌరవ సైన్యాన్ని చూసి మొదట ధర్మరాజు ఆందోళన చెందినా అర్జునుడి ప్రోత్సాహంతో పుంజుకున్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు అచలవ్యూహాన్ని పన్నాడు. ఇరుపక్షాలూ ఎదురెదురుగా నిలిచాయి. శ్రీకృష్ణార్జునులు పాంచజన్య దేవదత్తాల్ని పూరించారు. ఆ శంఖధ్వనులకు కౌరవుల గుండెలు గుభేలుమన్నాయి. అంతలో కౌరవ సైన్యంపై నెత్తుటి వాన కురిసింది. అయినా దుర్యోధనుడు వెనుకంజ

వేయకుండా యుద్ధ వాద్యాలు మ్రోగించమన్నాడు.

ఉభయులూ యుద్ధ నియమాల్ని చెప్పుకున్నారు. **యుద్ధం చేస్తూ అందుకు తగిన విధంగా మాట్లాడుతూ ఉంటే ఆ సమయంలోనూ, ఆయుధం చేతిలో లేనప్పుడూ, ఎదిరించి నేలమీద పడిపోయినప్పుడూ, బలం లేక పారిపోతున్నప్పుడూ, యుద్ధాన్ని విరమించినా, శత్రువుపై ఆయుధం ప్రయోగించకూడదు. చంపకూడదు.** ఇవీ నియమాలు.

అప్పుడు ఒక వింత సంఘటన జరిగింది. ఉన్నట్లుండి ధర్మరాజు రథం దిగి భీష్మ ద్రోణాది వీరులవైపు వెళ్ళాడు. ఉభయ పక్షాలవారికీ ఎందుకో అర్థం కాలేదు. తక్కినవారూ అతణ్ణి అనుసరించారు.

అలా వెళ్ళిన ధర్మరాజు భీష్మాచార్యుడిని ఆశీర్వదించమని అడిగాడు. భీష్ముడు ఆనందంగా 'నా ఆశీర్వాదబలం నీకు ఎప్పుడూ ఉంటుంది. నీ వినయానికి మెచ్చాను. నన్ను నీవైపు పోరాడమనడం తప్ప వేరే ఏదైనా వరం కోరుకో' అన్నాడు వాత్సల్యం కురిపిస్తూ.

అప్పుడు ధర్మరాజు 'పితామహా! నిన్ను జయించే మార్గాన్ని ఉపదేశించు' అన్నాడు. దానికి భీష్ముడు 'నా మనసు కరిగేలా నన్ను ప్రార్థిస్తే తప్ప నేను యుద్ధం మానను. నన్ను జయించే ఉపాయాన్ని చెప్పడానికి ఇది సమయం కాదు' అన్నాడు.

ఆ తరువాత ధర్మరాజు ద్రోణాచార్యుడికీ, కృపాచార్యుడికీ నమస్కరించి వారినీ ఇలాగే అడిగాడు. ద్రోణుడు 'నాకు బాధ కలిగించే విషయాన్ని నమ్మకస్థుడైన వ్యక్తి చెప్పినప్పుడు మాత్రమే నేను అస్త్రసన్యాసం చేస్తాను' అన్నాడు.

కృపాచార్యుడైతే తనకు చావే లేదన్నాడు. అయినా యుద్ధంలో పాండవులే గెలుస్తారని ఆశీర్వదించాడు.

ధర్మరాజు వెనక్కి వచ్చి తన సైన్యంతో నిలబడి 'కౌరవవీరులారా! ఇప్పటికైనా మించిపోయినది లేదు. మీలో ఎవరైనా నావైపుకి రావచ్చు. వచ్చినవాళ్ళని సోదరుడిలా ఆదరిస్తాను' అన్నాడు ఎలుగెత్తి.

రాజా! అప్పుడు నీ కుమారుడు యుయుత్సుడున్నాడే! అతడు దుర్యోధనుణ్ణి తీవ్రంగా నిరసిస్తూ పాండవుల పక్షంలో చేరిపోయాడు.

భీష్ముడు శంఖాన్ని పూరించాడు. అదే యుద్ధ ప్రారంభానికి సూచన. అటువైపు శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం, అర్జునుడు దేవదత్తం, భీముడు పౌండ్రం, ధర్మరాజు అనంత విజయం, నకుల సహదేవులు సుఘోషం, మణిపుష్పకం అనే పేర్లు గల శంఖాల్ని పూరించారు.

గీతోపదేశం

శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుడికి రథసారథి. రథాన్ని ముందుకు పోనిచ్చాడు. రథం సరిగ్గా రణరంగం మధ్యలో నిలిచింది. కౌరవసైన్యాన్ని తదేకంగా చూశాడు అర్జునుడు. అందరూ తనవాళ్ళే. ఎదురుగా సోదరులు, సుతులు, గురువులు, బంధువులూ. ఒక్కసారిగా దుఃఖం కమ్ముకు వచ్చేసిందతడికి. శరీరం వణికిపోయింది. కాళ్ళూ చేతులూ ఆడలేదు. నిరుత్సాహంతో చతికిలపడిపోయాడు.

'శ్రీకృష్ణా! అయినవాళ్లని ఇంతమందిని చంపి నేను సాధించేదేమిటి? ఆ వచ్చిన రాజ్యం నాకు సుఖాన్నీ, కీర్తినీ ఇస్తుందా? నేనీ యుద్ధం చేసి పాపాన్ని మూటకట్టుకోలేను' అంటూ గాండీవాన్ని విడిచిపెట్టేశాడు.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు 'అర్జునా! ఏమిటీ బేలతనం? ఏమాత్రమూ బాధపడకూడనివాళ్ళ కోసం బాధపడుతున్నావా? ఇదంతా నీ అజ్ఞానం. అసలు చంపేదెవడు? చచ్చేదెవడు? ఆత్మకు చావు లేదు. శరీరం శాశ్వతం కాదు.

కం. పురుషుఁడు సెడు ననువాఁడును
బురుషుఁడు సెఱచునని పలుకు పురుషుండును న
య్యిరువురు నవివేకుల; య
ప్పురుషుఁడు సెఱుపండు సెడఁడు భుజవీర్యనిధీ! (భీష్మ. 1-198)

అర్జునా! ఆత్మ నశిస్తుంది అనేవాడూ, ఆత్మ నశింపజేస్తుంది అనేవాడూ ఇద్దరూ అవివేకులే. ఆత్మ నశించదు. నశింపజేయదు. ఆత్మకు బాధ ఉండదు. అది బాధించదు కూడా. యుద్ధం క్షత్రియధర్మం. అది నీకు స్వధర్మం. స్వధర్మమే అందరికీ శ్రేయోదాయకం. పరధర్మం భయావహం. నీ కర్తవ్యాన్ని నువ్వు నిర్వర్తించు. అక్కడివరకే నీకు అధికారం ఉంది. ఫలితాన్ని ఆశించడంపై నీకు అధికారం లేదు. అంటూ జగత్తు, ఆత్మ, పరమాత్మ, కర్మ, కర్మయోగం, స్థితప్రజ్ఞ, యజ్ఞం,

ధర్మం, జ్ఞానం, విజ్ఞానం, క్షేత్రం-క్షేత్రజ్ఞుడు, సాంఖ్యం, త్రిగుణాలు, సంన్యాసం, రాజయోగం, ధ్యానం, భక్తి, శరణాగతి, భగవంతుడి వైభవం, పాపపుణ్యాలు, తారకబ్రహ్మం, మోక్ష సంన్యాసం మొదలైన అనేక విషయాలను విశేషంగా చెప్పి అతడికి గీతోపదేశాన్ని చేశాడు. చివరిగా...

'అర్జునా! ఏ ఫలితాన్నీ ఆశించకుండా పనులు చేయాలి. ఆ పనులకు కర్తను నేనేననీ, తన వల్లే అయ్యాయనీ భావించకూడదు. ఈవిధంగా చేసే ప్రతి పనినీ బ్రహ్మార్పణం అంటూ చేయాలి. ఈ తత్త్వజ్ఞానం కలిగితే చాలు. కర్మ తనంతటతాను నశించి పోతుంది' అన్నాడు. ఇలా శ్రీకృష్ణుడు చెబుతూ ఉంటే మధ్యలో అర్జునుడు అనేక ప్రశ్నలు వేశాడు. శ్రీకృష్ణుడు అతడి సందేహాలన్నింటినీ తీర్చాడు.

అప్పటికి అర్జునుడి మనసు కుదుటపడింది. దుఃఖం వీడిపోయింది. కర్తవ్యం అంకురించింది. ఆత్మజ్ఞానాన్ని ప్రసాదించిన శ్రీకృష్ణుడే పరమాత్మ అని బోధపడి విశ్వరూపాన్ని చూపించమని వేడుకున్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు అలాగే అంటూ అతడికి దివ్యనేత్రాల్ని ప్రసాదించి తన విశ్వరూపాన్ని చూపించాడు. 'రాజా! **ఎక్కడ యోగేశ్వరుడైన శ్రీకృష్ణుడు, విల్లును ధరించిన అర్జునుడు ఉంటారో అక్కడ నీతి, ఐశ్వర్యం, విజయం ఉంటాయి.**'

మొదటిరోజు భీష్మాచార్యుడు యుద్ధంలో చెలరేగిపోయాడు. మరోవైపు ఇరుపక్షాలూ భీకరంగా పోరాడుతున్నాయి. భీముడూ, అర్జునుడూ, అభిమన్యుడూ ఎంతో పోరాడారు గానీ ఆ రోజు యుద్ధంలో పై చెయ్యి భీష్ముడిదే అయ్యింది. పాండవుల పక్షంలో ఉన్న ఉత్తరకుమారుడు పాపం! శల్యుడి చేతిలో మరణించాడు.

రెండోరోజు పాండవుల సైన్యంలో క్రౌంచవ్యూహాన్ని పన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఇటువైపు దుర్యోధనుడూ ప్రతివ్యూహం పన్నాడు. భీష్మాచార్యుడు వస్తూనే క్రౌంచవ్యూహాన్ని ఛిన్నాభిన్నం చేశాడు. అది చూసి అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుడి సారథ్యంలో భీష్ముడిపై బాణవర్షాన్ని కురిపించాడు. దారిలో అడ్డుపడ్డ ఎందరో కురువీరుల్ని సంహరించాడు.

భీష్ముడు ఊరుకోలేదు. వరుసగా ఏభై బాణాలను అర్జునుడిపై గుప్పించాడు. అర్జునుడు వాటిని ఛేదించి, భీష్ముణ్ణి విడిచి తక్కిన కురువీరులపై విరుచుకుపడ్డాడు.

అది చూసి భీష్ముడు, ద్రోణుడు, దుర్యోధనుడు, వికర్ణుడు, అశ్వత్థామ మొదలైన వీరులు అర్జునుడితో తలపడ్డారు. యుద్ధం భీకరంగా జరిగింది. అందులో ధృష్టద్యుమ్నుడు ద్రోణుడి ధాటికి విలవిలలాడిపోయాడు. అది చూసి భీముడు ద్రోణుడిపైకి వచ్చాడు. దుర్యోధనుడు భీముడిపైకి కళింగ రాజ సైన్యాన్ని ఉసికొల్పాడు. వాళ్ళందర్నీ భీముడు సంహరిస్తుంటే భీష్ముడు భీముడిపై బాణాలు గుప్పించాడు. అది చూసి సాత్యకి భీష్ముడి రథసారథిని బాణం వేసి కూలగొట్టాడు. భీష్ముడి గుర్రాలు మాత్రం రథాన్ని ఒక ప్రక్కకు తీసుకువెళ్ళి పోయాయి. ఆ రోజుకి యుద్ధం ముగిసింది.

ఇక మూడోరోజు. భీష్ముడు గరుడవ్యూహం పన్ని, ఆ వ్యూహానికి ముక్కు స్థానంలో తానే నిలబడ్డాడు. పాండవులు అర్ధచంద్రవ్యూహం పన్నారు. భీముడు ముందుకు దూసుకువచ్చి చెలరేగిపోతుంటే దుర్యోధనుడు ఎదుర్కొన్నాడు. కానీ భీముడు వేసిన పదునైన బాణానికి మూర్ఛపోయాడు.

మరోవైపు పాండవవీరుల ధాటికి కౌరవసైన్యం కకావికలమైపోయింది. మూర్ఛ నుంచి తేరుకున్న దుర్యోధనుడు భీష్ముణ్ణి సూటిపోటి మాటలతో బాధపెట్టాడు. ఆ మాటలకు భీష్ముడు కోపంతో పాండవ సైన్యంపై విరుచుకుపడ్డాడు. అతణ్ణి ఎదుర్కోవడం ఎవరివల్లా కావడం లేదు.

అర్జునుడూ భీష్ముడు కురిపించిన బాణవర్షానికి కుదేలైపోయాడు. అంతా గమనిస్తున్న శ్రీకృష్ణుడు ఇక లాభం లేదని రథంపై నుండి దూకి, సుదర్శనచక్రాన్ని చేతిలో పట్టుకొని భీష్ముడిపైకి లంఘించాడు.

'ఆహా! శ్రీకృష్ణా! రా! నన్ను చంపు. నీ చేతుల్లో మరణించే అదృష్టాన్ని నాకు ప్రసాదించు' అంటూ నిలబడ్డాడు భీష్ముడు. అందరూ ఆశ్చర్యంగా చూస్తున్నారు.

ఇంతలో అర్జునుడు చటుక్కున రథంపై నుండి దూకి శ్రీకృష్ణుణ్ణి గట్టిగా పట్టుకొని 'బావా! అంతపని చెయ్యకు. మేము నవ్వులపాలైపోతాం. నువ్వు ఈ భీష్ముణ్ణి చంపావో ఈ సాత్యకి మీద ఒట్టే!' అన్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు శాంతించాడు. తిరిగి రథం ఎక్కి పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడూ రథం ఎక్కాడు. రథం రివ్వున కౌరవసైన్యం వైపు దూసుకుపోయింది.

కౌరవవీరులు బాణాల్ని గుప్పిస్తూ ఉంటే అర్జునుడు ఐంద్రాస్త్రాన్ని ప్రయోగించాడు. అంతే! కౌరవసైన్యంపై వందలకొద్దీ బాణాలు పరంపరగా వచ్చి మీద పడ్డాయి. ఆ రోజు అర్జునుడిదే యుద్ధంలో పై చెయ్యి అయ్యింది.

నాలుగోరోజు దుర్యోధన, ద్రోణ, బాహ్లీకులు వెంటరాగా భీష్ముడు యుద్ధరంగంలోనికి దూసుకుపోయాడు. అటువైపు అర్జునుడు నిలబడ్డాడు. దుర్యోధనుడు ఒక బలమైన అస్త్రాన్ని వేశాడు. దానివల్ల భీముడు మూర్ఛపోయాడు. సరిగ్గా అదే సమయానికి ఘటోత్కచుడు రంగప్రవేశం చేసి కురుసేనల్ని మట్టికరిపించాడు.

ఘటోత్కచుడు చేస్తున్న మాయా యుద్ధాన్ని భగదత్తుడు గజసైన్యంతో ఎదుర్కొన్నాడు. కానీ ఎంతోసేపు నిలువలేకపోయాడు. మొత్తంగా ఘటోత్కచుడి వీరవిజృంభణ, పాండవుల వీరపరాక్రమాల ముందు కౌరవ సైన్యం వణికిపోయింది. అప్పటికే సాయంకాలం కావడంతో, చీకటిపడితే రాక్షసుడైన ఘటోత్కచుణ్ణి తట్టుకోవడం చాలా కష్టమని కౌరవులు యుద్ధాన్ని ఆ రోజుకు చాలించారు.

ప్రభూ! ఐదోరోజు మనవాళ్ళు మకరవ్యూహాన్ని పన్నారు. పాండవులు శ్యేనవ్యూహాన్ని పన్నారు. భీష్ముడు– భీముడు, అర్జునుడు – అశ్వత్థామ, ద్రోణుడు– సాత్యకి, అభిమన్యుడు – లక్ష్మణకుమారుడు భీకరంగా యుద్ధం చేశారు. కౌరవ పక్షంలో ఉన్న భూరిశ్రవసుడు, సాత్యకి కొడుకులు పదిమందిని వధించాడు.

ఆరో రోజు పాండవులు మకర వ్యూహాన్ని పన్నితే, భీష్ముడు క్రౌంచవ్యూహాన్ని పన్నాడు. పాండవుల పక్షంలో భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ కౌరవసైన్యాన్ని ఊచకోతకొస్తున్నారు.

ద్రుపదుడు ద్రోణుడితో తలపడ్డాడు కానీ అతడి ముందు నిలవలేకపోయాడు. దుర్యోధనుడూ – భీముడూ, అర్జునుడూ– భీష్ముడూ భయంకరంగా యుద్ధం చేశారు. సాయంత్రం అయ్యింది. అందరూ గాయాలతో శిబిరాలకు వెళ్ళిపోయారు.

ఏడో రోజు భీష్ముడు మండలవ్యూహాన్ని పన్నితే, పాండవులు వజ్రవ్యూహాన్ని పన్నారు. ఎందరో రాజులు మూకుమ్మడిగా అర్జునుడిపై దాడిచేస్తే, అర్జునుడు ఐంద్రాస్త్రాన్ని ప్రయోగించాడు. వాళ్ళంతా లబోదిబోమంటూ భీష్ముణ్ని

శరణుజొచ్చారు. అప్పుడు భీష్ముడు అర్జునుడితో తలపడ్డాడు. అంతలో ద్రోణుడు విరాటుడి కొడుకును వధించాడు. అది చూసి విరాటరాజు భయంతో పారిపోయాడు. మరోవైపు శిఖండి విజృంభిస్తున్నాడు. అతణ్ణి అశ్వత్థామ తరిమికొట్టాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు దుర్యోధనుడి రథాన్ని కూల్చేస్తే శకుని దుర్యోధనుణ్ణి తన రథంపై తీసుకువెళ్ళిపోయాడు.

పాండవుల పక్షంలో అభిమన్యుడు శత్రుసేనలపై విరుచుకుపడ్డారు. తమ తండ్రులు చేసిన ప్రతిజ్ఞలు గుర్తుకువచ్చి ఆగిపోయాడు గానీ లేకపోతే మనవాళ్ళందరినీ చంపేసేవాడే!

భీష్ముడు ధర్మరాజుపై కలబడ్డాడు. అతడి ధ్వజాన్ని, విల్లునీ ముక్కలు చేశాడు. దానికి ప్రతిగా ధర్మరాజు తనవాళ్ళందరినీ కూడగట్టి భీష్ముడిమీదికి పంపాడు. అప్పుడు భీష్ముడు అందరినీ చెరదగొట్టాడు. ఇంతలో శిఖండి భీష్ముడివైపు వచ్చాడు. దాంతో భీష్ముడు రథాన్ని వెనక్కి తిప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

ఇక ఎనిమిదోరోజు. కౌరవులది కూర్మవ్యూహం. అయితే పాండవులది శృంగాటకవ్యూహం. ఈరోజు యుద్ధంలో భీముడు సునాభుణ్ణీ అతడి ఏడుగురు తమ్ముళ్ళనీ చంపాడు. అది చూసి దుర్యోధనుడు భీష్ముణ్ణి నిందిస్తూ రెచ్చగొట్టాడు. ఇక చూడాలి! భీష్ముడు ప్రళయకాలరుద్రుడే అయిపోయాడు.

ఉలూచి కుమారుడైన ఇరావంతుడు శకుని తమ్ముళ్ళు ఆరుగురినీ వరుసపెట్టి చంపుకుపోతుంటే దుర్యోధనుడు అలంబుసుడు అనే రాక్షసుణ్ణి వాడిమీదికి పంపాడు. వాడు ఇరావంతుణ్ణి సంహరించాడు.

తన సోదరుణ్ణి చంపాడన్న కోపంతో ఘటోత్కచుడు రెచ్చిపోయాడు. కురువీరులందరూ మూకుమ్మడిగా ఎదుర్కొన్నారు. అయినా ఎవరూ నిలువలేకపోతున్నారు. భగదత్తుణ్ణి రాక్షసమాయ ఏమీ చెయ్యదు. అది తెలిసిన భీష్ముడు అతణ్ణి ఘటోత్కచుడి మీదికి పంపాడు.

ఘటోత్కచుడితో పోరాడుతూనే మధ్యలో అడ్డువచ్చిన పాండవసైన్యాన్ని ఛిన్నాభిన్నం చేస్తున్నాడు భగదత్తుడు. అతణ్ణి నిలువరించడం కోసం అర్జునుడు రంగంలోనికి దిగాడు. అటువైపు నుండి కృపాచార్యుడూ భీష్ముడూ అర్జునుణ్ణీ

నిలువరించారు. మరోపక్క మనవైపు ద్రోణుడు. అటువైపు భీముడు. ఇలా ఆరోజు యుద్ధం భీకరంగానే ముగిసింది.

రాజా! తొమ్మిదోరోజున భీష్ముడు సర్వతోభద్రవ్యూహాన్ని పన్నాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు శిఖండిని భీష్ముడి ముందు నిలబెట్టి దానికి ప్రతివ్యూహం పన్నాడు. రెండు సేనలూ ఢీకొన్నాయి. అభిమన్యుడు విజృంభిస్తున్నాడు. అటువైపు అలంబుసుడూ రెచ్చిపోతున్నాడు. మరోప్రక్క ద్రోణార్జునులు ద్వంద్వయుద్ధం చేస్తున్నారు. భీష్ముడు – ధర్మరాజు, భగదత్తుడు – భీముడు. యుద్ధం సాగుతోంది. మధ్యాహ్నం అయ్యింది. భీష్ముడు కణకణమండే సూర్యుడిలా ఉన్నాడు. అందువల్ల ఎవరు ఎంత ప్రయత్నించినా భీష్ముడి ప్రతాపం ముందు నిలువలేకపోయారు. సాయంత్రం అయ్యింది. యుద్ధం విరమించారు.

ఆ రోజు రాత్రి శ్రీకృష్ణుడి సలహాపై ధర్మరాజు భీష్ముణ్ణి రహస్యంగా కలిశాడు. అతడికి నమస్కరించి, ఆశీస్సులు పొంది, అతణ్ణి జయించే ఉపాయాన్ని చెప్పమని ప్రార్థించాడు. అప్పుడు భీష్ముడు 'ధర్మరాజా! నేను కవచం తీసినవాణ్ణి, ఆయుధం లేనివాణ్ణి, పూర్వం స్త్రీగా ఉన్నవాణ్ణి, సోదరులూ, పుత్రులూ లేనివాణ్ణి చూస్తే బాణం వెయ్యను. ద్రుపదుడి సంతానమైన శిఖండి పూర్వజన్మలో స్త్రీ. ఈ జన్మలోనూ ముందు స్త్రీగా పుట్టి పురుషుడు అయ్యాడు. కాబట్టి అతణ్ణి ముందు నిలబెడితే అస్త్రసన్యాసం చేస్తాను. అప్పుడు అర్జునుడు అస్త్రాన్ని ప్రయోగించి నన్ను గెలవవచ్చు' అని చెప్పాడు.

పదో రోజు యుద్ధం మొదలయ్యింది. దుర్యోధనుడికి ఇచ్చిన మాటకోసం రోజుకు వెయ్యిమంది చొప్పున వీరుల్ని సంహరిస్తూ ధర్మయుద్ధం చేస్తున్నాడు భీష్ముడు. అయినా దుర్యోధనుడు సూటీపోటీ మాటలు అంటూనే ఉన్నాడు. ఇక భీష్ముడికి విసుగువచ్చింది. పాండవ సైన్యాన్ని చీల్చిచెండాడుతూనే ధర్మరాజుతో 'నాయనా! ధర్మరాజా! శిఖండిని అడ్డుపెట్టుకొని నాపై బాణం వెయ్యమను. ఇంక నావల్ల కాదు' అన్నాడు.

అర్జునుడు శిఖండితో కలిసి భీష్ముడివైపు వచ్చాడు. దుర్యోధనుడు తక్కినవీరులతో కలిసి భీష్ముణ్ని కాపాడాలని ప్రయత్నించాడు. కానీ అర్జునుడు అందర్నీ తరిమికొట్టి భీష్ముడి ముందుకు వచ్చాడు. శిఖండిని అడ్డుపెట్టి భీష్ముడిపై

బాణాల్ని ప్రయోగించాడు.

భీష్ముడు నేలకొరిగాడు. అతడి శరీరంపై గుచ్చుకున్న బాణాలే అతడికి ఒక శయ్యగా తయారయ్యింది. దానిపై అస్తమిస్తున్న సూర్యుడిలా ఒరిగిపోయాడు. సూర్యాస్తమయం అయ్యింది. ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలం కోసం ఎదురుచూస్తూ ప్రాణాలతో నిలిచి ఉన్నాడు భీష్ముడు.

కర్ణుడికి ఆ వార్త తెలిసింది. హుటాహుటిన వచ్చి భీష్ముడికి నమస్కరించాడు. అప్పుడు భీష్ముడు 'నాయనా! కర్ణా! నీమీద నాకు కోపం ఎప్పుడూ లేదు. నువ్వు గొప్ప వీరుడివి. జయాపజయాలు దైవాధీనాలు. నీ కర్తవ్యాన్ని నువ్వు నెరవేర్చు' అని ఆశీర్వదించాడు. కర్ణుడు తృప్తిగా తన శిబిరానికి వచ్చాడు.

7. ద్రోణపర్వం

సంజయుడు మళ్ళీ యుద్ధరంగానికి వెళ్ళి మరో అయిదురోజుల యుద్ధ విశేషాలతో తిరిగి వచ్చాడు. ధృతరాష్ట్రుడికి కళ్ళకు కట్టినట్లు వివరిస్తున్నాడు.

'ప్రభూ! పదకొండో రోజు కౌరవసైన్యానికి సర్వసైన్యాధ్యక్షుడు ద్రోణుడు. దుర్యోధనుడు ధర్మరాజును బందీగా తీసుకురమ్మని ద్రోణాచార్యుణ్ణి కోరాడు. ఎందుకో అర్థం కాలేదు ద్రోణుడికి. అప్పుడు దుర్యోధనుడు 'ఆచార్యా! మనం ధర్మరాజును చంపితే అర్జునుడు ఊరుకోడు. కౌరవుల్నందర్నీ సంహరిస్తాడు. పోనీ మనమే పాండవుల్ని చంపామనుకుందాం! అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు ఊరుకుంటాడా? మనల్ని నాశనం చెయ్యడం ఖాయం. కాబట్టి ధర్మరాజును పట్టుకొని మళ్ళీ అతడితో జూదం ఆడించి అడవులకు పంపించాలి. ఇదీ నా పథకం' అన్నాడు.

ద్రోణుడు 'ఛీ' అనుకొని 'సరే! నేను ధర్మరాజును బంధించే సమయంలో అర్జునుడు రాకుండా చూడండి' అని శకటవ్యూహం పన్నాడు. అటువైపు ధర్మరాజుది క్రౌంచవ్యూహం. ఇరుసైన్యాలూ తలపడ్డాయి. ద్రోణుడు వీరవిహారం చేస్తుంటే అర్జునుడు ధృష్టద్యుమ్నుడితో కలిసి అతణ్ణి ఎదిరించాడు.

సైంధవుడూ, శల్యుడు అభిమన్యుడితో పోరాడుతున్నారు. ద్రోణుడు మహాకోపంతో అస్త్రాలు ప్రయోగిస్తూ ధర్మరాజును బంధించాలని విశ్వప్రయత్నం చేశాడు కానీ అర్జునుడు ఉండగా అది నెరవేరలేదు.

మరుసటిరోజు. అంటే పన్నెండో రోజన్నమాట. ద్రోణుడు గరుడవ్యూహంతో ముందుకు కదిలాడు. కౌరవ పక్షంలోనే ఉన్న త్రిగర్తరాజు సుశర్మ అతడి సోదరులు అర్జునుణ్ణి కవ్వించారు. ధర్మరాజుకు రక్షణగా ఉన్న అర్జునుడు ధర్మరాజుతో 'అన్నా! శత్రువు యుద్ధానికి పిలిస్తే రాననడం వీరలక్షణం కాదు' అని సత్యజిత్తును ధర్మరాజుకు రక్షణగా ఉంచి రథాన్ని సుశర్మవైపు పోనిచ్చాడు. ఇదే సమయమని ద్రోణుడు ధర్మరాజు వెంటపడ్డాడు. కానీ ధర్మరాజు చాకచక్యంగా తప్పించుకున్నాడు. ఇంకోవైపు విజృంభిస్తున్న భగదత్తుణ్ణి అణచడానికి అర్జునుడు తిరిగి వచ్చాడు. వచ్చి ఒక దివ్యాస్త్రంతో వాణ్ణి సంహరించాడు. ఆ తరువాత శకుని తమ్ముళ్ళ నిద్దరినీ మట్టి కరిపించాడు. శకుని పారిపోయాడు.

అర్జునుడి ధాటికి తాళలేక సుశర్మాదులు కర్ణుణ్ణి ఆశ్రయించారు. అప్పుడు కర్ణుడు అర్జునుడిపై ఆగ్నేయాస్త్రాన్ని సంధించాడు. వెంటనే అర్జునుడు వారుణాస్త్రాన్ని వదిలాడు. భీముడు, సాత్యకి, ధృష్టద్యుమ్నుడు వచ్చి కర్ణుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. చివరికి కర్ణుడి రథసారథినీ, గుర్రాల్నీ వధించారు. దిక్కుతోచని స్థితిలో ఉన్న కర్ణుడిని దుర్యోధనుడు, ద్రోణుడు, జయద్రథుడు వచ్చి కాపాడారు. అంతటితో ఆ రోజు యుద్ధం ముగిసింది.

అభిమన్యుడు

రాజా! పదమూడోరోజు ద్రోణాచార్యులవారు ఒక దుర్భేద్యమైన వ్యూహాన్ని పన్నారు. దానిని ఛేదించలేకపోయారు పాండవవీరులు. అదే పద్మవ్యూహం. దానిని అర్జునుడు, అభిమన్యుడు, ప్రద్యుమ్నుడు ఈ ముగ్గురే ఛేదించగలరు. అర్జునుణ్ణి సంశప్తకులు (త్రిగర్తరాజు సుశర్మ మొదలైనవాళ్ళు) చుట్టుముట్టారు. కాబట్టి అభిమన్యుణ్ణి పంపాడు ధర్మరాజు.

అభిమన్యుడు అరివీరభయంకరుడై వ్యూహంలోనికి చొచ్చుకు వచ్చి వీరంగం సృష్టించాడు. అతడి పరాక్రమానికి ద్రోణాచార్యుడితో సహా అందరూ ఆశ్చర్యపోయారు. అభిమన్యుడి వెనుక భీముడు మొదలైన వీరులు వస్తున్నారు. అయితే వాళ్ళను సైంధవుడు అడ్డగించాడు. అతడు శివవరప్రసాది. ఆ వరం వల్ల పాండవవీరుల్ని ముందుకు పోకుండా నిలువరించాడు.

అభిమన్యుడు ఒంటరిగానే వ్యూహంలోనికి ముందుకు వెళ్ళి కర్ణుణ్ణీ, దుర్యోధనుణ్ణీ తరిమికొట్టి, లక్ష్మణకుమారుణ్ణి వధించి స్వైరవిహారం చేశాడు. 'అభిమన్యుడు రథంపై ఉన్నంతవరకూ, అలాగే అతడి చేతిలో విల్లు ఉన్నంతవరకూ ఎవరూ ఏమీ చేయలేరు. కాబట్టి వాటికి అతణ్ణి దూరం చెయ్యాలి' అన్నాడు ద్రోణుడు. అప్పుడు కౌరవవీరులందరూ కలిసి అలాగే చేశారు. అయినా అభిమన్యుడు కిందపడ్డ రథచక్రాన్ని తీసుకొని విజృంభిస్తుంటే అందరూ కలిసి రకరకాల ఆయుధాలతో అభిమన్యుణ్ణి చంపివేశారు.

* * *

పాండవ శిబిరంలో విషాదం. వేదవ్యాసమహర్షి వచ్చి పాండవులకు ధైర్యం చెప్పి వెళ్ళాడు. అప్పుడే సంశప్తకుల్ని చంపి శిబిరానికి వచ్చాడు అర్జునుడు. అభిమన్యుడి మరణవార్త అతడి హృదయాన్ని కలచివేసింది. ఇంతటికీ కారణం అయిన ఆ సైంధవుణ్ణి రేపు సూర్యుడు అస్తమించేలోగా వధిస్తాననీ, అలా చేయలేకపోతే గురుద్రోహం, బ్రహ్మద్రోహం చేసిన వాడినౌతాననీ, అంతేకాదు గాండీవంతో సహా ప్రాణత్యాగం చేస్తాననీ ప్రతిజ్ఞ చేశాడు.

ఆ విషయం అక్కడ సైంధవుడికి తెలిసింది. గజగజ వణికిపోయాడు. 'నీకేం భయంలేదు. మేమున్నా'మని కౌరవవీరులు అండగా నిలిచారు.

ఇక్కడ అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుడిని శరణువేడాడు. ఎలాగైనా తాను ప్రతిజ్ఞ నిలుపుకొనేలా చెయ్యమన్నాడు. సరేనన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

పద్నాలుగోరోజు. ద్రోణుడు శకటవ్యూహాన్ని పన్ని, అందులో భాగంగా పద్మ, సూచీవ్యూహాల్ని రూపొందించాడు. సైంధవుడికి రక్షణ కవచంలా పెద్ద ఎత్తున సైన్యం మోహరించింది.

కౌరవ సైన్యం నుంచి ముందుగా దుర్మర్షణుడు వచ్చాడు. వాణ్ణి క్షణంలో తోకముడిచేలా చేసి అర్జునుడు, శరవేగంతో దూసుకువచ్చాడు. శకటవ్యూహం మొనలో ఉన్న ద్రోణుడికి నమస్కరించి 'గురువర్యా! నా ప్రతిజ్ఞ నెరవేరాలని ఆశీర్వదించండి' అన్నాడు. మనసులో ఆశీస్సులందిస్తూనే అర్జునుణ్ణి లోపలికి వెళ్ళకుండా అటకాయించాడు ద్రోణుడు. అయినా అర్జునుడు వేగంగా దూసుకుపోయాడు. దారిలో అడ్డువచ్చిన కేకయుడు, ప్రభద్రకుడు, నారాయణుడు,

శ్రుతాయుధుడు, శ్రుతాయువు, అయుతాయువు మొదలైన వాళ్ళను సంహరించాడు.

అర్జునుడి విజృంభణను చూసి దుర్యోధనుడు 'ఆచార్యా! మీరు పాండవ పక్షపాతం చూపిస్తున్నారు. అర్జునుణ్ణి లోపలికి ఎందుకు రానిచ్చారు?' అని నిందించాడు. అందుకు ద్రోణుడు 'నేను వ్యూహానికి ముందు భాగంలో లేకపోతే పాండవ సైన్యం లోపలికి ప్రవేశిస్తుంది. అప్పుడు సైంధవుణ్ణి కాపాడడం ఇంకా కష్టం. కాబట్టి ఇదుగో ఈ కవచం వేసుకో! ఇది బ్రహ్మదేవుడి దగ్గర నుండి పరంపరగా వచ్చిన కవచం. ఇది ధరించినవాడిని ఏ అస్త్రమూ ఏ శస్త్రమూ ఏమీ చేయలేదు' అని పంపాడు.

అర్జునుడు విందానువిందుల్ని మట్టి కరిపించి దుర్యోధనుడిపై బాణాల్ని వెల్లువలా వేశాడు. అయితే దుర్యోధనుడు నిక్షేపంలా ఉన్నాడు. అది కవచ ప్రభావమని శ్రీకృష్ణుడు చెప్పడంతో అర్జునుడు ఎలాంటి కవచాన్నైనా ఛేదించగలిగే అస్త్రాన్ని వేస్తానని బయటకు తీశాడు. అలాంటి అస్త్రాన్ని పూర్వం అంగిరసుడు ఇంద్రుడికి ఇస్తే ఇంద్రుడు అర్జునుడికి ఇచ్చాడు. ఇంతలో అశ్వత్థామ వచ్చి అర్జునుడి చేతిలోని అస్త్రాన్ని ఖండించాడు. అర్జునుడు తీవ్రమైన కోపంతో దుర్యోధనుడి రథాన్ని, రథసారథినీ గుర్రాలనూ నేలకూల్చాడు.

అక్కడ వ్యూహం ముందుభాగంలో ధర్మరాజు ద్రోణుడికి పట్టుబడ్డాడు. కానీ ద్రోణుడు దయతలచి వదిలిపెట్టాడు. లోపలినుంచి పాంచజన్య నాదం వినబడింది. కానీ దానివెంటనే అర్జునుడి శంఖధ్వని వినబడలేదు. ధర్మరాజు కంగారుపడి, సాత్యకిని పంపాడు.

అప్పటికే అలంబాసురుణ్ణి ఘటోత్కచుడు సంహరించాడు.

సాత్యకిని కృతవర్మ అడ్డగించాడు. అతణ్ణి దెబ్బతీసి ముందు సాగిపోయాడు. జలసంధుణ్ణి వధించాడు. అప్పుడు సాత్యకిని కురువీరులు చుట్టుముట్టారు. సాత్యకి వాళ్ళందర్నీ ఒక ఆట ఆడిస్తున్నాడు.

అక్కడ ధర్మరాజు ఈసారి భీముణ్ణి పంపాడు. భీముడు సైన్యం మొనలో ఉన్న ద్రోణుడి రథాన్ని, రథసారథినీ నుగ్గునుగ్గు చేసి, ఆచార్యుడిని వదిలి లోపలికి ప్రవేశించాడు. లోపల అర్జునుడు కనిపించగానే సింహనాదం చేశాడు. అది విని

ధర్మరాజు అర్జునుడు బ్రతికే ఉన్నాడని ఊపిరి పీల్చుకున్నాడు.

భీముడితో కర్ణుడు తలపడ్డాడు. అతడికి సాయంగా దుర్జయుడు, దుర్ముఖుడు వచ్చారు. వాళ్ళిద్దరినీ భీముడు వధించాడు. అంతేకాదు ఆ తరువాత దుర్మర్ష, దుర్మద, దుస్సహాదుల్నీ సంహరించాడు.

కర్ణుడికీ భీముడికీ యుద్ధం హెూరాహెూరీగా జరిగింది. భీముడు కర్ణుణ్ణి నానా రకాలుగా హింసించాడు. కర్ణుడు తన సర్వశక్తుల్నీ ఒడ్డి భీముణ్ణి నేలమీదికి పడగొట్టి అవమానించాడు. ఆ అవమానానికి అర్జునుడు కర్ణుణ్ణి వధించాలని బయలుదేరాడు. ఇంతలో అశ్వత్థామ వచ్చి అడ్డుపడ్డాడు.

ఆ తరువాత సాత్యకి భూరిశ్రవుణ్ణి సంహరించాడు. శ్రీకృష్ణార్జునులు సైంధవుడివైపు కదిలారు. అశ్వత్థామ, దుర్యోధనుడు వాళ్ళను అడ్డగించారు. అప్పటికే సంధ్యాసమయం కావస్తోంది. 'మనం కొద్దిసేపు అర్జునుణ్ణి ఆపగలిగితే చాలు! పదండి!' అంటూ అందరినీ కూడదీశాడు దుర్యోధనుడు. అందరూ సైంధవుడికి రక్షణ కవచంలా ఏర్పడి అర్జునుడితో యుద్ధం చేస్తున్నారు.

ఇంతలో శ్రీకృష్ణుడు ఒక మాయచేశాడు. ఆకాశంలో చీకటి వ్యాపించింది. చీకటి పడింది. ఇక సైంధవుడు బతికిపోయాడు. అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞ భగ్నమై పోయింది' అని కౌరవవీరులు ఆయుధాలు దించారు. అంతలోనే చీకటి మాయ మయ్యింది. అర్జునుడు వేసిన ఒక బాణం రయ్యిన దూసుకొని వచ్చి సైంధవుడి తలను ఖండించింది. అయితే ఆ తల నేలమీద పడకుండా శమంతపంచకంలో తపస్సు చేసుకుంటున్న వృద్ధక్షత్రుడి ఒళ్ళో పడేలా కొట్టమన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుడు అలాగే చేశాడు.

వృద్ధక్షత్రుడు సైంధవుడికి తండ్రి. సైంధవుడు పుట్టిన కొద్దిసేపటికి 'వీడు యుద్ధరంగంలో తలతెగి మరణిస్తాడు' అని ఆకాశవాణి చెప్పిందట. అప్పుడు వృద్ధక్షత్రుడు 'నా కొడుకు తలను ఎవడు నేలమీద పడవేస్తాడో వాడి తల వెయ్యి ముక్కలవుతుంది' అని శపించాడట.

ఇప్పుడు ఆ తల వచ్చి వృద్ధక్షత్రుడి ఒళ్ళో పడింది. తపస్సులో ఉన్న అతడు ఏదో హఠాత్తుగా ఒళ్ళో పడేసరికి కంగారుగా దానిని నేలపైకి విసిరేశాడు. అంతే!

అతడి తల వెయ్యిముక్కలయ్యింది.

సైంధవుడి మరణంతో దుర్యోధనుడు ద్రోణాచార్యుడిని తీవ్రంగా నిందించాడు. ద్రోణాచార్యుడు బాధపడ్డాడు. 'సరే! ఈ రోజు రాత్రి కూడా యుద్ధం చేద్దాం! పాంచాల రాజుల్ని చంపిగానీ నా కవచం తీయను' అన్నాడు.

అలా ఆరోజు రాత్రి యుద్ధం మొదలయ్యింది. దుర్యోధనుడు ధర్మరాజుతో పోరాడి మూర్ఛ పోయాడు. భీముడు భానుమంతుడి కొడుకునూ, ధ్రువుణ్ణీ, జయరాతుణ్ణీ వధించి కురుకుమారుల్ని చిత్రహింసలు పెట్టాడు. అప్పుడు కర్ణద్రోణులు వచ్చి వాళ్ళను కాపాడారు.

ఇంతలో ఘటోత్కచుడు తన కొడుకు అంజనపర్వుడితో వచ్చి కౌరవ సైన్యంలో ప్రళయం సృష్టిస్తున్నాడు. ద్రోణుడు, అశ్వత్థామ పోరాడుతున్నారు. అశ్వత్థామ వేసిన అస్త్రానికి ఘటోత్కచుడు కొంతసేపు మూర్ఛపోయాడు. అప్పుడు కర్ణుడు వచ్చి వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు అతణ్ణి నిలువరించడానికి ఘటోత్కచుణ్ణి పంపాడు. ఘటోత్కచుడికీ కర్ణుడికీ యుద్ధం ఘోరభీకరంగా సాగుతోంది.

బకాసురుడి తమ్ముడు అలాయుధుడు కౌరవుల వైపు వచ్చాడు. ఘటోత్కచుడు అతణ్ణి వధించాడు. రాత్రి పెరుగుతున్న కొద్దీ ఘటోత్కచుడి బలం పెరుగుతోంది. అతడు సృష్టిస్తున్న బీభత్సాన్ని ఆపకపోతే కౌరవులకు ఈ రాత్రే చివరి రాత్రి అయ్యేలా ఉందన్నాడు దుర్యోధనుడు. వెంటనే అతడి సూచనతో ఇంద్రుడు తనకు ఇచ్చిన 'శక్తి' అనే ఆయుధాన్ని ప్రయోగించాడు కర్ణుడు. అంతే! అది ఘటోత్కచుణ్ణి వధించింది.

శ్రీకృష్ణుడు ఆనందంగా పాంచజన్యం పూరించాడు. 'అందరూ ఘటోత్కచుడు మరణించాడని విషాదంలో ఉంటే ఏమిటీ ఆనందం బావా?' అడిగాడు అర్జునుడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు 'అర్జునా! ఘటోత్కచుడు రాక్షసుడు. వాడు తర్వాతైనా లోకాన్ని పీడించవచ్చు. అటువంటివాడిప్పుడు వీరస్వర్గాన్ని పొందాడు. అది అలా ఉంచు. నీ కోసం కర్ణుడు దాచిన ఆయుధం ఖర్చు అయిపోయింది. కాబట్టి విజయం నీదే' అన్నాడు. అర్జునుడు ఆనందించాడు.

ఘటోత్కచుడి మరణానికి బాధపడుతున్న ధర్మరాజును వేదవ్యాసుడు వచ్చి

ఓదార్చాడు. 'మరో అయిదురోజుల్లో నీకు విజయం లభిస్తుంది' అని దీవించి వెళ్ళిపోయాడు.

ఇరుసైన్యాలూ కొంతసేపు విశ్రాంతి తీసుకొని మళ్ళీ యుద్ధం ప్రారంభించాయి. ద్రోణుడి చేతిలో ద్రుపదుడూ విరాటరాజూ ఇద్దరూ ప్రాణాలు కోల్పోయారు. ఇంతలో సూర్యోదయం అయ్యింది. కొంత విరామం తరువాత మళ్ళీ యుద్ధం ప్రారంభమయ్యింది. మహారాజా! అది పదిహేనో రోజుయుద్ధం. ఆ రోజూ ద్రోణుడు పాండవసేనలను ఊచకోత కోస్తూనే ఉన్నాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు ధర్మరాజుతో 'ధర్మరాజా! ద్రోణుడు వినేలా 'అశ్వత్థామా హతః' అని బిగ్గరగా అని 'కుంజరః' అని మెల్లగా అను. భీముడు అశ్వత్థామ అనే పేరు కల ఏనుగును చంపాడు. కాబట్టి అది అసత్యం కాదు' అన్నాడు.

ధర్మరాజు అలాగే చెప్పటంతో ద్రోణుడు క్రుంగిపోయి, అస్త్రసన్యాసం చేశాడు. పరమాత్మనే ధ్యానిస్తూ కళ్ళు మూసుకున్నాడు. అప్పుడు ద్రోణుడి శరీరంలో నుండి ఒక దివ్యజ్యోతి పైకి వెళ్ళింది. రాజా! అది నాకు, కృష్ణార్జున ధర్మరాజకృపులకు మాత్రమే కన్పించింది. తర్వాత ధృష్టద్యుమ్నుడు పాండవులు వారిస్తున్నా వినకుండా ద్రోణుడి తలను ఖండించాడు.

అశ్వత్థామ తన తండ్రి మరణ వార్త విని కోపంతో రగిలిపోయాడు. పాండవులపైకి నారాయణాస్త్రాన్ని ప్రయోగించాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు వీరులనందరినీ ఆయుధాలు విడిచిపెట్టమన్నాడు. ఆయుధాలులేని వాళ్ళని నారాయణాస్త్రం ఏమీ చెయ్యదు. అందుకే శాంతించి వెళ్ళిపోయింది.

అశ్వత్థామ కోపంతో ఈసారి ఆగ్నేయాస్త్రం వేశాడు. అర్జునుడు బ్రహ్మాస్త్రం వేసి దాని ఆటకట్టించాడు. తన వద్ద ఉన్న అస్త్రాలన్నీ అయిపోవడంతో దిగులుగా వెళ్ళిపోయాడు అశ్వత్థామ.

వేదవ్యాసుడు అశ్వత్థామ వద్దకు వచ్చి, 'అశ్వత్థామా! శ్రీకృష్ణార్జునులు సామాన్యులు కారు. సాక్షాత్తూ నరనారాయణులు. నువ్వు వాళ్ళను ఏమీ చెయ్యలేవు. మనసు ప్రశాంతంగా ఉంచుకో' అని చెప్పి అర్జునుడి వద్దకు వెళ్ళాడు. అర్జునుడు నమస్కరించి 'మహర్షీ! నేను యుద్ధం చేస్తుంటే నా ముందు ఒక వీరుడు నిలబడి

శూలంతో శత్రువుల్ని చంపుతున్నాడు. అతడి వెనుక ఉండి నేను బాణాలు వేస్తూ నేనే చంపుతున్నానని అనుకుంటున్నాను. అయితే అతడి పాదాలు నేలను తాకడం లేదు. ఇంతకీ అతడెవరు?' అని అడిగాడు. దానికి వేదవ్యాసుడు 'అర్జునా! అతడెవరో కాదు! సాక్షాత్తూ పరమశివుడు!' అని చెప్పి వెళ్ళిపోయాడు.

8. కర్ణపర్వం

ద్రోణుడు మరణించడంతో పదహారోరోజు కురుసేనలకు సర్వసైన్యాధ్యక్షుడు కర్ణుడు అయ్యాడు. కర్ణుడు మకరవ్యూహం పన్నితే, పాండవులు అర్ధ చంద్రవ్యూహంతో ముందుకువచ్చారు. యుద్ధం మొదలయ్యింది. అటు భీముడు. ఇటు కర్ణుడు. అదే సమయంలో నకులుడూ, సాత్యకి తక్కువవారా! విందానువిందుల్ని చంపివేశారు.

నకుల – కర్ణుల యుద్ధం. నకులుడు నిరాయుధుడయ్యాడు. కర్ణుడు ప్రాణభిక్ష పెట్టి వదిలివేశాడు.

అర్జునుడు సంశప్తక సైన్యాలను చీల్చి చెండాడుతున్నాడు. ధర్మరాజుతో దుర్యోధనుడు తలపడ్డాడు. అశ్వత్థామ అర్జునుణ్ణి నిలువరిస్తున్నాడు. అయినా కృపుడు, కృతవర్మ, దుశ్శాసనుడూ మొదలైన వీరుల్ని చెదరగొడుతూనే ఉన్నాడు అర్జునుడు. యుధామన్యువు, శిఖండి, ఉత్తమౌజసుడు, ధృష్టద్యుమ్నుడు, నకులుడు, సహదేవుడు, చేది – కరూశ – మత్స్య– కేకయ – వత్స రాజ్య సైన్యాలు కర్ణుడిపై విరుచుకుపడడంతో కర్ణుడు మాత్రం తొణకకుండా బెణకకుండా పోరాడుతున్నాడు. అర్జునుడూ శరపరంపరతో విరుచుకు పడుతున్నాడు. అప్పటికే సమయం కావడంతో యుద్ధం ముగిసింది.

రాజా! ఆ రోజు రాత్రి కౌరవులంతా సమావేశమయ్యారు. కర్ణుడు 'సుయోధనా! ఇంద్రుడు ఇచ్చిన శక్తి ఆయుధం ఖర్చైపోయింది కాబట్టి అర్జునుడు ధైర్యంగా ముందుకువస్తాడు. దివ్యాస్త్రాల విషయంలో నేనేమీ తక్కువకాదు. అంతేకాదు బలంలో, యుద్ధనైపుణ్యంలో నాదే పైచెయ్యి. నాకు పరశురాముడు 'విజయం' అనే విల్లును ఇచ్చాడు. అది నా చేతుల్లో ఉంది. నువ్వు నిశ్చింతగా ఉండు. శ్రీకృష్ణుడికి సమవుజ్జీ శల్యుడే. అతణ్ణి నాకు సారథిగా నియమించు' అని అడిగాడు.

దుర్యోధనుడు కర్ణుణ్ణి తీసుకొని వెళ్ళి శల్యుణ్ణి రథసారథిగా ఉండమని కోరాడు. శల్యుడు ఒప్పుకోలేదు. కానీ నువ్వు శ్రీకృష్ణుడికి సమవుజ్జీవని పొగడడంతో ఒప్పుకున్నాడు. అయితే 'నేను ఇష్టం వచ్చినట్లు మాట్లాడతాను. వాటిని పట్టించుకొని నన్ను తిడితే నేను వెనక్కి వచ్చేస్తాను' అని షరతు పెట్టాడు.

పదిహేడోరోజు అర్జునుడు శత్రుసైన్యాల్ని చీల్చుకుంటూ కర్ణుడివైపు వస్తున్నాడు. ఇక్కడ శల్యుడు సూటిపోటి మాటలతో కర్ణుణ్ణి గాయపరుస్తూనే ఉన్నాడు. ఆ మాటలకు కర్ణుడు పాండవసైన్యంపై మరింత రెచ్చిపోయాడు. పాండవవీరులు ధాటిగానే సమాధానం చెబుతున్నారు. అంతలో సాత్యకి, ద్రౌపదిపుత్రులు, శిఖండి, నకుల సహదేవులూ, భీముడూ అందరూ బాణవర్షం కురిపించారు కర్ణుడిపై. వీళ్ళందరికీ సమాధానం చెప్తూనే కర్ణుడు ధర్మరాజు మీదికి వెళ్ళాడు. బాణాలతో బాధించాడు. ధర్మరాజు తనే స్వయంగా రథం నడుపుకుంటూ పారిపోతున్నాడు. కర్ణుడు వెంటబడి మరీ అతణ్ణి ఎద్దేవా చేశాడు. ఈసారి భీముడు కోపంతో ఒక బల్లెం విసిరాడు. అది కర్ణుడి రొమ్మును చీల్చుకుని వచ్చింది. దాంతో కర్ణుడు మూర్ఛపోయాడు.

అర్జునుడు తనను చుట్టుముట్టిన సంశప్తకవీరుల్ని మట్టికరిపించి కర్ణుడి కోసం వస్తుంటే మధ్యలో అశ్వత్థామ అర్జునుణ్ణి ఉక్కిరిబిక్కిరి చేశాడు బాణాలతో. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు ప్రోత్సహించడంతో ఉత్సాహం తెచ్చుకొని అర్జునుడు అశ్వత్థామను పరుగులుపెట్టించాడు.

కొంతసేపటికి కోలుకున్న కర్ణుడు పాండవసైన్యాన్ని హడలెత్తించాడు. క్రమక్రమంగా పట్టు సాధించాడు. అయితే అంతలోనే శల్యుడు అతణ్ణి మాటలతో నిందిస్తూ నీరుగారుస్తున్నాడు. అయినా దుర్యోధనుడి ప్రోద్బలంతో కర్ణుడు భార్గవాస్త్రం ప్రయోగించాడు. దాని నుండి వేలకొద్దీ బాణాలు వచ్చి శత్రు సైన్యంలోని రథాల్నీ, ఏనుగుల్నీ, గుర్రాల్నీ, భటుల్నీ మట్టి కరిపించాయి. అందరూ హాహాకారాలు చేస్తున్నారు. ఇది సరైన సమయం కాదని అర్జునుణ్ణి తీసుకొని శ్రీకృష్ణుడు శిబిరానికి వెళ్ళిపోయాడు.

శిబిరంలో దిగులుగా ధర్మరాజు.

శిబిరానికి వచ్చి కర్ణుడు ఇంకా చావలేదని చెప్పారు కృష్ణార్జునులు. ధర్మరాజు

కోపంతో 'అర్జునా! నువ్వా ఒక వీరుడివేనా? ఇంకా కర్ణుణ్ణి చంపలేకపోయావు' అంటూ ఇష్టం వచ్చినట్లు తిట్టిపోశాడు. చివరిగా 'నీ గాండీవం శ్రీకృష్ణుడికి ఇచ్చెయ్యి' అన్నాడు. ఆ మాట ఎవరైనా అంటే వాడి తల తీసేస్తానని పూర్వమే ప్రతిజ్ఞ చేశాడు అర్జునుడు. అందుకే వెంటనే ధర్మరాజుపైకి కత్తి దూశాడు. శ్రీకృష్ణుడు అడ్డుపడి-

కం. సత్యంబు నహింసయు నను
సత్యుత్తమ ధర్మయుగళమందు నహింసన్
సత్యము గాచుట ధర్మ మ
సత్యమున నహింస గావఁ జను నంద్రు బుధుల్. (కర్ణ. 3-73)

అర్జునా! సత్యమూ, అహింసా రెండూ గొప్ప ధర్మాలే! అహింసను సత్యం ద్వారా కాపాడడం చాలా గొప్పది. అలా కుదరకపోతే అసత్యంతోనైనా అహింసను కాపాడవచ్చు. ఇది పెద్దల మాట. అంతేకాదు

ఆ.వె. ప్రాణహాని వచ్చు పట్టున, సర్వధ
నాపహార వేళయందు, నడపు
సత్య మనృత మంద్రు సత్యంబు సూ
నృతమని పరిగ్రహింతు రార్యజనులు. (కర్ణ. 3-77)

ప్రాణానికి హాని కలిగితేనూ, ధనం మొత్తం పోయేటప్పుడూ, సత్యాన్ని అసత్యంగా అసత్యాన్ని సత్యంగా భావించవచ్చు. కాబట్టి నువ్వు ధర్మరాజును నిందించావంటే, అతణ్ణి చంపినట్లే' అన్నాడు.

అర్జునుడు అలాగేచేసి, ఆ తరువాత ధర్మరాజును క్షమాపణలు కోరాడు. పెద్దల్ని దూషించిన దోషం ఆ క్షమాపణలతో తొలగిపోయింది.

మళ్ళీ యుద్ధరంగంలోనికి వచ్చారు శ్రీకృష్ణార్జునులు. అర్జునుడు పాములపై విరుచుకుపడే గరుత్మంతుడిలా వీరవిహారం చేస్తున్నాడు. ఇంతలో సాత్యకి - కర్ణుడి కొడుకు సుషేణుణ్ణి అతడి కళ్ళముందే మట్టికరిపించాడు. రాజా! మరోవైపు భీముడు దుశ్శాసనుడిపై విరుచుకుపడ్డాడు. జబ్బలు చరుస్తూ పిలిచి గదాఘాతంతో అతడి తలను పగలగొట్టాడు. అంతే! దెబ్బకి దుశ్శాసనుడు నెత్తురు కక్కుతూ నేలపై పడ్డాడు. భీముడు అయినా మళ్ళీ వాడి శరీరాన్ని గిరగిరా తిప్పి కసిగా

నేలపై కొట్టాడు. వెచ్చని నెత్తురు వాడి వక్షస్థలాన్ని చీల్చుకొని ఉబికివచ్చింది. ఆ రక్తాన్ని దోసిటపట్టి వళ్ళంతా చల్లుకొని జబ్బలు చరుచుకుంటూ సింహనాదం చేశాడు భీముడు.

కర్ణుడు వీరావేశంతో 'అర్జునా! రా! తేల్చుకుందాం! నువ్వో నేనో!' అంటూ ముందుకు వచ్చాడు.

కర్ణార్జునులు తలపడబోతున్నారు. ఆకాశంలో దేవతలు ఆసక్తిగా తిలకిస్తున్నారు. ఇద్దరూ ఎవరికి ఎవరూ తీసిపోలేదు. అస్త్రం మీద అస్త్రం వేసుకొంటూనే ఉన్నారు. అర్జునుడు బ్రహ్మాస్త్రం వేశాడు. కర్ణుడూ బ్రహ్మాస్త్రంతో దాన్ని తిప్పికొట్టాడు. చివరికి అర్జునుడు బాణాల్ని వరుసగా గుప్పించి కర్ణుడి కవచాన్ని ముక్కలు చేశాడు. కర్ణుడు నాగాస్త్రం వేశాడు. అది అర్జునుడి తలకు తగలకుండా శ్రీకృష్ణుడు రథాన్ని అయిదంగుళాలు భూమిలో కిందికి దించాడు. అప్పుడా అస్త్రం అర్జునుడి కిరీటాన్ని తాకింది. నాగాస్త్రం విఫలం కావడంతో కర్ణుడు రకరకాల అస్త్రాలను ప్రయోగిస్తున్నాడు. అంతలో పూర్వం ఒక విప్రుడిచ్చిన శాపం వల్ల అతడి రథం భూమిలోనికి కూరుకుపోయింది. భార్గవాస్త్రాన్ని ప్రయోగిద్దామనుకున్నాడు కానీ ఆ మంత్రాలు గుర్తుకు రాలేదు. రథచక్రాన్ని పైకి తియ్యాలని ప్రయత్నిస్తుంటే అర్జునుడు బాణాన్ని సంధిస్తున్నాడు. అప్పుడు కర్ణుడు 'అర్జునా! ఆగు. రథం లేని వాడిపై బాణం వెయ్యటం యుద్ధధర్మం కాదు' అన్నాడు. దానికి శ్రీకృష్ణుడు నవ్వి-

'ఓహో! కర్ణా! నీకు ధర్మం ఇప్పుడు గుర్తుకు వచ్చిందా? లక్క ఇంట్లో పాండవుల్ని చంపాలని ప్రయత్నించినప్పుడూ, ద్రౌపదిని నిండు సభలో అవమానించినప్పుడూ, అభిమన్యుణ్ణి ఇలాగే నిరాయుధుణ్ణి చేసి చంపినపుడూ ఏమయింది ఈ ధర్మం?' అన్నాడు.

అర్జునుడు ఆలస్యం చెయ్యలేదు. దివ్యాస్త్రాన్ని ప్రయోగించాడు. అది త్రిశూలంగా మారి కర్ణుడి తలను తుంచివేసింది.

కౌరవసైన్యంలో హాహాకారాలు మిన్నుముట్టాయి. అందరూ చూస్తుండగానే ఒక దివ్యజ్యోతి కర్ణుడి శరీరంలో నుండి వచ్చి ఆకాశంలో కలిసిపోయింది.

9. శల్యపర్వం

పద్దెనిమిదో రోజున యుద్ధానికి సర్వసైన్యాధ్యక్షుడు శల్యుడు. అంతకుముందే కృపాచార్యుడు 'జరిగినదేదో జరిగింది. ఇకనైనా సంధి చేసుకో' అని దుర్యోధనుడికి హితబోధ చేశాడు. కానీ దుర్యోధనుడు వినలేదు.

శల్యుడు సర్వతోభద్రవ్యూహాన్ని పన్నాడు. పాండవులవైపు భీమార్జునులు కౌరవసేనల్ని అల్లకల్లోలం చేయడం ప్రారంభించారు. మరోవైపు ధృష్టద్యుమ్నుడు, శిఖండి, ధర్మరాజు, నకుల సహదేవులూ విజృంభిస్తున్నారు.

అటువైపు శల్యుడూ పాండవసైన్యాన్ని కకావికలం చేస్తూనే ఉన్నాడు. కృపాచార్యుడు, కృతవర్మ, శకుని, అశ్వత్థామలు తోడుగా నిలుస్తున్నారు.

సహదేవుడు శల్యుడి కుమారుడైన రుక్మాంగదుణ్ణి వధించాడు. అది చూసి కోపంతో చెలరేగిపోయాడు శల్యుడు. కానీ భీముడి ధాటికి తట్టుకోలేక మూర్ఛపోయాడు. కొంతసేపటికి తేరుకొని, ధర్మరాజుతో యుద్ధం మొదలుపెట్టాడు. పాండవసైన్యాన్ని నానాతిప్పలు పెట్టాడు. చివరికి ధర్మరాజు అతడిపైకి 'మహాశక్తి' అనే ఆయుధాన్ని ప్రయోగించడంతో శల్యుడు మరణించాడు.

ఆ తరువాత సాత్యకి సాళ్వుణ్ణి, సహదేవుడు – శకుని కొడుకు ఉలూకుడినీ, శకునినీ సంహరించాడు. కౌరవ సైన్యంలో ఒకటే హాహాకారాలు. సైన్యం ఛిన్నాభిన్నమైపోతోంది. అది చూసిన దుర్యోధనుడు ఒంటరిగా యుద్ధరంగం నుంచి నిష్క్రమించాడు.

మహారాజా! ఇదంతా చూస్తూ నేను యుద్ధరంగంలో తిరుగుతూ ఉంటే నన్ను సాత్యకి చంపాలని చూశాడు. కానీ వేదవ్యాసుడు ప్రత్యక్షమై నన్ను రక్షించాడు. అక్కణ్ణుంచి ద్వైపాయనహ్రదానికి వెళ్ళాను. అక్కడే నీ కొడుకు దుర్యోధనుడు కన్పించాడు. ఒళ్ళంతా గాయాలు. ఆ మడుగులో దాక్కొని విశ్రాంతి తీసుకోవాలని లోపలికి ప్రవేశించాడు. అతడికి 'జలస్తంభనవిద్య' తెలుసు.

పాండవులూ దుర్యోధనుడికోసం వెదుకుతున్నారు. ఈ మడుగులో ఉన్నాడని కొందరు వేటగాళ్ళ ద్వారా తెలుసుకొని అక్కడికి వచ్చారు. దుర్యోధనుణ్ణి తమ మాటలతో రెచ్చకొట్టారు. దానికి దుర్యోధనుడు – నాకు రాజ్యంపై కోరికలేదు.

దానిని మీరే ఏలుకోండి' అన్నాడు. అప్పుడు ధర్మరాజు 'దుర్యోధనా! నువ్వెవరు నాకు దానం చేయడానికి? వీరుడైన వాడు దానం స్వీకరించడు. నిన్ను చంపి ఆ పరాక్రమంతోనే రాజ్యాన్ని చేపడతాం. రా! నువ్వు వీరుడివే అయితే రా!' అన్నాడు.

'సరే! నేను ఒక్కడిని మీరు అయిదుగురు. బాగా అలసిపోయాను. కాబట్టి ఒక్కొక్కరు రండి. తేల్చుకుందాం!' అన్నాడు దుర్యోధనుడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడి ప్రోత్సాహంతో తన ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకోవడానికి భీముడు రంగంలోనికి దిగాడు. అప్పుడే బలరాముడు తీర్థయాత్రలు ముగించుకొని అక్కడికి చేరుకున్నాడు.

అది శమంతపంచకం. అక్కడే భీమదుర్యోధనుల మధ్య ద్వంద్వయుద్ధం మొదలయ్యింది. రెండు మదించిన ఏనుగులు కొట్టుకొంటున్నట్లు ఉంది. వారి అరుపులతో గదల చప్పుళ్ళతో వాటి నుండి వచ్చే నిప్పురవ్వలతో దిక్కులు నిండిపోతున్నాయి. ఇద్దరూ ఇద్దరే! ఎవరూ తక్కువకాదు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు 'అర్జునా! భీముడికి బలం ఉంది కానీ సరైన సాధన లేదు. సుయోధనుడు సాధన చేసీ చేసీ రాటుదేలిపోయాడు. అందుకే చూడు! ఎలా తప్పించుకొంటున్నాడో! వెళ్ళు. దుర్యోధనుణ్ణి తొడలమీద కొట్టి చంపమని చెప్పు. ఇది ధర్మాధర్మాల గురించి ఆలోచించే సమయం కాదు' అన్నాడు.

అర్జునుడి సూచనతో భీముడు గదను గిరగిరా తిప్పి అమాంతంగా దుర్యోధనుడి తొడపై దభేలుమని కొట్టాడు. అంతే! దుర్యోధనుడు కుప్పకూలిపోయాడు. అయినా దుర్యోధనుణ్ణి కాళ్ళతో తన్నుతూ భీముడు సింహనాదం చేశాడు.

తన కళ్ళముందే తన ప్రియశిష్యుడిని అధర్మంగా నేలకూల్చినందుకు బలరాముడుకి ఆగ్రహం ముంచుకు వచ్చింది. తన నాగలిని తీసుకొని భీముడి మీదికి వెళ్ళాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు బలరాముడికి దుర్యోధనుడు చేసిన దురాగతాలన్నీ చెప్పి, శాంతింపజేశాడు. ధర్మరాజూ అధర్మయుద్ధానికి కొంత బాధపడినా శ్రీకృష్ణుడి మాటలకు శాంతించాడు.

* * *

కౌరవుల శిబిరం నిర్మానుష్యంగా ఉంది. పాండవులు అందులోనికి ప్రవేశించారు. కృష్ణార్జునులు రథం నుండి దిగి దూరంగా రాగానే ఆ రథం

భస్మమైపోయింది. 'అర్జునా! భీష్మద్రోణాది వీరులు వేసిన అస్త్రాలకు ఈ రథం ఎప్పుడో భస్మమైపోవాల్సింది. నేను దీనిని నా శక్తితో ఇప్పటిదాకా కాపాడాను' అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

తరువాత అందరూ ఓఘవతీ తీరానికి వెళ్ళారు. అక్కణ్ణుంచి శ్రీకృష్ణుడు హస్తినాపురానికి వెళ్ళి ధృతరాష్ట్రుడినీ గాంధారినీ ఓదార్చాడు. అక్కడికి వేదవ్యాసుడు కూడా వచ్చి వాళ్ళకు హితోపదేశం చేసి వెళ్ళిపోయాడు.

రాజా! రక్తం మడుగులో పడి ఉన్న దుర్యోధనుడి వద్దకు కృపాచార్యుడు, అశ్వత్థామ, కృతవర్మ వచ్చారు. నేనూ వెళ్ళాను. అప్పుడు దుర్యోధనుడు

కం. మనుజులకు నిట్టి చందము
మును ధాత సృజించినది, ప్రమోదము, ఖేదం
బును వచ్చును బర్యాయం
బున, దీని నెఱుగవలదె పురుషుం డనఘా! (శల్య. 2-406)

మానవులకు ఏది జరగాలో దానిని బ్రహ్మ ముందే రాసిపెట్టేస్తాడు. దాని ప్రకారమే సుఖమూ, దుఃఖమూ ఒకదాని తర్వాత ఒకటి వస్తూ ఉంటాయి. అది తెలుసుకోవాలికదా! నా కోసం ఇంతమంది మరణించారు. అయితే నేను ధర్మయుద్ధం చేశానన్న తృప్తితో స్వర్గానికి వెళ్తాను. మీరు నా కోసం బాధపడకండి' అన్నాడు.

దుర్యోధనుణ్ణి చూసి అశ్వత్థామ చలించిపోయాడు. 'రారాజా! ఆజ్ఞాపించు. ఆ కృష్ణుడి కళ్ళముందే ఈ లోకాన్ని అపాండవం చేస్తాను' అన్నాడు ఆవేశంగా.

దుర్యోధనుడు ఆనందించాడు. అశ్వత్థామనే తన చిట్టచివరి సైన్యాధ్యక్షుడిగా నియమించాడు.

10. సౌప్తికపర్వం

అది పాండవ శిబిరం. నిద్రమత్తులో జోగుతోంది. అశ్వత్థామ, కృపాచార్యుడు, కృతవర్మల్ని తీసుకొని బయలుదేరాడు.

పాండవుల్ని నిద్రలోనే మట్టుపెట్టాలన్నది అతడి ఆలోచన. దానికి మొదట

కృపాచార్యుడు ఒప్పుకోలేదు.

‘అశ్వత్థామా! **ఒక పని జరగాలంటే దానికి పురుషప్రయత్నం, దైవానుగ్రహం రెండూ ఉండాలి. రైతు భూమిని దున్ని విత్తనాలు చల్లకపోతే వాన కురిసినా పంట పండదు. అలాగే రైతు విత్తనాలు జల్లితే వానకురవకపోయినా పంట పండదు. ఈ రెండూ జరగాలి. అప్పుడే కృషి సఫలం అవుతుంది. కాబట్టి ధర్మం తప్పకూడదు. అప్పుడే ఫలం, గౌరవం దక్కుతాయి.**

క్రోధం, లోభం, భయం వీటన్నింటితో ఒక దుర్మార్గుడు చెలరేగి పోయినప్పుడు సజ్జనులు అతడికి హితవు పలుకుతారు. అయినా అతడు వారి మాటల్ని పెడచెవిన పెట్టి తాను చేయదలుచుకున్న దుర్మార్గాల్ని చేసితీరతాడు. అలా చేసిన వాటికి ఫలితాన్నీ అనుభవిస్తాడు. తప్పదు. దుర్యోధనుడు చేసింది ఇదే! అందుకే అతడికి ఈ స్థితి వచ్చింది. అయినా అతడు ఇంకా బతికే ఉన్నాడు కదా! మనమెందుకు సొంతంగా నిర్ణయాలు తీసుకోవడం? అదీగాక అర్ధరాత్రి నిద్రపోతున్న వాళ్ళని చంపడం తప్పు!’ అన్నాడు.

దానికి అశ్వత్థామ సమాధానంగా పాండవులు చేసిన అధర్మయుద్ధాలన్నీ ఏకరువుపెట్టాడు. చివరికి కృపాచార్యుణ్ణి కూడా ఒప్పించాడు. మెల్లగా పాండవ శిబిరంలోనికి ప్రవేశించాడు. ఒక భూతం అతణ్ణి వెంబడించింది. ఎంత ప్రయత్నించినా దాన్ని అణచలేకపోయాడు. దిక్కుతోచని స్థితిలో శివుణ్ణి ప్రార్థిస్తూ అక్కడే ఉన్న ఒక అగ్నిగుండంలోనికి ఆత్మర్పణం చేసుకోవాలని దూకాడు. అప్పుడు ఈశ్వరుడు ప్రత్యక్షమై ‘అశ్వత్థామా! ఇదుగో దివ్యఖడ్గం. తీసుకో! నీ వల్ల పాండవయోధుల్లో కొంతమందికి నేటితో ఆయువు తీరబోతోంది’ అంటూ తన తేజస్సును అశ్వత్థామలో ప్రవేశపెట్టాడు.

ఒక్కసారిగా అశ్వత్థామకి వెయ్యి ఏనుగుల బలం వచ్చినట్లయ్యింది. వెంటనే కృపుణ్ణీ, కృతవర్మనీ అక్కడే ఉంచి శిబిరంలోనికి దూసుకుపోయాడు.

అపర రుద్రావతారంలా రెచ్చిపోతూ ధృష్టద్యుమ్నుడు, ఉత్తమౌజుడు మొదలైన వీరుల్ని వాళ్ళ వాళ్ళ శిబిరాలల్లోనే దారుణంగా వధించాడు. పాండవ శిబిరాల్లో ఒకటే హాహాకారాలు.

శిఖండి, ఉపపాండవులు, అశ్వత్థామను నిలువరించారు. కానీ అతడి ముందు నిలువలేక అతడి కత్తికి బలైపోయారు. కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మ తక్కిన పాండవవీరుల్ని దొరికినవాళ్ళను దొరికినట్లు మట్టుపెట్టారు. శ్రీకృష్ణుడు, పాండవులు మాత్రం వాళ్ళకు దొరకలేదు. నేరుగా దుర్యోధనుడి వద్దకు వెళ్ళి జరిగినదంతా చెప్పారు. దుర్యోధనుడు సంతోషంగా ప్రాణాలు విడిచాడు.

మహారాజా! అర్ధరాత్రి అశ్వత్థామ సృష్టించిన బీభత్సం గురించి తెలిసి ధర్మరాజు కుప్పకూలిపోయాడు. ద్రౌపది ఉపప్లావ్యం నుండి హుటాహుటిన బయలుదేరి వచ్చింది. శిబిరంలో పీనుగుల్లా పడి వున్న తన కొడుకుల్ని చూసి చలించిపోయింది. బోరున ఏడుస్తూ పెద్దగా ఆక్రోశిస్తూ 'ప్రభూ! ఆ అశ్వత్థామ తల తీసుకురాకపోతే నా ప్రాణాలు దక్కవు' అని హెచ్చరించింది. ఈ పని నీవల్లనే అవుతుందని భీముణ్ని రెచ్చగొట్టి పంపింది.

భీముడు నకులుడితో కలిసి బయలుదేరాడు. ఆ వెనుక శ్రీకృష్ణుడు ధర్మరాజునూ, అర్జునుణ్ణీ తీసుకొని బయలుదేరాడు.

కొంతదూరం వెళ్ళాక అశ్వత్థామ తపస్సు చేసుకుంటూ కన్పించాడు. భీముడు అతణ్ణి చూడగానే ఆవేశంగా అరుస్తూ యుద్ధానికి కవ్వించాడు.

కళ్ళు తెరిచాడు అశ్వత్థామ. వెంటనే పక్కనే ఉన్న గడ్డిపరకను పీకి మంత్రం చదివి విసిరాడు. అదే 'బ్రహ్మ శిరోనామకం' అనే అస్త్రం అయ్యింది. 'ఆలస్యం చెయ్యకు అర్జునా! నువ్వూ అదే అస్త్రాన్ని ప్రయోగించు' అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

అర్జునుడు ప్రయోగించాడు. ఆ రెండు అస్త్రాలూ భీకరంగా ఢీకొన్నాయి. వాటి శక్తికి ప్రకృతి విలవిలలాడిపోయింది. వెంటనే నారదమహర్షి వేదవ్యాసమహర్షి అక్కడికి వచ్చి ఇద్దరినీ ఆ అస్త్రాలను ఉపసంహరించమని చెప్పారు. అర్జునుడు ఉపసంహరించాడు. అశ్వత్థామకు సాధ్యం కాలేదు.

అప్పుడు అశ్వత్థామ 'మహాత్మా! భీముడు సుయోధనుణ్ణి చంపాడన్న కోపంలో బుద్ధి లేక ఈ అస్త్రాన్ని ప్రయోగించాను. దీన్ని ఉపసంహరిస్తే భీముడు నన్ను బతకనివ్వడు' అంటూ ఏడ్చాడు.

అప్పుడు వేదవ్యాసుడు 'నాయనా! అశ్వత్థామా! ఇకనైనా రాగద్వేషాలు విడిచిపెట్టు. నీ తల మీద ఉన్న మణిని తీసి ఇవ్వు. దానిని ఇస్తే నీ తలను ఇచ్చినట్లే. పాండవులు తృప్తిగా వెళ్ళిపోతారు' అన్నాడు.

అశ్వత్థామ దానిని తీసి భీముడికి ఇచ్చి 'ఈ అస్త్రం పాండవులకు కాక, పాండవుల పత్నుల గర్భాలకు హాని కలిగించి సంతృప్తి చెందుగాక!' అని పైకి అన్నాడు. కానీ మనసులో పాండవుల సంతానానికే కాక వాళ్ళ సంతానానికి కూడా హాని కలగాలని భావించాడు. దానివల్ల ఆ అస్త్రం ఉత్తరాగర్భంలో పెరుగుతున్న శిశువును చంపడానికి బయలుదేరింది.

శ్రీకృష్ణుడు అది గ్రహించి తన సుదర్శన చక్రాన్ని అడ్డువేసి ఆ శిశువును రక్షించి 'ఓరీ మూర్ఖా! ఇంత దారుణానికి ఒడిగట్టిన నువ్వు తిండి లేక, సాయం చేసే వాళ్ళు దొరక్క కంపుకొట్టే శరీరంతో మూడువేల సంవత్సరాలు తిరుగుతూ ఉండు' అని శపించాడు.

అశ్వత్థామ తలవంచుకొని మౌనంగా అడవుల్లోకి వెళ్ళిపోయాడు.

అశ్వత్థామ శిరస్సు నుండి తీసిన మణిని పాండవులు తెచ్చి ద్రౌపదికి ఇచ్చారు. అప్పుడామె శాంతించి, ఆ మణిని ధర్మరాజును ధరించమని అతడికి ఇచ్చింది.

11. స్త్రీపర్వం

'మహారాజా! అంతా సర్వనాశనం అయిపోయింది. మనవైపు అశ్వత్థామ, కృపుడు, కృతవర్మ, వాళ్ళవైపు పాండవులు, శ్రీకృష్ణుడు, సాత్యకి, యుయుత్సుడు మాత్రమే మిగిలారు' అన్నాడు సంజయుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు కుప్పకూలిపోయాడు. విదురుడు ఓదారుస్తున్నాడు. అప్పుడే వేదవ్యాసుడూ వచ్చి నచ్చచెప్పడంతో ధృతరాష్ట్రుడు కొంత తేరుకున్నాడు. యుద్ధంలో మరణించిన వాళ్ళందరికీ కర్మకాండలు జరిపించడంకోసం అంతఃపుర స్త్రీలతో కలిసి కురుక్షేత్రానికి వచ్చాడు. అది తెలిసిన పాండవులూ, శ్రీకృష్ణుడూ, సాత్యకీ మొదలైన వాళ్ళందరూ ధృతరాష్ట్రుడి వద్దకు వచ్చారు.

ధర్మరాజును చూడగానే స్త్రీలందరూ దూషించడం మొదలుపెట్టారు. అయినా

ధర్మరాజు శాంతంగానే ఉంటూ వచ్చి ధృతరాష్ట్రుడి పాదాలకు నమస్కరించాడు. వెంటనే ధృతరాష్ట్రుడు అతణ్ణి లేవనెత్తి కౌగిలించుకున్నాడు. తరువాత భీముడు వచ్చాడు. అతణ్ణి కౌగిలించుకోబోయాడు. శ్రీకృష్ణుడు భీముణ్ణి పక్కకు తప్పించి, అతడి స్థానంలో ఒక ఉక్కుబొమ్మను ఉంచాడు. అది భీముడేననుకొని ధృతరాష్ట్రుడు కోపంతో గట్టిగా ఆ బొమ్మను తన కౌగిట్లో నలిపివేశాడు. అతడి బలానికి ఆ బొమ్మ తునాతునకలైపోయింది. 'అయ్యో! భీమసేనా! అప్పుడే నీకు నిండునూరేళ్ళు నిండిపోయాయా నాయనా!' అంటూ మొసలికన్నీరు కార్చాడు.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు అసలు విషయం చెప్పి హితబోధ చేశాడు. ధృతరాష్ట్రుడికి కనువిప్పు కలిగింది. ఈసారి పాండవుల్ని ప్రేమగా కౌగిలించుకున్నాడు.

గాంధారీ అంతే! తనకు నమస్కరించడానికి వచ్చిన ధర్మరాజును శపించాలనుకుంది. కానీ వేదవ్యాసుడు వచ్చి హితబోధ చేసేసరికి ఆమెలోనూ మార్పు వచ్చింది.

తరువాత పాండవులు తమ తల్లి కుంతీదేవిని కలిశారు. ద్రౌపది వచ్చి తన కొడుకుల మరణ దుఃఖాన్ని ఆమెతో పంచుకుంది. కుంతీదేవి ద్రౌపదిని ఓదార్చింది. కొంతసేపటికి గాంధారి కూడా అక్కడికి వచ్చి ద్రౌపదిని ఓదార్చింది.

వ్యాసభగవానుడు వచ్చి గాంధారికి దివ్యదృష్టిని ప్రసాదించాడు. ఆ దృష్టితో ఆమె యుద్ధభూమిని చూసింది. కానీ అక్కడ పడి ఉన్న శవాలూ, వాటిని పీక్కుతింటున్న నక్కలూ, కాకులూ, గ్రద్దలూ వీటన్నింటినీ చూసి భయపడిపోయింది. ఎటుచూసినా హాహాకారాలే. కౌరవస్త్రీలు తమ తమ భర్తలకోసం వెతుకుతూ ఏడుస్తున్నారు.

గాంధారి కూడా తన పుత్రుల్ని గుర్తించి బోరున విలపించింది. ఇంకా తన తక్కిన కొడుకుల కోసం వెంపర్లాడుతోంది. ఆమె దుఃఖం అంతా ఇంతా కాదు. మరోవైపు దుస్సల, ఇంకోవైపు ఉత్తర ఏడుస్తూ కనిపించారు. అలా తిరిగి తిరిగి అందరినీ చూసి గాంధారి హృదయం ఆగ్రహంతో రగిలిపోయింది.

'శ్రీకృష్ణా! ఇదంతా నీ పనే! నా కొడుకుల్ని అందరినీ పొట్టన పెట్టుకొన్నావు. నువ్వూ, నీ తమ్ముడు సాత్యకి, పంచపాండవులూ మాత్రం క్షేమంగా ఉన్నారు.

నువ్వు కావాలనే సంధి జరగకుండా కౌరవ పాండవుల మధ్య చిచ్చుపెట్టావు. నా పాతివ్రత్య బలం వల్ల చెబుతున్నాను. చూడు! నువ్వు ఇంతకి ఇంతా అనుభవిస్తావు. నేటికి 36వ సంవత్సరంలో నీ వాళ్ళూ ఇలాగే ఒకళ్ళనొకళ్ళు చంపుకొని నాశనమైపోతారు. నువ్వూ దిక్కులేని స్థితిలో ప్రాణాలు కోల్పోతావు' అని శపించింది.

దానికి శ్రీకృష్ణుడు నవ్వుతూ 'అత్తా! ఈ శాపాన్ని ఇంతకుముందే దుర్వాసమహర్షి మా వంశానికి ఇచ్చాడు. యాదవులు ఎలాగూ నశిస్తారు. అది తథ్యం. నీ కొడుకులు తప్పు చేశారు. దానికి తగిన శిక్షను అనుభవించారు. అంతే! మధ్యలో నేనేం చేశాను? సరే! పద! మరణించినవాళ్ళకు అంత్యక్రియలు జరిపించాలి. శాంతించు. నీ కొడుకులు వీరమరణం పొందారని సంతోషించు' అన్నాడు.

* * *

గంగాతీరం. ధర్మరాజు బంధువులందరికీ దహనసంస్కారాలు జరిపించాడు. తక్కినవాళ్ళందరికీ సామూహికంగా అంత్యక్రియలు జరిపించాడు. తరువాత గంగాస్నానం చేసి అందరికీ తిలోదకాలు విడిచిపెట్టారు. అప్పుడు కుంతీదేవి ధర్మరాజు వద్దకు వచ్చి 'నాయనా! కర్ణుడు ఎవరో కాదు. నీకు స్వయానా అన్న. అతడికి కూడా నువ్వు ఈ సంస్కారాలు జరిపించు' అంది ఏడుస్తూ.

ధర్మరాజూ, తక్కిన సోదరులూ అవాక్కైపోయారు. 'అమ్మా! ఎంత పని జరిగిపోయింది. ఈ విషయం ముందే తెలిస్తే ఇంత జరగనిచ్చేవాణ్ణా!? అన్నాడు బాధగా. వెంటనే జరగవలసిన కార్యక్రమాలన్నింటినీ యథావిధిగా జరిపించాడు.

12. శాంతిపర్వం

ధర్మరాజు కుమిలిపోతున్నాడు. అయినవాళ్ళని ఇంతమందిని హతమార్చవలసి వచ్చిందేనన్న దుఃఖం అతణ్ణి కలిచివేస్తోంది. మరోవైపు కర్ణుడు తనకు సోదరుడైన విషయాన్ని దాచిన కుంతీదేవిపై కోపం వచ్చింది. 'అమ్మా! నువ్వు ఈ రహస్యాన్ని దాచి ఉంచడంవల్లనే ఇంత అనర్థం దాపురించింది. కాబట్టి 'ఇకపై స్త్రీల దగ్గర ఏ రహస్యమూ దాగదు' అని శపించాడు. తన సోదరుల్ని పిలిచి 'ఈ రాజ్యం మీరే ఏలుకోండి! నాకు దేనిమీదా ఆశగానీ, కోరికగానీ లేదు' అన్నాడు వైరాగ్యంతో.

అప్పుడు సోదరులు 'అన్నగారూ! ఏమిటీ వైరాగ్యం? ఇంతవరకూ వచ్చాక అడవులకు వెళ్తే లోకం హర్షిస్తుందా?! తెలివితక్కువ వాడిగా జమకడుతుంది. ఒకవేళ పాపభీతిగనక ఉంటే అశ్వమేధయాగం చెయ్యండి. **ఐశ్వర్యం లభించినప్పుడు స్వీకరించాలి. అలా స్వీకరించనివాడు నడిచే శవంలాంటి వాడే'** అన్నారు. అర్జునుడు 'అగ్రజా! **ధనమే అన్నింటికీ మూలం. ధర్మకామమోక్షాలు మూడూ ధనం వల్లనే వస్తాయి. ధనమే బంధువుల్నీ స్నేహితుల్నీ దగ్గర చేస్తుంది. కాబట్టి ధనం సంపాదించడం రాజధర్మం' అన్నాడు.**

భీముడు వచ్చి 'అన్నా! **నీటికోసం పెద్ద బావిని తవ్వి చివరికి ఆ బావినీళ్ళు తాగకుండా వదిలివేసినట్లుంది నువ్వు చెప్తున్నది!** అడవుల్లో ఉంటే మోక్షం వస్తుందా?

కం. ఫలముల యెడ బ్రహ్మార్పణ
కలనపరుం డగుచుఁ గార్యకర్మము నడపన్
వలయుం దత్త్వజ్ఞానము
దలకొనినం గర్మశమము దానై కలుగున్. (శాంతి. 1-69)

ఫలాన్ని బ్రహ్మార్పణంగా భావించి పనుల్ని చేస్తే మోక్షం వస్తుంది. అప్పుడు కర్మ అదే పోతుంది' అన్నాడు. నకుల సహదేవులు వచ్చి 'అన్నయ్యా! మేం చిన్నవాళ్ళం. నీకు చెప్పేటంతటివాళ్ళం కాము. కానీ ఆలకించు. అన్ని ఆశ్రమాల్లోకెల్లా గృహస్థాశ్రమం గొప్పదని అంటారు కదా! దానిని విడిచి వానప్రస్థాశ్రమాన్ని స్వీకరించడం ఎందుకు? హింస లేకుండా భూమిని ఏ రాజైనా పాలించగలడా? ఆలోచించు' అన్నారు.

అంతలో ద్రౌపది వచ్చింది. 'ప్రభూ! నువ్వూ నీ సోదరులూ పాటించింది ధర్మమే? తప్పుచేసినవాళ్ళని శిక్షించడాన్ని దండనీతి అంటారు కదా! అది రాజధర్మం. దాన్నే మీరు పాటించారు' అని నచ్చచెప్పింది.

అంతా విన్న ధర్మరాజు 'మీకు యుద్ధం గురించే తెలుసుగానీ తత్త్వం గురించి తెలియదు. **ఈ సంసారం ఒక అరటిస్తంభంలాంటిది. అది నిస్సారమైనది. అసలైన జ్ఞానం కలవాళ్ళు శమం, దమం, త్యాగం అనే మూడు గుణాలే గొప్పవని అంటుంటారు. నిజానికి ఈ గుణాలు గొప్ప ఆనందాన్ని కలిగిస్తాయి'** అన్నాడు. అంతలో వ్యాస భగవానుడు అక్కడికి విచ్చేశాడు. 'ధర్మరాజా! నువ్వే పాపమూ

చెయ్యలేదు. నీ ధర్మం నువ్వు నిర్వర్తించావు. నిశ్చింతగా రాజ్యాన్ని చేపట్టు.

చం. మనుజులు సేయ నెవ్వరు? సమస్తము నీశ్వరునాజ్ఞఁ జెల్లెడున్
వినుము కుఠారపాణి ధరణీరుహముల్ నఱకంగఁ బాపమొం
దునొకొ! కుఠారమున్, జనులు దోసముఁ బొందరు, కర్త యీశ్వరుం
డనియెడి నిశ్చయమ్ము దృఢమై మదినిల్చినఁ జాలు భూవరా!

(శాంతి. 1-277)

రాజా! అంతా ఈశ్వరుడి ఆజ్ఞ. ఏ పనైనా చేయడానికి మానవులెవరు? గొడ్డలితో చెట్టును నరికితే ఆ పాపం గొడ్డలికి అంటుతుందా?! కర్త ఆ సర్వేశ్వరుడే. అని భావిస్తే చాలు. దోషం అంటుకోదు. కాబట్టి నీ రాజ్యాన్ని నువ్వు స్వీకరించు' అన్నాడు.

ధర్మరాజు కొంచెం తేరుకొని 'మహాత్మా! నాకు కొన్ని సందేహాలు ఉన్నాయి. వాటిని తీర్చండి. అంటూ అడగడం మొదలుపెట్టాడు. అప్పుడు వ్యాసుడు 'ధర్మరాజా! నీ సందేహాలన్నీ తీర్చగల ధర్మకోవిదుడు భీష్మాచార్యుడు. చ్యవన, మార్కండేయ, వసిష్ఠాది మహర్షుల ద్వారా ఎన్నో ధర్మాలు అతడు తెలుసుకున్నాడు అతడిని ఆశ్రయించు' అన్నాడు.

ధర్మరాజు మనసులో గూడుకట్టుకున్న విషాదం తొలగిపోవడంతో అతడికి వైభవంగా పట్టాభిషేకం జరిపించారు. తరువాత కొంతకాలానికి శ్రీకృష్ణుడు, ధర్మరాజునీ, తక్కిన పాండవుల్నీ, సాత్యకినీ భీష్మాచార్యుడి వద్దకు తీసుకువెళ్ళాడు.

భీష్ముడు అంపశయ్యపై పడుకొని ఉన్నాడు ఉత్తరాయణ పుణ్యకాలం కోసం ఎదురుచూస్తూ. అందరూ ఆయనకు నమస్కరించారు. ఆయన వాళ్ళందరినీ తగిన విధంగా గౌరవించాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు 'భీష్మాచార్యా! ధర్మరాజు అనేక సందేహాలతో సతమతమవుతున్నాడు. నువ్వా! గొప్ప రాజనీతిజ్ఞుడివి. అన్నీ తెలిసినవాడివి. మరో 56 రోజుల తర్వాత ఉత్తరాయణం వస్తుంది. అప్పటివరకే నువ్వు జీవించి ఉంటావు. నువ్వు లేకపోతే ఈ లోకం అజ్ఞానంలో కొట్టుమిట్టాడుతుంది. కాబట్టి నీ జ్ఞానాన్ని ఈలోగా ధర్మరాజుకు బోధించు' అన్నాడు.

భీష్ముడు పరవశించిపోయాడు. కానీ శరీరమంతా పచ్చిపుండులా

ఉంది. ఒకటే దాహం. ఏదీ జ్ఞాపకం రావడం లేదు. ఎలా చెప్పడం? అందుకే 'శ్రీకృష్ణా! నువ్వుండగా నేను చెప్తే అది గురువు ముందు శిష్యుడు చెప్పిన పాఠంలా ఉంటుంది. నువ్వే చెప్పరాదూ!' అన్నాడు.

అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు భీష్ముడికి ఆకలిదప్పికలు లేకుండా, గాయాలు బాధించకుండా, జ్ఞాపకశక్తి ఉండేలా వరాన్ని అనుగ్రహించాడు.

ధర్మరాజు వినయంగా 'పితామహా! రాజధర్మాల గురించి వివరంగా తెలుసుకోవాలని ఉంది. దయచేసి వివరించవూ!' అని అడిగాడు. భీష్ముడు మొదలుపెట్టాడు.

'ధర్మరాజా! పూర్వం అంటే కృతయుగంలో అందరూ ధర్మబద్ధంగానే ఉండేవాళ్ళు. అందువల్ల 'రాజు' అవసరమే ఉండేదికాదు. కానీ కాలక్రమంలో అధర్మం పెరుగుతూ వచ్చింది. అందుకని బ్రహ్మదేవుడు రాజు, మంత్రి, రాష్ట్రం, దుర్గం, కోశం, మిత్రులు, సైన్యం, ఆన్వీక్షికి, త్రయి, వార్త, దండనీతి, శత్రువులు, మిత్రులు, ఉదాసీనులు అనే పేర్లతో మొత్తం 14 రాజమండలాల్ని సృష్టించాడు. ఆ తరువాత సంధి, విగ్రహం, యానం, ఆసనం, ద్వైధీభావం, సమాశ్రయం అనే వాటి గురించిన శాస్త్రాల్నీ, నీతి శాస్త్రాన్నీ రచించాడు. లక్ష అధ్యాయాలతో ఉన్న ఆ నీతిశాస్త్రాన్ని కాలక్రమంగా ఎందరో సంక్షేపిస్తూ వచ్చారు. అలా శుక్రాచార్యుడి నాటికి అది వెయ్యి అధ్యాయాల గ్రంథం అయ్యింది. దానిని ఇంకా సంక్షేపించారు మునులు. ఈ రాజనీతిని అనుసరించే చక్రవర్తులు భూమిని పరిపాలిస్తున్నారు.

కం. కోపంబు లేమి సత్యా
లాపము నిజదారపరవిలాసము, శుచితా
గోపన మద్రోహం బవ
నీపాలక! సర్వవర్ణ నియత గుణంబుల్ (శాంతి. 2-221)

కోపం లేకపోవడం, సత్యాన్నే పలకడం, తన భార్య పట్ల మాత్రమే లగ్నమైన దృష్టి, శుచిత్వాన్ని కాపాడుకోవడం, ఎవరికీ ద్రోహాన్ని తలపెట్టకపోవడం అనే లక్షణాలు అన్ని వర్ణాల వారు విధిగా పాటించవలసిన నియమాలు. ఇక రాజధర్మాలు చెబుతాను విను.

ధర్మరాజా! రాజు అందర్నీ రక్షించాలి. ఆపదలు వచ్చినప్పుడు ఒక వర్ణం వారు ఇంకో వర్ణం వారి పనుల్ని చేసినా తప్పులేదు. రాజుకు వేదాధ్యయనం, యజ్ఞ నిర్వహణ, ప్రజారక్షణ బ్రహ్మ విధించిన ధర్మాలు. వీటిని తప్పితే ఆ రాజుకు నరకం ఖాయం. **కాబట్టి వర్ణాశ్రమ ధర్మాల్ని రాజు విధిగా రక్షించాలి.**

రాజు ప్రజలనుండి అధికంగా పన్నులు వసూలు చేయకూడదు. అలా చేస్తే పులి ఆకలితో తన పిల్లల్ని తానే తిన్నట్లు అవుతుంది. దానివల్ల ధనాగారం నిండదు. ప్రజలకు బాధ కలగకుండా జలగ నెత్తురు పీల్చినట్లు ధనం ప్రజల నుండి రాబట్టాలి. అలా చేస్తే ధనాగారం తెలియకుండానే నిండిపోతుంది.

ఎవరినీ అతిగా నమ్మకూడదు. అలా అని అసలు ఎవర్నీ నమ్మకుండానూ ఉండకూడదు. తన పరివారాన్ని నమ్మినట్టే ఉంటూ తెలివిగా రాజు తన పనులు చక్కబెట్టుకోవాలి. అవినీతిలేని అధికారుల్ని నియమించుకోవాలి.

ఉత్తమశీలం వల్ల ధర్మం, ధర్మం వల్ల సత్యం, సత్యం వల్ల మంచి ప్రవర్తన దానివల్ల బలం కలుగుతాయి. కాబట్టి రాజు ఎప్పుడూ శీలవంతుడై ఉండాలి. అప్పు, నిప్పు, పగ ఏ కొంచెం మిగిల్చినా అవి చేటు చేస్తాయి. కాబట్టి వాటిని సమూలంగా నాశనం చెయ్యాలి. ఒకవేళ తెలియక చేసిన పాపానికి పశ్చాత్తాపం చెందితే చేసిన పాపంలో పావుభాగం పరిహారమైపోతుంది. అలాగే మళ్ళీ అలాంటిపాపం చేయకూడదనీ ధర్మమార్గంలో జీవిస్తాననీ భావిస్తే మరో రెండు పావుభాగాలు నశించిపోతాయి. ఆ పాప పరిహారంకోసం ఇతరులకు మేలుచేస్తే ఆ పావుభాగంలో పరిహారమైపోతుంది.

ధర్మరాజా! శీలం గొప్పతనం ఏమిటో చెబుతాను విను. ఒకసారి దేవేంద్రుడు బ్రాహ్మణ వేషంలో ప్రహ్లాదుడివద్దకు వచ్చి అతడి శీలాన్ని తనకు ఇవ్వమని కోరాడు. ప్రహ్లాదుడు దయతో తన శీలాన్ని దానం చేశాడు. అప్పుడు శీలం బయటకు వెళ్ళిపోయింది. దానివల్ల ధర్మ, సత్యం, సత్ప్రవర్తన, బలం, ఆ తర్వాత 'లక్ష్మీదేవి' కూడా అతణ్ణి విడిచి వెళ్ళిపోయాయి. శీలం లేకపోతే ఇవేమి ఉండవు. నీకు మరొక కథ చెబుతాను విను.

పూర్వం విదిశానగరంలో ఒక దంపతులుండేవారు. వాళ్ళ ఒక్కగానొక్క కొడుకు పసివయసులోనే చనిపోతే, ఆ బాలుణ్ణి తీసుకొని ఏడుస్తూ శ్మశానానికి వెళ్ళాడు.

అక్కడికి ఒక గ్రద్ద వచ్చి 'ఎందుకయ్యా ఏడుస్తున్నారు? ఏడిస్తే చనిపోయిన పిల్లవాడు వస్తాడా ఏమిటి? వెళ్ళండి. రాత్రికావొస్తోంది. ఇక్కడ ఉన్నారంటే ఇక్కడ ఉండే భూతప్రేతాల చేతుల్లో మీరు చావడం ఖాయం' అని భయపెట్టింది. వాళ్లు వెళ్ళిపోగానే ఆ శవాన్ని తాను తినవచ్చున్న ఆలోచనతో.

అప్పుడు అక్కడికి ఒక నక్క వచ్చి 'మీరు ఆ గ్రద్ద మాటలు నమ్మకండి! మీ ఏడుపులు విని ఏమో! పరమేశ్వరుడు కరుణించవచ్చు. ఈ పిల్లాణ్ణి బతికించనూవచ్చు. మీరు వెళ్ళకండి' అంది. రాత్రి అయ్యాక గ్రద్ద వెళ్ళిపోతే, వీళ్ళని ఎలాగోలా పంపి, తానే ఈ శవాన్ని తినాలన్నా ఆశ దానిది.

అంతలో చీకటిపడిపోయింది. శివుడు ప్రత్యక్షమయ్యాడు. కరుణించి ఆ బాలుణ్ణి బ్రతికించాడు. ఈ గ్రద్దకూ, నక్కకూ ఆకలి అన్నదే లేకుండా వరాన్ని ప్రసాదించాడు. ఈ కథలో చెప్పినట్టుగా గ్రద్దలాంటివాళ్లూ, నక్కలాంటివాళ్ళు తమ అవసరంకోసం కల్లబొల్లి మాటలు చెబుతూ ఉంటారు. వాళ్ళని నమ్మకూడదు. రాజు అలాంటి వారి విషయంలో చాలా జాగ్రత్తగా ఉండాలి.

ధర్మరాజా! **అన్ని పాపాలకూ మూలకారణం లోభగుణమే! దానివల్లనే అన్ని దుర్గుణాలూ వస్తాయి. కాబట్టి లోభానికి ఎప్పుడూ వశం కాకూడదు. అలాగే రాజుకు హితవు చెప్పడానికి మంచి రాజగురువు ఉండాలి. రాజు తనే స్వయంగా ఎంచుకొని నియమించుకోవాలి. మరో ముఖ్యమైన విషయం– కృతఘ్నుణ్ణి దరిచేరనివ్వకూడదు.**

నాడీజంఘుడు

పూర్వం గౌతమవంశంలో ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉండేవాడు. అతడు ఒక బోయవనితని పెళ్ళాడాడు. అప్పటినుండీ వాళ్ళతోనే తిరుగుతూ బతుకుతున్నాడు.

ఒకరోజు అతనికి బాగా ధనం సంపాదించాలని కోరిక కలిగింది. ఒక వర్తకుల గుంపు వెళ్తుంటే వారితోకలసి నగరానికి బయలుదేరాడు. దారిలో ఒక ఏనుగుల గుంపు వారిపై దాడిచేసింది. అందరూ చెట్టుకొకరూ, పుట్టకొకరుగా పారిపోయారు. ఈ బ్రాహ్మణుడూ బ్రతుకు జీవుడా అని పారిపోయి ఒక చెట్టు క్రిందికి చేరాడు. అది నాడీజంఘుడు అనే కొంగ నివాసం. ఆ కొంగ ఈ బ్రాహ్మణుణ్ణి సాదరంగా ఆదరించి ఆకలి తీర్చింది. ఆ రాత్రి హాయిగా నిద్రపోయాడు బ్రాహ్మణుడు.

తరువాతిరోజు నిద్రలేవగానే నాడీజంఘుడు తన మిత్రుడైన విరుపాక్షుడు అనే రాక్షసరాజు దగ్గరకు ఈ బ్రాహ్మణ్ణి పంపాడు.

విరుపాక్షుడు ఈ బ్రాహ్మణ్ణి సత్కరించి కావలిసినంత బంగారం, వజ్రవైడూర్యాలూ ఇచ్చి పంపాడు. బ్రాహ్మణుడు ఐశ్వర్యంతో నాడీజంఘుడి వద్దకు తిరిగి వచ్చాడు. నాడీజంఘుడు మళ్ళీ ఆ బ్రాహ్మణుడికి ఆతిథ్యం ఇచ్చాడు. ఇద్దరూ నిద్రపోయారు. కానీ అర్ధరాత్రి బ్రాహ్మణుడు నిద్రలేచి, రేపు నాకు ఆహారం ఎలా? అని ఆలోచించి, తనకు ఆశ్రయం ఇచ్చిన కొంగనే చంపి, మాంసాన్ని మూటగట్టుకొని బయలుదేరాడు.

విరూపాక్షుడికి ఈ సంగతి తెలిసింది. తన మిత్రుణ్ణి చంపిన ఆ బ్రాహ్మణుణ్ణి ముక్కలు ముక్కలుగా నరికించి, ఆ ముక్కల్ని కుక్కలకి వేయించాడు. విచిత్రమేమిటంటే ఒక్క కుక్క కూడా ఆ మాంసాన్ని ముట్టుకోలేదు. అంటే కృతఘ్నుడి మాంసాన్ని కుక్కలు కూడా ముట్టవన్న మాట! తరువాత విరూపాక్షుడు నాడీజంఘుడి మాంసం ముద్దను తీసి దహన సంస్కారాలు జరిపించాడు. చితిమండుతోంది. ఆ చితిపైన ఆకాశంలో సురభి గోవు వచ్చి నిలబడింది. దాని మూతి నుంచి పాలతో కూడిన నురుగు జారి చితిమీద పడింది. నాడీజంఘుడు తిరిగి బ్రతికాడు. విరూపాక్షుడు ఎంతో సంతోషించాడు. అంతలో దేవేంద్రుడు అక్కడ ప్రత్యక్షమయ్యాడు. నాడీజంఘుడు, బ్రాహ్మణుణ్ణి బ్రతికించమని దేవేంద్రుణ్ణి అడిగాడు. దేవేంద్రుడి అనుగ్రహంతో బ్రాహ్మణుడు బ్రతికి, చేసిన తప్పుకు పశ్చాత్తాపం చెందాడు.

కం. ఆరయ మిత్రద్రోహము
దారుణమగు పాతకము గృతఘ్నతకంటెన్
వైరముగొని విడువవలయు
నారెండు దెఱంగులవారి నాప్తులనైనన్. (శాంతి. 3-525)

ధర్మరాజా! మిత్రద్రోహం, కృతఘ్నత కంటే దారుణమైన పాపం. ఈ రెండూ కలవాళ్ళని ఎంత ఆప్తులైనా విడిచిపెట్టెయ్యాలి.

అన్ని ధర్మాలలో కెల్లా గొప్పది దమమే (ఇంద్రియనిగ్రహం). ఇదే ముక్తిని ప్రసాదిస్తుంది. ఇదే పరమధర్మం. ఉత్తమగుణాలన్నీ దీనివల్లనే లభిస్తాయి.

చం. కుదురు సమస్త ధర్మములకున్ విను సత్యము; యోగ మోక్ష స
త్పదములు సత్యకార్యములు; పాప మసత్యముకంటె నొండు లే
దు దలంప; నశ్వమేధములు దొమ్మిదినూఱులు వెండి నూఱునై
యొదవిన నీడు గావు భరతోత్తమ! సత్యము తోడ నారయన్.

(శాంతి. 3-419)

ధర్మరాజా! అన్ని ధర్మాలకూ మూలం సత్యమే! యోగం, మోక్షం, ఉత్తమస్థానం సత్యంవల్లనే కలుగుతాయి. అసత్యం కంటే పాపం వేరే ఏదీ లేదు. వెయ్యి అశ్వమేధ యాగాలు కూడా ఒక్క సత్యంతో సమానమైనవి కాదు.

కామం, క్రోధం, లోభం, మోహం, మదం, మాత్సర్యం అనే ఆరింటినీ అరిషడ్వర్గం అంటారు. కామం కోరిక వల్ల పుడుతుంది. ఆ కోరిక స్వభావం తెలుసుకొంటే కామం నశిస్తుంది. **కోపం నశించాలంటే ఎవరు ఎన్ని తప్పులు చేసినా సహనంగా ఉండాలి. అప్పుడు కోపం నశిస్తుంది.**

ప్రతి మనిషీ భూమిపై తానొక్కడే శాశ్వతం అనుకొంటాడు. దానివల్ల లోభం కలుగుతుంది. **ఈ భూమిపై ఎవరూ శాశ్వతం కాదని తెలుసుకుంటే లోభం ఉండదు.** ఇక మోహం కలిగేది అజ్ఞానం వల్లనే. సత్యజ్ఞానం కలిగితే మోహం ఉండదు. ఇక మదమంటావా? అది కలగడానికి కారణాలు మూడు. అవి - కులం, ధనం, విద్య. **తన తప్పు తెలుసుకున్నవాడికి మదం నశిస్తుంది.** ఇతరుల సంపదలకీ, వైభవానికీ కన్నుకుడుతుంది చూశావూ! అదే మాత్సర్యం. దీనికి కారణం మనిషికి సత్త్వగుణం లేకపోవడమే! **సజ్జన సాంగత్యం వల్ల మాత్సర్యం కనుమరుగై పోతుంది.** ఈ ఆరూ అత్యంత ప్రమాదకరమైనవి. రాజు వీటికి దూరంగా ఉండాలి.

కం. సత్యమ బ్రహ్మము దపమును;
సత్యమ ప్రజలను సృజించు; సత్యమ లోక
స్థిత్యాధానముఁ జేయును;
సత్యం బనృతంబు చేత సంపిహితమగున్. (శాంతి. 4-100)

సత్యమే బ్రహ్మం, తపస్సు. సత్యమే ప్రజల్ని సృష్టిస్తుంది. లోకాన్ని స్థిరంగా ఉంచుతుంది. అయితే సత్యం అసత్యం వల్ల మరుగునపడిపోతుంది.

ధర్మమూ, అధర్మమూ, జ్ఞానమూ, అజ్ఞానమూ, సుఖమూ, దుఃఖమూ, స్వర్గమూ, నరకమూ, వెలుగూ, చీకటీ ఇవన్నీ సత్యాసత్య స్వరూపాలే. కాబట్టి మనిషి ఎలాంటి కష్టాలువచ్చినా చలించకూడదు. ధైర్యంగా ఉండాలి.

కం. ధృతి యారోగ్యము నొసఁగును
ధృతి యుజ్జ్వలలక్ష్మిఁ దెచ్చు; ధృతి కీర్తిసము
న్నతిఁజేయుఁ గాలగత్యవ
గతి గలిగినఁ గలుగు ధృతి వికారవిదూరా! (శాంతి. 4-421)

ధైర్యగుణమే ఆరోగ్యాన్నీ, గొప్ప ఐశ్వర్యాన్నీ, కీర్తి ప్రతిష్ఠల్నీ అందిస్తుంది. కాలస్వరూపం తెలిసిన వాడికే ఈ ధైర్యగుణం అబ్బుతుంది.

ధర్మనందనా! శాస్త్రజ్ఞాని, సదాచార సంపన్నుడు, దుర్గుణాలు లేనివాడు, చక్కటి వేషం, భాష కలవాడు, నీతిమంతుడు, ధైర్యవంతుడు, మంచిగా మాట్లాడేవాడు అందరి మన్ననల్నీ పొందుతాడు.

అన్ని ధర్మాలూ అహింస అనే గొప్ప ధర్మంలో ఇమిడిపోతాయి. సన్యాసియైనా భూతదయను కలిగి ఉండాలి. అందుకే అహింస పరమధర్మం.

ధర్మరాజా! ఇతరులకు తాను భయపడకుండా, తాను ఇతరుల్ని భయపెట్టకుండా సమభావంతో మెలగుతూ, పరిపక్వమైన మనసు కలవాడే అసలైన బ్రాహ్మణుడు. నాయనా! వేదంపై నమ్మకం, మంచి ఆచారాల్ని తు.చ. తప్పకుండా పాటించడం, ధైర్యంపై విశ్వాసం, ధర్మబద్ధంగా ధనాన్ని సంపాదించడం అనేవి ధర్మానికి అలంకారాలు.

అక్రమార్జన అన్ని పాపాలకన్నా నీచమైనది. అసత్యమాడకుండ ఉండడం, పరుల సొమ్ముకు ఆశపడకపోవడం అన్ని ధర్మాలలోకెల్లా గొప్పవి.

ఏ ధర్మమైనా శాస్త్ర విరుద్ధం కాకూడదు. ధర్మాలు అనేక రకాలుగా ఉంటాయి. వీటన్నింటిలోకెల్లా గొప్ప ధర్మం ఏమిటో చెబుతున్నాను. విను.

కం. ఒరు లేమేమి యొనర్చిన
నరవర! యప్రియము తన మనంబున కగుఁ దా

నొరులకు నవి సేయకునికి
పరాయణము పరమధర్మపథముల కెల్లన్. (శాంతి. 5-220)

రాజా! **ఇతరులు** ఏమి చేస్తే మన మనసుకు **బాధకలుగుతుందో** తెలుసుకొని **ఆ** పనుల్ని మనం **వారిపట్ల చేయకుండా ఉండటమే** అన్ని **ధర్మాలలో** కెల్లా **గొప్పది. ఏ పనీ తొందరపడి చేయకు. బాగా ఆలోచించి మాత్రమే చెయ్యి. చంపతగినంత తప్పు చేస్తే వాడు ఎవడైనాసరే దండించితీరాలి.** రాజు దొరికిన దాన్ని అనుభవించాలి. దొరక్కపోయినా నిశ్చింతగా ఉండాలి. ఇలా ఉంటే మనసులో 'తృష్ణ' అనేది ఉండదు. అలాగే **ఒక పని చెయ్యాలని నిశ్చయించుకొంటే వెంటనే చెయ్యాలి. వాయిదా వెయ్యకూడదు.** మన**ం ఆపనిని పూర్తి చేసే దాకా మృత్యువు ఆగదుకదా!**

కలిమీ లేమీ ఈ రెండూ కాలం అధీనంలో ఉంటాయి. జ్ఞానం లేనివాళ్ళకి కలిమి వల్ల అహంకారం, లేమివల్ల దీనత్వం కలుగుతాయి.

అందరూ పవిత్రమైన మనస్సుతో పుణ్యకర్మల్నే ఆచరించాలి. పాపకర్మల్ని విడిచిపెట్టాలి. ఎప్పుడూ మంచివారితోనే గడపాలి. **లోకంలోని ప్రాణులన్నీ తనలాంటివేనన్న భావనతో మెలగాలి.** అలాంటివాడికి దైవానుగ్రహం ఎప్పుడూ ఉంటుంది.

ఆ.వె. ధర్మబద్ధమైన ధనము పాతికయేని
బహుళ ఫలము నిచ్చుఁ; బాపవృత్త్యు
పార్జితంబు కోటియైన నిష్ఫలమండ్రు
దానశాస్త్రవిదులు దానవేంద్ర! (శాంతి. 5-492)

ధర్మంగా లభించిన ధనం పాతికైనా గొప్ప ఫలాన్ని ఇస్తుంది. పాపవృత్తితో సంపాదించిన ధనం కోటియైనా ఎలాంటి ఫలితమూ రాదు. ఇది శాస్త్రకోవిదుల మాట!

ధర్మనందనా! **ఎవరైనా మనల్ని అవమానించినా, తిట్టినా, చంపాలని ప్రయత్నించినా మనం శాంతంగా ఉండాలి.** ప్రతీకారం తీర్చుకోకూడదు. అప్పుడు వాళ్ళ పుణ్యాలన్నీ మనకి వస్తాయి. మన పాపాలు వాళ్ళకు పోతాయి' అన్నాడు భీష్ముడు.

13. ఆనుశాసనికపర్వం

ధర్మరాజుకు ఇంకా తెలుసుకోవాలని ఉంది. ప్రశ్నిస్తూనే ఉన్నాడు. అతడి ప్రశ్నలకు భీష్మాచార్యుడు ఇలా సమాధానాలు ఇస్తున్నాడు.

రాజా! **దైవానుగ్రహం విత్తనం. పురుషప్రయత్నం నేల. ఈ రెండూ సరిగ్గా కుదిరితేనే కర్మ అనే పంట పండుతుంది.**

కామక్రోధాలకు అతీతంగా ఉంటూ సత్త్వగుణాన్ని పెంపొందించు కోవడమే వైష్ణవధర్మం. ఆకలితో ఉన్న బ్రాహ్మణుణ్ణి భోజనానికి పిలిచి తృప్తిగా పెట్టకపోవడం, బాగా చదువుకున్న బ్రాహ్మణుడి వృత్తిధర్మానికి ఆటంకం కలిగించడం, నీళ్ళు తాగుతున్న గోవుల్ని తరిమికొట్టడం, వికలాంగుల ధనాన్ని హరించడం, వేదశాస్త్రాల్ని నిందించడం, కోపంతో ఊరికిగానీ, తోటకుగానీ నిప్పంటించడం, పాపపు బుద్ధితో అబద్ధాలు చెప్పి విప్రుల మనసు నొప్పించడం- ఇవన్నీ బ్రహ్మహత్యతో సమానమైన పాతకాలే!

కం. దొరకొనని వానిఁ గోరక
దొరకొనినందున మమత్వతుష్ట హృదయతం
బొరయక విగతస్పృహులగు
పురుషులు శుచు లేల తీర్థములు వారలకున్? (ఆను. 2-92)

తనకు లభించనిదానిని కోరుకోకుండా, లభించిన దానిపై కూడా మమకారం పెంచుకోక, కోర్కెలను జయించే పురుషులు పరమపవిత్రులు. వారికి ఇంక తీర్థాలతో పనిలేదు.

రాజా! సోమం లేని యజ్ఞం, చంద్రుడు లేని రాత్రి, సూర్యుడు లేని ఆకాశం, స్వధర్మం లేని ఆశ్రమం, పువ్వులు పూయని చెట్టు, అలాగే గంగానది లేని దేశం వ్యర్థమైనవి. ఇక గోవు గొప్పదనం చెప్తాను విను.

చ్యవనమహర్షి

పూర్వం 'చ్యవనుడు' అనే మహర్షి ప్రయాగలో త్రివేణీసంగమక్షేత్రంలో తపస్సు చేస్తూ నీళ్ళలో సమాధి స్థితిలో ఉండిపోయాడు. కొంతకాలం తరువాత జాలరులు వలవేస్తే, చేపలతో పాటు ఈ మహర్షి కూడా చిక్కాడు. మహర్షిని చూసి

భయపడిపోయారు జాలరులు. మన్నించమన్నారు. కానీ వాళ్ళ తప్పు ఏమీ లేదనీ, తనను కూడా చేపల్లాగే అమ్ముకొమ్మనీ చెప్పాడు చ్యవనుడు.

ఈ సంగతి రాజుగారైన నహుషుడికి తెలిసింది. 'మా జాలరులు తప్పు చేస్తే అది నేను చేసినట్లే! దీనికి పరిహారం చెప్పండి' అని వేడుకున్నాడు.

'రాజా! జాలరులు తమ కులధర్మాన్ని పాటించారు. కాబట్టి వాళ్ళ తప్పేమీ లేదు. నన్ను మీరు కొనుక్కొని, ఆ ధనాన్ని జాలరులకు ఇవ్వండి' అన్నాడు చ్యవనుడు.

సరే! 'వెయ్యి మాడలు' అన్నాడు రాజు. కుదరదన్నాడు చ్యవనుడు. పదివేలు, లక్ష... ఇలా పెంచుకుంటూ పోయాడు. అయినా చ్యవనుడు ఒప్పుకోడే! సరే! పూర్తి రాజ్యాన్ని ఇస్తానన్నాడు. అదీ సరిపోలేదు చ్యవనుడికి. ఏం చెయ్యాలో పాలుపోలేదు నహుషుడికి. అప్పుడు కవిజాతుడు అనే మహర్షి వచ్చి 'ఈ చ్యవనమహర్షికి తగిన వెల గోవు మాత్రమే' అని చెప్పాడు. అప్పుడు నహుషుడు ఒక గోవును జాలరులకు ఇచ్చి చ్యవనుణ్ణి విడిపించాడు.

అప్పుడు చ్యవనుడు 'నహుషా! మంచి పని చేశావు. ఇప్పటికి నా వెల నిర్ణయించగలిగావు. **గోవుల్ని కీర్తించడం, వాటి గురించి వినడం, దానం చెయ్యడం ఇవన్నీ మంచి కార్యాలు.** గోవుల్లో ఎప్పుడూ పాపం ఉండదు. అంతేకాదు గోవులు లక్ష్మీదేవికి నిలయాలు. సకల పాపాల్ని పోగొట్టి పుణ్యాల్ని ప్రసాదించే భూలోకదేవతలు.. అంటూ గోమాహాత్మ్యాన్ని విపులంగా చెప్పాడు చ్యవనుడు.

నృగమహారాజు

ధర్మరాజా! దానం ఎలా చేస్తే మంచి ఫలితం లభిస్తుందో తెలుసుకో! ఎవరినీ ఏదీ అడగనివారుంటారే! వాళ్ళకు చేసే దానం గొప్ప ఫలితాన్నిస్తుంది. నిజానికి యాచన చెయ్యడం అంటే చచ్చి బ్రతకడమే! అలాగే **ఎవరైనా దానం చెయ్యమని కోరితే చెయ్యకపోవడమూ చావుతో సమానమైనదే!** మరో విషయం. రాజు విప్రులకు ఇచ్చిన ధనాన్నీ, గోవుల్నీ రక్షించాలి. అలా రక్షించకపోతే నృగమహారాజుకు పట్టిన గతే పడుతుంది.

నృగమహారాజు ఒక గోవును ఒక విప్రుడికి దానం చేశాడు. అది ఎలాగో తప్పించుకొని వచ్చి మళ్ళీ రాజుగారి ఆవులమందలో కలిసిపోయింది. ఆ ఆవునే

మరోసారి ఇంకో విప్రుడికి దానం చేశాడు. చివరికి ఆ గోవు నాదంటే నాదని ఆ విప్రులిద్దరూ గొడవపడి, ఆ గోవే కావాలని పట్టుపట్టారు. రాజు వాళ్ళ తగవు తీర్చలేకపోయాడు. దానివల్ల అతడు పాపఫలాన్ని ముందుగా అనుభవించవలసి వచ్చింది. దాని ఫలితంగా వెయ్యి సంవత్సరాలు ఒక బావిలో రాకాసి తొండలా పడి ఉన్నాడు. చివరికి శ్రీకృష్ణుడు వచ్చి పైకి తీయడంతో అతడికి శాపవిమోచనం కలిగింది.

ధర్మరాజా! లోకంలో చాలామంది ఉపవాసం చేస్తూ అదేదో పెద్ద తపస్సుగా భావిస్తారు. అది తప్పు. ఉపవాసం చెయ్యడం అంటే ఆత్మహత్య చేసుకున్నట్లే. **సత్యం, బ్రహ్మచర్యం, పవిత్రత, మౌనవ్రతం, మనోనిగ్రహం, దయ, శుద్ధమైన దానం, ఇవన్నీ తపస్సులే. తపస్సును మించిన ధర్మం లేదు. యాగరక్షణ తపస్సు కన్నా గొప్పధర్మం.**

అన్నదమ్ములు కలసిమెలసి ఉండాలి. వాళ్ళలో పెద్దవాడు తెలివితక్కువవాడైతే అతడి తమ్ముళ్ళకు కష్టాలు తప్పవు. **తల్లి, తండ్రి, గురువు ఈ ముగ్గురిలో గురువు కంటే తండ్రి, తండ్రికంటే తల్లి పదిరెట్లు ఎక్కువగా గౌరవించదగినవాళ్ళు.**

అందరూ పుణ్యతీర్థాల్లో మునిగి పరిశుద్ధులమై పోయామనుకుంటారు. కానీ అసలు తీర్థాలంటే ఏమిటో తెలుసా? **దమం, తపస్సు, అహింస, శమం ఇలాంటి ఉత్తమ గుణాలే తీర్థాలు.**

లోకంలో హింస నాలుగురకాలు. మనసుతో, మాటతో, శరీరంతో హింసించడం, మాంసాహారం తినటమూ. మాంసాహారం విడిచిపెట్టడం అశ్వమేధయాగాన్ని చేయడం కన్నా గొప్ప పని అని పెద్దలు చెప్తారు.

మనం మన పనులు చేస్తున్నప్పుడు మనకు తెలియకుండానే ఎన్నో జీవులు చనిపోతుంటాయి. ఆ పాపం మనకు అంటదు.

విధికి ఎవరిపైనా కోపంగానీ ప్రేమగానీ ఉండదు. తగిన సమయం వచ్చినపుడు ఎవరి కర్మను వారు అనుభవించవలసినదే!

దానం అన్నింటికన్నా గొప్ప కార్యం. దానం చేశాక బాధపడినా, తనను తాను పొగడుకున్నా దానం నిష్ఫలమైపోతుంది. ఎవరి శక్తి కొలదీ వారు దానం

చేస్తారు. అందరికీ ఒకేరకమైన పుణ్యఫలం లభిస్తుంది.

ధనార్జన, ధనరక్షణ, ధనవ్యయం, ధననాశనం ఈ నాలుగు మనిషికి దుఃఖాన్నే మిగులుస్తాయి. కాబట్టి 'ధనతృష్ణ'ను విడిచిపెట్టాలి. **మనిషికి ఆశతో సమానమైన దుఃఖం లేనే లేదు.** ఆశకు ముసలితనం లేదు. అది మనిషి ప్రాణాలు తీసే మాయరోగం. దానిని విడిచిపెడితేనే మనిషికి సుఖం.

ధర్మరాజా! **అహింస, దానం, సత్యం, శాంతం అనే నాలుగూ ఉత్తమ ధర్మాలు.** వీటిని మించినవి లేవు. కాబట్టి వీటిని ఎప్పుడూ ఆచరించేలా ప్రయత్నించు' అంటూ అనేక ఉదాహరణలతో భీష్మాచార్యుడు ధర్మరాజుకు ధర్మాలన్నింటినీ చెప్పి పంపివేశాడు.

కొంతకాలం తర్వాత ఉత్తరాయణం వచ్చింది. ధర్మరాజు శ్రీకృష్ణుడితో సహా సపరివారంగా భీష్ముడి వద్దకు వచ్చాడు. భీష్ముడికి స్వచ్ఛందమరణం (కోరినప్పుడు వచ్చే మరణం) అనే వరం ఉంది. ఆ వరాన్ని ఉపయోగించుకొంటూ శ్రీకృష్ణుడికి నమస్కరిస్తూ, అతడి ఆదేశంతో యోగమార్గంలో ప్రాణాలను విడిచిపెట్టి, పుణ్యలోకాలకు చేరుకున్నాడు భీష్ముడు. భీష్ముడికి దహనసంస్కారాలు జరిపించాడు ధర్మరాజు. గంగాదేవి వచ్చి తన పుత్రుడి మరణానికి దుఃఖించింది. శ్రీకృష్ణుడు ఆమెను ఓదార్చి పంపాడు.

14. అశ్వమేధపర్వం

భీష్మాచార్యుడి మరణంతో ధర్మరాజు కథ మళ్ళీ మొదటికి వచ్చింది. అడవులకు వెళ్ళిపోవడానికి నిశ్చయించుకున్నాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు, వేదవ్యాసుడు ధర్మరాజుకు నచ్చచెప్పి మనశ్శాంతి కోసం అశ్వమేధయాగం చెయ్యమన్నారు.

ఆ యాగంలో గొప్ప గొప్ప దానాలు చేయాలి. అందుకు ధనం కావాలి. పూర్వం 'మరుత్తు' అనే మహారాజు యాగం చేసి అపారమైన ధనాన్ని విప్రులకు దానం చేశాడు. అతడికి ఆ సంపద హిమవంతానికి ఉత్తరాన ఉన్న 'మంజువంతం' అనే పర్వతసానువుల్లో లభించింది. వేదవ్యాసుడి ఆదేశంతో ధర్మరాజు కూడా ఆ ధనాన్ని సంపాదించి అశ్వమేధయాగాన్ని ప్రారంభించబోతున్నాడు.

శ్రీకృష్ణుడు కూడా అర్జునుడి కోరికపై మళ్ళీ అతడికి గీతోపదేశాన్ని చేశాడు. అదే అనుగీతగా ప్రసిద్ధి చెందింది. ఆ తరువాత శ్రీకృష్ణుడు ద్వారకకు వెళ్ళిపోయాడు.

పరీక్షిత్తు

ధర్మరాజు తలపెట్టిన యాగానికి యాదవులంతా తరలివచ్చారు. ఇంతలో ఉత్తరాదేవి గర్భంలో ఒక మృతశిశువు పుట్టాడన్న కలకలం రేగింది. శ్రీకృష్ణుడు హుటాహుటిన వెళ్ళాడు. అప్పటికే అశ్వత్థామ వేసిన బ్రహ్మశిరోనామక అస్త్ర ప్రభావం వల్ల శిశువు చనిపోయి ఉన్నాడు. శ్రీకృష్ణుడు వెంటనే ఆ అస్త్రాన్ని తన సుదర్శనశక్తితో అణచివేశాడు. శిశువు బ్రతికాడు. శరీరంలో చలనం వచ్చింది. వంశం పరిక్షీణం (నాశనం) అయ్యే సమయంలో జన్మించాడు కాబట్టి ఆ బాలుడికి పరీక్షిత్తు అని పేరు పెట్టాడు శ్రీకృష్ణుడు.

బభ్రువాహనుడు

తరువాత ధర్మరాజు ఘనంగా అశ్వమేధయాగం చేసి యాగాశ్వాన్ని విడిచిపెట్టాడు. అర్జునుడు ఆ అశ్వసంరక్షుడిగా వెళ్ళాడు. ఆ అశ్వాన్ని బంధించిన త్రిగర్తదేశరాజుల్నీ, వజ్రదత్తుణ్ణీ, సింధురాజకుమారుల్నీ జయించాడు. తరువాత అశ్వం మణిపూరదేశంలోనికి చేరుకుంది. దానికి అధిపతి బభ్రువాహనుడు. ఇతడు అర్జునుడి పుత్రుడు. అందుకే వచ్చి నమస్కరించాడు.

కానీ అర్జునుడు అతణ్ని ఆదరించకుండా 'యాగాశ్వం నీ రాజ్యంలో తిరుగుతూ ఉంటే దానిని బంధించకుండా నా కాళ్ళమీద పడతావా? నువ్వసలు వీరుడివేనా?' అన్నాడు.

అప్పుడు నాగలోకంలో ఉన్న ఉలూచి వచ్చి 'నాయనా! బభ్రువాహనా! నీ ప్రతాపం చూడాలనే నీ తండ్రి నిన్నలా అవమానించాడు. యుద్ధం చేసి నీ వీరత్వాన్ని నిరూపించుకో' అంది.

బభ్రువాహనుడు యాగాశ్వాన్ని బంధించి, అర్జునుడితో తలపడ్డాడు. తండ్రీకొడుకుల మధ్య యుద్ధం భీకరంగా సాగింది. ఆ యుద్ధంలో అర్జునుడు మరణించాడు. బభ్రువాహనుడు మూర్ఛపోయాడు. బభ్రువాహనుడి తల్లి చిత్రాంగద

అక్కడికి వచ్చి అర్జునుణ్ణి చూసి బోరున విలపించింది.

బభ్రువాహనుడు కళ్ళు తెరిచాడు. జరిగిన దారుణాన్ని తెలుసుకొని తండ్రిని చంపిన పాపానికి ప్రాయశ్చిత్తంగా తనను తాను చంపుకోబోయాడు. అప్పుడు చిత్రాంగద ఉలూచితో 'నువ్వు అర్జునుణ్ణి బ్రతికించు. లేకపోతే నా కొడుకు నాకు దక్కడు' అని ప్రాధేయపడింది.

ఉలూచి తన దగ్గర ఉన్న సంజీవమణితో అర్జునుణ్ణి బ్రతికించి 'నాథా! మీరు భీష్మాచార్యుణ్ణి వధించినప్పుడు వసువులు మిమ్మల్ని శపించాలని చూశారు. అప్పుడు నా తండ్రి వాళ్ళను శాంతింపజేశాడు. అప్పుడు వసువులు 'అర్జునుడు తన కొడుకు బభ్రువాహనుడి చేతిలో మరణిస్తేనే అతడి పాపం పరిహారం అవుతుందని చెప్పారు. అందుకే నేను ఈ పని చేశాను' అంది ఉలూచి.

తరువాత అర్జునుడు రాజగృహంలో ఉన్న జరాసంధుడి కొడుకు మేఘసంధినీ, దశార్ణరాజు చిత్రాంగదుణ్ణీ, గాంధారరాజు శకుని కొడుకునూ ఓడించి, తన చేతుల్లో ఓడినవాళ్ళనందర్నీ యాగానికి ఆహ్వానించి హస్తినాపురానికి చేరుకున్నాడు.

వ్యాసభగవానుడే ఋత్విజుడిగా ప్రారంభమైన యాగం అత్యంత వైభవంగా పూర్తయ్యింది. ధర్మరాజు తన రాజ్యాన్నంతా వేదవ్యాసుడికి దానంగా ఇచ్చాడు. ఆ రాజ్యానికి ప్రతిగా కోటికోట్ల బంగారు మాడల్ని తీసుకొని వ్యాసుడు ఆ రాజ్యాన్ని ధర్మరాజుకే ఇచ్చివేశాడు. ఆ బంగారాన్నంతా యాగం నిర్వహించిన విప్రులకు దానంగా ఇచ్చాడు వ్యాసుడు. ఆకాశం నుండి పుష్పవర్షం కురిసింది.

అందరూ ఆనందంగా సంబరాలు జరుపుకొనేవేళ ముంగిస ఒకటి బిలంలో నుండి బయటకు వచ్చి 'ఈ యాగం నక్తుప్రస్థుడి ధర్మానికి సాటిరాదు' అంది. అందరూ ఆశ్చర్యపోయారు. అప్పుడు ముంగిస చెప్పడం ప్రారంభించింది.

నక్తుప్రస్థుడు

'కురుక్షేత్రంలో ఏ కోరికా లేని ఒక బ్రాహ్మణుడు తన కుటుంబంతో కలిసి భిక్షాటన చేస్తూ జీవిస్తూ ఉండేవాడు. ఒకసారి తీవ్రమైన అనావృష్టి వచ్చింది. వాళ్ళకే తినడానికి ఏమీ లేదు. పస్తులుంటున్నారు. ఒకరోజు ఎంతో కష్టపడితే కొన్ని వడ్లు దొరికాయి. వాటిని దంచితే కుంచెడు పేలపిండి వచ్చింది. దానిని

వాళ్ళు తినబోతుండగా ఒక బ్రాహ్మణుడు అతిథిగా వచ్చాడు. ఆ పేల పిండిని అందరూ ఆ అతిథికే భక్తిగా, వినయంగా సమర్పించారు. అప్పుడా అతిథి 'మహాత్మా! నేను ధర్మణ్ణి. నీ వ్రతాచరణకు ఆనందించాను.

కం. భక్తియు వినయము శ్రద్ధా
యుక్తియునుం దాల్మితోడి యొప్పును గరుణా
సక్తియు నతిథులయెడ నను
రక్తియు నీయంద సుస్థిరత్వముఁ బొందెన్. (అశ్వమేధ. 4-239)

'భక్తి, వినయం, శ్రద్ధ, సహనం, కరుణ, అతిథి ఆదరణ ఇవన్నీ నీలో సుస్థిరంగా ఉన్నాయి. నీ వ్రతనిష్ఠకు బ్రహ్మాది దేవతలు ఆశ్చర్యపోతున్నారు. నీకోసం ఒక దివ్యవిమానం వస్తుంది' అన్నాడు. అంతలోనే విమానం రావడం, ఆ బ్రాహ్మణ కుటుంబం బ్రహ్మలోకానికి వెళ్ళిపోవడం జరిగిపోయాయి.

ఇదంతా చూస్తున్న నేను బిలంలో నుండి బయటకు వచ్చాను. దానం చేసిన నీళ్ళు నాకు తగిలి నాతలలో ఒక ప్రక్క బంగారమైపోయింది. అదీ ఆ దాన మహిమ. అప్పటినుండీ రెండో ప్రక్క కూడా బంగారం అవుతుందన్న ఆశతో ఎన్నో యాగాలకు వెళ్ళాను. నా కోరిక తీరలేదు. కనీసం ధర్మరాజు చేసిన యాగంలోనైనా తీరుతుందనుకున్నాను. నాకు నిరాశే మిగిలింది. అందుకే అలా చెప్పాను' అని ముంగిస అదృశ్యమైపోయింది.

15. ఆశ్రమవాసపర్వం

అశ్వమేధయాగం తరువాత పరిస్థితులన్నీ దాదాపు చక్కబడ్డాయి. ధర్మరాజు ప్రశాంతంగా చక్కగా రాజ్యపాలన చేస్తున్నాడు. గాంధారీ ధృతరాష్ట్రుల్ని కన్న తల్లిదండ్రుల్లాగా గౌరవిస్తున్నాడు. వాళ్ళూ అలాగే ఉన్నారు. కానీ భీముడికి మాత్రం ఇది నచ్చలేదు. ధృతరాష్ట్రుడికీ భీముణ్ణి చూసినప్పుడల్లా దుర్యోధనుడే గుర్తుకు వచ్చేవాడు. దాంతో అతడికీ భీముడిపై ద్వేషమే నిండిపోయింది.

కాలం గడుస్తోంది. కొన్నాళ్ళ తరువాత ధృతరాష్ట్రుడు వానప్రస్థం స్వీకరించాలనుకున్నాడు. అందరినీ పిలిచి తన మనసులోని మాట చెప్పాడు.

ధర్మరాజు ఆ మాటవిని ఎంతగానో బాధపడ్డాడు. వెళ్ళడానికి ససేమిరా అన్నాడు. ఇంతలో వ్యాసుడు వచ్చి చెప్పడంతో మొత్తానికి ఒప్పుకున్నాడు.

వానప్రస్థానికి వెళ్ళేముందు తన పుత్రులందరికీ శ్రాద్ధ క్రియలు జరిపించమని కోరాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ధర్మరాజు అలాగే చేయించాడు. ధృతరాష్ట్రుడు గాంధారితో కలిసి తృప్తిగా అరణ్యవాసానికి బయలుదేరాడు. కుంతీదేవి కూడా వారి వెంట వెళ్ళింది. సంజయుడు, విదురుడు కూడా వాళ్ళతో ఉన్నారు. అందరూ అరణ్యంలో తపస్సు చేసుకుంటూ కాలం గడుపుతున్నారు.

కొంతకాలం తర్వాత ధర్మరాజు సపరివారంగా వాళ్ళందర్నీ చూడడానికి అరణ్యానికి వచ్చాడు. అందరినీ పలకరించి క్షేమసమాచారాలు తెలుసుకొన్నాడు. కానీ అక్కడ విదురుడు లేడు. అతడి కోసం వెదుకుతూ ఉండగానే దూరంగా కనిపించాడు. అలా కనీ కనిపించకుండా వేగంగా వెళ్ళిపోతున్నాడు. అది చూసి ధర్మరాజు అతణ్ణి వెంబడించాడు. కొంతదూరం వెళ్ళాక ఒక చెట్టుకింద తపస్సు చేసుకుంటూ కనిపించాడు. ధర్మరాజు అతణ్ణి సమీపించగానే విదురుడు యోగమార్గం ద్వారా ప్రాణాలను విడిచిపెట్టాడు. అతడి ప్రాణాలు బయటకు వచ్చి ధర్మరాజులో కలిసిపోయాయి.

పాండవులు ధృతరాష్ట్రుడిని సేవిస్తూ అడవిలోనే ఉన్నారు. అప్పుడు వేదవ్యాసుడు 'నాయనా! ధృతరాష్ట్రా! **శత్రుత్వాన్ని త్వరగా మర్చిపోవాలి. ఇతరులకు కీడు తలపెట్టాలన్న ఆలోచన ఉండకూడదు. మాటా మనసూ ఒకేలా ఉండాలి.** అలాంటి వాళ్ళకే బంధువుల అభిమానం దొరుకుతుంది. నువ్వు పైకి తపస్సు చేస్తున్నట్లు కన్పిస్తున్నావు కానీ మనసులో మాత్రం ఏదో చింత తొలుస్తూనే ఉంది. నీకేం కావాలో కోరుకో! తీరుస్తాను' అన్నాడు.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడూ, గాంధారీ, కుంతీదేవి యుద్ధంలో మరణించిన తమ సంతానాన్ని చూడాలని ఉంది' అన్నారు ఏకగ్రీవంగా. సరేనన్నాడు వేదవ్యాసుడు. మరునాడు గంగాతీరానికి అందర్నీ తీసుకువెళ్ళి, ఆ నదిలో ఒక మునకవేసి అందర్నీ పేరుపెట్టి పిలిచాడు. అంతే! దుర్యోధనుడు, అతడి తమ్ముళ్ళూ, అభిమన్యుడు, ఉపపాండవులూ, కర్ణుడూ ఇలా యుద్ధంలో మరణించిన ఉభయ పక్షాలలోని వీరులందరూ అక్కడ సాక్షాత్కరించారు. అందరూ ఆనందంగా అరమరికలు లేకుండా

గంగానదిలో స్నానం చేస్తున్నారు.

వేదవ్యాసుడు ధృతరాష్ట్రుడికి దివ్యదృష్టిని ప్రసాదించాడు. గాంధారి కూడా కళ్ళకు గంతలు విప్పుకొని మరీ చూసింది.

మర్నాడు ఉదయం అందరూ వెళ్ళిపోతున్నారు. అప్పుడు వేదవ్యాసుడు 'మీమీ భర్తలతో స్వర్గానికి వెళ్ళాలనుకున్న వాళ్ళు రండి. ఈ గంగానదిలో దిగండి' అన్నాడు. ఆ మాటలు విన్న వీరుల భార్యలు నీటిలో మునిగి దివ్యశరీరాలతో స్వర్గానికి చేరుకున్నారు.

కొంతకాలం తర్వాత పాండవులు హస్తినాపురానికి వచ్చారు. ధర్మరాజు యథాప్రకారంగా రాజ్యపాలన చేస్తున్నాడు. ఒక రోజు నారదమహర్షి వచ్చాడు. అడవిలో తపస్సు చేసుకుంటున్న ధృతరాష్ట్రుడు, గాంధారి, కుంతీదేవి దావాగ్నికి బలైపోయారట! సంజయుడు ఒక్కడే తప్పించుకున్నాడుట! ఆ విషయాలన్నీ వివరంగా చెప్పాడు.

ఆ వార్త పాండవుల్ని ఎంతగానో కలచివేసింది. భారంగా నిట్టూర్పులు విడుస్తూ వాళ్ళందరికీ తిలోదకాలు సమర్పించి విప్రులకు దానధర్మాలు చేశారు.

16. మౌసలపర్వం

ద్వారకానగరం. శ్రీకృష్ణుడి దర్శనం కోసం విశ్వామిత్రుడు, కణ్వుడు, నారదుడు విచ్చేశారు. తిరిగి వెళ్తుంటే దారిలో యాదవులు వాళ్ళను ఆపారు. శ్రీకృష్ణుడి కొడుకైన సాంబుడికి స్త్రీ వేషం వేసి 'మహర్షులూ! ఈమెకు ఎవరు పుడతారు? ఆడా? మగా?' అని ప్రశ్నించారు. మహర్షులకు అసలు విషయం తెలియదా? వెంటనే కోపంతో 'ఈమె కడుపులో యాదవవంశాన్ని నాశనం చేసే ముసలం పుడుతుంది. మీరంతా దానివల్ల కొట్టుకు చస్తారు. బలరాముడు మరణించి సముద్రానికి చేరుకుంటాడు. శ్రీకృష్ణుడు 'జర' అనే రాక్షసి వల్ల మరణిస్తాడు' అని శపించి వెళ్ళిపోయారు.

అన్నట్లుగానే సాంబుడి కడుపున ముసలం పుట్టింది. వసుదేవుడి ఆదేశంలో దానిని అరగదీసి సముద్రంలో కలిపేశారు.

కొంతకాలం తర్వాత ద్వారకలో అపశకునాలు కన్పిస్తున్నాయి. గాంధారి శాపం ప్రకారం జరగబోతోంది. వెంటనే శ్రీకృష్ణుడు యాదవులందర్నీ పిలిచి 'మీరు రేపు అందరూ వెళ్ళి సముద్రానికి ఉత్సవాలు జరిపించండి' అని ఆజ్ఞాపించాడు.

మరునాడు యాదవులు సముద్రతీరానికి చేరుకున్నారు. ఉద్ధవుడూ, బలరాముడూ అక్కణ్ణుంచి వెళ్ళిపోయారు. బలరాముడు దారిలో ఒక చెట్టు దగ్గర ఆగిపోయాడు. ఉద్ధవుడు ముందుకు సాగిపోయాడు.

అక్కడ యాదవులు ఉత్సాహంగా సముద్రానికి పూజలు చేశారు. తరువాత మద్యం తాగుతూ విందులూ వినోదాలతో కాలక్షేపం చేస్తున్నారు. పీకలదాకా తాగిన మద్యం ఊరుకుంటుందా? ఒకరినొకరు నిందించుకొనేలా చేసింది. అంతే గొడవలు పెరిగి పెరిగి ఒకర్నొకరు పొడుచుకొన్నారు. అందరూ నేలకొరిగారు.

శ్రీకృష్ణుడు అంతా చూస్తూనే ఉన్నాడు. మౌనం వహించాడు. వసుదేవుడు నీటిలో కలపమన్న ముసలం (రోకలి) పొడి– నీళ్ళలో కొట్టుకు వచ్చి ఆ ఒడ్డునే నిలిచిన తుంగకాడల్లోకి ప్రవేశించింది. ఆ తుంగల్నే పట్టుకొని యాదవులు ఒకరినొకరు కొట్టుకొని ప్రాణాలు తీసుకున్నారు.

మునుల శాప ప్రభావం వల్ల శ్రీకృష్ణుడు కూడా కోపంతో రెచ్చిపోయాడు. తక్కిన వాళ్ళను తానూ ఆ తుంగలతోనే కొట్టి చంపాడు. చివరికి శ్రీకృష్ణుడు ఒక్కడే మిగిలాడు. అప్పుడు అతడి వద్దకు దారుకుడు, బభ్రుడు వచ్చి బలరాముడి వద్దకు తీసుకువెళ్ళారు. బలరాముడు ఒక చెట్టు కింద ధ్యానంలో ఉన్నాడు.

తరువాత కృష్ణుడు దారుకుడిని అర్జునుణ్ణి తీసుకురమ్మని పంపాడు. బభ్రుణ్ణి 'ఇక్కడి ఏనుగుల్నీ, గుర్రాల్నీ, స్త్రీలని నగరానికి చేర్చిరా!' అని పంపాడు. ఇంతలో ఒక వేటగాడు బభ్రుణ్ణి వధించడంతో తానే నగరానికి బయలుదేరాడు శ్రీకృష్ణుడు. అందర్నీ వసుదేవుడికి అప్పగించి, అర్జునుడు వస్తున్నాడనీ అతడు అందరినీ కాపాడతాడనీ చెప్పి బలరాముడి వద్దకు వచ్చాడు.

బలరాముడు ధ్యానంలో ఉన్నాడు. అతడి ముఖంలో నుండి వేయిపడగల మహాసర్పం ఒకటి బయటకు వచ్చి సముద్రంలో కలిసిపోయింది. బలరాముడు యోగమార్గం ద్వారా అవతారాన్ని చాలించాడు.

శ్రీకృష్ణుడికి కూడా తను అవతారం చాలించాల్సిన సమయం ఆసన్నమయ్యిందని అర్థమయ్యింది. పూర్వం దుర్వాసమహర్షి ద్వారకానగరానికి వచ్చాడు. శ్రీకృష్ణుణ్ణి పరీక్షించాలని పాయసం తెప్పించి తన ఒంటికి పూయమన్నాడు. అప్పుడు శ్రీకృష్ణుడు పాదాలకు తప్ప మిగిలిన శరీరానికి పాయసాన్ని పూశాడు. అప్పుడు దుర్వాసమహర్షి 'నీకు భవిష్యత్తులో అరికాలు ద్వారానే ప్రాణాపాయం కలుగుతుందని హెచ్చరించి వెళ్ళిపోయాడు. అది గుర్తుకువచ్చింది. ఏం చెయ్యాలో పాలుపోక అటూ ఇటూ తిరిగి అలసిపోయి ఒక చెట్టుకింద పడుకొన్నాడు. ఆదమరచి నిద్రపోయాడు.

మునుల శాప ప్రభావం. 'జర' అనే ఒక రాక్షసి అడవిలోనికి వచ్చింది. అక్కడో వేటగాడు ఉన్నాడు. వాడికి శ్రీకృష్ణుడి పాదం జింకపిల్లలా కన్పించేలా మాయలు పన్నింది జర.

వేటగాడు బాణం వేశాడు. శ్రీకృష్ణుడి అరికాలును చీల్చుకొని వచ్చిందా బాణం. దగ్గరకు వచ్చి విషయం తెలుసుకున్న బోయవాడు బిత్తరపోయాడు. శ్రీకృష్ణుడి కాళ్ళపై పడ్డాడు.

శ్రీకృష్ణుడు వాణ్ణి ఓదార్చి పంపివేశాడు. ఆ తరువాత తన అవతారం చాలించాడు. శ్రీకృష్ణుడిలో ఉన్న తేజస్సు వైకుంఠానికి చేరుకుంది.

అర్జునుడు ద్వారకానగరానికి వచ్చాడు. మరో ఏడురోజుల్లో ద్వారక సముద్రంలో మునిగిపోతుందని తెలుసుకొని అందరినీ హెచ్చరించాడు. ఆ రాత్రి అర్జునుడు అక్కడే ఉన్నాడు. తెల్లవారుతూనే వసుదేవుడు శరీరాన్ని విడిచిపెట్టాడు. అతడి భార్యలు దేవకి, రోహిణి, భద్ర, మదిర మొదలైన వాళ్ళు అతడి చితిలో ప్రవేశించి స్వర్గానికి చేరుకున్నారు.

మరునాడు అర్జునుడు శ్రీకృష్ణ బలరాముల కోసం అన్వేషణ ప్రారంభించాడు. చివరికి ప్రయత్నం ఫలించింది. ప్రాణాలు కోల్పోయిన శ్రీకృష్ణుణ్ణి చూసి, కుప్పకూలిపోయాడు. బలరామకృష్ణులకు అంత్యక్రియలు నిర్వహించాడు.

ఆరోజే సముద్రుడు ద్వారకను ముంచెత్తబోతున్నాడు. వెంటనే అర్జునుడు నగరంలో ఉన్న వాళ్ళందరినీ, పశుసంపదనీ తరలించి 'పంచవటం' అనే ప్రదేశానికి

చేర్చాడు. ఆ రోజు రాత్రి ఒక దొంగల గుంపు వచ్చి వీళ్ళని అటకాయించింది. అర్జునుడు కోపంతో బాణాలు వేశాడు. కానీ వాళ్ళను అవేమీ చెయ్యలేకపోయాయి. సమయానికి మంత్రాలూ అతడికి గుర్తుకు రాలేదు. గాండీవంతోనే వాళ్ళపై విరుచుకుపడ్డాడు. వాళ్ళు స్త్రీల ఆభరణాలు దోచుకొని పారిపోయారు. చివరికి దిగులుగా యాదవస్త్రీలను తీసుకొని దీనంగా కురుక్షేత్రానికి చేరుకున్నాడు అర్జునుడు.

కొద్దిరోజుల తర్వాత అర్జునుడు శ్రీకృష్ణుడి భార్యలతో శ్రీకృష్ణ మరణవార్తను చెప్పాడు. అందరూ బోరున విలపించారు. రుక్మిణి, జాంబవతి మొదలైన వాళ్ళు ప్రాణత్యాగం చేశారు. సత్యభామ మొదలైనవాళ్ళు అడవులకి వెళ్ళిపోయారు.

మరికొంతకాలం గడిచింది. అర్జునుడు వేదవ్యాసుడి దగ్గరకు వెళ్ళాడు. జరిగిన ఈ విపరీతాలన్నింటికీ కారణం ఏమిటని అడిగాడు. దానికి వేదవ్యాసుడు– 'ఇదంతా శాపాల ప్రభావం. నువ్వేమీ బాధపడకు. నీ అస్త్రాల ప్రభావానికి కూడా కాలం చెల్లిపోయింది. అందుకే అవి పని చెయ్యలేదు. మరోవిషయం – **ఎవడికైనా కాలం అనుకూలిస్తే బుద్ధి, శక్తి చురుకుగా పనిచేస్తాయి. కాలం అనుకూలించకపోతే ఏమీ పనిచెయ్యవు.** మీకూ అంత్యకాలం వచ్చేసింది. శరీరాల్ని త్యాగం చేసి ఉత్తమగతుల్ని పొందండి' అని వెళ్ళిపోయాడు వేదవ్యాసుడు.

17. మహాప్రస్థానికపర్వం

జరిగిన సంఘటనల వల్ల పాండవులకు వైరాగ్యం కలిగింది. అందరూ ఒకే నిర్ణయానికి వచ్చారు. పరీక్షిత్తుకు పట్టాభిషేకం చేశాడు ధర్మరాజు. తన సోదరుడు యుయుత్సుడిని అతడికి సహాయకుడిగా, కృపాచార్యుణ్ణి ఆచార్యుడిగా నియమించాడు. ద్రౌపదినీ సోదరుల్నీ వెంటబెట్టుకొని మహాప్రస్థానానికి బయలుదేరాడు. వారి వెనుక ఒక కుక్క కూడా బయలుదేరింది.

గంగాతీరానికి చేరుకున్నారు. కొండలూ, కోనలూ దాటి పోతున్నారు. ఇంతలో అగ్నిదేవుడు ప్రత్యక్షమై 'అర్జునా! నీకు ఆ గాండీవంతో ఇంక పని లేదు. దాన్ని వరుణదేవుడికి సమర్పించు' అన్నాడు. అర్జునుడు అలాగే అంటూ దాన్ని సముద్రంలోనికి విసిరివేశాడు.

తూర్పు సముద్రతీరం నుండి పాండవులు భూమికి ప్రదక్షిణంగా ప్రయాణిస్తూ

కన్యాకుమారీ తీరానికి వెళ్ళారు. అక్కణ్ణుంచి పశ్చిమ సముద్ర తీరానికి చేరుకున్నారు. బదరికాశ్రమం వచ్చింది. అది దాటితే మేరుపర్వతం. ఈలోగా వెనుకనున్న ద్రౌపది నేలపై కూలబడిపోయింది. భీముడు వెంటనే 'అన్నయ్యా! ఈమె ఎప్పుడూ అధర్మంగా ప్రవర్తించలేదు కదా! ఎందుకిలా ముందే పడిపోయింది?' అని అడిగాడు.

అప్పుడు ధర్మరాజు 'భీమసేనా! ఈమె మనందరికంటే అర్జునుడిపై కొంచెం ఎక్కువ ప్రేమను చూపేది. ఆ పక్షపాతమే ఈ పతనానికి కారణం' అన్నాడు.

కొంతదూరం వెళ్ళాక సహదేవుడు పడిపోయాడు. 'సహదేవుడు అహంకారి. తానే జ్ఞానినని విర్రవీగుతాడు' అన్నాడు ధర్మరాజు. వింటున్నాడు భీముడు.

కొంతదూరం వెళ్ళాక నకులుడు నేలకొరిగిపోయాడు. 'నకులుడికీ తాను గొప్ప అందగాడినని గర్వం' అన్నాడు ధర్మరాజు.

నడక సాగుతోంది. చక్రతీర్థం అనే ప్రాంతం వచ్చింది. అర్జునుడు 'సోదరా!' అని అరుస్తూ నేలకొరిగిపోయాడు. 'తప్పదు. కౌరవుల్ని ఒకే రోజులో చంపుతానని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు. అది చెయ్యలేకపోయాడు. పైగా తాను గొప్ప విలుకాడిననే గర్వం. దాంతో అందర్నీ హీనంగా చూసేవాడు అర్జునుడు' అని ముందుకు నడిచాడు ధర్మరాజు.

హఠాత్తుగా భీముడు నేలపై కూలబడ్డాడు. అలా కూలబడుతూనే 'అన్నయ్యా! మరి నేనెందుకు?' అన్నాడు గొంతు పెగుల్చుకుంటూ.

'భీమా! నువ్వు పెద్ద తిండిపోతువి. పైగా బలవంతుణ్ణన్న గర్వం ఉండనే ఉంది. ఆ గర్వం వల్ల అందరినీ నోటికొచ్చినట్లు దూషిస్తూ ఉంటావు. అందుకే నీకీ దుర్గతి' అని ముందుకు సాగిపోయాడు. ఆ వెనుక కుక్క వస్తూనే ఉంది.

దేవేంద్రుడు దివ్యరథంతో వచ్చి స్వర్గానికి ఆహ్వానించాడు. తన వాళ్ళందరూ ప్రాణాలు కోల్పోయారనీ వాళ్ళు లేకుండా తాను రాలేననీ అన్నాడు ధర్మరాజు. అయితే అప్పటికే ప్రాణాలు కోల్పోయిన ద్రౌపదీ, తక్కిన సోదరులూ స్వర్గానికి చేరుకున్నారు. అదే విషయం చెప్పి ధర్మరాజును రమ్మన్నాడు ఇంద్రుడు. అప్పుడు ధర్మరాజు 'మొదటి నుండీ నన్ను ఈ కుక్క అనుసరించి వస్తోంది. నాతో దీనిని

కూడా తీసుకువస్తాను' అన్నాడు. ఇంద్రుడు అందుకు ఒప్పుకోలేదు. అప్పుడు ధర్మరాజు 'దేవేంద్రా! **శరణుకోరిన వాణ్ణి రక్షించకపోవడం, స్నేహితుడికి ద్రోహం తలపెట్టడం, స్త్రీని చంపటం, బ్రాహ్మణుడి ధనాన్ని అపహరించడం, సేవ చేస్తూ ఏ తప్పూ చేయని భక్తుణ్ణి విడిచిపెట్టడం ఇవన్నీ ఘోరమైన పాపాలు.** కాబట్టి ఈ కుక్కను విడిచి నేను నీతో రాను' అన్నాడు.

ఆ కుక్క రూపంలో ఉన్నది ఎవరో కాదు. యమధర్మరాజు. ఆయనకు ఎంతో సంతోషం కలిగింది. వెంటనే ప్రత్యక్షమై ధర్మరాజును స్వర్గానికి పంపాడు. దేవదుందుభులు మార్మోగాయి.

స్వర్గానికి చేరగానే నారదుడు వచ్చి 'ధర్మరాజా! నేను ఎంతోమంది ధర్మాత్ముల్ని చూశానుగానీ నీలాంటి ధర్మాత్ముణ్ణి చూడలేదు. నీలా శరీరంతో స్వర్గానికి వచ్చిన వాళ్ళు ఎవ్వరూ లేరు. ఇదంతా నీ ధర్మ మహిమ' అన్నాడు.

ధర్మరాజుకు తన సోదరుల్ని చూడాలన్న కోరిక కలిగింది. నారదుడితో చెప్పాడు. నారదుడు నవ్వుతూ 'నీలో ఇంకా మానవస్వభావం పోలేదు. ఇప్పుడు నువ్వు స్వర్గవాసివి. ఆ బంధాలన్నీ అక్కడితో సరి' అన్నాడు. అయినా ధర్మరాజు వింటేనా? ఒక్కసారి తన వాళ్ళని చూపించమని ప్రాధేయపడ్డాడు. ఇంద్రుడు ఒక దూతను ఇచ్చి పంపాడు.

18. స్వర్గారోహణపర్వం

ధర్మరాజు తన వాళ్ళను చూడడానికి వెళ్తున్నాడు. నారదుడూ మొదలైన వాళ్ళు వెంట వస్తున్నారు. దారిలో దుర్యోధనుడు కన్పించాడు. అప్సరసలు అతణ్ణి సేవిస్తూ ఉంటే ఎంతో వైభవంగా ఉన్నాడు. అది చూసి ధర్మరాజు ఆశ్చర్యపోయాడు. అప్పుడు నారదుడు 'ధర్మరాజా! ఇతడు దుర్మార్గుడే! కానీ యుద్ధంలో వీరోచితంగా పోరాడి వీరస్వర్గాన్ని పొందాడు. అందుకే ఈ భోగం!' అన్నాడు.

ముందుకు వెళ్ళారు. అక్కడొక భయంకరమైన ప్రదేశం ఒకటి కన్పించింది. ఒకటే వాసన. ఎటుచూసినా శవాలు. జుగుప్సాకరంగా ఉంది. అక్కడ ఎక్కువసేపు ఉండలేక బయలుదేరాడు ధర్మరాజు. వెంటనే 'మహానుభావా! నువ్వు ఇక్కడనుండి

వెళ్ళకు. నువ్వు ఇక్కడే ఉండు. నీ శరీరానికి తగిలిన గాలి మాకు తగిలితేచాలు. మా శరీరాలకు ఎంత హాయిగా ఉందో చెప్పలేము. నిన్ను చూడగానే మాకు నరకయాతనలన్నీ తొలగిపోయాయి' అన్న మాటలు వినిపించాయి.

ధర్మరాజు మనసు ద్రవించిపోయింది. అక్కడే నిలబడి 'అయ్యా! ఎవరు మీరు?' అన్నాడు. వెంటనే 'నేను కర్ణుణ్ణి, నేను భీముణ్ణి, నేను అర్జునుణ్ణి, నేను ద్రౌపదిని' అంటున్న తన వాళ్ళ గొంతులన్నీ వినిపించాయి.

ధర్మరాజు విలవిలలాడిపోయాడు. 'ఇదేమిటి ఘోరం! నావాళ్ళు ఇంతలా నరకయాతనలు అనుభవిస్తూ ఉంటే నేనూ ఇక్కడే ఉంటాను. వెళ్ళు దేవేంద్రుడికి చెప్పు' అని దూతను పంపాడు ధర్మరాజు.

దేవేంద్రుడు తక్కిన దేవతల్ని వెంటబెట్టుకొని ధర్మరాజు వద్దకు వచ్చాడు. అంతలోనే భయంకరంగా ఉన్న ఆ ప్రదేశం అందంగా మారిపోయింది. ధర్మరాజు ఇంకా ఆశ్చర్యం నుండి తేరుకొనేలోపే 'ధర్మనందనా! రాజుగా పుట్టిన వాడు ఒకసారైనా నరకాన్ని చూడాలి. వేదం ఈ మాట చెప్పింది. పాపపుణ్యాలు ఎప్పుడూ కలిసే ఉంటాయి. తక్కువ పుణ్యం చేసినవాడికి ముందు స్వర్గం, తరువాత నరకం. ఎక్కువ పుణ్యం చేసినవాడికి ముందు నరకం, తరువాత స్వర్గం. ఇది నియమం' అన్నాడు ఇంద్రుడు.

'కుమారా! ఇదంతా మాయ. నీకు తెలియడం కోసం మేము సృష్టించిన కృత్రిమ నరకం ఇది. మీ వాళ్ళంతా పుణ్యలోకాల్లో ఉన్నారు. రా! నువ్వా ఆకాశగంగలో స్నానం చేసి స్వర్గానికి చేరుకో' అన్నాడు యముడు.

అలాగే చేసి దివ్యశరీరంతో తన వాళ్ళనందరినీ కలిశాడు. ఎవరెవరు ఏఏ అంశలతో జన్మించారో వాళ్ళు ఆయా అంశలలో లీనమైపోయారు. ధర్మరాజు యమధర్మరాజులో లీనమైపోయాడు.

అమల ధర్మార్థ కామమోక్షముల గుఱిచి
యొలయు తెరువెద్దియును నిందుఁ గలుగు నదియ
యొండెడలఁ గల్గు దీన లేకుండు చొప్పు
దక్కొకంటను లేదు వేదజ్ఞులార! (స్వర్గా. 82)

ఓ వేదజ్ఞులారా! ధర్మ, అర్థ, కామ, మోక్షాలు అనే పురుషార్థాలను సాధించడానికి కావలసిన మార్గాన్ని ఈ గ్రంథం చక్కగా చూపిస్తుంది. వాటి విషయంలో ఇందులో ఉన్నదే లోకంలో ఉంది. ఇందులో లేనిది లోకంలో మరెక్కడా లేదు" అన్నాడు వైశంపాయన మహర్షి జనమేజయుడితో.

'మహర్షులారా! ఈ భారతాన్ని కోరి విన్నా, భక్తితో చదివినా ఐశ్వర్యమూ, ఆయువు, గొప్పయశస్సు, ఆనందం, గట్టి విద్య కలుగుతాయి. అంతేకాదు అలా విన్నవారికి గానీ చదివినవారికి గానీ కోరికలు వెంటనే తీరిపోతాయి.

గర్భవతులకు ఉత్తమ సంతానం, కన్యలకు మంచి భర్తలు లభిస్తారు. మొత్తంగా ఈ ఇతిహాసాన్ని విన్నవారికీ, వినిపించినవారికీ కూడా ఎంతో పుణ్యం కలుగుతుంది' అన్నాడు సూతమహర్షి నిశ్చయంగా.

శ్రీకృష్ణ పరబ్రహ్మణే నమః

అనుబంధం

భర్తృహరి నీతి శతకము

క. **తెలియని మనుజుని సుఖముగఁ**
దెలుపందగు, సుఖతరముగ దెలుపఁగవచ్చున్
దెలిసినవానిం, దెలిసియుఁ
దెలియని నరుఁ దెల్ప బ్రహ్మదేవుని వశమే. 1

తాత్పర్యము : తెలియనివారికి సులభంగా తెలియజేయవచ్చు. తెలిసిన వారికి ఇంకా సులభంగా తెలియజేయవచ్చు. కాని తెలిసింది కొంచెమే ఐనా సర్వజ్ఞుడనని భావించే వ్యక్తిని బ్రహ్మదేవుడు కూడా రంజింప జేయజాలడు.

మ. **కరిరాజున్ బిసతంతుసంతతులచేఁ గట్టన్ విజృంభించువాఁ**
దురువజ్రంబు శిరీషపుష్పములచే నూహించు భేదింపఁ; దీ
పు రచింపన్ లవణాబ్ధికిన్ మధుకణంబుం జింద యత్నించు; ని
ద్ధరణిన్ మూర్ఖులఁ దెల్పు నెవ్వఁడు సుధాధారానుకారోక్తులన్. 2

తాత్పర్యము : తియ్యని మాటలతో మూర్ఖులను సమాధాన పెట్టదలచేవాడు మదపుటేనుగును తామరతూటి దారాలతో బంధింపదలచేవానితోనూ, దిరిసెనపువ్వులతో వజ్రాన్ని కోయదలచేవానితోనూ, ఉప్పు సముద్రంలోని నీటిని తియ్యగా చేయటానికి అందులో తేనె బొట్టు వేసేవానితోనూ సమానుడు.

ఉ. **భూషలు గావు మర్త్యులకు భూరిమయాంగదతారహారముల్;**
భూషితకేశపాశమృదుపుష్పసుగంధజలాభిషేకముల్
భూషలు గావు, పూరుషుని భూషితుఁజేయుఁ బవిత్రవాణి; వా
గ్భూషణమే సుభూషణము; భూషణముల్ నశియించు నన్నియున్. 3

తాత్పర్యము : బంగారపు భుజకిరీటాలు, ముత్యాలహారములు, చక్కగా అలంకరింపబడిన కొప్పు, మృదువైన పుష్పాలు, సుగంధపునీటితో స్నానం – వీటిలో ఏ ఒక్కటీ మానవునికి నిజమైన అలంకారం కాదు. పవిత్రమైన వాక్కు మాత్రమే మానవుని అలంకరించును. వాక్కు మానవులకు చక్కని అలంకారం. ఇతర అలంకారాలన్నీ కూడా తాత్కాలికాలే.

ఉ. **విద్య నిగూఢగుప్తమగు విత్తము, రూపము పూరుషాళికిన్**
విద్య యశస్సు, భోగకరి విద్య గురుండు విదేశబంధుఁడున్
విద్య విశిష్టదైవతము విద్యకు సాటి ధనంబు లే దిలన్
విద్య నృపాలపూజితము విద్య నెఱుంగనివాఁడు మర్త్యుఁడే. 4

తాత్పర్యము : విద్య పురుషునికి రహస్యంగా దాచిపెట్టిన ధనం. విద్యయే సౌందర్యం. విద్యయే యశస్సునూ, భోగాలనూ కలిగిస్తుంది. విద్యయే గురువు వలె అన్నింటినీ బోధిస్తుంది. పరదేశంలో చుట్టంలాగా సహాయం చేస్తుంది. విద్యయే పరదైవతం. ప్రపంచంలో విద్యకు సమానమైన ధనం మరొకటి లేదు. విద్యయే రాజసభల్లో పూజింపబడుతుంది. కనుక విద్య రానివాడు మరణించినవానితో సమానుడే.

తే. **సత్యసూక్తి ఘటించు, ధీజడిమ మాన్చు**
గౌరవ మొసంగు, జనులకుఁ గలుష మడఁచుఁ
గీర్తిఁ బ్రకటించు, చిత్తవిస్ఫూర్తిఁ జేయు
సాధుసంగంబు సకలార్థసాధనంబు. 5

తాత్పర్యము : సజ్జనసహవాసం సత్యవాక్యాలనే పలికింపజేస్తుంది. బుద్ధిమాంద్యాన్ని పోగొడుతుంది. గౌరవాన్ని కలిగిస్తుంది. పాపాలను దూరం చేస్తుంది. కీర్తిని వ్యాపింప జేస్తుంది. మనోవికాసాన్ని కలిగింపజేస్తుంది. సజ్జన సహవాసం సమస్త ప్రయోజనాలనూ సాధిస్తుంది.

ఉ. **గ్రాసము లేక స్రుక్కిన, జరాకృశమైన, విశీర్ణమైన, సా**
యాసము నైన, నష్టరుచి యైననుఁ, బ్రాణభయార్తమైన, ని
స్త్రాసమదేభకుంభపిశితగ్రహలాలసశీలసాగ్రహా
గ్రేసరభాసమాన మగు కేసరి జీర్ణతృణంబు మేయునే? 6

తాత్పర్యము : అభిమానంకల జంతువుల్లో అగ్రేసరమైన సింహం ఆకలితో దస్సినా, ముదిమితో చిక్కినా, కీళ్లు సడలినా, కష్టస్థితిని పొందినా, కాంతివిహీనమైనా, ప్రాణాపాయస్థితిలో ఉన్నా మదించిన ఏనుగు కుంభస్థలాన్ని పగులగొట్టి అందులోని మాంసాన్ని తింటుందేకాని ఎండుగడ్డిని తింటుందా?

క. **దానము భోగము నాశము**
పూనికతో మూఁడుగతులు భువి ధనమునకున్
దానము భోగము నెఱుఁగని
దీనుని ధనమునకు గతి తృతీయమె పొసఁగున్. 7

తాత్పర్యము : సత్పాత్రదానం, తాననుభవించడం, దొంగలు మొదలైన వాళ్లు హరించడం అని ధనానికి మూడు దశలు లోకంలో కనబడుతున్నాయి. ఎవడు సత్పాత్రునికి దానం చేయక, తాననుభవించక ఉంటాడో వాని ధనానికి మూడవగతే (అంటే దొంగలు మొదలైన వాళ్లు హరించడమే) పడుతుంది.

చ. **వగగొను లోభముం బిశునభావము సత్యము చిత్తశుద్ధియుం**
దగు సుజనత్వమున్ సుమహితత్వము విద్యయు లోకనిందయుం
దగిలిన, దుర్గుణంబు దురితంబు దపంబును దీర్థసేవ భృ
త్యగణము సొమ్ములుం ధనచయంబును జావును వేఱయున్నవే? 8

తాత్పర్యము : అత్యాశ ఒక్కటి ఉంటే చాలు ఇక వేరే దుర్గుణం అక్కరలేదు. చాడీకోరుతనం ఉంటే నరకంలో పడవేయడానికి మరో పాపంతో పనిలేదు. సత్యమొక్కటి ఉంటే వేరే తపస్సు అక్కరలేదు. చిత్తశుద్ధి ఉంటే తీర్థసేవ చేయవలసిన అవసరం లేదు. సౌజన్యం ఉంటే భృత్యగణంతో పనిలేదు. గొప్పతనం ఉంటే అలంకారాల అవసరం లేదు. విద్య ఉంటే మరోధనం అక్కరలేదు. లోకనింద ఉంటే ఇక చావుతో పనిలేదు.

తే. **మొదలఁ జూచినఁ గడు గొప్ప పిదపఁ గుఱుచ,**
యాదిఁ గొంచెము తర్వాత నధిక మగుచుఁ,
దనరు, దినపూర్వపరభాగజనితమైన
చాయపోలికఁ గుజనసజ్జనుల మైత్రి. 9

తాత్పర్యము : దుర్మార్గుని స్నేహం ప్రాతఃకాలపు నీడవలె తొలుత విస్తారంగా ఉండి ఆ తరువాత క్రమ క్రమంగా క్షీణించి పోతుంది. సజ్జనుల మైత్రి సాయంకాలపు నీడవలె మొదట చిన్నదిగా ఉండి క్రమ క్రమంగా వృద్ధిపొందుతూ ఉంటుంది. కనుక ఈ రెండింటిలో ఏది యుక్తమో దానిని బుద్ధిమంతుడు గ్రహించాలి.

ఉ. **ఆపదలందు ధైర్యగుణ, మంచిత సంపదలందుఁ దాల్మియున్**
భూపసభాంతరాళమునఁ బుష్కలవాక్చతురత్వ, మాజి బా
హాపటుశక్తియున్, యశమునం దనురక్తియు, విద్యయందు వాం
ఛాపరివృద్ధియున్, బ్రకృతిసిద్ధగుణంబులు సజ్జనాళికిన్. 10

తాత్పర్యము : ఆపదలు వచ్చినపుడు ధైర్యగుణం, ఐశ్వర్యం వచ్చినపుడు ఓర్పు, రాజసభలో వాక్పాటవం, యుద్ధంలో శౌర్యం చూపడం, కీర్తియం దాసక్తి, విద్యార్జన యందు మిక్కుటమైన కోరిక– ఈ గుణాలన్నీ సజ్జనులకు సహజసిద్ధమైన గుణాలు.

చ. **కరమున నిత్యదానము, ముఖంబున సూనృతవాణి, యొౘదలం**
గురుచరణాభివాదన, మకుంఠితవీర్యము దోర్యుగంబునన్
వరహృదయంబునన్ విశదవర్తన, మంచితవిద్య వీనులన్
సురుచిరభూషణంబు లివి శూరులకున్ సిరి లేనియప్పుడున్. 11

తాత్పర్యము : చేతులకు ఎల్లప్పుడూ దానంచేసే గుణం, నోటికి సత్యవాక్కును పలికే లక్షణం, శిరస్సుకు గురువులను నమస్కరించే గుణం; బాహువులకు ఎదురులేని పరాక్రమం కలిగి ఉండడమనే గుణం, మనస్సునకు అకలంకమైన ప్రవర్తన అనే లక్షణం, చెవులకు శాస్త్రశ్రవణం అనే గుణం– ఇవి మహాత్ములకు ఐశ్వర్యం లేనప్పుడు కూడా సహజాలంకారాలుగ భావింపబడతాయి.

మ. **పరహింసాపరకీయవిత్తహరణాభావంబు సత్యవ్రతా**
దరముం దానపరత్వ మన్యవనితోదంతోక్తి మూకత్వముం
బరతృష్ణార్ఘురభంజనంబు గురునమ్రత్వంబునుం బ్రాణభృ-
త్కరుణాశాస్త్రసమత్వసద్విధులు భద్రప్రాప్తికిన్ మార్గముల్. 12

తాత్పర్యము : జీవహింసను వదలి, పరుల ద్రవ్యంపై మనసును పోనీక, సత్యమే పలుకుతూ, దానాలు చేస్తూ, పరస్త్రీల విషయాలను గురించి ఏమీ పలుకకక మౌనంగా ఉంటూ, సకల ప్రాణులపై దయాభావం చూపుతూ, సకల శాస్త్రాలను అధ్యయనం చేయడం– అనేదే సకల శ్రేయస్సులు పొందడానికి మార్గం.

** మ. ప్రాసఁగం దానము గుప్త, మర్థి భవనంబుం జేరుచో సంభ్రమో**
ల్లసదుత్థానవిధానముం, బ్రియవిధుల్ గావించి మౌనంబు, రా
జసభన్ మిత్రకృతిప్రకాశమునుఁ, గుత్సాకర్మవైముఖ్య, మీ
యసిధారావ్రతచర్య యెవ్వఁడు మహార్యశ్రేణికిం దెల్పెనో! 13

తాత్పర్యము : రహస్యంగా దానం చేయడం, అర్థులు (యాచకులు) ఇంటికి వచ్చినపుడు లేచి గౌరవించి వారి కోర్కెలు తీర్చడం, వారికి చేసిన మేలును ఇతరులకు చెప్పకుండా మౌనంగా ఉండడం, తనకు మిత్రులు చేసిన మేలును సభల్లో చెప్పడం, చెడు పనులకు దూరంగా ఉండడం– అనే ఈ అసిధారావ్రతవిధానాన్ని ఏ మహానుభావుడు ఆర్యులకుపదేశించినాడో కదా!

చ. జనకునిఁ బూజలం గడుఁ బ్రసన్నుని జేయునతండు పుత్రుఁ డే
వనిత మెలంగు భర్తృవశవర్తిని యై యది సత్కళత్ర మే
జనుఁడు విపత్తిసౌఖ్యసదృశక్రియుఁ డాతఁడు మిత్రుఁ డీ త్రయం
బును జగతిన్ లభించుఁ గడుఁ బుణ్యముఁజేసినయట్టివారికిన్. 14

తాత్పర్యము : ఎవడు తన మంచి నడవడిచేత తండ్రిని సంతోషపెడతాడో వాడే నిజమైన పుత్రుడు. ఏ స్త్రీ భర్తకు అజ్ఞావర్తినియై ఉంటుందో ఆమే మంచి భార్య. ఎవడు ఆపత్సమయాల్లోనూ, దుఃఖసమయాల్లోనూ తగినవిధంగా ప్రవర్తిస్తాడో అతడే మంచి మిత్రుడు. ఇట్టి పుత్రుడు, భార్య, స్నేహితుడు ఎంతో పుణ్యం చేసుకున్నవారికి మాత్రమే లభిస్తారు.

మ. తమ కార్యంబుఁ బరిత్యజించియుఁ బరార్థప్రాపకుల్ సజ్జనుల్
దమ కార్యంబు ఘటించుచున్ బరహితార్థవ్యాపృతుల్ మధ్యముల్
దమకై యన్యహితార్థఘాతుకజనుల్ దైత్యుల్, వృథాన్యార్థభం
గము గావించెడువార లెవ్వరొ యెఱుంగన్ శక్యమే యేరికిన్? 15

తాత్పర్యము : తమ పనులను కూడా విడిచి ఇతరుల కార్యాలను చేసేవారు సత్పురుషులు. తమ కార్యాలకు భంగం లేకుండా ఇతరుల కార్యాలను చేసి పెట్టేవారు మధ్యములు. తమ కార్యంకోసమై పరుల కార్యాలను చెడగొట్టేవారు మనుషుల్లో రాక్షసులు. తమకు ఏమాత్రం ప్రయోజనం లేకున్నా పరుల కార్యాలను చెడగొట్టేవారికి ఏ పేరు పెట్టాలో నాకు తెలియడం లేదు.

శా. **ఆశాసంహరణంబు, నోర్మియు, మదత్యాగంబు, దుర్దోషవాం**
ఛాశూన్యత్వము, సత్యమున్, బుధమతాచారంబు, సత్సేవయున్
వైశద్యంబును, శత్రులాలనము, మాన్యప్రీతియుం, బ్రశ్రయ
శ్రీశాలిత్వము, దీనులందుఁ గృపయున్ శిష్టాలికిన్ ధర్మముల్. 16

తాత్పర్యము : అత్యాశను వదలిపెట్టడం, ఓర్పు కలిగి ఉండడం, మదాన్ని వీడడం, పాపకార్యాలపై కోరికలు లేకుండడం, సత్యాన్నే పలకడం, పండితులు నడిచిన మార్గాననే నడవడం, సజ్జనులను సేవించడం, సంపద కలిగి ఉండడం, శత్రువులనైనా చక్కగా చూడడం, పూజ్యులను పూజించడం, పెద్దలయెడ అణకువ కలిగి ఉండడం, దుఃఖితులయెడ దయ చూపడం– ఇవన్నీ సత్పురుషులలో ఉండే లక్షణాలు.

శా. **ఆరంభింపరు నీచమానవులు విఘ్నాయాససంత్రస్తులై,**
యారంభించి పరిత్యజింతు రురువిఘ్నాయత్తులై మధ్యముల్,
ధీరుల్ విఘ్ననిహన్యమాను లగుచున్ ధృత్యున్నతోత్సాహులై
ప్రారబ్ధార్థము లుజ్జగింపరు సుమీ ప్రజ్ఞానిధుల్ గావునన్. 17

తాత్పర్యము : అధములైనవారు విఘ్నాలు వస్తాయన్న భయంతో అసలు పనులనే ప్రారంభించరు. మధ్యములు పనులు ప్రారంభించి విఘ్నాలు రాగానే వాటిని వదలి పెడతారు. ధీరులైన వారు మాత్రం ఎన్ని విఘ్నాల తాకిడి కలిగినా ప్రజ్ఞానిధులు కనుక ధైర్యంతో ఉత్సాహాన్ని పెంపొందించుకొని ప్రారంభించిన పనులను వదలిపెట్టరు.

మ. **ఒకచో నేలను బవ్వళించు, నొకచో నొప్పారుపూసెజ్జపై,**
నొకచో శాకము లారగించు, నొకచో నుత్కృష్టశాల్యోదనం,
బొకచో బొంత ధరించు, నొక్కొకతటిన్ యోగ్యాంబరశ్రేణి, లె
క్కకు రానీయఁడు కార్యసాధకుఁడు దుఃఖంబున్ సుఖంబున్ మదిన్. 18

తాత్పర్యము : ఎట్లైనను కార్యమును సాధించవలెనన్న పట్టుదల గలవాడు వీలునుబట్టి ఒకచోట మామూలు భూమిపై నిద్రిస్తాడు. మరొకప్పుడు అందమైన పూలపాన్పుపై నిద్రిస్తాడు. ఒకచోట కాయగూరలను ఆహారంగా గ్రహిస్తాడు. మరోచోట చక్కని శాలిధాన్యపు ఆహారాన్ని గ్రహిస్తాడు. ఒకచోట బొంత గుడ్డను ధరిస్తాడు.

మరొకచోట మంచి పీతాంబరాలను ధరిస్తాడు. కష్టములు వచ్చినవని దుఃఖాన్నిగాని, సుఖములు వచ్చినవని సంతోషమునుగాని పొందడు.

శా. **నీతిప్రౌఢవిహారులైన నిపుణుల్ నిందింపనీ మెచ్చనీ,**
ఖ్యాతిం జెందిన సంపదల్ నిలువనీ గాఢంబుగా సాగనీ,
ఘాతం బప్పుడ పొందనీ నియతిమైఁ గానీ యుగాంతంబునన్,
నీతిశ్లాఘ్యపదంబు దప్పరు గదా నిత్యంబు ధీరోత్తముల్. 19

తాత్పర్యము : నిందించినా, ప్రశంసించినా, సంపదలు వచ్చినా, తొలగిపోయినా, మరణమిప్పుడే వచ్చినా, కల్పాంతమందు వచ్చినా ధీరులైనవారు న్యాయమార్గాన్ని దాటి ఒక అడుగైనా ముందుకు పెట్టరు.

ఉ. **జానుగ భూతికిం దొడవు సజ్జనభావము, శౌర్యలక్ష్మికిన్**
మౌనము, నీతి విద్యకు, శమంబు సుబుద్ధికి, విత్తవృద్ధికిన్
దానము, దాల్మి శక్తికిని, ధర్మనిరూఢి కదంభవృత్తియుం,
బూనికతోడ సర్వగుణభూషణ మెన్నఁగ శీలమే సుమీ. 20

తాత్పర్యము : సంపదకు సౌజన్యం, పరాక్రమానికి వాక్సంయమం, విద్యకు వినయం, మంచి జ్ఞానానికి శాంతి, అధికధనానికి దానం, శక్తికి ఓర్పు, ధర్మాచరణకు దంభం లేకపోవడం అలంకారాలు. ఈ అలంకారాలన్నింటికన్నా శీలమే మేలైన అలంకారం.

క. **కందుకముహోలె సుజనుఁడు**
గ్రిందం బడి మగుడ మీఁదికి న్నెగయుఁ జుమీ
మందుఁడు మృత్పిండమువలెఁ
గ్రిందం బడి యడఁగియుండుఁ గృపణత్వమునన్. 21

తాత్పర్యము : బంతి క్రిందపడి మళ్లీ పైకెగిరిన మాదిరిగా దైవాన్ని నమ్ముకున్నవాడు హీనస్థితిని పొందినా తిరిగి వెంటనే ఉన్నత స్థితిని పొందుతాడు. కాని దైవాన్ని నమ్మనివాడు మట్టిముద్ద క్రిందపడి అట్లే ఉండినట్లుగా హీనస్థితిని పొంది అట్లే ఉంటాడు కాని మళ్లీ ఉచ్చస్థితిని పొందడు.

క. **కాననమున రణమున సలి**
లానలరిపుమధ్యమున మహాబ్ధి నగాగ్ర
స్థానమున మత్తు నిద్రితుఁ
బూనికతోఁ బూర్వపుణ్యములు రక్షించున్. 22

తాత్పర్యము : అడవిలోను, యుద్ధంలోను, నీటి మధ్యలోను, అగ్నిమధ్యలోను; సముద్రంలోను; పర్వతాగ్రంలోను ఒడలు తెలియని వాణ్ని, నిద్రించేవాణ్ని పూర్వజన్మపుణ్యములు వానికి చెఱువు కలుగనీయక కాపాడతాయి.

తే. **భువనమునఁ బూర్వసంభృత పుణ్యరాశి**
యగుచు నుదయంబు గాంచిన సుగుణనిధికి
వనము పురమగుఁ, బరులాత్మజనము లగుదు,
రవని నిధిరత్నపరిపూర్ణ యయి ఫలించు. 23

తాత్పర్యము : ఎవనికి పూర్వం లేదా పూర్వజన్మలో సంపాదించుకున్న సుకృత సంపద సమృద్ధిగా ఉంటుందో అట్టి సుగుణశాలికి అడవి నగరంగాను; శత్రువులు ఆత్మీయులుగాను, భూమి అంతా నిధులతోను, రత్నాలతోను నిండినదిగాను అగును.

భాస్కర శతకము

చ. **అడిగిన యట్టి యాచకుల యాశ లెఱుంగక లోభవర్తి యై**
కడపిన ధర్మదేవత యొకానొక యప్పుడు నీదు వాని కె
య్యెడల; నదెట్లు పాలు తమకిచ్చునె యెచ్చట నైన లేఁగలన్
గుడువఁగ నీనిచోఁ గెరలి గోవులు తన్నును గాక భాస్కరా! 24

తాత్పర్యము : భాస్కరా! తన్ను యాచించిన భిక్షుకుల కోర్కెలను తెలిసికొనకుండ మానవుడు పిసినారియై వారికేమీ ఇవ్వకుండ పొమ్మంటే ఆ లోభికి ధర్మదేవత కూడా సంపదలను ఇవ్వదు. అదెట్లనగా పాలను పితుకుకొనేవాళ్లు లేగదూడలను మొదట పాలు తాగ నివ్వకుండ చేస్తే, ఆ ఆవులు కోపించి వాళ్లను తన్నుతాయి గాని పాలు మాత్రం ఇవ్వవు గదా!

చ. **ఉరుకరుణాయుతుండు సమయోచిత మాత్మఁ దలంచి యుగ్రవా**
క్పరుషతఁ జూపినన్ ఫలము గల్గుట తథ్యము గాదె; యంబుదం
బురిమిన యంతనే కురియకుండునె వర్షము లోకరక్షణ
స్థిరతరపౌరుషంబున నశేషజనంబు లెఱుంగ భాస్కరా! 25

తాత్పర్యము : భాస్కరా! దయామయుడు సమయానుకూలంగా ఆలోచించి కఠినంగా మాట్లాడినా కార్యం సిద్ధించడం సత్యమే. తార్కాణ మేమిటంటే– మేఘం లోకరక్షణయత్నంలో భయంకరంగా ఉరిమినప్పటికీ వెంటనే వర్షించడం లోకానికీ తెలిసిందే కదా!

ఉ. **ఒక్కఁడె చాలు నిశ్చలబలోన్నతుఁ డెంతటి కార్యమైనఁ దాఁ**
జక్కనొనర్పఁ, గౌరవు లసంఖ్యులు పట్టిన ధేనుకోటులం
జిక్కఁగ నీక తత్ప్రబలసేన ననేకశిలీముఖంబులన్
మొక్కవడంగఁ జేసి తుద ముట్టఁడె యొక్క కిరీటి భాస్కరా! 26

తాత్పర్యము : భాస్కరా! ఎంత గొప్ప కార్యాన్నైనా తీర్చిదిద్దడానికి, దృఢమైన బలంతో ఎదిగిన ఒక్క వ్యక్తి చాలు. అసంఖ్యాకులైన కౌరవులు గోగ్రహణం చేస్తే, అర్జునుడొక్కడే ఆ గోవులను వాళ్ళ వశం కానివ్వకుండ వారి బలమైన సైన్యాన్ని అనేక బాణాలతో ధ్వంసం చేసి విజయాన్ని సాధించలేదా?

చ. **తనకు ఫలంబు లేదని యెదం దలపోయఁడు కీర్తిఁ గోరు నా**
ఘనగుణశాలి, లోకహితకార్యము మిక్కిలి భారమైన మే
లనుకొను, పూను, శేషుఁడు సహస్రముఖంబుల గాలి గ్రోలి తా
ననిశము మోవఁడే మణి మహాభరమైన ధరిత్రి భాస్కరా! 27

తాత్పర్యము : భాస్కరా! కీర్తిని కోరే గుణసంపన్నుడు లోకానికి హితమైన కార్యం ఎంత బరువైనదైనా మంచిదే అనుకొని ప్రయత్నించి చేస్తాడు. తనకు లాభం లేదని మనస్సులో భావించడు. ఆదిశేషుడు తన వెయ్యి నోళ్లతో గాలిని మేసి, ఎంతో బరువున్న భూమిని నిరంతరం మోయాడం లేదా?

ఉ. **దాన పరోపకార గుణధన్యత చిత్తములోన నెప్పుడున్**
లేని వివేకశూన్యునకు లేములు వచ్చిన వేల సంపదల్
పూనిన వేళ నొక్క సరి పోలును, జీఁకున కర్ధరాత్రియం
దైన నదేమి పట్టపగలైన నదేమియు లేదు భాస్కరా! 28

తాత్పర్యము : భాస్కరా! తనకు కల్గిన దానిలో కొంతైనా ఇస్తూ పరోపకారం చేసే గుణాలచే జన్మ సఫలమవుతుంది అనే చింత స్వాంతంలో లేని అవివేకికి దారిద్ర్యం వచ్చినా, కలిమి కలిగినా ఒకటే; భేదం లేదు. గుడ్డివానికి నడిరేయి అయినా పట్టపగలైనా ఒకటే, భేదం తెలియదు.

ఉ. **దానము సేయఁగోరిన వదాన్యున కీయఁగ శక్తి లేనిచో**
నైనఁ బరోపకారమునకై యొక దిక్కునఁ దెచ్చి యైన నీఁ
బూనును, మేఘుఁ డంబుధికిఁ బోయి జలంబులఁ దెచ్చి యీయఁడే
వాన సమస్తజీవులకు వాంఛిత మింపెసలార భాస్కరా! 29

తాత్పర్యము : భాస్కరా! దానం చేయదల్చుకొన్న దాతకు ఇచ్చే సామర్థ్యం లేకున్నా, పరోపకారార్థం వేరొక చోటునుంచి తెచ్చి ఇచ్చే ప్రయత్నం చేస్తాడు. ఇది ప్రకృతి సిద్ధం. అంతస్సారం లేనివాడైనా, సముద్రానికి పోయి అప్పు (నీళ్ళు) తెచ్చి మేఘుడు సకలప్రాణులు హర్షించే విధంగా వర్షిస్తాడు గదా!

ఉ. **పండితులైనవారు దిగువం దగ నుండఁగ నల్పుఁ డొక్కఁ డు**
ద్దండతఁ బీఠ మెక్కిన బుధప్రకరంబుల కేమి యెగ్గగున్?
గొండొక కోఁతి చెట్టు కొన కొమ్మల నుండగఁ గ్రింద గండభే
రుండ మదేభ సింహ నికురుంబము లుండవె చేరి భాస్కరా! 30

తాత్పర్యము : భాస్కరా! పండితులు క్రింద కూర్చుండగా అల్పుడు అగ్రాసనాధిష్ఠితుడైతే పండితుల కేమీ అనాదరం కాదు. దోషం లేదు. చెట్టుకొనకొమ్మల్లో కోతి ఉన్నప్పుడు పెద్ద గండభేరుండ మత్తేభ సింహాది తిర్యక్ జంతువులు చెట్టుకింద చేరి ఉంటాయి కదా!

చ. **పరహితమైన కార్య మతిభారము తోడిది యైనఁ బూను స**
త్పురుషుఁడు లోకము ల్పొగడఁ, బూర్వమునం దొక రాలవర్షమున్
గురియఁగఁ జొచ్చినన్ గదిసి గొబ్బున గోజనరక్షణార్థమై
గిరి నొక కేల నెత్తెనఁట కృష్ణుఁడు ఛత్రము భాతి భాస్కరా! 31

తాత్పర్యము : భాస్కరా! సత్పురుషుడు పరులకు మేలు కలిగే పనిని ఎంత బరువు గలదైనా లోకాలన్నీ పొగడుతుండగా చేపట్టుతాడు. శ్రీకృష్ణుడు ఒకసారి రాళ్లవాన పడుతుంటే గోగోపరక్షణ కోసం పర్వతాన్ని ఒక చేతితో గొడుగు రీతిగా ఎత్తాడు.

చ. **మదిఁ దను నాసపడ్డ యెడ మంచి గుణోన్నతుఁ డెట్టి హీనునిన్**
వదలఁడు మేలుపట్టున నవశ్యము మున్నుగ నాదరించుఁ గా,
త్రిదశవిమానమధ్యమునఁ దెచ్చి కృపామతి సారమేయమున్
మొదల నిడండె ధర్మజుఁడు మూఁగి సురావళి చూడ భాస్కరా! 32

తాత్పర్యము : భాస్కరా! తనను ఆశ్రయించినవాడు ఎంత అల్పుడైనప్పటికీ సద్గుణసంపన్నుడు అతణ్ణి విడువడు. అంతేకాదు, మేలు జరిగే సమయంలో ముందుగానే గౌరవిస్తాడు. ధర్మరాజు తనవెంట వస్తున్న శునకాన్ని దేవతలందరూ చుట్టూ మూగి చూస్తుండగా దివ్యవిమానంలో తనకంటె ముందుగా కూర్చుండబెట్టాడు గదా!

చ. **మును పొనరించు పాతక మమోఘము జీవులకెల్లఁ బూని యా**
వెనుకటి జన్మమం దనుభవింపక తీఱదు, రాఘవుండు వా
లిని బడనేసి తా మగుడ లీల యదూద్భవుఁడై కిరాతుచే
వినిశితబాణపాతమున వీడ్కొనఁడే తన మేను భాస్కరా! 33

తాత్పర్యము : భాస్కరా! సకల జీవులకూ పూర్వజన్మంలో చేసే పాతకం వ్యర్థంగా పోదు. ఆ పాపకర్మఫలాన్ని ఆ తరువాతి జన్మలో అనుభవింపక తప్పదు. శ్రీరామచంద్రుడు వాలిని వధించి, ఆ పాపకర్మఫలాన్ని తరువాతి జన్మలో యదువంశంలో కృష్ణునిగా అవతరించి, ఒక బోయవాని బాణపు దెబ్బకు తనువును చాలించాడు.

చ. **వలనుగఁ గానలందుఁ బ్రతివర్షమునం బులి నాలుగైదు పి**
ల్లలఁ గను; దూడ నొక్కటి నిలం గను ధేనువు రెండు మూఁడు నేఁ
డుల; కటులైన బెబ్బులి కుటుంబము లల్పము లాయె, నాలమం
దలు గడు వృద్ధిచెందవె యధర్మము ధర్మము దెల్ప భాస్కరా! 34

తాత్పర్యము : భాస్కరా! అరణ్యాలలో పులి తనకు అనుకూలమైన రీతిలో ప్రతి ఏటా నాలుగో ఐదో పిల్లలను ఈనుతుంది. ఆవు రెండేళ్లకో మూడేళ్లకో ఒకే ఒక దూడను కంటుంది. అట్లయినా – అధర్మాన్ని తెల్పడానికి పెద్దపులుల కుటుంబాలు తగ్గిపోతున్నాయి. ధర్మాన్ని వెల్లడించడానికి ఆవుల మందలు అభివృద్ధి చెందుతున్నాయి.

ఉ. **సంతతపుణ్యశాలి నొక జాడను సంపద వాసిపోయి తా**
నంతటఁ బోక నెట్టుకొని యెప్పటి యట్ల వసించియుండు మా
సాంతమునందుఁ జందురుని నన్నికళల్ పెడఁబాసి పోయినం
గాంతి వహింపఁ డోటు తిరుగం బడి దేహము నిండ భాస్కరా! 35

తాత్పర్యము : భాస్కరా! నిత్యపుణ్యాత్మునికి ఒకప్పుడు ఏదో విధంగా సంపద తొలగిపోయినా, మళ్లీ ఆ సంపద మునుపటి లాగానే అతణ్ని చేరుతుంది. అమావాస్య నాడు కళలన్నీ (వెన్నెల కాంతులు) చంద్రుణ్ని విడిచిపెట్టి పోయినా తిరిగి క్రమంగా చేరి పూర్ణబింబంగా చేస్తాయి.

చ. **సకలజన ప్రియత్వము నిజంబుగఁ గల్గిన పుణ్యశాలి కొ**
క్కొకయెడ నాపదైనఁ దడవుండదు వేగమె పాసిపోవుఁగా
యకలుషమూర్తియైన యమృతాంశుఁడు రాహువు తన్ను మ్రింగినన్
దకటక మాని యుండఁడె దృఢస్థితి నెప్పటి యట్ల భాస్కరా! 36

తాత్పర్యము : భాస్కరా! సకల మనుష్యులకు ప్రేమకు పాత్రుడైన ధార్మికునికి ఒకప్పుడు ఆపద వచ్చినా అది ఎక్కువ కాలముండదు. త్వరలోనే తొలగిపోతుంది. పుణ్యమూర్తి అయిన చంద్రుడు రాహువు తనను గ్రహణకాలంలో కబళించినా, తహతహపడక, దిటవైన ఉనికితో ఎప్పటిరీతిగా ఉంటాడు గదా!

శ్రీ నారాయణ శతకము

మ. **ధర సింహాసనమై నభంబు గొడుగై తద్దేవతల్ భృత్యులై**
పరమామ్నాయములెల్ల వందిగణమై బ్రహ్మాండ మాగారమై
సిరి భార్యామణియై విరించి కొడుకై శ్రీ గంగ సత్పుత్రియై
వరుస న్నీ ఘనరాజసంబు నిజమై వర్ధిల్లు నారాయణా॥ 37

తాత్పర్యము : ఓ నారాయణా! నీ సింహాసనం భూలోకం. నీ ఛత్రం ఆకాశం. నీ భృత్యులు దేవతలు, నీ వందిమాగధులు వేదాలు, నీ నగరు బ్రహ్మాండం, నీ పత్ని లక్ష్మి, నీ పుత్రుడు విరించి, నీ పుత్రిక గంగ, నీ ప్రాభవం క్రమంగా వర్ధిల్లుతుంది.

శ్రీకాళహస్తీశ్వర శతకము

శా. **ఏ వేదంబుఁ బఠించె లూత భుజగం బేశాస్త్రముల్ చూచెఁ, దా**
నే విద్యాభ్యసనం బొనర్చెఁ గరి, చెం చేమంత్ర మూహించె, బో
ధావిర్భావనిదానముల్ చదువులయ్యా? కావు; నీపాదసం
సేవాసక్తియె కాక జంతుతతికిన్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. 38

తాత్పర్యము : శ్రీకాళహస్తీశ్వరా, సాలీ డేవేదము నధ్యయన మొనర్చెను? సర్ప మేశాస్త్రముల నవలోకించెను? ఏనుఁగు తా నేవిద్య నభ్యసించెను? ఆటవికుఁడైన కన్నప్ప ఏ మంత్రమును జపించెను? ఐనను వారందఱు నిన్నుఁ జేరఁ గలిగిరి. దీనినిఁ బట్టి వేదశాస్త్రవిద్యా మంత్రము లన్నియు లౌకికజ్ఞానసంపాదకములే తప్ప నిన్నుఁ జేరెడి జ్ఞానమును ప్రాణికోటికిఁ గలిగింప నేరవని రూఢియగుచున్నది. అనఁగా నిన్నుఁ జేరుట కుపకరించునదియే చదువు.

చ. **అమ్మా యయ్య యటంచు నెవ్వరిని నే నన్నన్ శివా నిన్ననే**
చుమ్మీ నీ మదిఁ దల్లిదండ్రుల నటంచుం జూడఁగాఁ, బోకు నా
కిమ్మై తల్లియుఁ దండ్రియున్ గురుఁడు నీవే కాక సంసారపుం
జిమ్మంజీఁకటి గప్పినన్ గడుపు నన్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. 39

తాత్పర్యము : శ్రీకాళహస్తీశ్వరా, ఈ లోకమున నేనెవ్వరిని అమ్మా అయ్యా అని పిలిచినను నిన్నుఁ బిలిచినట్లే భావింపుము. నన్నుఁ గన్న తల్లిదండ్రుల నని తలఁపకుము. నా పాలిఁటి తల్లి, తండ్రి, గురుఁడు నీవే తప్ప వేఱెవ్వరును గారు.

విషయ వాసనామూలకమైన ఈ లోకమున నన్ను గాఢాంధకార మావరించినప్పుడు మార్గదర్శకత్వము వహింపుము.

మ. **మొదలం జేసిన వారి ధర్మములు నిర్మూలంబుగాఁ జేసి దు**
ర్మదులై యిప్పటి వా రధర్మము లొనర్పం దమ్ము దైవంబు న
వ్వదె? రానున్న దురాత్ములెల్లఁ దమత్రోవం బోవరే? యేల చే
సెదరో మీఁదు దలంచి చూడ కథముల్ శ్రీకాళహస్తీశ్వరా. 40

తాత్పర్యము : శ్రీకాళహస్తీశ్వరా, ధార్మిక విషయమున మిక్కిలి దిగజాటిన ఈ కాలపు వారు పూర్వు లొనర్చిన సదాచారములను పూర్తిగా త్రోసిరాజని గర్వాతిశయమున దురాచారములకుఁ బాల్పడుచున్నారు. అట్టివారిని విధి అపహసించదా? ముందు కాలము వారు తాము నడచిన తప్పు దారినే నడుతురు కదా. రాఁబోవు దుష్పరిణామమును గూర్చి ఆలోచించక ఎందుల కిట్లు ప్రవర్తించెదరో.

శ్రీ నరసింహ శతకము

సీ. **పసరంబు బందైనఁ - బసులకాపరితప్పు**
ప్రజలు దుర్జనులైన ప్రభునితప్పు
భార్య గయ్యాళైనఁ - బ్రాణనాథుని తప్పు
తనయుఁడు దుష్టైన - దండ్రితప్పు
సైన్యంబు చెదరిన - సైన్యనాథుని తప్పు
కూతురు చెడుగైన - మాతతప్పు
అశ్వంబు చెడుగైన - నారోహకుని తప్పు
ఇభమది చెడ మావ - టీని తప్పు

తే. **ఇట్టి తప్పు లెఱుంగక యిచ్చవచ్చి**
నటుల మెలగుదు రిప్పుడీ, యవని జనులు
భూషణవికాస! శ్రీధర్మపురనివాస!
దుష్టసంహార! నరసింహ! దురితదూర! 41

తాత్పర్యము : ఓ నరసింహస్వామీ! గొడ్డు చెడితే పసులకాపరి తప్పు. ప్రజలు చెడితే రాజుగారిది తప్పు. ఇల్లాలు చెడితే మగనిది తప్పు. కొడుకు చెడితే తండ్రిది

తప్పు. సేన చెల్లాచెదరైతే సేనానాయకునిది తప్పు. కూతురు కాలు జారితే తల్లిది తప్పు. గుఱ్ఱం చెడితే రౌతుది తప్పు. ఏస్గు చెడితే మావటి వానిది తప్పు. ఈ తప్పులు తెలీక లోకులీనాడు తమ ఇష్టానుసారంగా నడుచుకుంటున్నారు.

సీ. **తల్లి గర్భమునుండి ధనము తేఁడెవ్వఁడు**
వెళ్ళిపోయెడి నాడు - వెంటరాదు
లక్షాధికారైన లవణమన్నమె కాని
మెఱుఁగు బంగారంబు మ్రింగఁబోఁడు
విత్తమార్జన చేసి విఱ్ఱవీగుటెగాని
కూడఁబెట్టిన సొమ్ము కుడువఁబోడు
పొందుగా మఱుగైన - భూమిలోపలఁ బెట్టి
దానధర్మములేక దాచి దాచి
తే. **తుదకు దొంగలకిత్తురో - దొరలకవునొ**
తేనె జుంటీగలియ్యవా - తెరువరులకు!
భూషణవికాస! శ్రీధర్మపురనివాస!
దుష్టసంహార! నరసింహ! దురితదూర! 42

తాత్పర్యము : ఓ నరసింహస్వామీ! పుట్టేటప్పుడు ధనమెవ్వరూ తీసుకొని రారు. చనిపోయేనాడు ఏదీ తనవెంట రాదు. ఎంత గొప్ప ధనికుడైనా ఉప్పన్నమే తింటాడుగాని మెరిసే బంగారాన్ని మ్రింగడు. డబ్బు గడించి పొగరుబోతు తనాన్ని పెంచుకోవటమే గాని, ఆ సొమ్ము అనుభవానికి రాదు. కూడబెట్టిన సొమ్ము దొంగల పాలౌతుందో, దొరల పాలౌతుందో తెలియదు. తేనెటీగలు తెట్టెల్లో తేనెని కూడబెట్టి బాటసారుల కిస్తున్నాయి గదా! (దాచిన సొమ్ము కూడా అంతే).

సీ. **అధికవిద్యావంతు లప్రయోజకులైరి**
పూర్ణశుంఠలు సభా - పూజ్యులైరి
సత్యవంతుల మాట జనవిరోధంబాయె
వదరుబోతుల మాట వాసికెక్కె
ధర్మవాదనపరుల్ దారిద్ర్యమొందిరి
పరమలోభులు ధనప్రాప్తులైరి
పుణ్యవంతులు రోగ భూతపీడితులైరి
దుష్టమానవులు వర్ధిష్ణులైరి

తే. **పక్షివాహన! మావంటి భిక్షుకులకు**
శక్తిలేదాయె నింక నీవె చాటు మాకు
భూషణవికాస! శ్రీధర్మపురనివాస!
దుష్టసంహార! నరసింహ! దురితదూర! 43

తాత్పర్యము : స్వామీ! విద్యావంతులు ప్రయోజనం లేనివాళ్ళు, మూర్ఖులు గౌరవార్హులవుతున్నారు. నిజం మాట్లాడితే గిట్టదు. అధిక ప్రసంగులు రాణిస్తున్నారు. ధర్మపరాయణులు దరిద్రులవుతున్నారు. పిసినిగొట్టులు ధనవంతులవుతున్నారు. పుణ్యాత్ములు రోగపీడితులవుతున్నారు. దుర్మార్గులు గొప్పవారవుతున్నారు. నా వంటి వారికి శక్తి లేదు. నీవే దిక్కు.

సీ. **అంత్యకాలమునందు నాయాసమున నిన్నుఁ**
దలఁతునో తలఁపనో తలఁతు నిపుడె!
నరసింహ! నరసింహ! నరసింహ! లక్ష్మీశ!
దానవాంతక! కోటిభానుతేజ
గోవింద! గోవింద! గోవింద! సర్వేశ!
పన్నగాధిపశాయి! పద్మనాభ!
మధువైరి! మధువైరి! మధువైరి! లోకేశ!
నీలమేఘశరీర! నిగమవినుత!

తే. **ఈ విధంబుగ నీనామ మిష్టముగను**
భజన చేయుచునుండు నా భావమందు
భూషణవికాస! శ్రీధర్మపురనివాస!
దుష్టసంహార! నరసింహ! దురితదూర! 44

తాత్పర్యము : ఓ నరసింహస్వామీ! ప్రాణం పోయే చివరి క్షణంలో నిన్ను స్మరిస్తానో లేదో తెలీదు. అందువల్ల నరసింహ, లక్ష్మీశ, దానవాంతక, కోటిసూర్యతేజ, గోవింద, సర్వేశ, శేషసాయి, పద్మనాభ, మధువైరి, లోకేశ, నీలమేఘశ్యామ, వేదవినుత అని నిన్ను ఇష్టనామాలతో పిలుస్తూ స్మరిస్తాను.